

Zbigniew Weiss
Tadeusz Gruzlewski

PROGRAMOWANIE WSPÓŁBIEŻNE I ROZPROSZONE

WYDAWNICTWA NAUKOWO-TECHNICZNE

w przykładach
i zadaniach

Spis treści

Spis treści	2
1. Wstęp.....	9
2. Podstawowe pojęcia i problemy	13
2.1 Proces	13
2.2 Procesy współbieżne.....	13
2.2.1 Podział czasu.....	14
2.2.2 Jednoczesność	14
2.2.3 Komunikacja i synchronizacja	14
2.2.4 Program współbieżny.....	15
2.2.5 Wątki.....	15
2.3 Wzajemne wykluczanie	16
2.3.1 Zasób dzielony i sekcja krytyczna.....	16
2.3.2 Problem wzajemnego wykluczania	16
2.3.3 Wymagania czasowe	17
2.4 Bezpieczeństwo i żywotność	17
2.4.1 Własność bezpieczeństwa	17
2.4.2 Własność żywotności.....	18
2.4.3 Sprawiedliwość	18
2.5 Blokada i zagłodzenie.....	18
2.5.1 Blokada	18
2.5.2 Zagłodzenie	19
2.6 Klasyczne problemy współbieżności	20
2.6.1 Problem producenta i konsumenta	20
2.6.2 Problem czytelników i pisarzy	20
2.6.3 Problem pięciu filozofów	21
2.7 Mechanizmy niskopoziomowe	22
2.7.1 Przerwania.....	23
2.7.2 Arbiter pamięci	23
2.7.3 Instrukcje specjalne	24
2.8 Mechanizmy wysokopoziomowe	24
2.8.1 Mechanizmy synchronizacji	24
2.8.2 Mechanizmy komunikacji i synchronizacji.....	26
2.8.3 Klasyfikacja	28
2.8.4 Rodzaje programów współbieżnych.....	29
2.8.5 Notacja.....	31
3. Semaforey	32
3.1 Wprowadzenie.....	32
3.1.1 Semafor jako abstrakcyjny typ danych.....	32
3.1.2 Semafor ogólny.....	32
3.1.3 Semafor binarny.....	34
3.1.4 Rozszerzenia i modyfikacje	35
3.1.5 Ograniczenia.....	36
3.2 Przykłady	37
3.2.1 Wzajemne wykluczanie.....	37
3.2.2 Producenci i konsumenci	37
3.2.3 Czytelnicy i pisarze	39

3.2.4	Pięciu filozofów	41
3.3	Zadania	42
3.3.1	Implementacja semafora ogólnego za pomocą binarnego.....	42
3.3.2	Implementacja semafora dwustronnie ograniczonego	42
3.3.3	Implementacja semafora uogólnionego	42
3.3.4	Implementacja semafora typu AND	42
3.3.5	Implementacja semafora typu OR.....	43
3.3.6	Dwa bufory.....	43
3.3.7	Linia produkcyjna	43
3.3.8	Przejazd przez wąski most	43
3.3.9	Gra w „łapki”	43
3.3.10	Obliczanie symbolu Newtona.....	44
3.3.11	Lotniskowiec	44
3.4	Rozwiązania	44
3.4.1	Implementacja semafora ogólnego za pomocą binarnego.....	44
3.4.2	Implementacja semafora dwustronnie ograniczonego	46
3.4.3	Implementacja semafora uogólnionego	46
3.4.4	Implementacja semafora typu AND	49
3.4.5	Implementacja semafora typu OR.....	52
3.4.6	Dwa bufory.....	54
3.4.7	Linia produkcyjna	55
3.4.8	Przejazd przez wąski most	56
3.4.9	Gra w „łapki”	56
3.4.10	Obliczanie symbolu Newtona.....	57
3.4.11	Lotniskowiec	58
4	Monitory	60
4.1	Wprowadzenie.....	60
4.1.1	Pojęcie monitora	60
4.1.2	Ograniczenia.....	62
4.1.3	PascalC	62
4.1.4	Concurrent Pascal	63
4.1.5	Pascal Plus	64
4.1.6	Moduła 2	65
4.1.7	Moduła 3	66
4.1.8	Concurrent Euclid	67
4.1.9	Zestawienie.....	67
4.2	Przykłady.....	68
4.2.1	Wzajemne wykluczanie.....	68
4.2.2	Producenci i konsumenci	69
4.2.3	Czytelnicy i pisarze	70
4.2.4	Pięciu filozofów	71
4.3	Zadania	73
4.3.1	Trzy grupy procesów.....	73
4.3.2	Przetwarzanie potokowe.....	73
4.3.3	Producenci i konsumenci z losową wielkością wstawianych i pobieranych porcji	74
4.3.4	Producenci i konsumenci z asynchronicznym wstawianiem i pobieraniem.....	74
4.3.5	Baza danych	74
4.3.6	Prom jednokierunkowy.....	75
4.3.7	Trzy drukarki	75
4.3.8	Lotniskowiec	75

4.3.9 Stolik dwuosobowy	76
4.3.10 Zasoby dwóch typów	76
4.3.11 Algorytm bankiera	76
4.3.12 Rodzina procesów	77
4.3.13 Szeregowanie żądań do dysku	78
4.3.14 Asynchroniczne wejście-wyjście	78
4.3.15 Dyskowa pamięć podręczna	79
4.3.16 Pamięć operacyjna — strefy dynamiczne	79
4.3.17 Strategia buddy	80
4.4 Rozwiązania	81
4.4.1 Trzy grupy procesów	81
4.4.2 Przetwarzanie potokowe	83
4.4.3 Producenci i konsumenci z losową wielkością wstawianych i pobieranych porcji	83
4.4.4 Producenci i konsumenci z asynchronicznym wstawianiem i pobieraniem	84
4.4.5 Baza danych	86
4.4.6 Prom jednokierunkowy	89
4.4.7 Trzy drukarki	90
4.4.8 Lotniskowiec	91
4.4.9 Stolik dwuosobowy	92
4.4.10 Zasoby dwóch typów	93
4.4.11 Algorytm bankiera	94
4.4.12 Rodzina procesów	96
4.4.13 Szeregowanie żądań do dysku	97
4.4.14 Asynchroniczne wejście-wyjście	100
4.4.15 Dyskowa pamięć podręczna	101
4.4.16 Pamięć operacyjna — strefy dynamiczne	103
4.4.17 Strategia buddy	105
5. Symetryczne spotkania	108
5.1 Wprowadzenie	108
5.1.1 Trochę historii	108
5.1.2 Struktura programu	108
5.1.3 Instrukcje	109
5.1.4 Spotkania	110
5.1.5 Deklaracje	111
5.1.6 Ograniczenia	112
5.2 Przykłady	112
5.2.1 Wzajemne wykluczanie	112
5.2.2 Producent i konsument	117
5.2.3 Czytelnicy i pisarze	118
5.2.4 Pięciu filozofów	121
5.3 Zadania	122
5.3.1 Producent i konsument z rozproszonym buforem	122
5.3.2 Powielanie plików	123
5.3.3 Problem podziału	123
5.3.4 Obliczanie histogramu	124
5.3.5 Korygowanie logicznych zegarów	124
5.3.6 Głosowanie	125
5.3.7 Komunikacja przez pośrednika	126
5.3.8 Centrala telefoniczna	126
5.3.9 Obliczanie iloczynu skalarnego	127

5.3.10	Obliczanie współczynników rozwinięcia dwumianu Newtona $(a + b)^n$	127
5.3.11	Mnożenie macierzy przez wektor	127
5.3.12	Obliczanie wartości wielomianu	128
5.3.13	Mnożenie wielomianów	129
5.3.14	Sito Eratostenesa	129
5.3.15	Sortowanie oscylacyjne	130
5.3.16	Tablica sortująca	131
5.3.17	Porównywanie ze wzorcem	131
5.4	Rozwiązania	132
5.4.1	Producent i konsument z rozproszonym buforem	132
5.4.2	Powielanie plików	134
5.4.3	Problem podziału	136
5.4.4	Obliczanie histogramu	137
5.4.5	Korygowanie logicznych zegarów	138
5.4.6	Głosowanie	139
5.4.7	Komunikacja przez pośrednika	140
5.4.8	Centrala telefoniczna	141
5.4.9	Obliczanie iloczynu skalarnego	142
5.4.10	Obliczanie współczynników rozwinięcia dwumianu Newtona $(n + b)^n$	143
5.4.11	Mnożenie macierzy przez wektor	144
5.4.12	Obliczanie wartości wielomianu	144
5.4.13	Mnożenie wielomianów	146
5.4.14	Sito Eratostenesa	146
5.4.15	Sortowanie oscylacyjne	147
5.4.16	Tablica sortująca	148
5.4.17	Porównywanie ze wzorcem	148
5.5	Symetryczne spotkania w innych językach	149
5.5.1	occam	149
5.5.2	Parallel C	152
5.5.3	Edip	154
6	Asymetryczne spotkania w Adzie	156
6.1	Wprowadzenie	156
6.1.1	Informacje ogólne	156
6.1.2	Deklaracje i instrukcje sterujące	156
6.1.3	Procedury i funkcje	157
6.1.4	Pakiety	158
6.1.5	Procesy i wejścia	158
6.1	WPROWADZENIE	159
6.1.6	Instrukcja accept	159
6.1.7	Instrukcja select	160
6.1.8	Atrybuty	161
6.1.9	Ograniczenia	162
6.2	Przykłady	162
6.2.1	Wzajemne wykluczanie	162
6.2.2	Producent i konsument	163
6.2.3	Czytelnicy i pisarze	165
6.2.4	Pięciu filozofów	167
6.3	Zadania	169
6.3.1	Implementacja semafora dwustronnie ograniczonego	169
6.3.2	Implementacja semafora unixowego	170

6.3.3	Implementacja monitora ograniczonego	170
6.3.4	Zasoby dwóch typów	170
6.3.5	Szeregowanie żądań do dysku	170
6.3.6	Algorytm Ricarta i Agrawali	170
6.3.7	Centrala telefoniczna	170
6.3.8	Sito Eratostenesa	171
6.4	Rozwiązania	171
6.4.1	Implementacja semafora dwustronnie ograniczonego	171
6.4.2	Implementacja semafora unixowego	172
6.4.3	Implementacja monitora ograniczonego	174
6.4.4	Zasoby dwóch typów	174
6.4.5	Szeregowanie żądań do dysku	175
6.4.6	Algorytm Ricarta i Agrawali	177
6.4.7	Centrala telefoniczna	178
6.4.8	Sito Eratostenesa	180
7	Przestrzeń krotek w Lindzie	182
7.1	Wprowadzenie	182
7.1.1	Przestrzeń krotek	182
7.1.2	Operacja INPUT	182
7.1.3	Operacja OUTPUT	183
7.1.4	Wybór selektywny	183
7.1.5	Operacja READ	184
7.1.6	Ograniczenia	184
7.2	Przykłady	185
7.2.1	Wzajemne wykluczanie	185
7.2.2	Producenci i konsumenci	186
7.2.3	Czytelnicy i pisarze	187
7.3	Zadania	191
7.3.1	Zasoby dwóch typów	191
7.3.2	Obliczanie histogramu	191
7.3.3	Głosowanie	191
7.3.4	Komunikacja przez pośrednika	192
7.3.5	Centrala telefoniczna	192
7.3.6	Mnożenie wielomianów	192
7.3.7	Mnożenie macierzy	192
7.3.8	Problem ośmiu hetmanów	192
7.3.9	Obliczanie całki oznaczonej	193
7.4	Rozwiązania	193
7.4.1	Zasoby dwóch typów	193
7.4.2	Obliczanie histogramu	195
7.4.3	Głosowanie	197
7.4.4	Komunikacja przez pośrednika	198
7.4.5	Centrala telefoniczna	198
7.4.6	Mnożenie wielomianów	199
7.4.7	Mnożenie macierzy	201
7.4.8	Problem ośmiu hetmanów	202
7.4.9	Obliczanie całki oznaczonej	204
8	Semafor w systemie Unix	206
8.1	Wprowadzenie	206
8.1.1	Operacje semaforowe	206

8.1.2	Jednoczesne operacje semaforowe.....	207
8.1.3	Funkcje na semaforach.....	207
8.1.4	Realizacja	208
8.1.5	Ograniczenia.....	210
8.2	Przykłady.....	211
8.2.1	Wzajemne wykluczanie.....	211
8.2.2	Producenci i konsumenci	212
8.2.3	Czytelnicy i pisarze	213
8.2.4	Pięciu filozofów	215
8.2.5	Implementacja monitora ograniczonego	216
8.3	Zadania	218
8.3.1	Implementacja semafora binarnego.....	218
8.3.2	Implementacja semafora typu OR.....	219
8.3.3	Czytelnicy i pisarze — rozwiązanie poprawne	219
8.3.4	Implementacja monitora ogólnego	219
8.3.5	Zasoby dwóch typów	219
8.4	Rozwiązania	219
8.4.1	Implementacja semafora binarnego.....	219
8.4.2	Implementacja semafora typu OR.....	221
8.4.3	Czytelnicy i pisarze — rozwiązanie poprawne	223
8.4.4	Implementacja monitora ogólnego	224
8.4.5	Zasoby dwóch typów	225
9	Komunikaty i kanały w systemie Unix	227
9.1	Wprowadzenie.....	227
9.1.1	Potoki i gniazda.....	227
9.1.2	Kanały i podkanały.....	228
9.1.3	Operacje na kanałach	228
9.1.4	Realizacja	229
9.1.5	Ograniczenia.....	231
9.2	Przykłady.....	231
9.2.1	Wzajemne wykluczanie.....	231
9.2.2	Producenci i konsumenci	233
9.2.3	Czytelnicy i pisarze	233
9.2.4	Implementacja monitora ograniczonego	237
9.3	Zadania	238
9.3.1	Implementacja semafora typu OR.....	238
9.3.2	Implementacja monitora ogólnego	238
9.3.3	Problem podziału	238
9.3.4	Zasoby dwóch typów	238
9.3.5	Lotniskowiec	238
9.3.6	Głosowanie	238
9.3.7	Komunikacja przez pośrednika	239
9.4	Rozwiązania	239
9.4.1	Implementacja semafora typu OR.....	239
9.4.2	Implementacja monitora ogólnego	239
9.4.3	Problem podziału	241
9.4.4	Zasoby dwóch typów	242
9.4.5	Lotniskowiec	243
9.4.6	Głosowanie	245
9.4.7	Komunikacja przez pośrednika	245

10	Zdalne wywołanie procedur w systemie Unix.....	247
10.1	Wprowadzenie.....	247
10.1.1	Idea zdalnego wywołania procedury	247
10.1.2	Reprezentacja danych	247
10.1.3	Proces obsługujący	248
10.1.4	Proces wołający	250
10.1.5	Rozgłaszanie	251
10.1.6	Ograniczenia	253
10.2	Przykłady	253
10.2.1	Wzajemne wykluczanie	254
10.3	Zadania	263
10.3.1	Problem podziału	263
10.3.2	Korygowanie logicznych zegarów	263
10.3.3	Głosowanie	263
10.3.4	Komunikacja przez pośrednika	263
10.3.5	Powielanie plików	263
10.3.6	Powielanie plików - dostęp większościowy	263
10.3.7	Wyszukiwanie adresów	264
10.4	Rozwiązania	265
10.4.1	Problem podziału	265
10.4.2	Korygowanie logicznych zegarów	266
10.4.3	Głosowanie	267
10.4.4	Komunikacja przez pośrednika	268
10.4.5	Powielanie plików	269
10.4.6	Powielanie plików - dostęp większościowy	272
10.4.7	Wyszukiwanie adresów	273
11	Potoki w systemie MS-DOS	276
11.1	Wprowadzenie	276
11.2	Przykłady	276
11.2.1	Producent i konsument	276
11.3	Zadania	277
11.3.1	Obliczanie histogramu	278
11.3.2	Obliczanie współczynników rozwinięcia dwumianu Newtona $(a + b)^n$	278
11.3.3	Obliczanie wartości wielomianu	278
11.3.4	Sito Eratostenesa	278
11.3.5	Porównywanie ze wzorcem	278
11.3.6	Problem ośmiu hetmanów	278
11.4	Rozwiązania	278
11.4.1	Obliczanie histogramu	279
11.4.2	Obliczanie współczynników rozwinięcia dwumianu Newtona $(a + b)^n$	279
11.4.3	Obliczanie wartości wielomianu	281
11.4.4	Sito Eratostenesa	281
11.4.5	Porównywanie ze wzorcem	282
11.4.6	Problem ośmiu hetmanów	283
	Literatura	285

1. Wstęp

Programowanie - kiedyś wielka umiejętność - dziś staje się zwykłym rzemiosłem. Co więcej, są już systemy umożliwiające automatyczne tworzenie kompilatorów czy oprogramowania baz danych bezpośrednio z ich specyfikacji. Licznie pojawiające się systemy wspomagające typu CASE (Computer Aided Software Engineering) umożliwiają częściowe zautomatyzowanie etapu programowania także w innych dziedzinach. Wygląda na to, że umiejętność programowania w języku wysokiego poziomu będzie w przyszłości potrzebna niewielkiej grupie specjalistów (tak jak dziś umiejętność programowania w języku assemblera).

Jest jednak pewna dziedzina programowania, która dotychczas nie poddaje się łatwo automatyzacji. To programowanie współbieżne. Metody specyfikacji, weryfikacji i dowodzenia poprawności są dla tego typu programowania znacznie bardziej skomplikowane niż dla programowania sekwencyjnego. Współbieżność wymaga uwzględnienia trudnych do opisanego zależności czasowych między programami. Brakuje przy tym metod testowania, które pozwoliłyby na szybkie wykrycie błędów w synchronizacji. Zachowanie się programu współbieżnego może bowiem zależeć od takich czynników zewnętrznych, jak prędkość procesora czy sposób zarządzania nim.

Z drugiej strony należy podkreślić, że programowanie współbieżne stosuje się dziś powszechnie, poczynając od takich klasycznych dziedzin informatyki jak systemy operacyjne (na których gruncie powstało), przez obliczenia równoległe, systemy zarządzania baz danych, wbudowane systemy czasu rzeczywistego (sterowanie procesami technologicznymi, monitorowanie pacjentów w szpitalu, sterowanie pracą elektrowni atomowej lub lotem samolotu), a na grach komputerowych kończąc. Ma ono również duże znaczenie w dyscyplinach ściśle związanych z informatyką, takich jak na przykład telekomunikacja. Można zatem zaryzykować stwierdzenie, że programowanie współbieżne będzie jeszcze przez długi czas cenioną umiejętnością.

Początkowo programowanie współbieżne powstało na potrzeby systemów scentralizowanych (tzn. ze wspólną pamięcią), jednak obecnie nabiera jeszcze większego znaczenia, ze względu na powszechne stosowanie sieci komputerowych i systemów rozproszonych.

Czasami dla podkreślenia faktu, że chodzi o programowanie współbieżne dla tego rodzaju systemów, nazywa się je programowaniem rozproszonym.

W istocie współbieżność nie jest czymś niezwykłym, przeciwnie, to sekwencyjne programowanie jest ograniczeniem wynikającym z naszego sekwencyjnego myślenia o problemach. Przecież współbieżność i rozproszoność charakteryzują również naszą własną działalność. Każdy z nas codziennie załatwia współbieżnie wiele własnych spraw, są też sprawy załatwiane współbieżnie przez wiele osób. Programy komputerowe, które mają być również naszymi partnerami i pomocnikami w codziennym życiu, powinny odzwierciedlać takie zachowanie, muszą więc być z natury współbieżne i rozproszone.

Świadczą o tym kierunki rozwoju informatyki zarówno w Polsce, jak i na świecie. Lata osiemdziesiąte były okresem dominowania komputerów osobistych i stacji roboczych. Obecnie do profesjonalnych obliczeń coraz częściej stosuje się komputery wieloprogramowe połączone w sieci komputerowe. W różnych ośrodkach akademickich powstają eksperymentalne rozproszone systemy operacyjne zarządzające sieciami komputerowymi tak, jakby był to jeden wielki komputer. Wraz z tymi zmianami zwiększają się możliwości i dziedziny zastosowań programowania współbieżnego i rozproszonego.

Łączenie ze sobą w sieci komputerów o różnej architekturze spowodowało ogromny wzrost popularności systemu operacyjnego Unix. W systemie tym istnieją bardzo rozbudowane mechanizmy do programowania współbieżnego i rozproszonego. W książce tej poświęcamy im sporo miejsca.

Programowanie współbieżne znajduje się w programach studiów informatycznych na całym świecie albo jako odrębny przedmiot, albo jako bardzo rozbudowana część wykładu z systemów operacyjnych. Również w Polsce od wielu lat programowaniu współbieżnemu w nauczaniu informatyki poświęca się wiele uwagi. Na przykład w obowiązującym do niedawna programie uniwersyteckich studiów informatycznych w Warszawie na programowanie współbieżne przeznaczano około połowy czasu przedmiotu „Systemy operacyjne” (czyli 30 godzin wykładu i 30 godzin ćwiczeń). W nowym programie studiów, opracowanym w Instytucie Informatyki Uniwersytetu Warszawskiego, jest to już całkowicie odrębny przedmiot w wymiarze 90 godzin (po 30 godzin wykładu, ćwiczeń i pracowni). Świadczy to dobitnie o tym, jak dużą wagę przywiązuje się obecnie do zagadnień programowania współbieżnego.

Zasadniczą część niniejszej książki stanowi zbiór zadań z rozwiązaniami. Zadania dotyczą szerokiego wachlarza problemów i zastosowań, takich jak Unix jest znakiem zastrzeżonym Bell Laboratories. zarządzanie zasobami w systemach operacyjnych (np. priorytetowy dostęp do zasobów, szeregowanie żądań do dysku, synchroniczne i asynchroniczne żądania do dysku, zarządzanie pamięcią operacyjną, unikanie blokady), synchronizacja procesów w systemach scentralizowanych i rozproszonych (np. elekcja, korygowanie logicznych zegarów, komunikacja przez sieć), kontrola współbieżności transakcji w bazach danych, algorytmy współbieżne (np. współbieżne sortowanie, wyszukiwanie wzorca, wyznaczanie wartości wielomianu, mnożenie wielomianów i macierzy, wyznaczanie histogramu).

Zamieszczone w książce zadania były wykorzystywane przez autorów na prowadzonych przez nich w ciągu ostatnich kilku lat wykładach i ćwiczeniach z programowania współbieżnego dla studentów IV-go roku informatyki Uniwersytetu Warszawskiego. Większość tych zadań wymyślono specjalnie na te zajęcia. Pozostałe to klasyczne zadania publikowane już w wielu podręcznikach poświęconych współbieżności, przytaczamy je tu jednak, gdyż są istotnym uzupełnieniem książki.

W książce podajemy podstawowe pojęcia i problemy związane z programowaniem współbieżnym i rozproszonym oraz obszernie omawiamy podstawowe mechanizmy do synchronizacji i komunikacji, takie jak semaforey, monitory, spotkania i przestrzeń krotek. Szczególną uwagę zwracamy na mechanizmy programowania współbieżnego dostępne w systemie Unix, takie jak semaforey, komunikaty i kanały oraz zdalne wywalanie procedury, które dotychczas nie są dostatecznie dobrze wyjaśnione w literaturze dostępnej w języku polskim.

Rozdział 2 zawiera definicje pojęć potrzebnych do zrozumienia przykładów i rozwiązania zadań zamieszczonych w książce. Na przykładach wziętych z życia wyjaśniamy abstrakcyjne pojęcia procesu, współbieżności, sekcji krytycznej, obiektu dzielonego, synchronizacji. Definiujemy cztery klasyczne problemy współbieżności: wzajemnego wykluczania, producenta i konsumenta, czytelników i pisarzy oraz pięciu filozofów. Będziemy się do nich odwoływać ilustrując użycie mechanizmów programowania współbieżnego prezentowanych w dalszej części książki. Zwracamy uwagę na zjawiska blokady i zagłodzenia oraz wiążące się z tym pojęcia bezpieczeństwa i żywotności programów współbieżnych. Omawiamy niskopoziomowe mechanizmy służące do realizacji wzajemnego wykluczania: przerwania, sprzętowo gwarantowane wzajemne wykluczanie przy dostępie do komórki pamięci (i wiążący się z tym algorytm Dekkera) oraz instrukcje typu Test&Set. Podając wiele przykładów z życia pragniemy

wyrobić u czytelnika pewne intuicje co do wysokopoziomowych mechanizmów synchronizacji gwarantowanych na poziomie języka programowania. Okazuje się bowiem, że mechanizmy te bardzo przypominają sposoby, jakimi my sami ze sobą się synchronizujemy i komunikujemy.

Wszystkie rozdziały począwszy od trzeciego mają jednakową strukturę. Zaczyna je szczegółowy opis wybranego mechanizmu. Następnie pokazujemy sposób jego użycia na przykładzie różnych wariantów rozwiązań klasycznych problemów omówionych w rozdz. 2. Trzecią częścią każdego rozdziału są treści zadań do samodzielnego rozwiązania. W czwartej zaś podajemy przykładowe ich rozwiązania wraz z niezbędnymi wyjaśnieniami.

Rozdział 3 jest poświęcony synchronizacji procesów w systemach scentralizowanych za pomocą klasycznego semafora Dijkstry.

W **rozdziale 4** zajmujemy się synchronizacją procesów za pomocą monitorów. Prezentujemy w nim także sposoby zapisywania monitora w różnych językach programowania.

W **rozdziale 5** omawiamy język programowania współbieżnego CSP oparty na mechanizmie symetrycznych spotkań zaproponowanym przez C. A. R. Hoare'a oraz informujemy o trzech językach wyrosłych z CSP, w których także używa się mechanizmu symetrycznych spotkań. Są to: ~occam (przeznaczony do programowania transputerów), Parallel C (rozszerzenie języka C o mechanizm spotkań) oraz Edip (do programowania sieci mikrokomputerowych, zaprojektowany w Instytucie Informatyki UW i zaimplementowany na komputerach typu IBM PC pod systemem MS-DOS).

Rozdział 6 dotyczy asymetrycznych spotkań w języku Ada. Ograniczyliśmy się do krótkiego omówienia tylko tych konstrukcji języka, których użyto w przykładach i rozwiązaniach.

W **rozdziale 7** zajmujemy się przestrzenią krotek zaproponowaną w eksperymentalnym języku Linda. Mechanizm ten pozwala na asynchroniczną komunikację między procesami, ale jego główną zaletą i siłą jest możliwość selektywnego wyboru komunikatów.

W rozdziałach 3-7 omawiamy mechanizmy synchronizacji i komunikacji stosowane w różnych językach programowania współbieżnego niezależnie od systemu operacyjnego. W rozdziałach 8-10 zajmujemy się mechanizmami dostępnymi na poziomie konkretnego systemu operacyjnego, którym w tym przypadku jest Unix. Wybór tego systemu był podyktowany jego dużą popularnością, przenośnością, otwartością a także faktem, że zawiera on bardzo bogaty zestaw narzędzi wspomagających programowanie współbieżne.

W **rozdziale 8** prezentujemy mechanizm semaforów dostępny w systemie Unix. Semafony unixowe różnią się istotnie od klasycznych semaforów Dijkstry. Są znacznie silniejsze, zawierają w sobie różne uogólnienia klasycznej definicji. Aby zyskać na zwięzłości i przejrzystości, w prezentowanych przykładach i w rozwiązaniach zadań posługujemy się specjalnie wprowadzoną notacją. Kilka przykładów zapisujemy całkowicie w języku C, by pokazać, jak naprawdę powinien wyglądać program współbieżny w systemie Unix. (W podobny sposób postępujemy w rozdz. 9 i 10.)

Rozdział 9 jest poświęcony mechanizmowi komunikatów i kanałów służącemu w systemie Unix do asynchronicznego komunikowania się procesów na jednej maszynie. Mechanizm ten jest uogólnieniem mechanizmu potoków, dlatego o samych potokach w systemie Unix tylko wspominamy.

W **rozdziale 10** przedstawiamy mechanizm zdalnego wywołania procedury, znany też jako RPC (Remote Procedure Call), który jest uogólnieniem zwykłego wywołania procedury w przypadku systemów rozproszonych. W systemie Unix jest to podstawowy mechanizm wysokiego poziomu przeznaczony głównie do komunikacji między procesami wykonywanymi na fizycznie różnych maszynach. Omówione wcześniej semafore i komunikaty służą do synchronizacji procesów wykonujących się na jednej maszynie.

W ostatnim rozdziale pokazujemy, jak można ćwiczyć programowanie współbieżne nie mając do dyspozycji żadnego języka programowania współbieżnego i pracując pod systemem operacyjnym MS-DOS, który także nie zapewnia żadnej współbieżności. Omawiamy tu mechanizm potoków w systemie MS-DOS podkreślając jednocześnie istotną różnicę między tym mechanizmem a potokami w Unixie.

Niektóre zadania omówione we wcześniejszych rozdziałach proponujemy także do rozwiązania w rozdziałach późniejszych, gdyż ze względu na użyty mechanizm ich rozwiązania mogą się znacznie różnić. Aby ułatwić czytelnikowi zorientowanie się, za pomocą jakich mechanizmów rozwiązano poszczególne problemy i zadania, zamieszczamy na końcu ich alfabetyczny spis.

Wykaz cytowanej literatury poprzedzamy krótkim omówieniem.

Podziękowania

Pragniemy podziękować naszym współpracownikom, z którymi prowadziliśmy przez wiele lat zajęcia z systemów operacyjnych na Wydziale Matematyki, Informatyki i Mechaniki Uniwersytetu Warszawskiego: prof. Janowi Madeyowi, dr Janinie Mincer-Daszkiewicz i dr-owi Kazimierzowi Grygielowi. Pomogli oni nam w ostatecznym sformułowaniu wielu zamieszczonych tu zadań. Szczególnie gorąco dziękujemy prof. Janowi Madeyowi i dr Janinie Mincer-Daszkiewicz, którzy byli również pierwszymi recenzentami tej książki. Dziękujemy także wszystkim studentom Instytutu Informatyki (zwłaszcza panu Krzysztofowi Stencłowi), którzy mieli z nami zajęcia, za to, że starali się, jak mogli, by te zadania rozwiązać. Podsunęli nam wiele interesujących pomysłów, które wykorzystaliśmy w proponowanych tu rozwiązaniach. Pokazali także, gdzie leżą źródła najczęstszych błędów, dzięki czemu możemy ostrzec przed nimi naszych czytelników. Gorące podziękowania należą się firmie PQ Information Group z Holandii, na której sprzęcie były testowane wszystkie zawarte w tej książce przykłady programów w języku C pod systemem Unix.

Warszawa 1992

2. Podstawowe pojęcia i problemy

2.1 Proces

Omawiane w tym rozdziale pojęcia i problemy można znaleźć prawie w każdej książce poświęconej programowaniu współbieżnemu i w większości książek poświęconych systemom operacyjnym. Dlatego ograniczymy się tu do przytoczenia podstawowych definicji. Jednak, aby nie była to li tylko sucha prezentacja faktów, będziemy starali się podać także pewne intuicje odwołując się do przykładów wziętych z życia codziennego. Słowa proces używamy w wielu dziedzinach naszego życia. Mówimy np. o procesie sądowym, procesie produkcyjnym, procesie dojrzewania, procesie rozpadu itd. W każdej sytuacji mamy na myśli pewną sekwencję zmian dokonujących się zgodnie z określonym schematem. Sekwencja ta może być skończona, jak np. w procesie produkcyjnym, lub (potencjalnie) nieskończona, jak np. w procesie rozwoju życia na Ziemi.

W informatyce pojęcie to pojawiło się po raz pierwszy w związku z systemami operacyjnymi. Przez proces rozumie się program (sekwencyjny) w trakcie wykonywania¹. Ponieważ program jest sformalizowanym zapisem algorytmu, więc proces jest sekwencją zmian stanu systemu komputerowego, które odbywają się zgodnie z tym algorytmem. Odpowiednich zmian dokonuje urządzenie zwane procesorem, natomiast kod programu jest przechowywany w pamięci operacyjnej. Procesor i pamięć operacyjna to dwa urządzenia niezbędne do wykonywania każdego procesu.

Co do definicji procesu nie ma wśród informatyków powszechnej zgody. Przyjęta przez nas definicja jest bardzo ogólna i zawiera w sobie bardziej szczegółowe definicje innych autorów.

Procesy mogą być skończone i nieskończone. Każdy początkujący programista zapewne przynajmniej raz uruchomił proces nieskończony wtedy, gdy spróbował wykonać program zawierający nieskończoną pętlę. Pętla, taka powstaje zazwyczaj wskutek błędnego sformułowania warunku. Trzeba wówczas sięgać po środki ostateczne, jak wyłączenia komputera lub (w przypadku większych systemów) zwrócenie się o pomoc do operatora. Ale procesy nieskończone nie zawsze wiążą się z błędnym programowaniem. Pewne procesy z istoty rzeczy muszą być nieskończone. Przykładem jest system operacyjny. Czytelnik byłby zapewne bardzo zdziwiony, gdyby system operacyjny jego ulubionego komputera osobistego poinformował go, że właśnie się zakończył i nie przyjmie już żadnych nowych poleceń. Takie zachowanie uznałby za poważny błąd. Od systemu operacyjnego wymagamy, bowiem, aby trwał nieskończenie, gotowy na każde nasze żądanie. Podobnie procesy w systemach wbudowanych, zwanych inaczej systemami czasu rzeczywistego (np. procesy sterujące różnego rodzaju automatami produkcyjnymi), muszą także być z natury rzeczy nieskończone. Tak naprawdę nie ma większych różnic między pojęciem procesu w systemie komputerowym a pojęciem procesu w innych dziedzinach. W zależności od tego, według jakiego algorytmu jest wykonywany proces komputerowy, możemy mówić np. o procesie przetwarzania danych, procesie obliczeniowym czy procesie elektronicznego składania tekstu.

2.2 Procesy współbieżne

Mówimy, że dwa procesy są współbieżne, jeśli jeden z nich rozpoczyna się przed zakończeniem drugiego.

Zauważmy, że zgodnie z tą definicją proces nieskończony jest współbieżny ze wszystkimi procesami, które rozpoczęły się od niego później. W szczególności system operacyjny, a dokładniej procesy wchodzące w jego skład wykonują się współbieżnie ze wszystkimi procesami uruchamianymi przez użytkowników systemu komputerowego.

2.2.1 Podział czasu

Napisaliśmy, że realizacją procesu zajmuje się procesor. W wielu systemach komputerowych jest tylko jeden procesor. Mimo to można w nich realizować współbieżne wykonanie wielu procesów. Uzyskuje się to dzięki zasadzie podziału czasu. Zasadę tę stosuje w życiu każdy z nas. Dobrym przykładem jest uczenie się różnych przedmiotów. Nie uczymy się przecież w szkole najpierw samej matematyki, potem samej historii itd. Procesy nauki przeplatają się, a rozkład zajęć określa, kiedy i ile czasu uczeń poświęci na naukę danego przedmiotu.

W jednoprocessorowych systemach komputerowych czas pracy procesora jest dzielony między wszystkie wykonywane współbieżnie procesy. Problem, ile czasu przydzielić, komu i kiedy, jest przedmiotem rozważań w teorii systemów operacyjnych (patrz np. [S1PG91]).

2.2.2 Jednoczesność

W jednoprocessorowych systemach z podziałem czasu w danej chwili może być wykonywany tylko jeden proces, choć rozpoczętych może ich być wiele. Jeśli w systemie komputerowym jest wiele procesorów, mogą one wykonywać różne procesy jednocześnie (równolegle), a zatem w takim systemie w danej chwili może być wykonywanych kilka procesów.

W języku potocznym, gdy mówimy „Oni jednocześnie skoczyli do wody”, mamy na myśli, że oba skoki zdarzyły się w tej samej chwili. Natomiast, gdy mówimy „On zajmuje się jednocześnie dwoma sprawami”, mamy na myśli, że on dzieli swój czas między obie te sprawy. W używanej tu terminologii słowo jednoczesny ma znaczenie ograniczone tylko do tego pierwszego przypadku. Do określenia obu podanych sytuacji będziemy używać słowa współbieżny.

2.2.3 Komunikacja i synchronizacja

Według podanej definicji, współbieżne są np. procesy wykonywane jednocześnie na dwóch nie połączonych ze sobą komputerach osobistych. Ze stwierdzenia tego faktu nic jednak dalej nie wynika, procesy te, bowiem nie mają na siebie żadnego wpływu.

Dalej będą nas interesować jedynie takie procesy, których wykonania są od siebie uzależnione. Uzależnienie takie może wynikać z faktu, że procesy ze sobą współpracują lub między sobą współzawodniczą. Współpraca wymaga od procesów komunikowania się — do działania jednego z nich jest potrzebna informacja tworzona przez drugi. Akcje komunikujących się procesów muszą być częściowo uporządkowane w czasie, ponieważ informacja musi najpierw zostać utworzona, zanim zostanie wykorzystana. Takie porządkowanie w czasie akcji różnych procesów nazywa się synchronizowaniem. Współzawodnictwo także wymaga synchronizacji — akcja procesu musi być wstrzymana, jeśli zasób potrzebny do jej wykonania jest w danej chwili zajęty przez inny proces.

2.2.4 Program współbieżny

Można wyróżnić dwa poziomy wzajemnego uzależnienia procesów współbieżnych. Pierwszy stanowią procesy będące współbieżnym wykonaniem niezależnych programów użytkowych. Procesy takie nie współpracują, a jedynie współzawodniczą między sobą wymagając synchronizacji przy dostępie do różnych urządzeń komputera. Synchronizacją tą zajmuje się system operacyjny, programista nie ma na nią zazwyczaj bezpośredniego wpływu.

Poziom drugi stanowią procesy utworzone w obrębie jednego programu. Procesy te komunikują się i synchronizują w sposób określony przez programistę. Program opisujący zachowanie się zbioru takich współbieżnych procesów nazywa się programem współbieżnym. Zachowanie się pojedynczego procesu opisuje w programie współbieżnym jednostka syntaktyczna zwana także procesem². Program współbieżny jest, więc zbiorem procesów — jednostek syntaktycznych. Natomiast program współbieżny w trakcie wykonania jest zbiorem procesów, z których każdy jest wykonaniem procesu — jednostki syntaktycznej. Ponieważ mamy tu do czynienia z odwzorowaniem wzajemnie jednoznaczny, będziemy dalej używać słowa proces w obu znaczeniach.

Typowym przykładem programu współbieżnego jest system operacyjny, który w rzeczywistości składa się z wielu współpracujących ze sobą procesów obsługujących różne zasoby systemu komputerowego.

Przedmiotem niniejszej książki jest programowanie współbieżne, przez co rozumiemy tu nie tylko samo kodowanie w języku programowania współbieżnego, ale także projektowanie sposobu komunikacji i synchronizacji między procesami. Wśród podawanych tu przykładów i zadań znajdują się cztery rodzaje problemów. Po pierwsze, będą to abstrakcje rzeczywistych problemów synchronizacyjnych, a więc różne warianty problemów producenta i konsumenta, czytelników i pisarzy oraz pięciu filozofów. Po drugie, będziemy zajmować się zagadnieniami związanymi z projektowaniem systemów operacyjnych (np. 4.3.12, 4.3.15, 4.3.16, 4.3.17) i systemów baz danych (np. 4.3.5, 5.3.2, 10.3.6). Po trzecie, pokażemy jak można stosować programowanie współbieżne do szybszej, a niejednokrotnie prostszej realizacji pewnych typowych obliczeń, jak np. sortowanie (por. 5.3.15, 5.3.16), wyznaczanie współczynników dwumianu Newtona (por. 5.3.10, 11.3.2), mnożenie wielomianów i macierzy (por. 5.3.11, 5.3.13, 7.3.7), wyznaczanie liczb pierwszych (por. 5.3.14, 6.3.8), całkowanie (por. 7.3.9). Po czwarte, będziemy zajmowali się problemami wziętymi z życia codziennego, które nie zawsze mają swe odpowiedniki w teorii systemów operacyjnych, a których rozwiązanie może okazać się ciekawym ćwiczeniem (np. 3.3.9, 4.3.6, 4.3.9, 7.3.8).

2.2.5 Wątki

Oprócz pojęcia procesu ostatnio wprowadza się też pojęcie wątku (thread), por. [Gosc91, Nels91, S1PG91, Tane92]. Różnica między procesem a wątkiem polega przede wszystkim na sposobie wykorzystywania dostępnych zasobów. Każdy proces ma przydzielony odrębny obszar pamięci operacyjnej

Wyjątkiem jest język Ada, w którym mówi się o współbieżnych zadaniach (taskach).i współzawodniczy z innymi procesami o dostęp do zasobów komputera. Często takie wyraźne rozgraniczenie między procesami nie jest potrzebne. Znacznie taniej jest wówczas wykonywać je we wspólnej przestrzeni adresowej tworząc współbieżnie działające wątki. Wątek jest podstawową jednostką wykorzystującą procesor. Grupa równorzędnych wątków współdzieli przestrzeń adresową, kod i zasoby systemu operacyjnego.

Środowisko, w którym wykonują się wątki, nazywa się zadaniem (task). W tym rozumieniu proces jest zadaniem, w którym wykonuje się tylko jeden wątek. Wątki pozwalają na współbieżną realizację wielu żądań skierowanych do tego samego zadania. Wątki mogą być synchroniczne, gdy same sobie przekazują sterowanie, lub asynchroniczne. W tym drugim przypadku jest potrzebny mechanizm umożliwiający synchronizację przy dostępie do współdzielonych danych. Omawiane w tej książce mechanizmy synchronizacji mogą służyć zarówno do synchronizacji procesów, jak i wątków. W dalszym ciągu będziemy, więc mówić jedynie o procesach.

2.3 Wzajemne wykluczanie

2.3.1 Zasób dzielony i sekcja krytyczna

Napisaliśmy wcześniej, że procesy współbieżne mogą ze sobą współzawodniczyć o dostęp do wspólnie użytkowanych zasobów. Chodzi tu o takie zasoby, które w danej chwili mogą być wykorzystywane tylko przez jeden proces (lub ograniczoną ich liczbę, mniejszą od liczby chętnych). Jest to sytuacja dość często spotykana w życiu. Każdemu zdarzyło się, że chciał skorzystać z łazienki właśnie wtedy, gdy była ona zajęta, zadzwonić, gdy ktoś już rozmawiał przez telefon, zrobić zakupy w sklepie samoobsługowym, gdy wszystkie koszyki były w użyciu. Skądinąd wiadomo, że w każdej takiej sytuacji trzeba po prostu poczekać (na zwolnienie łazienki, zakończenie rozmowy, czy zwrot koszyka). Natomiast wtedy, gdy dwie osoby jednocześnie chcą wejść do pustej łazienki, zadzwonić z tego samego telefonu, czy wziąć ten sam koszyk, trzeba zastosować zasadę uprzejmości i dobrych obyczajów.

W teorii procesów współbieżnych wspólny obiekt, z którego może korzystać w sposób wyłączny wiele procesów (np. łazienka, telefon, koszyk) nazywa się zasobem dzielonym, natomiast fragment procesu, w którym korzysta on z obiektu dzielonego (mycie się, telefonowanie, zakupy), nazywa się sekcją krytyczną tego procesu.

Ponieważ w danej chwili z obiektu dzielonego może korzystać tylko jeden proces, wykonując swoją sekcję krytyczną uniemożliwia on wykonanie sekcji krytycznych innym procesom.

2.3.2 Problem wzajemnego wykluczania

Problem wzajemnego wykluczania definiuje się następująco: zsynchronizować N procesów, z których każdy w nieskończonej pętli na przemian zajmuje się własnymi sprawami i wykonuje sekcję krytyczną, w taki sposób, aby wykonanie sekcji krytycznych jakichkolwiek dwóch lub więcej procesów nie pokrywało się w czasie.

Aby ten problem rozwiązać, należy do treści każdego procesu wprowadzić, dodatkowe instrukcje poprzedzające sekcję krytyczną (nazywa się je protokołem wstępnym) i instrukcje następujące bezpośrednio po sekcji krytycznej (protokół końcowy). Protokół wstępny i końcowy to po prostu programowa realizacja czekania i stosowanej w życiu zasady uprzejmości.

Rozwiązania problemu wzajemnego wykluczania za pomocą mechanizmów sprzętowych pokażemy w dalszej części tego rozdziału. W następnych rozdziałach przedstawimy rozwiązania tego problemu za pomocą różnych mechanizmów wysokiego poziomu.

2.3.3 Wymagania czasowe

Problem wzajemnego wykluczania można rozwiązać w sposób satysfakcjonujący wszystkie procesy, ale w tym celu należy poczynić pewne założenia, co do zachowania się samych procesów.

Po pierwsze, żaden proces nie może wykonywać swej sekcji krytycznej nieskończenie długo, a zwłaszcza nie może on się wewnątrz niej zapętlić lub zakończyć w wyniku jakiegoś błędu (np. nikt nie umrze w łazience czy przy telefonie ani nie wyniesie koszyka ze sklepu). Uniemożliwiłby on innym procesom wejście do sekcji krytycznej. Generalna zasada jest taka., że w sekcji krytycznej proces powinien przebywać możliwie najkrócej.

Taki sam warunek dotyczy protokołów wstępnego i końcowego, które w praktyce należy traktować jako część sekcji krytycznej. Zakładamy, więc, że w skończonym czasie proces wykona protokół wstępny i (gdy uzyska pozwolenie) wejdzie do sekcji krytycznej, po czym ją opuści i wykona protokół końcowy.

Po drugie, zachowanie się procesów poza sekcją krytyczną nie powinno być w żaden sposób ograniczone. Poza sekcją krytyczną proces może się, więc zapętlić lub skończyć.

Po trzecie, procesy mogą się wykonywać z różnymi dowolnie wybranymi prędkościami. Przez wejście do sekcji krytycznej rozumie się rozpoczęcie jej wykonywania.

2.4 Bezpieczeństwo i żywotność

2.4.1 Własność bezpieczeństwa

W celu wykazania, że program sekwencyjny jest poprawny, należy udowodnić dwie rzeczy. Po pierwsze, zawsze, jeśli program się zatrzyma, to zwróci nam dobre wyniki (tę własność programu nazywa się częściową poprawnością); po drugie, że w ogóle się zatrzyma (nazywa się to własnością stopu). Programom współbieżnym nie stawia się jednak takich samych wymagań — mogą one przecież w ogóle się nie zatrzymywać.

Własność bezpieczeństwa jest uogólnieniem własności częściowej poprawności na programy współbieżne. Program współbieżny jest bezpieczny, jeśli nigdy nie doprowadza do niepożądanego stanu lub, inaczej mówiąc, zawsze utrzymuje system w pożądanym stanie. W przypadku problemu wzajemnego wykluczania własność bezpieczeństwa oznacza, że nigdy dwa procesy nie znajdują się jednocześnie w swoich sekcjach krytycznych.

Dowodzenie częściowej poprawności nawet bardzo prostych programów sekwencyjnych nie jest rzeczą łatwą, dowodzenie własności bezpieczeństwa jest jeszcze trudniejsze. W podręcznikach programowania rzadko, kiedy znajdziemy formalne dowody poprawności przytaczanych tam programów. W niniejszej książce także nie dowodzimy własności bezpieczeństwa podawanych rozwiązań. Czytelnika zainteresowanego metodami dowodzenia tej własności odsyłamy do książek [Hare92, BenADO], w których można znaleźć szkice dowodów własności bezpieczeństwa dla rozwiązań kilku klasycznych problemów programowania współbieżnego. Pokazuje się w nich, że żaden nieskończony ciąg akcji procesów przy dowolnym scenariuszu synchronizacji i komunikacji między nimi nie prowadzi do sytuacji niepożądanej. Warto zauważyć, że aby wykazać, iż program współbieżny nie jest bezpieczny, wystarczy wskazać ciąg akcji poszczególnych procesów, które doprowadzają do stanu niepożądanego. W kilku przypadkach celowo przytaczamy w tej książce błędne, choć narzucające się w pierwszej chwili rozwiązania, wskazując jednocześnie, w jaki sposób doprowadzają one do niepożądanej sytuacji (por. 3.2.4, 3.4.1, 5.2.1, 5.2.4, 8.4.1).

2.4.2 Własność żywotności

Własność żywotności jest uogólnieniem własności stopu na programy współbieżne. Program współbieżny jest żywotny, jeśli zapewnia, że każde pożądane zdarzenie w końcu zajdzie. W przypadku problemu wzajemnego wykluczania własność żywotności oznacza, że jeśli jakiś proces czeka na wejście do swojej sekcji krytycznej, to w końcu do niej wejdzie.

Dowodzenie własności żywotności jest łatwiejsze niż dowodzenie własności bezpieczeństwa. Wystarczy pokazać skończony ciąg akcji procesów, które przy każdym scenariuszu synchronizacji między nimi doprowadzą w końcu do pożądanej sytuacji. Natomiast, aby pokazać, że program nie ma własności żywotności, trzeba podać jeden nieskończony ciąg akcji procesów i jeden, być może bardzo szczególnie dobrany, scenariusz synchronizacji, przy którym nigdy nie daje się osiągnąć pożądanej sytuacji. W niniejszej książce będziemy czasami omawiać rozwiązania nie mające własności żywotności, wskazując odpowiedni nieskończony ciąg akcji (por. 4.2.3, 4.2.4, 7.2.3).

2.4.3 Sprawiedliwość

Własność żywotności gwarantuje nam, że zdarzenie, na które czekamy, w końcu zajdzie, ale nie określa, kiedy to się stanie. Na przykład rozwiązanie problemu wzajemnego wykluczania dwóch identycznie zachowujących się procesów, które pozwala jednemu z nich wchodzić do swej sekcji krytycznej, co sekundę, a drugiemu co pięć godzin, ma niewątpliwie własność żywotności i formalnie jest poprawne, ale intuicyjnie trudno nam się z tym pogodzić. Od rozwiązania takiego chcielibyśmy bowiem, aby zapewniało jednakowe traktowanie obu procesów — chcemy by było ono sprawiedliwe (uczciwe).

Gdy procesy nie są identyczne, sprawiedliwość jest cechą, którą trudno zdefiniować, a jeszcze trudniej zmierzyć. Jaka jest sprawiedliwa kolejność wpuszczania procesów do sekcji krytycznej? Czy według kolejności zgłoszeń? A może według planowanego czasu przebywania w sekcji krytycznej? (Te procesy, które chcą być w niej dłużej, powinny dłużej czekać.) A może należy uwzględnić jeszcze, ile czasu procesy czekały podczas poprzednich prób wejścia do sekcji krytycznej?

Możliwości jest wiele i trudno powiedzieć, które podejście jest najbardziej sprawiedliwe. Mimo to w niektórych rozwiązaniach proponowanych w tej książce będziemy starali się uwzględnić i ten aspekt programowania współbieżnego (np. 3.3.4, 3.3.5).

2.5 *Blokada i zagłodzenie*

2.5.1 Blokada

Jak już pisaliśmy, będziemy zajmować się tylko takimi procesami współbieżnymi, które są ze sobą powiązane przez to, że wymagają wzajemnej synchronizacji lub komunikacji. Oznacza to, że w pewnych sytuacjach procesy będą wstrzymywane w oczekiwaniu na sygnał bądź komunikat od innego procesu. W poprawnym programie współbieżnym w każdym procesie powinno w końcu nastąpić oczekiwane zdarzenie. W niepoprawnym programie mogą wystąpić zjawiska blokady lub zagłodzenia.

Powiemy, że zbiór procesów znajduje się w stanie blokady, jeśli każdy z tych procesów jest wstrzymany w oczekiwaniu na zdarzenie, które może być spowodowane tylko przez jakiś inny proces z tego zbioru.

Zjawisko blokady, zwane także zastojem, zakleszczeniem lub martwym punktem, jest przejawem braku bezpieczeństwa programu, jest to bowiem stan niepożądany. Zjawisko to może wystąpić również w systemie złożonym z procesów, które są powiązane jedynie przez to, że korzystają z tych samych zasobów komputera. W teorii systemów operacyjnych dopracowano się kilku sposobów walki z blokadą. Jednym z nich jest tzw. algorytm bankiera będący przedmiotem zadania 4.3.11. O innych sposobach zapobiegania blokadzie i przełamywania jej można dowiedzieć się m.in. z książek [MaDo83, Shaw79, BiSh89, S1PG91]. O przykładach blokad spoza dziedziny systemów operacyjnych można przeczytać w artykule [WeisOla].

Zauważmy, że jeśli w jakimś programie współbieżnym może wystąpić blokada, nie oznacza to, że wystąpi ona przy każdym wykonaniu tego programu. Dlatego testowanie nie jest dobrą metodą stwierdzania, czy dany zbiór procesów może się zablokować. W podawanych tu zadaniach i rozwiązaniach będziemy zwracali szczególną uwagę na możliwość wystąpienia blokady i potrzebę odpowiednich przed nią zabezpieczeń (por. 5.3.5, 5.3.6).

Czasami unikanie blokady może być bardzo kosztowne. Jeśli jej wystąpienie jest mało prawdopodobne, lepiej godzić się na nią, ale trzeba wówczas uruchomić mechanizmy jej wykrywania i usuwania.

2.5.2 Zagłodzenie

Specyficznym przypadkiem nieskończonego wstrzymywania procesu jest zjawisko zagłodzenia zwane także wykluczeniem. Jeśli komunikat lub sygnał synchronizacyjny może być odebrany tylko przez jeden z czekających nań procesów, powstaje problem, który z procesów wybrać. Zjawisko zagłodzenia występuje wówczas, gdy proces nie zostaje wznowiony, mimo że zdarzenie, na które czeka, występuje dowolną liczbę razy. Za każdym razem, gdy proces ten mógłby być wznowiony, jest wybierany jakiś inny czekający proces.

Zagłodzenie jest przejawem braku żywotności programu. Zależy ono od strategii wznawiania procesów. Jeśli procesy będą wznawiane zawsze w kolejności, w jakiej zostały wstrzymane (kolejka prosta), to zjawisko zagłodzenia nie wystąpi. Jeśli jednak o kolejności wznawiania decydują priorytety procesów (kolejka priorytetowa), to jest możliwe, że procesy o niższym priorytecie zostaną zagłodzone przez procesy o wyższym priorytecie.

O ile istnieją algorytmy pozwalające wykrywać zjawisko blokady w trakcie wykonywania programu, o tyle wykrycie zagłodzenia jest praktycznie niemożliwe. Łatwo, co prawda zaobserwować, że pewien proces czeka bardzo długo na jakieś zdarzenie, które wystąpiło już wiele razy, ale nie wiadomo, jak system zachowa się w przyszłości. Można natomiast wykazać, że w programie współbieżnym jest możliwe zagłodzenie, przez pokazanie nieskończonego ciągu zdarzeń w tym programie, w wyniku którego jeden proces (lub więcej) pozostanie na zawsze wstrzymany. (Przykład takiego dowodu znajduje się w książce [Hare92, r.10].)

Mimo że możliwość zagłodzenia świadczy o niepoprawności programu, to często gotowi jesteśmy się z nią pogodzić. (Robimy tak np. wszędzie tam, gdzie stosuje się kolejkę priorytetową.) Wynika to z faktu, że zagłodzenie jest zwykle mało prawdopodobne. (Mało jest np. prawdopodobne, by na miasto wyjechało naraz tyle karetek, aby wstrzymać ruch wszystkich innych pojazdów). Dlatego i w tej książce będziemy przytaczać rozwiązania, które w bardzo szczególnych okolicznościach mogą spowodować zagłodzenie pewnych procesów, a które warto jednak rozważać ze względu na ich prostotę (por. 3.4.2, 4.2.3, 4.2.4).

2.6 Klasyczne problemy współbieżności

2.6.1 Problem producenta i konsumenta

Problem producenta i konsumenta polega na zsynchronizowaniu dwóch procesów: producenta, który cyklicznie produkuje jedną porcję informacji a następnie przekazuje ją do skonsumowania, i konsumenta, który cyklicznie pobiera porcję i konsumuje ją. Jeśli w danej chwili producent nie może pozbyć się wyprodukowanej porcji, musi czekać. Podobnie, jeśli konsument nie może pobrać porcji, także musi czekać. Porcje powinny być konsumowane w kolejności wyprodukowania.

Rozważa się kilka wariantów tego problemu. W najprostszym producent przekazuje porcję bezpośrednio konsumentowi. Najbardziej popularny jest natomiast wariant, w którym zakłada się, że pomiędzy producentem a konsumentem znajduje się An- elementowy bufor ($N > 0$). Producent wstawia porcję do niepełnego bufora, a konsument pobiera ją z niepustego bufora. W wariacie trzecim (teoretycznym) zakłada się, że bufor jest nieskończony. Procesy producenta i konsumenta muszą tak się synchronizować, aby operacje wstawiania i pobierania z tego samego elementu bufora wzajemnie się wykluczały.

Problem, jak duży powinien być bufor, jest problemem efektywności przyjętego rozwiązania, a jego rozstrzygnięcie zależy od rozkładów czasu produkcji i konsumpcji. Jeśli średni czas konsumpcji jest krótszy od średniego czasu produkcji, bufor może okazać się niepotrzebny. Jeśli jest odwrotnie, dowolnej wielkości bufor okaże się po pewnym czasie za mały. Gdy średnie czasy produkcji i konsumpcji są równe, wielkość bufora dobiera się w zależności od wariancji tych czasów. Warto zaznaczyć, że problem producenta i konsumenta jest abstrakcją wielu rzeczywistych problemów pojawiających się nie tylko w informatyce, ale także w innych dziedzinach takich jak telekomunikacja, transport czy handel.

W niniejszej książce będziemy rozważać także pewne modyfikacje problemu producenta i konsumenta. Uwzględnimy wielu producentów i konsumentów (por. 3.2.2, 4.3.3, 4.3.4), nie będziemy przestrzegać kolejności pobierania porcji (zad. 4.3.4), dopuścimy wstawianie i pobieranie wielu porcji naraz (zad. 4.3.4).

2.6.2 Problem czytelników i pisarzy

Problem czytelników i pisarzy polega na zsynchronizowaniu dwóch grup cyklicznych procesów konkurujących o dostęp do wspólnej czytelnicy. Proces czytelnik co jakiś czas odczytuje informację zgromadzoną w czytelnicy i może to robić razem z innymi czytelnikami. Proces pisarz co jakiś czas zapisuje nową informację i musi wówczas przebywać sam w czytelnicy. Zakłada się, że operacje czytania i pisania nie trwają nieskończenie długo.

Problem ten jest abstrakcją problemu synchronizacji procesów korzystających ze wspólnej bazy danych. Wiele procesów naraz może odczytywać informację zawartą w bazie, ale tylko jeden może ją modyfikować. Zazwyczaj rozważa się trzy rozwiązania tego problemu, z których dwa dopuszczają zagłódzenie czytelników bądź pisarzy.

A. Rozwiązanie z możliwością zagłódzenia pisarzy

Zgodnie z warunkami zadania czytelnik, który zapragnie wejść do czytelnicy powinien móc to zrobić, jeśli jest ona pusta lub, jeśli są w niej już inni czytelnicy. W przeciwnym razie (tzn. gdy w czytelnicy jest pisarz) powinien być wstrzymany do czasu, gdy zajdą warunki

pozwalające mu wejść. Pisarz, który chce wejść do czytelnicy, powinien być wstrzymany do czasu, aż będzie ona pusta.

Przy takim postępowaniu jest możliwe jednak, że czytelnicy na zawsze zawładną czytelnicy. Wystarczy, że w każdej chwili będzie w niej przebywał co najmniej jeden czytelnik, a pisarze nigdy nie doczekają się pustej czytelnicy. Możliwe jest tu zatem zagłodzenie pisarzy.

B. Rozwiązanie z możliwością zagłodzenia czytelników

Wydaje się, że jeśli pisarze chcą coś zapisać, to należy im to umożliwić najszybciej, jak jest to możliwe. Nie ma sensu, aby czytelnicy odczytywali przestarzałą informację. Zatem, jeśli jakiś pisarz czeka na wejście do czytelnicy, bo są w niej jeszcze czytelnicy, to nowo przybyły czytelnik powinien być wstrzymany do czasu, gdy już żaden pisarz nie będzie czekał. Dzięki temu po pewnym czasie czytelnicy przebywający w czytelnicy w końcu ją opuszczą i będą mogli wejść do niej pisarze.

W tym przypadku jest możliwe jednak zagłodzenie czytelników przez intensywnie pracujących pisarzy. Wystarczy, że zawsze jakiś pisarz będzie czekał na możliwość pisania, a żaden z czytelników nie będzie mógł wejść do czytelnicy.

C. Rozwiązanie poprawne

Rozwiązanie poprawne powinno unikać zagłodzenia każdej z grup procesów. Najprościej jest wpuszczać do czytelnicy na przemian to czytelników, to pisarzy, np. zgodnie z kolejnością zgłoszeń, przy czym oczywiście pisarze muszą wchodzić pojedynczo, a czytelników można wpuszczać w grupach. Ponieważ jednak wszystkie operacje czytania mogą odbywać się jednocześnie, dlatego lepszym rozwiązaniem jest wpuszczenie do czytelnicy wraz z pierwszym czytelnikiem, na którego przyszła kolej, wszystkich innych czekających czytelników niezależnie od tego, czy mają jeszcze przed sobą pisarzy.

W niniejszej książce będziemy rozważać także rozwiązania, których żywotność (a więc brak możliwości zagłodzenia) wynika jedynie z faktu, że żywotny jest mechanizm synchronizacji, który w nich zastosowano.

O faktycznej kolejności wchodzenia do czytelnicy niewiele da się wówczas powiedzieć (por. 3.2.3, 7.2.3). W pewnym sensie będą to więc rozwiązania mniej sprawiedliwe, niż te opisane wyżej, choć równie poprawne. Będziemy zajmować się też pewnymi modyfikacjami problemu czytelników i pisarzy: z ograniczoną liczbą miejsc w czytelnicy (przykład 3.2.3) oraz z pisanem poprzedzonym zgłoszeniem intencji (zad. 4.3.5).

2.6.3 Problem pięciu filozofów

Problem polega na zsynchronizowaniu działań pięciu filozofów, którzy siedzą przy okrągłym stole i myślą. Jest to ich główne zajęcie. Jednak od czasu do czasu każdy filozof głodnieje i aby móc dalej myśleć, musi się najeść. Przed każdym filozofem stoi talerz a pomiędzy kolejnymi dwoma talerzami leży jeden widelec. Na środku stołu stoi półmisek ze spaghetti. Jak wiadomo, spaghetti je się dwoma widelcami, więc aby rozpocząć jedzenie, filozof musi mieć do dyspozycji oba widelce. Podnosząc leżące przy nim widelce filozof uniemożliwia jedzenie swoim sąsiadom. Zakłada się jednak, że jeśli filozof podniósł już oba widelce, to w skończonym czasie naje się i odłoży je na stół. Rozwiązanie tego problemu musi gwarantować, że każdy filozof będzie mógł w końcu najeść się do syta. Dodatkowo zakłada się, że nie może ono wyróżniać żadnego z filozofów (algorytmy wszystkich pięciu filozofów dotyczące podnoszenia i odkładania widelców muszą być takie same).

Inny wariant tego problemu zakłada, że na stole stoi półmisek z rybami, które także trzeba jeść dwoma widelcami. Dla tych, którzy uważają, że zarówno rybę jak i spaghetti można zjeść jednym widelcem, najbardziej przekonujący będzie wariant z chińskimi filozofami używającymi pałeczek do jedzenia ryżu.

Problem pięciu filozofów jest abstrakcyjnym problemem, dla którego trudno znaleźć odpowiadającą mu rzeczywistą sytuację. Jest to jednak wzorcowy problem, na którego przykładzie pokazuje się zjawiska zagłodzenia i blokady. Zazwyczaj rozważa się trzy jego rozwiązania.

A. Rozwiązanie z możliwością blokady

Proste narzucające się rozwiązanie jest następujące. Zgłodniały filozof czeka, aż będzie wolny jego lewy widelec, podnosi go, a następnie czeka, aż będzie wolny prawy widelec i także go podnosi. Po najedzeniu się odkłada oba widelce na stół.

Z punktu widzenia pojedynczego filozofa jest to całkiem rozsądne postępowanie. Jednak ponieważ wszyscy oni postępują tak samo, łatwo wyobrazić sobie sytuację, choć bardzo mało prawdopodobną, w której każdy chwyci za swój lewy widelec i będzie czekać na to, aż jego prawy sąsiad skończy jeść i odłoży widelec. To jednak nigdy nie nastąpi, gdyż prawy sąsiad również czeka na to samo zdarzenie. Mamy tu typowy przykład zjawiska blokady, w której uczestniczą wszystkie współdziałające procesy.

B. Rozwiązanie z możliwością zagłodzenia

Poprzednie rozwiązanie można ulepszyć każąc filozofowi podnosić jednocześnie oba widelce wtedy, gdy tylko są wolne. Blokada w tym przypadku nie wystąpi, gdyż jeśli filozof podniesie już widelce, to w skończonym czasie odłoży je umożliwiając jedzenie sąsiadom.

Może się jednak tak zdarzyć, że jeden z filozofów będzie miał bardzo żarłocznych sąsiadów, którzy będą zajmować się głównie jedzeniem tak, że w każdej chwili przynajmniej jeden z nich będzie jadł. Jasne jest, że taki filozof nigdy nie doczeka się swoich widelców i prędzej czy później zostanie zagłodzony na śmierć. Tego typu postępowanie filozofów może być albo przypadkowe, albo wynikiem spisku mającego na celu zagłodzenie kolegi.

C. Rozwiązanie poprawne

Okazuje się, że sami filozofowie nie są w stanie rozwiązać problemu odżywiania się, jeśli będą obstawać przy tym, by żaden z nich nie był wyróżniony. (Dowód tego faktu można znaleźć w książce [Hare92, r. 10].) Potrzebny jest jakiś zewnętrzny arbiter rozstrzygający, którzy filozofowie będą mieli pierwszeństwo w spornych przypadkach. Arbitrem takim może być np. lokaj, który będzie dbał o to, aby w każdej chwili co najwyżej czterech filozofów konkurowało o widelce. Można łatwo wykazać, że wówczas przynajmniej jeden z nich będzie mógł podnieść oba widelce i jeść. Jeśli pięciu filozofów zapragnie jeść naraz, lokaj powstrzyma jednego z nich do czasu, aż któryś z pozostałych czterech skończy jeść, co zawsze kiedyś nastąpi. Rozwiązanie takie wyklucza zatem zarówno blokadę, jak i zagłodzenie któregoś z filozofów.

2.7 Mechanizmy niskopoziomowe

2.7.1 Przerwania

Do rozwiązania każdego z omówionych problemów potrzebny jest mechanizm umożliwiający wzajemne wykluczanie procesów. Okazuje się, że mechanizmy takie są dostępne na każdym komputerze. Każdy współczesny procesor jest wyposażony w mechanizm przerwania, natomiast każda pamięć jest zaopatrzona w arbiter pamięci. Ponadto w repertuarze instrukcji niektórych procesorów znajdują się instrukcje umożliwiające odczytanie, modyfikację i zapisanie zawartości komórki podczas jednego tylko dostępu do pamięci.

Mechanizm przerwania umożliwia przełączenie procesora na wykonywanie innego procesu. Przerwanie może być spowodowane albo jakimś zdarzeniem zewnętrznym, albo błędem wykonywania programu, albo wykonaniem specjalnej instrukcji powodującej przerwanie. W wyniku przerwania automatycznie zaczyna się wykonywać procedura zwana obsługą przerwania.

Mechanizm maskowania przerwania umożliwia zablokowanie następnych przerwania w czasie, gdy jest realizowana procedura obsługi poprzedniego. Do realizacji wzajemnego wykluczania można stosować przerwanie powodowane wykonaniem specjalnej instrukcji i mechanizm ich maskowania.

W systemie jednoprocessorowym procesor wykonuje wszystkie procesy dzieląc swój czas pomiędzy nie oraz system operacyjny. System operacyjny ma najwyższy priorytet. Używając mechanizmu przerwania można tak napisać program współbieżny, aby sekcja krytyczna każdego procesu była wykonywana przez system operacyjny. Proces pragnący wejść do swojej sekcji krytycznej wykonuje instrukcję, która powoduje odpowiednie przerwanie, procesor przełącza się wówczas na wykonywanie systemu operacyjnego, a ten bez przeszkód (dzięki maskowaniu) wykonuje instrukcje obsługi przerwania będące sekcją krytyczną procesu, po czym procesor wraca do wykonywania procesów użytkowych. (W ten sposób realizuje się wzajemne wykluczanie operacji semaforowych.)

Niestety programowanie przerwania wiąże się z ingerencją w obszar systemu operacyjnego i jest zastrzeżone tylko dla wąskiej grupy programistów systemowych. Zwykłym programistom nie można dać tego mechanizmu do ręki. Dodajmy jeszcze, że w systemie wieloprocessorowym mechanizm ten nie gwarantuje wzajemnego wykluczania przy dostępie do pamięci, gdyż dwa różne procesory mogą w tym samym czasie realizować różne przerwanie.

2.7.2 Arbiter pamięci

Arbiter pamięci zapewnia wzajemne wykluczanie przy zapisie bądź odczycie pojedynczej komórki pamięci. Jeśli dwa procesory zapragną w jednej chwili sięgnąć do tej samej komórki pamięci, uzyskają do niej dostęp po kolei, choć kolejność ta nie jest z góry znana. Tak więc jeśli jeden procesor chce odczytać wartość komórki a drugi ją zmienić, to procesor czytający odczyta albo starą wartość, albo nową, ale nigdy nie będzie to np. połowa komórki stara a druga połowa nowa.

Algorytm Dekkera

Niebanalny algorytm wzajemnego wykluczania dwóch procesów oparty na własności gwarantowanej przez arbiter pamięci podał po raz pierwszy holenderski matematyk T. Dekker. Algorytm ten wymaga użycia nie jednej, jak by się wydawało, ale aż trzech różnych zmiennych.

W rozdziale 3 książki [BenA90] pokazano, w jaki sposób dochodzi się do tego algorytmu metodą kolejnych ulepszeń intuicyjnego rozwiązania. Prostsza wersję (choć nadal wymagającą trzech zmiennych) podał Peterson [PeteSI], a w książce [Hare92] można znaleźć

dowód poprawności tej wersji. Tam też znajdzie czytelnik algorytm będący uogólnieniem algorytmu Dekkera na wiele procesów. Okazuje się, że do synchronizacji N procesów potrzeba $2N-1$ zmiennych, co oznacza, że liczba N musi być znana z góry, a przy każdej jej zmianie trzeba na nowo przepisywać odpowiednie fragmenty procesów. Poza tym algorytm wymaga od procesów aktywnego czekania. Z tych względów algorytm Dekkera okazał się niezbyt praktycznym narzędziem do realizacji wzajemnego wykluczania.

2.7.3 Instrukcje specjalne

Typowym przykładem instrukcji umożliwiającej odczytanie i zapisanie zawartości komórki pamięci podczas jednego dostępu jest instrukcja maszynowa `Test&Set(X,R)`. Powoduje ona przepisanie zawartości komórki X do lokalnego rejestru R z jednoczesnym jej wyzerowaniem. Instrukcję tę można stosować do wzajemnego wykluczania dowolnej liczby procesów w następujący sposób. Na początku należy ustawić wartość wspólnie używanej zmiennej X na 1. Jedyneką będzie oznaczać, że proces może wejść do swojej sekcji krytycznej. Przed wejściem do niej proces będzie wykonywał instrukcję:

```
R := 0; while R = 0 do Test&Set(X,R),
```

a po wyjściu będzie ponownie ustawiał wartość X na 1. Ponieważ tylko jeden proces będzie mógł stwierdzić, że ma w swoim rejestrze R wartość 1, tylko jeden z nich będzie mógł wejść do swojej sekcji krytycznej.

Rozwiązane to ma jednak dwie wady. Po pierwsze, nie jest żywotne — żadnemu procesowi nie możemy zagwarantować, że w skończonym czasie uzyska prawo wejścia do sekcji krytycznej⁵. Po drugie, wymaga aktywnego czekania — proces czekający na wejście do swojej sekcji krytycznej jest nadal wykonywany zabierając cenny czas procesora. Mimo tych wad należy tu zauważyć, że właśnie za pomocą instrukcji typu `Test&Set` realizuje się wzajemne wykluczanie operacji semaforowych w systemach wieloprocessorowych ze wspólną pamięcią (por. [IsMa82, r. 10]).

Innymi instrukcjami maszynowymi tego typu są np. `SWAP(X,R)`, zamieniająca ze sobą zawartość X i R , oraz `TSB(X,L)`, [Shaw78] równoważna wykonaniu instrukcji

```
if X then goto L else X := true.
```

Aktywne czekanie jest zjawiskiem, którego w programowaniu współbieżnym należy unikać. Wszystkie omawiane w następnych rozdziałach mechanizmy synchronizacji i komunikacji pozwalają go uniknąć udostępniając narzędzia do wstrzymywania procesów.

2.8 Mechanizmy wysokopoziomowe

2.8.1 Mechanizmy synchronizacji

Omawiane w poprzednim punkcie sprzętowe mechanizmy umożliwiające realizację wzajemnego wykluczania mają dość istotne wady. Algorytm Dekkera jest zależny od liczby synchronizowanych procesów, programowanie przerwań jest ingerencją w system operacyjny i, podobnie jak korzystanie z instrukcji specjalnych, wymaga programowania na niskim poziomie w języku asemblera.

Potrzeba stosowania języków wysokiego poziomu jest tak oczywista, że tym bardziej nie trzeba jej uzasadniać w odniesieniu do programowania współbieżnego. Języki wysokiego poziomu programowania współbieżnego muszą być wyposażone w mechanizmy umożliwiające synchronizację procesów i komunikację między nimi.

Semafor

Pierwszym mechanizmem językowym wysokiego poziomu służącym do synchronizacji procesów były wprowadzone przez Dijkstrę semafor [DijkGS].

Nazwa semafor nie bez powodu może kojarzyć się z urządzeniem powszechnie stosowanym na kolei. Jego zadaniem jest bowiem przepuszczanie i zatrzymywanie procesów. W rzeczywistości jest to zmienna całkowita, na której wolno wykonywać tylko dwie operacje odpowiadające podnoszeniu i opuszczaniu semafora kolejowego.

W sieci Ethernet stosuje się działający na podobnej zasadzie algorytm dostępu do medium transmisji. Algorytm ten jednak wymaga, aby po nieudanej próbie proces odczekał pewien losowy czas, dzięki czemu prawdopodobieństwo zagłodzenia zbiega do zera. Choć być może do ich realizacji trzeba użyć aktywnego czekania na niższym poziomie.

Niestety podstawową wadą semaforów jest to, że ich używanie prowadzi zazwyczaj do niestrukturalnego programowania. Okazało się też, że w niektórych typowych przypadkach programowanie za pomocą klasycznego semafora Dijkstry staje się bardzo skomplikowane. Dlatego szybko powstały różne uogólnienia operacji semaforowych.

Semafor klasyczny i niektóre jego rozszerzenia są omówione w rozdz. 3. Tam też proponujemy kilka zadań polegających na implementacji omówionych rozszerzeń za pomocą semafora klasycznego. Czytelnik będzie się mógł sam przekonać, jak trudno jest programować za pomocą tego narzędzia. W rozdziale 8 omawiamy semafor w systemie Unix. Są one bardzo mocnym narzędziem programowania współbieżnego, zawierają bowiem w sobie większość proponowanych rozszerzeń semafora klasycznego. Jak pokażemy, za ich pomocą można bardzo zwięźle zapisać rozwiązania niektórych niebanalnych problemów. (Należy tu też dodać, że uzyskano to częściowo dzięki zastosowaniu specjalnej notacji ukrywającej szczegóły niezbyt czytelnego programowania współbieżnego w systemie Unix.)

Monitory

Niestrukturalne programowanie za pomocą semaforów było przyczyną wielu trudnych do wykrycia błędów. Podejmowano więc próby wprowadzenia mechanizmu umożliwiającego strukturalne programowanie synchronizacji. Pierwszymi takimi mechanizmami były regiony krytyczne i warunkowe regiony krytyczne zaproponowane przez P. Brinch Hansena [Brin78, IsMa,82]. Z prób tych zrodził się w końcu mechanizm monitora, który niezależnie od siebie po raz pierwszy zaproponowali Brinch Hansen [Brin74] i Hoare [Hoar74].

Nazwa monitor nawiązuje tu do urządzenia zajmującego się śledzeniem i nadzorowaniem pracy, jego głównym przeznaczeniem jest bowiem zarządzanie wybranym zasobem komputera. Monitory stały się podstawowym narzędziem synchronizacji kilku języków programowania współbieżnego. Języki te różnią się jednak szczegółami implementacji tego mechanizmu. W rozdziale 4 omawiamy dokładnie klasyczny mechanizm monitora oraz podajemy sposoby jego zapisywania w różnych językach programowania.

Inne mechanizmy

Oprócz różnych odmian semaforów istnieją także inne niestrukturalne mechanizmy synchronizacji, takie jak numeratory i liczniki zdarzeń (sequencers and eventcounts) (por.

[Ma0087, WeisOOB, Gosc91]). Wśród strukturalnych mechanizmów warto wspomnieć o wyrażeniach ścieżkowych (por. [CaHa74, IsMa82, MaOO87, BiSh88]). W niniejszej książce nie będziemy się jednak nimi zajmować.

2.8.2 Mechanizmy komunikacji i synchronizacji

Zarówno monitory jak i semaforey są mechanizmami służącymi głównie do synchronizacji procesów. W tym punkcie omawiamy mechanizmy umożliwiające przesyłanie komunikatów między procesami i zapewniające właściwą ich synchronizację.

Mechanizmy komunikacji używane w językach programowania przypominają bardzo sposoby, jakimi my sami komunikujemy się ze sobą. Każdy z nas jest przecież czymś w rodzaju procesora mającego dostęp do własnej pamięci (tej operacyjnej w mózgu i tej pomocniczej w książkach i notatnikach) i każdy z nas musi komunikować się z innymi ludźmi.

Spotkania

Najbardziej bezpośredni sposób komunikacji między dwójgim ludzi to osobiste spotkanie. Spotkania jako mechanizm komunikacji między procesami zaproponował w roku 1978 C. A. R. Hoare w języku o nazwie CSP (Communicating Sequential Processes) [Hoar78]. Spotkanie w CSP przypomina spotkanie dwóch dobrze znających się osób w z góry umówionym miejscu, podczas którego jedna osoba coś daje, a druga to odbiera. Można powiedzieć, że jest to spotkanie symetryczne (rozdz. 5) ze względu na relację znajomości (choć jednocześnie asymetryczne ze względu na kierunek przepływu informacji).

Ideę spotkań zaproponowanych w CSP rozwinęto podczas projektowania języka Ada [Pyle86]. Spotkanie w Adzie przypomina wizytę klienta w zakładzie naprawczym. Jest to spotkanie asymetryczne (rozdz. 6) zarówno ze względu na relację znajomości, jak i ze względu na aktywność podczas spotkania. Klient wie do kogo przyszedł, ale jego rola w tym spotkaniu ogranicza się do czekania na wykonanie usługi. Pracownik zakładu nie zna klienta, za to on podczas spotkania działa. Tego typu spotkanie umożliwia wymianę albo w obie strony (klient przynosi zepsutą rzecz, pracownik dokonuje naprawy i zwraca klientowi naprawioną rzecz), albo tylko w jedną stronę (naprawy nie można wykonać na miejscu i trzeba umówić się na nowe spotkanie).

Przestrzeń krotek

Spotkanie się z procesem lub wysłanie do niego komunikatu wymaga znajomości nazwy procesu. Jednak są przypadki, w których, aby działać, nie trzeba w ogóle znać dostawców informacji ani odbiorców przygotowanych przez nas danych. Cała wiedza dotycząca n p. matematyki została zapisana w tysiącach tomów książek i czasopism i jest dostępna każdemu, kto chce się zajmować tą dziedziną nauki. Uczony matematyk dowodząc nowe twierdzenie korzysta z dorobku wielu innych matematyków. Nie musi przy tym ani znać ich nazwisk, ani wiedzieć, czy jeszcze żyją. Podobnie uczony ten nie wie, kto i kiedy skorzysta z jego nowego twierdzenia.

Ten specyficzny sposób komunikacji nie zakładający żadnych powiązań między procesami, ani w czasie, ani w przestrzeni, został zaproponowany w języku Linda [Gele85, AhCGSG, BenAOO]. Podstawą komunikacji między procesami jest w nim przestrzeń krotek (rozdz. 7), która zawiera wszystkie wyniki działania procesów. Wyniki te są umieszczane przez procesy w postaci ciągów obiektów różnych typów. Procesy mogą z nich korzystać dzięki

mechanizmowi selektywnego wyboru umożliwiającemu sięganie do przestrzeni krotek tylko po tę informację, która jest potrzebna.

Potoki

Tak jak semafor wymyślono, by maksymalnie uprościć rozwiązanie problemu wzajemnego wykluczania, tak pojęcie potoku stworzono, by uprościć rozwiązanie problemu producenta i konsumenta. Potok jest dla procesów czymś w rodzaju bufora, do którego można wstawiać komunikaty i z którego można je pobierać. W rzeczywistości jest to plik, na którym wiele procesów może jednocześnie wykonywać operacje pisania i czytania odpowiadające wkładaniu do bufora i wyjmowaniu z niego.

Potoki po raz pierwszy użyto w systemie operacyjnym Unix (rozdz. 9). Ich szczególna postać, potoki nienazwane, umożliwia utożsamienie wyjścia jednego procesu z wejściem innego. Dzięki nim można więc tworzyć całe ciągi współpracujących procesów, kolejno przetwarzających informacje na podobnej zasadzie jak wykonuje się montaż na taśmie produkcyjnej. Tego typu przetwarzanie nazywa się przetwarzaniem potokowym. Dość niefortunnie ciąg procesów połączonych potokami nazywa się także potokiem. Mechanizm potoków jest dostępny także w systemie MS-DOS (rozdz. 11).

Komunikaty i kanały

Potoki umożliwiają jednokierunkowe przekazywanie informacji. W nowszych wersjach systemu Unix wprowadzono mechanizm komunikatów przekazywanych przez specjalne kanały (rozdz. 9), dzięki któremu można przysyłać między procesami informacje o dowolnej strukturze i w obie strony. W kanałach wyróżnia się podkanały, z których każdy pełni rolę odrębnego bufora. W rezultacie kanał przypomina szafę z przegródkami, w której można zostawiać różne wiadomości różnym osobom. Potok jest szczególnym przypadkiem kanału, który ma tylko jeden podkanał i przez który przesyła się jedynie ciąg bajtów.

Zdalne wywołanie procedury

Asymetryczne spotkania użyto także w mechanizmie językowym zwanym zdalnym wywołaniem procedury lub w skrócie RPC (Remote Procedure Call) (rozdz. 10).

Proces potrzebujący wykonania pewnej usługi przez inny proces wywołuje jego wewnętrzną procedurę wysyłając, mu odpowiednie parametry, po czym czeka na wynik. Mechanizm zdalnego wywołania procedury jest powszechnie używany w rozproszonych systemach operacyjnych.

Inne mechanizmy

Potoki i zdalne wywołanie procedury to właściwie już standard, ale jest wiele innych mechanizmów umożliwiających komunikację między procesami na poziomie systemu operacyjnego, np. skrzynki pocztowe (mailboxes, mailslots), łącza (links), porty (ports), gniazda (sockets), rozgłaszanie (broadcasting), sygnały (signals). Ich definicje mogą być jednak różne w różnych systemach (por. np. [Gosc91]). O niektórych wspominamy przy okazji omawiania systemu Unix. Mechanizmy te wspomagają realizację językowych mechanizmów programowania współbieżnego.

2.8.3 Klasyfikacja

Istniejące mechanizmy synchronizacji i komunikacji można podzielić w zależności od architektury sprzętu, na którym się je zazwyczaj stosuje, na mechanizmy przeznaczone dla systemów scentralizowanych i rozproszonych.

Przez system scentralizowany rozumiemy taką architekturę systemu komputerowego, w której wszystkie procesory mają dostęp do jednej wspólnej pamięci. Oznacza to, że procesy mogą komunikować się i synchronizować przekazując sobie potrzebne informacje przez wspólną pamięć. Mechanizmami realizowanymi we wspólnej pamięci są semaforey, monitory, potoki, komunikaty unixowe oraz przestrzeń krotek.

Przez system rozproszony rozumiemy taką architekturę systemu komputerowego, w której każdy procesor ma dostęp tylko do swojej własnej pamięci, natomiast wszystkie procesory połączone są łączami umożliwiającymi przesyłania między nimi danych. Nie ma przy tym żadnych założeń co do rodzaju, długości i szybkości tych łącz. W tym rozumieniu systemem rozproszonym może być zarówno płyta zawierająca kilka transputerów, lokalna sieć złożona z wielu komputerów osobistych, jak i sieć rozległa obejmująca różnego typu komputery rozmieszczone w różnych miastach i państwach, a nawet kontynentach. Mechanizmami przeznaczonymi do komunikacji i synchronizacji w systemach rozproszonych są spotkania oraz RPC.

Jak już pisaliśmy, programowanie współbieżne z przeznaczeniem dla systemów rozproszonych nazywa się czasem programowaniem rozproszonym, aby podkreślić w ten sposób odmienny charakter powiązań między procesami.

Przedstawiony podział nie jest jednak ostateczny. Spotkania i RPC można stosować w systemach scentralizowanych (co prawda są one mniej efektywne niż mechanizmy zaprojektowane specjalnie dla tych systemów). Z drugiej strony, takie mechanizmy jak potoki i komunikaty unixowe logicznie niczym nie różnią się od mechanizmu zwykłych komunikatów przesyłanych w systemach rozproszonych. Możliwe jest także zrealizowanie rozproszonej przestrzeni krotek.

Podział na scentralizowane i rozproszone mechanizmy programowania wygląda nieco inaczej z punktu widzenia struktury programu. Jeśli przyjmimy, że program jest scentralizowany, gdy procesy komunikują się przez zmienne globalne, a rozproszony, gdy procesy nie mają dostępu do zmiennych globalnych i jedynym sposobem wymiany informacji jest wysłanie komunikatu, to za mechanizmy scentralizowane musimy uznać mechanizmy synchronizacji (semaforey, monitory) a za mechanizmy rozproszone — mechanizmy komunikacji (potoki, spotkania, przestrzeń krotek).

Z drugiej strony zakładając, że sygnał synchronizujący jest po prostu pustym komunikatem, możemy uznać, że wszystkie wspomniane tu mechanizmy są mechanizmami komunikacji. Mechanizmy te można podzielić w zależności od narzucanych przez nie powiązań między procesami w czasie (kto na kogo musi czekać) oraz od powiązań w przestrzeni (kto z kim się komunikuje).

Ze względu na powiązania czasowe mechanizmy komunikacji dzielimy na synchroniczne i asynchroniczne. Z komunikacją synchroniczną mamy do czynienia wówczas, gdy nadawca komunikatu musi poczekać, aż odbiorca go odbierze. Inaczej mówiąc, nadawca i odbiorca synchronizują się ze sobą w chwili przekazywania komunikatu. Wszelkiego typu spotkania (w tym także RPC) są zatem mechanizmami komunikacji synchronicznej.

Z komunikacją asynchroniczną mamy do czynienia wówczas, gdy nadawca może wysłać komunikat w dowolnej chwili bez względu na to, co wtedy robi odbiorca. Nadawanie komunikatu nie blokuje zatem nadawcy, ale oczywiście odbiór komunikatu jest możliwy dopiero po jego nadaniu. Synchronizacja jest więc tu tylko jednostronna — odbiorca musi

dostosować się do nadawcy, ale nie odwrotnie. Poza spotkaniami wszystkie inne omawiane tu mechanizmy zapewniają komunikację asynchroniczną.

Wskazując bezpośrednio lub pośrednio partnerów komunikacji określa się powiązania procesów w przestrzeni. Sposoby powiązania można podzielić w zależności od tego, czy nadawca komunikatu jest z góry znany, czy nieznany odbiorcy, oraz czy odbiorca jest z góry znany, czy nieznany nadawcy. Składnia spotkań w CSP wymaga jawnego wskazania zarówno nadawcy, jak i odbiorcy komunikatu. Składnia spotkań asymetrycznych (Ada, RPC) wymaga jawnego wskazania tylko jednego z uczestników komunikacji. Pozostałe mechanizmy wymagają wskazania pośrednika w komunikacji (potoku, kanału, semafora, monitora). Jednak takie mechanizmy, jak kanały w języku occam czy potoki nienazwane w Unixie, wiążą zawsze tylko jedną parę nadawca-odbiorca, zatem w tych przypadkach wskazując pośrednika wskazuje się jednoznacznie partnera. Uznamy, że nadawca rzeczywiście nie zna odbiorcy, tylko wtedy, gdy jego komunikat może odebrać jeden z wielu możliwych odbiorców. Odbiorca nie zna nadawcy wtedy, gdy komunikat, którego się spodziewa, może nadejść od jednego z wielu nadawców. Omówione podziały ilustruje tablica 2.1.

TABLICA 2.1 Podział mechanizmów komunikacji

Nadawca	Odbiorca	Synchroniczne (stosowane w systemach rozproszonych)	Asynchroniczne (stosowane w systemach scentralizowanych)
Znany	znany	spotkania w CSP	potoki nienazwane
znany	nieznany	spotkania w Adzie	potoki, kanały unixowe
nieznany	znany	spotkania w Adzie	przestrzeń krotek
nieznany	nieznany	spotkania w Edipie	semafony, monitory

W niniejszej książce przyjęliśmy następujący układ. Najpierw omawiamy ogólne mechanizmy służące przede wszystkim do synchronizacji (semafony i monitory), a następnie mechanizmy komunikacji synchronicznej (spotkania) i mechanizmy komunikacji asynchronicznej (przestrzeń krotek). Na końcu zajmujemy się wybranymi mechanizmami dostępnymi na poziomie systemu operacyjnego Unix, takimi jak semafony, komunikaty i zdalne wywołanie procedury. W ostatnim rozdziale omawiamy mechanizm potoków w systemie MS-DOS.

2.8.4 Rodzaje programów współbieżnych

W zależności od sposobu komunikacji między procesami wyróżnia się kilka typów programów współbieżnych [AnclrOI]. Wspomnieliśmy już o przetwarzaniu potokowym. Każdy proces w programie realizującym takie przetwarzanie pobiera dane tylko z jednego źródła (procesu lub kanału), przetwarza je i wysyła do jednego odbiorcy (procesu lub kanału). Takie procesy nazywa się filtrami. Przykłady przetwarzania potokowego zawierają zadania I LIII.8. Bardziej złożoną strukturę programu w postaci acyklicznego grafu uzyskuje się wtedy, gdy poszczególne procesy pobierają dane z kilku źródeł i wysyłają wyniki do kilku odbiorców (por. 5.3.13, w którym omówiono potok dwuwymiarowy).

Inną grupę stanowią programy współbieżne złożone z wielu identycznie działających procesów. Zasługują one na szczególną uwagę, gdyż zwykle łatwiej je tworzyć, rozumieć i modyfikować. Struktura powiązań między procesami w takim programie zależy od rozwiązywanego zadania (por. 5.3.15). W skrajnym przypadku komunikaty mogą być

przekazywane między każdą parą takich procesów. Istnieje kilka sposobów zorganizowania komunikacji między identycznie działającymi procesami. Najważniejsze to:

- rozgłaszanie (broadcasting),
- bicie serca (heartbeating),
- przekazywanie żetonu (token passing),
- wspólny worek (common bag).

Rozgłaszanie to rozsyłanie takiego samego komunikatu do wszystkich procesów (por. algorytm Ricarta i Agrawali w 5.2.1 oraz zadania 5.3.5, 5.3.6).

Bicie serca jest techniką stosowaną wtedy, gdy procesy mogą komunikować się bezpośrednio tylko z niewielkim podzbiorem wszystkich procesów. Polega ona na wielokrotnym wykonaniu następujących czynności: wysłanie informacji do procesów sąsiednich (tzn. bezpośrednio połączonych łączami komunikacyjnymi), odebranie od nich odpowiedzi, przetworzenie tych odpowiedzi i ponowne rozesłanie informacji. Czynności te powtórzone odpowiednią liczbę razy powodują, że cały układ procesów osiąga pewien zamierzony stan (por. 5.3.15).

Przekazywanie żetonu jest częstą techniką stosowaną głównie do synchronizacji procesów w systemach rozproszonych. Żeton jest pewnym wyróżnionym komunikatem kolejno przekazywanym między procesami tworzącymi zamknięty pierścień. Każdy z procesów może odczytywać informację zawartą w żetonie i odpowiednio ją zmieniać, dzięki czemu jest informowany i sam informuje innych o stanie systemu. Czasami wystarczy fakt otrzymania żetonu (por. przekazywanie uprawnień w 5.2.1).

Wspólny worek zawiera zbiór komunikatów z opisem i parametrami działań do wykonania. Każdy proces pobiera taki komunikat, wykonuje działanie i wynik wkłada z powrotem do worka. Wynik ten może być wynikiem ostatecznym lub wymagać dalszego przetwarzania. Wyróżniony proces wkłada do worka komunikaty inicjujące i pobiera z niego wyniki (por. 7.3.7, 7.3.8, 7.3.9).

Innym, bardzo często spotykanym sposobem komunikacji między procesami jest układ klient-proces obsługujący (sender). Klient to proces wysyłający żądania, które wyzwalają reakcję procesu obsługującego. Klient ma w tym układzie inicjatywę, żądania są bowiem wysyłane w dowolnej wybranej przez niego chwili. Po wysłaniu żądania klient zazwyczaj czeka na reakcję procesu obsługującego. Proces obsługujący jest zwykle procesem nieskończonym, który cyklicznie czeka na żądanie od klienta, a, następnie obsługuje je. Istnieje kilka wariantów takiego modelu komunikacji między procesami:

- jeden klient — jeden proces obsługujący (por. 3.3.10, 5.3.3),
- wielu klientów — jeden proces obsługujący (por. 5.3.7, 5.3.8),
- wielu klientów — wiele procesów obsługujących (por. 10.3.6, 10.3.7),
- hierarchia — proces obsługujący niższego poziomu jest klientem procesu wyższego poziomu (por. 4.3.17, 5.3.16, 10.3.7),
- interakcja — proces obsługujący i klient zamieniają się rolami w zależności od etapu obliczeń (por. 6.3.2).

W bardziej złożonych programach współbieżnych procesem obsługującym może być cały potok procesów (por. 5.3.4, 5.3.10) lub układ identycznych procesów komunikujących się przez rozgłaszanie, przekazywanie żetonu (por. 5.3.2) czy na zasadzie bicia serca.

Należy zauważyć, że podana tu klasyfikacja programów współbieżnych nie ma nic wspólnego z klasyfikacją mechanizmów programowania. Ten sam schemat komunikacji można zrealizować za pomocą różnych mechanizmów. Należy jednak podkreślić, że pewne

mechanizmy są szczególnie przydatne do realizowania określonych typów programów, np. potoki do przetwarzania potokowego, asynchroniczne spotkania do układu klient-proces obsługujący, przestrzeń krotek do przetwarzania na zasadzie wspólnego worka.

2.8.5 Notacja

We wszystkich podawanych w tej książce rozwiązaniach przyjęliśmy następującą konwencję notacyjną. Nazwy elementów uczestniczących w synchronizacji i komunikacji (procesów, semaforów, monitorów, procedur eksportowanych, wejść, kanałów oraz komunikatów przesyłanych między procesami) będziemy zapisywać wielkimi literami. Wielkimi literami będziemy oznaczać także stałe (określające zazwyczaj liczbę procesów). Nazwy zmiennych prostych i tablic będziemy zapisywać małymi literami. W celu uproszczenia zapisu procesów pewne ciągi instrukcji nieistotne z punktu widzenia problemu synchronizacji czy komunikacji będziemy zastępowali identyfikatorami, które można uważać za zwykłe wywołania lokalnych procedur procesu.

W rozdziałach poświęconych dostępnym w systemie Unix narzędziom programowania współbieżnego i rozproszonego (r. 8, 9 i 10) posługujemy się abstrakcyjną notacją, wprowadzoną specjalnie na potrzeby tej książki. Jest ona zgodna z notacją używaną w innych rozdziałach, dzięki czemu wszystkie prezentowane algorytmy mogą być zapisywane w jednolitej postaci. Podajemy jednak również sposób przetłumaczenia tej notacji na zapis w języku C, powszechnie stosowanym przy pisaniu programów wykonywanych w systemie Unix. Zapis programów współbieżnych w języku C jest z reguły mało czytelny, abstrakcyjna zwięzła notacja zwiększy przejrzystość prezentowanych algorytmów i ułatwi ich zrozumienie. Niektóre z algorytmów zostaną dodatkowo zapisane w języku C, w postaci gotowych do wykonania programów. Jednak w celu zapewnienia większej czytelności oraz oszczędności miejsca, prezentowany kod jest pozbawiony wszelkich szczegółów zbędnych do zrozumienia opisywanego mechanizmu. Na przykład zaniedbujemy sprawdzanie kodu powrotu przy wywołaniu funkcji systemowych oraz z reguły pomijamy pliki definicyjne (nagłówkowe).

Opis przedstawianych mechanizmów unixowych nie jest kompletny. W przypadku semaforów i komunikatów pomijamy pewne drobiazgi, natomiast dla zdalnego wywołania procedur przedstawiamy tylko funkcje tworzące najwyższy poziom tego mechanizmu. Oprócz nich jest dostępnych kilkadziesiąt innych funkcji, nie dają one jednak wielu nowych możliwości programowania rozproszonego. Zainteresowanego czytelnika odsyłamy do dokumentacji systemowej. Należy pamiętać, że niniejsza książka nie jest podręcznikiem programowania w systemie Unix i przy uruchamianiu własnych programów trzeba aktywnie korzystać z dokumentacji systemowej.

Wszystkie prezentowane programy zapisane w C były testowane. Należy jednak pamiętać, że teksty programów mogą zależeć od wersji systemu, w którym są uruchamiane (np. nazwy funkcji, liczby argumentów funkcji), oraz od konkretnej instalacji (np. ścieżki w dyrektywach `#include`).

Więcej informacji na temat omawianych w tym rozdziale pojęć można znaleźć np. w książkach [BenASO, BenAOO, IsMa<32, MaO087, SiPG91, Brin79, Shaw79].

3. Semafor

3.1 Wprowadzenie

3.1.1 Semafor jako abstrakcyjny typ danych

Pierwszym mechanizmem synchronizacyjnym stosowanym w językach wysokiego poziomu były semafor wprowadzone przez Dijkstrę [Dijk68]. Zdefiniowany przez niego abstrakcyjny typ danych wraz z operacjami umożliwiającymi wstrzymywanie i wznowianie procesów będziemy w tej książce oznaczać angielskim słowem semaphore, natomiast semaforami będziemy nazywać zmienne tego typu.

Na semaforze, oprócz określenia jego stanu początkowego, można wykonywać tylko dwie operacje:

- podniesienie semafora,
- opuszczenie semafora,

o których zakłada się, że są niepodzielne, co oznacza, że w danej chwili może być wykonywana jedna z nich.

W zależności od sposobu zdefiniowania tych operacji wyróżnia się kilka rodzajów semaforów. Dijkstra proponował dwa; ogólny i binarny. Inni autorzy proponowali m.in. semafor uogólniony i dwustronnie ograniczony.

3.1.2 Semafor ogólny

Definicja klasyczna

Semafor ogólny jest po prostu zmienną całkowitą z dwoma wyróżnionymi operacjami. Zgodnie z klasyczną definicją podaną przez Dijkstrę, podniesienie semafora S to wykonanie instrukcji

```
 $S := S + 1$ 
```

a jego opuszczenie to wykonanie instrukcji

```
czekaj, aż  $S > 0$ ;  $S := S - 1$ .
```

Jest rzeczą dyskusyjną, czy taki sposób zdefiniowania operacji podniesienia i opuszczenia spełnia warunek, aby operacje semaforowe były niepodzielne. Jeśli proces rozpoczynający opuszczanie semafora stwierdzi, że jego wartość nie jest dodatnia, musi zaczekać. Ale aby mógł on zakończyć opuszczanie semafora, jakiś inny proces musi mieć możliwość wykonania operacji podniesienia. W rzeczywistości w takim przypadku operacja opuszczania musi być przerwana w trakcie sprawdzania warunku $S > 0$. Podczas tej przerwy jakiś inny proces może rozpocząć opuszczanie semafora i ta operacja także musi być przerwana. W rezultacie można mieć, wiele rozpoczętych a nie zakończonych operacji opuszczania. Jednak w chwili, gdy jakiś proces zwiększy S , tylko jedna z tych operacji będzie mogła wykonać się do końca, ponieważ zakłada się, iż stwierdzenie $S > 0$ i wykonanie $S := S - 1$, to jedna niepodzielna operacja. W

definicji klasycznej przyjmuje się więc, że operacja opuszczenia semafora jest niepodzielna tylko wtedy, gdy sprawdzany w niej warunek jest spełniony.

Definicja „praktyczna ”

W niniejszej książce przyjmujemy definicję, która została podana przez BenAriego [BenA89]. Jest ona zgodna z intuicją i nie kryje opisanych wyżej subtelności. Według niej opuszczenie semafora to wykonanie instrukcji:

- jeśli $S > 0$, to $S := S - 1$, w przeciwnym razie wstrzymaj działanie procesu wykonującego tę operację.;

a podniesienie semafora to wykonanie instrukcji:

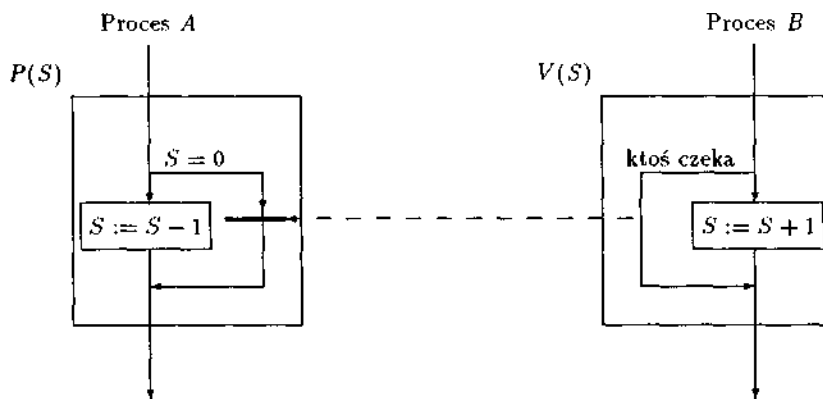
- jeśli są procesy wstrzymane w wyniku wykonania operacji opuszczania semafora S , to wznów jeden z nich, w przeciwnym razie $S := S + 1$.

Schemat synchronizacji za pomocą tak zdefiniowanego semafora przedstawia rys. 3.1.

Ponieważ operacje podniesienia i opuszczenia semafora są niepodzielne, w danej chwili tylko jeden proces może badać stan semafora S i ewentualnie zwiększyć lub zmniejszyć jego wartość.

Zgodnie z definicją „praktyczną” podniesienie semafora w chwili, gdy czekają na to jakieś inne procesy, powoduje, że któryś z nich na pewno będzie wznowiony. Definicja klasyczna tego nie zapewnia. Zgodnie z nią proces, który podniesie opuszczony semafor, może zaraz potem sam wykonać operację opuszczania i stwierdzić przed innymi procesami, że wartość semafora jest dodatnia, po czym zmniejszyć ją o jeden.

O sposobie wyboru procesu, który zostanie wznowiony, zakłada się jedynie, że jest to sposób nie powodujący zagłodzenia żadnego z czekających procesów. (Warunek ten spełnia np. wybór zgodny z kolejnością zgłoszeń, przy programowaniu jednak nie można zakładać, że w ten właśnie sposób rzeczywiście jest realizowana kolejka procesów oczekujących na podniesienie semafora.)

RYŚ. 3.1. Zasada działania operacji semaforowych

Notacja

Semafor ogólny będziemy deklarować jako obiekt typu semaphore. Wartość początkową semafora będziemy określać w miejscu jego deklaracji. Tak więc

```
var SEM: semaphore := 4;
```

jest deklaracją semafora SEM o wartości początkowej 4. Podobny sposób inicjowania przyjmujemy także dla zmiennych innych typów.

Dijkstra operację podnoszenia oznaczył literą V od pierwszej litery holenderskiego słowa *vermaken* *verhogen*, co znaczy zwolnić lub zwiększyć, a operację opuszczania literą P od holenderskiego słowa *passeren* lub *proberen*, co znaczy przejść lub próbować. V(5) oznacza zatem podniesienie semafora 5, a P(S) jego opuszczenie.

W literaturze na określenie operacji podniesienia i opuszczenia używa się także słów *wait* i *signal*. Tych samych słów używa się jednak na oznaczenie opisanych w następnym rozdziale operacji na zmiennych typu *condition*. Aby uniknąć ewentualnych nieporozumień, pozostaniemy przy oznaczeniach P i V.

3.1.3 Semafor binarny

W odróżnieniu od semafora ogólnego semafor binarny nie jest zmienną całkowitą lecz zmienną logiczną albo, inaczej mówiąc, pojedynczym bitem. Semafor binarny może zatem przyjmować tylko wartości 0 lub 1 (*true* lub *false*).

Definicja klasyczna

Według definicji klasycznej podnoszenie semafora binarnego to wykonanie instrukcji:

- `S := 1`

a jego opuszczenie to wykonanie instrukcji

- `czekaj, aż S = 1; S := 0.`

Z przyczyn, które już omówiliśmy, przyjmujemy w tej książce definicję „praktyczną”.

Definicja „praktyczna ”

Według definicji „praktycznej” operacji opuszczenia semafora binarnego odpowiada wykonanie instrukcji:

- `jeśli S = 1, to S := 0, w przeciwnym razie wstrzymaj działanie procesu wykonującego tę operację;`

a operacji podniesienia — instrukcja:

- `jeśli są procesy wstrzymane w wyniku wykonania operacji opuszczania semafora S, to wznów jeden z nich, w przeciwnym razie S := 1.`

Notacja

Semafor binarny, ze względu na swą prostotę, jest łatwiejszy do realizacji niż semafor ogólny (przekonują o tym odpowiednie przykłady w dalszych rozdziałach). Będziemy podkreślać, wyjątkowość semafora binarnego dodając przy deklaracji słowo *binary*. Operację podnoszenia semafora binarnego będziemy oznaczać literami VB a opuszczania - literami PB. W istocie większość semaforów używanych w przykładach i rozwiązaniach zadań w tym rozdziale to semafony binarne.

Związek między semaforem binarnym a ogólnym

Semafor binarny nie jest szczególnym przypadkiem semafora ogólnego, nie pamięta on bowiem liczby wykonanych na nim operacji podnoszenia. W wielu typowych zastosowaniach semafor binarny można jednak zastąpić semaforem ogólnym. Jest tak np. wtedy, gdy semafor binarny służy do realizacji wzajemnego wykluczania. Ma wówczas wartość początkową równą 1, operacja PB poprzedza wejście do sekcji krytycznej, a operacja VB następuje po wyjściu z niej. Taki sposób korzystania z semafora binarnego gwarantuje, że nigdy nie będą na nim wykonywane dwie bezpośrednio po sobie następujące operacje VB. Semafor binarny można wówczas zastąpić semaforem ogólnym, a operacje PB i VB operacjami P i V. Jeśli jednak pozwolimy na wielokrotne wykonywanie operacji VB na semaforze binarnym, to takiego semafora nie można zastąpić semaforem ogólnym.

Za pomocą semafora binarnego można natomiast symulować semafor ogólny. Do symulacji jednego semafora ogólnego potrzeba dwóch semaforów binarnych i jednej zmiennej całkowitej. Symulacja taka jest przedmiotem zadania 3.3.1.

Podnoszenie semafora binarnego

Kolejne wielokrotne wykonanie operacji VB na semaforze binarnym ma taki sam skutek, jak pojedyncze wykonanie tej operacji. Choć własność ta może być w niektórych zastosowaniach przydatna, może też bardzo utrudnić wykrycie błędów w programie. To, w jakiej kolejności procesy wykonają operacje PB i VB, może zależeć w rzeczywistości od prędkości procesorów lub sposobu szeregowania procesów do pojedynczego procesora. Zauważmy, że ponieważ semafor binarny nie pamięta liczby wykonanych operacji VB, więc np. wykonanie w kolejności PB(S), VB(S), VB(S), PB(S) daje zupełnie inny wynik niż wykonanie w kolejności PB(S), VB(S), PB(S), VB(S), podczas gdy kolejność ta może zależeć od wzajemnych prędkości procesów wykonujących drugą operację PB i drugą operację VB. Aby uniknąć takiej niejednoznaczności, założymy, że podnoszenie podniesionego semafora binarnego jest błędem wykonania powodującym natychmiastowe zakończenie programu współbieżnego.

3.1.4 Rozszerzenia i modyfikacje

Semafor dwustronnie ograniczony

Operacje P i V na semaforze ogólnym nie są symetryczne — operacja P może spowodować wstrzymanie procesu, operacja V nie wstrzymuje procesu. Jednym z rozszerzeń pojęcia semafora jest semafor dwustronnie ograniczony [Lipt74, MaO087], czyli taki, który z jednej strony nie może przyjmować wartości ujemnych, ale z drugiej strony nie może przekroczyć pewnej dodatniej wartości N. Operacja podnoszenia semafora VD jest więc w tym przypadku symetryczna do operacji opuszczania PD:

- jeśli $S = 0$ ($S = N$) to wstrzymaj działanie procesu wykonującego tę operację, w przeciwnym razie jeśli są procesy wstrzymane w wyniku podnoszenia (opuszczania) semafora S, to wznów jeden z nich, w przeciwnym razie $S := S - 1$ ($S := S + 1$).

(Zauważmy, że nieograniczoność klasycznego semafora jest teoretyczna. W każdej realizacji istnieje ograniczenie górne na jego wartość. Jest ono jednak na tyle duże, że program, który mógłby je przekroczyć, z pewnością będzie błędny.)

Semafor uogólniony

Innym rozszerzeniem pojęcia semafora jest dopuszczenie, aby był on zmieniany nie o 1, ale o dowolną wskazaną liczbę naturalną [Vant72, MaOO87]. Operacje podnoszenia (VG) i opuszczania semafora (PG) są w tym przypadku dwuargumentowe.

Operacja $PG(S,n)$ odpowiada wykonaniu instrukcji:

- jeśli $S > n$, to $S := S - n$, t/; przeciwnym razie wstrzymaj działanie procesu wykonującego tę operację,

a operacja $VG(S,n)$ odpowiada wykonaniu instrukcji

- jeśli są procesy wstrzymane w wyniku wykonania operacji $PG(S,m)$, przy czym $m < S + n$, to wznów jeden z nich i $S := S - m + n$, w przeciwnym razie $S := S + n$.

Jednoczesne operacje semaforowe

Inne rozszerzenia idą w kierunku umożliwienia wykonania operacji opuszczania jednocześnie na wielu semaforach.

Wykonanie operacji $PAND(S1,S2)$ (por. [PatiTI, MaOO87]) jest równoważne wykonaniu instrukcji

- jeśli $S1 > 0$ i $S2 > 0$, to $S1 := S1 - 1$, $S2 := S2 - 1$ w przeciwnym razie wstrzymaj działanie procesu wykonującego tę operację.

Analogicznie wprowadza się operację $POR(S1,S'2)$, której wykonanie jest równoważne wykonaniu instrukcji (por. [Lipt74, Ma0087])

- jeśli $S1 > 0$ lub $S2 > 0$, to odpowiednio albo $S1 := S1 - 1$ albo $S2 := S2 - 1$ w przeciwnym razie wstrzymaj działanie procesu wykonującego tę operację.

Zauważmy, że w przypadku, gdy oba semafony są podniesione, w wyniku wykonania operacji POR jeden z nich zostanie opuszczony, ale nie wiadomo który.

Uogólnienie operacji $PAND$ i POR na wiele semaforów jest oczywiste. Jako parę dla operacji $PAND$ wprowadza się czasem operację $VAND$, umożliwiającą jednoczesne podniesienie wielu semaforów. Jeszcze bardziej złożoną operację podnoszenia zaproponował Agerwala (por. [IsMa83]). Umożliwia ona jednoczesne podniesienie wskazanych semaforów pod warunkiem, że w tym samym czasie inne wskazane semafony są opuszczone. Tego typu operacje są dostępne w systemie Unix.

Od implementacji operacji P i V wymagamy, aby miała własność żywotności. Tego samego powinno się wymagać od operacji $PAND$ i POR . Na przykładzie zadania 3.3.4 pokażemy, że zapewnienie żywotności operacji $PAND$ nie jest proste. W systemie Unix jest możliwość wykonywania jednoczesnych operacji semaforowych, ale ich realizacja nie ma własności żywotności.

3.1.5 Ograniczenia

Mimo że semafor jest faktycznie zmienną całkowitą (lub logiczną), nie można na nim wykonywać żadnych innych operacji, a zwłaszcza nie można testować jego wartości ani wykonywać na nim działań arytmetycznych. Nie ma także możliwości stwierdzenia, ile procesów zostało wstrzymanych na danym semaforze.

Do synchronizacji procesów w rozwiązaniach niektórych klasycznych problemów, takich jak wzajemne wykluczanie, problem producenta i konsumenta czy problem pięciu filozofów, wystarczą same semaforey. Jest jednak wiele problemów, w których do podjęcia właściwej decyzji jest potrzebna wartość semafora lub informacja o liczbie wstrzymanych procesów. Trzeba wówczas oprócz semafora wprowadzić zwykłe, pomocnicze zmienne całkowite, w których będą pamiętane odpowiednie wartości. Programista sam musi jednak zadbać o to, aby zmienne te były modyfikowane przy każdej operacji P lub V. Wszelkie operacje na tych zmiennych muszą być sekcją krytyczną procesu, co oznacza, że do ich ochrony trzeba użyć jeszcze jednego semafora. Program współbieżny staje się przez to bardziej skomplikowany i traci na przejrzystości.

W systemie Unix jest możliwość zarówno odczytywania wartości semafora, jak i stwierdzania, czy są procesy czekające na jego podniesienie. Wszystkie zadania w rozdz. 8, w którym omawiamy semaforey unixowe, rozwiązano za pomocą samych semaforów, bez użycia zmiennych pomocniczych do synchronizacji procesów.

3.2 Przykłady

3.2.1 Wzajemne wykluczanie

Semafor wymyślono po to, aby w prosty sposób można było za jego pomocą zrealizować wzajemne wykluczanie. Do wzajemnego wykluczania dowolnej liczby procesów wystarczy jeden semafor binarny. Rozwiązanie problemu wzajemnego wykluczania wygląda następująco:

```
const N = ?;           {liczba procesów}
var S: binary semaphore := 1;

process P(i:1..N);
begin
  while true do begin
    własne_sprawy;
    PB(S);
    sekcja_krytyczna;
    VB(S)
  end
end;
```

Ponieważ semafor S ma wartość początkową 1, tylko jeden proces będzie mógł wykonać operację PB(S) bez wstrzymywania, pozostałe będą musiały czekać, aż proces ten wykona operację VB(S).

3.2.2 Producenci i konsumenci

Kilka rozwiązań problemu producenta i konsumenta za pomocą semaforów można znaleźć w książce [BenA89]. Tu podamy rozwiązanie dla Inifora N-elementowego, $N > 1$. Semafor WOLNE będzie podniesiony, jeśli w buforze będą wolne elementy. Semafor PEŁNE będzie podniesiony wtedy, gdy w buforze będą wypełnione elementy. Aktualne wartości tych semaforów będą wskazywać na liczby odpowiednio wolnych i zajętych elementów bufora.

```
const N = ?;           {rozmiar bufora}
```

```

var WOLNE: semaphore := N;
PEŁNE: semaphore := 0;
bufor: array[1..N] of porcja;

process PRODUCENT;
var p: porcja;
j: 1..N := 1;
begin
  while true do begin
    produkuj(p);
    P(WOLNE);
    bufor [j] := p;
    j := j mod N + 1;
    V(PEŁNE)
  end
end;
process KONSUMENT;
var p: porcja;
k: 1..N := 1;
begin
  while true do begin
    P(PEŁNE);
    p := bufor [k];
    k := k mod N + 1;
    V(WOLNE);
    konsumuj(p)
  end
end;
end;

```

Przedstawione rozwiązanie jest poprawne tylko w przypadku jednego producenta i jednego konsumenta. Operacje na semaforach WOLNE i PEŁNE są tak wykonywane, że nigdy wartość zmiennej j w procesie PRODUCENT nie jest jednocześnie równa wartości zmiennej k w procesie KONSUMENT. Dopuszczamy tu więc równoczesne wstawianie do bufora i pobieranie z niego, bo operacje te odbywają się na różnych elementach bufora. Jeśli dopuszczamy wielu producentów i wielu konsumentów, zmienne wskazujące miejsca, z którego się wyjmuje i do którego się wkłada, muszą być zmiennymi globalnymi. Do ich ochrony jest potrzebny co najmniej jeden semafor. W podanym niżej rozwiązaniu użyliśmy dwóch semaforów, oddzielnego dla producentów i konsumentów.

```

const P = ?    {liczba producentów}
      K = ?    {liczba konsumentów}
      N = ?    {rozmiar bufora}
var WOLNE: semaphore:= N;
    PEŁNE: semaphore := 0;
    bufor: array[1..N] of porcja;
    j: integer := 1;
    k: integer := 1;
    CHROŃ_J: binary semaphore := 1;
    CHROŃ_K: binary semaphore := 1;

process PRODUCENT(i: 1..P);
var p: porcja;
begin
  while true do begin
    produkuj(p);
    P(WOLNE);
    PB(CHROŃ_J);
    bufor[j] := p;
    j := j mod N + 1;

```

```

VB (CHRON_J);
V (PEŁNE)
end
end;

process KONSUMENT(i: 1..K);
var p: porcja;
begin
  while true do begin
    P (PEŁNE);
    PB (CHRON_K);
    p := bufor[k];
    k := k mod N + 1;
    VB (CHRON_K);
    V (WOLNE);
    konsumuj(p)
  end
end;
end;

```

W tym rozwiązaniu także jest możliwe jednoczesne wstawianie i pobieranie, ale w każdej chwili tylko jeden PRODUCENT może wstawiać i tylko jeden KONSUMENT może pobierać. Wstawianie jest sekcją krytyczną producentów chronioną semaforem CHRON_J, a pobieranie jest sekcją krytyczną konsumentów chronioną semaforem CHRON_K.

3.2.3 Czytelnicy i pisarze

Rozwiązanie poprawne

Przedstawimy rozwiązanie zaproponowane przez Brinch Hansena [Brin79]. Ma ono tę interesującą własność, że z dokładnością do używanych zmiennych jest prawie identyczne dla czytelników i pisarzy. Jedyna różnica polega na tym, że pisarze są dodatkowo wstrzymywani na semaforze W, gwarantującym wyłączność pisania.

Każdy proces pragnący wejść do czytelnicy, stwierdziwszy, że nie ma oczekujących procesów z drugiej grupy, wpuszcza wszystkie oczekujące przed nim procesy tej samej grupy. Po wyjściu z czytelnicy proces, który stwierdzi, że jest ostatni ze swojej grupy, wpuszcza wszystkie oczekujące procesy drugiej grupy (oczywiście w przypadku pisarzy wchodzić oni do czytelnicy po kolei). W rezultacie, jeśli w czytelnicy są czytelnicy, to może do nich dołączyć nowy czytelnik tylko wtedy, gdy nie czekają pisarze. Jeśli pisarze czekają, to po wyjściu ostatniego czytelnika będą kolejno wpuszczeni do czytelnicy.

```

const M = ?;      {liczba czytelników}
      P = ?;      {liczba pisarzy}
var ac: integer := 0; {aktywni czytelnicy}
    dc: integer := 0; {działający czytelnicy}
    ap: integer := 0; {aktywni pisarze}
    dp: integer := 0; {działający pisarze}
CZYT: semaphore := 0; {wstrzymuje czytelników}
PIS: semaphore := 0; {wstrzymuje pisarzy}
CHRON: binary semaphore := 1; {do ochrony zmiennych}
W: binary semaphore := 1; {do wykluczania pisarzy}

process CZYTELNIK (i:1..M) ;
begin
  while true do begin
    własne_sprawy;

```

```

PB(CHROŃ);
ac := ac + 1;
if ap = 0 then
while dc < ac do begin
    dc := dc + 1;    {wpuszczenie wszystkich}
    V(CZYT)          {czytelników przed sobą}
end;                {i otwarcie sobie drogi}
VB(CHROŃ);
P(CZYT);
czytanie;
PB(CHROŃ);
dc := dc - 1;
ac := ac - 1;
if dc = 0 then
while dp < ap do begin
    dp := dp + 1;    {wpuszczenie wszystkich}
    V(PIS)           {oczekujących pisarzy}
end;
VB(CHROŃ);
end
end;

process PISARZ(i:1..P);
begin
while true do begin
własne.sprawy;
PB(CHROŃ);
    ap := ap + 1;
    if ac = 0 then
while dp < ap do begin {tu mógłby być if,}
    dp := dp + 1;      {ale dla symetrii jest}
    V(PIS)             {instrukcja while}
end;
VB(CHROŃ);
P(PIS);
PB(W);
pisanie;
VB(W);
PB(CHROŃ);
    dp := dp - 1;
    ap := ap - 1;
    if dp = 0 then
while dc < ac do begin
    dc := dc + 1;    {wpuszczenie wszystkich}
    V(CZYT)          {czekających czytelników}
end;
VB(CHROŃ);
end
end;
end;

```

Jeżeli liczba czytelników M jest znana lub w czytelnicy może przebywać co najwyżej M czytelników i (w obu przypadkach) M jest nieduże, można podać znacznie prostsze rozwiązanie, w którym wystarczą dwa semaforey. Semafor **WOLNE** wskazuje liczbę wolnych miejsc w czytelnicy. Semafor **W** służy do wzajemnego wykluczania pisarzy.

```

const M = ?;    {liczba czytelników}
      P = ?;    {liczba pisarzy}
var WOLNE: semaphore := M; {liczba miejsc}
    W: binary semaphore := 1; {do wzajemnego wykluczania pisarzy}

```



```

process CZYTELNIK(i: 1..M);
begin
  while true do begin
    własne.sprawy;
    P(WOLNE);
    czytanie;
    V(WOLNE)
  end
end;
process PISARZ (i: 1..P);
var j: integer;
begin
  while true do begin
    własne_sprawy;
    PB(W);
    for j := 1 to M do P(WOLNE);
    pisanie;
    for j := 1 to M do V(WOLNE);
    VB(W)
  end
end;
end;

```

Podniesienie semafora WOLNE oznacza zdobycie wolnego miejsca, a więc uprawnia czytelnika do wejścia do czytelnicy. Pisarz musi zająć wszystkie miejsca w czytelnicy. Robi to jednak stopniowo. Z własności żywności implementacji semafora wynika, że pisarzowi uda się w końcu zająć wszystkie miejsca w czytelnicy. Z tej samej własności wynika, że każdy czytelnik kiedyś wejdzie do czytelnicy. Rozwiązanie to jednak ma tę wadę, że nie wykorzystuje w pełni możliwości równoległego czytania. Pisarz wychodzący z czytelnicy zwalnia wszystkie miejsca. Zajmują je czytelnicy i kolejny czekający pisarz. Nie ma jednak pewności, że wszystkim oczekującym czytelnikom uda się wejść do czytelnicy. Pisarz może być szybszy i zająć większość miejsc lub nawet wszystkie miejsca.

Warto zauważyć, że co prawda drugie z podanych tu rozwiązań znacznie krócej się zapisuje, ale jego realizacja może być dużo dłuższa, gdyż czas wykonywania operacji semaforowych jest dłuższy niż czas wykonywania operacji na zwykłych zmiennych.

3.2.4 Pięciu filozofów

Rozwiązanie z możliwością blokady

Semafor binarny WIDELEC [i] będzie reprezentować widelec o numerze i.

Semafor podniesiony będzie oznaczał leżący widelec.

Podniesienie widelca będzie zatem operacją PB na semaforze WIDELEC[i], a opuszczenie operacją VB na tym semaforze.

```

var WIDELEC: array[0..4] of binary semaphore:= (1,1,1,1,1);

process FILOZOF(i:0..4);
begin
  while true do begin
    myślenie;
    PB(WIDELEC[i]);
    PB(WIDELEC[(i+1) mod 5]);
    jedzenie;
    VB(WIDELEC[i]);
    VB(WIDELEC[(i+1) mod 5])
  end
end;

```

```
end  
end;
```

Rozwiązanie poprawne

Semafor LOKAJ o początkowej wartości 4 dopuszcza co najwyżej czterech filozofów do współzawodnictwa o widelce. Jak wiadomo, takie postępowanie chroni przed blokadą i zagłodzeniem.

```
var WIDELEC: array[0..4] of binary semaphore:= (1,1,1,1,1);  
    LOKAJ: semaphore := 4;  
  
process FILOZOF(i:0..4);  
begin  
    while true do begin  
        myślenie;  
        P(LOKAJ);  
        PB(WIDELEC [i]);  
        PB(WIDELEC[(i+1) mod 5]);  
        jedzenie;  
        VB(WIDELEC [i]);  
        VB (WIDELEC [(i-1) mod 5]);  
        V(LOKAJ)  
    end  
end;
```

3.3 Zadania

3.3.1 Implementacja semafora ogólnego za pomocą binarnego

Zapisz operacje V i P na semaforze ogólnym o wartości początkowej N za pomocą operacji na semaforze binarnym.

3.3.2 Implementacja semafora dwustronnie ograniczonego

Zapisz operację PD opuszczania semafora dwustronnie ograniczonego oraz operację VD podnoszenia semafora dwustronnie ograniczonego, posługując się jedynie operacjami P i V na zwykłych semaforach. Maksymalna wartość, jaką może przyjąć semafor, wynosi N.

3.3.3 Implementacja semafora uogólnionego

Zapisz operacje PG(S, m) i VG(S, n) na semaforze uogólnionym S za pomocą operacji na semaforze zwykłym.

3.3.4 Implementacja semafora typu AND

Zapisz za pomocą operacji na zwykłych semaforach operacje jednoczesnego opuszczania PAND i jednoczesnego podnoszenia VAND dwóch semaforów ogólnych. Ich wartości początkowe wynoszą odpowiednio N i M. Zakładamy, że na tych samych semaforach będą

również wykonywane pojedyncze operacje P i V. Wskazówka: te operacje trzeba także na nowo zaimplementować.

3.3.5 Implementacja semafora typu OR

Zapisz za pomocą operacji na zwykłych semaforach operację alternatywnego podnoszenia jednego z dwóch semaforów POR. Ich wartości początkowe wynoszą odpowiednio N i M. Zakładamy, że na tych samych semaforach będą również wykonywane pojedyncze operacje P i V. Wskazówka: te operacje trzeba także na nowo zaimplementować.

3.3.6 Dwa bufory

W systemie są dwa bufory cykliczne b1 i b2. Procesy $P_1, \dots, P_N$ produkują cyklicznie, niezależnie od siebie, porcje i wstawiają je do bufora b1. Proces S pobiera po dwie porcje z b1 i przetwarza je na jedną porcję wstawianą do b2. Proces K czeka na całkowite wypełnienie b1 po czym konsumuje cały pełny bufor b2 na raz. Napisać treści procesów P i V dla S i K.

3.3.7 Linia produkcyjna

Taśma produkcyjna stanowi zamkniętą pętlę i może pomieścić M obrabianych elementów (bufor cykliczny M-elementowy). Wokół taśmy chodzi N - robotników (procesów). Zadaniem pierwszego z nich (procesu $P(0)$) jest nakładanie na taśmę nowych nieobrobionych elementów. Następny realizuje pierwszą fazę obróbki, kolejny drugą fazę itd. Ostatni (proces $P(N - 1)$) zdejmuje gotowe elementy z taśmy robiąc miejsce pierwszemu, który znów może nakładać na taśmę nowe elementy. Każda następna faza obróbki może rozpocząć się dopiero po zakończeniu poprzedniej. Zapisz treści procesów-robotników.

1. Czym jest ograniczona prędkość obróbki w tym systemie?

2. Jakie znaczenie ma wielkość taśmy produkcyjnej?

Komentarz: Tego typu przetwarzanie nazywa się przetwarzaniem potokowym. Będziemy o nim mówić, więcej w rozdz. 6, 10 i 11.

3.3.8 Przejazd przez wąski most

(Zadanie to pochodzi z książki [Brin79].) Na drodze dwukierunkowej północ-południe znajduje się wąski most, przez który w danej chwili mogą jechać samochody tylko w jednym kierunku. Zsynchronizuj przejazd samochodów jadących z południa i północy tak, aby nie było kolizji i żeby samochód z każdego kierunku mógł w końcu przejechać przez most (czyli żeby nie było 'zagłodzenia).

3.3.9 Gra w „łapki”

Dwa procesy P_1 i P_2 dzielące wspólną zmienną łapki grają cyklicznie w „łapki”. Początkowo wartość zmiennej łapki wynosi 2. Każdą rundę proces rozpoczyna od odjęcia jedynki od zmiennej łapki (cofnięcie ręki). Jeśli po tej operacji proces stwierdzi, że łapki = 1 (trafiony przeciwnik), to zwiększa licznik zwycięstw, ustawia łapki na 2, w przeciwnym razie runda będzie nierozstrzygnięta. Procesy muszą zsynchronizować się przed każdą następną rundą. Aby gra była sprawiedliwa, każdy proces po wykonaniu operacji łapki $:= \text{łapki} - 1$ musi dać

szansę dostępu do wspólnej zmiennej przeciwnikowi (który może z tej szansy nie skorzystać). Zapisz algorytmy procesów P1 i P2.

3.3.10 Obliczanie symbolu Newtona

Następujący tekst jest modyfikacją zadania, które pochodzi od Manny i Pnueliego a zostało zamieszczone w książce [BenA89].

Zsynchronizować parę procesów współdziałających przy obliczaniu wartości symbolu Newtona ($n^k = n(n-1)(n-2)\dots(n-k+1)/k!$, $k > 1$). Proces P2 zmienia wartość zmiennej globalnej y (początkowo równej 1) mnożąc ją przez kolejne liczby naturalne 2,..., A;. Proces P1 zmienia wartość zmiennej globalnej x, (początkowo równej n) mnożąc ją kolejno przez liczby n - 1, n - 2, ..., n - k + 1. Jeśli stwierdzi, że kolejne mnożenie spowodowałoby nadmiar, dzieli x przez y i zmienia wartość y na 1 (w tym momencie y powinno dzielić całkowicie x). Na końcu proces P1 dzieli x przez y i otrzymuje szukany wynik.

Wskazówka: i dzieli całkowicie iloczyn $n(n-1)\dots(n-i+1)$.

3.3.11 Lotniskowiec

Lotniskowiec ma pokład o pojemności N samolotów oraz pas startowy. Pas startowy jest konieczny do startowania i lądowania samolotów, a może z niego korzystać w danej chwili tylko jeden samolot. Gdy liczba samolotów na lotniskowcu jest mniejsza niż K ($0 < K < Ar$), priorytet w dostępie do pasa startowego mają samoloty lądujące, w przeciwnym razie startujące.

Zapisz algorytm samolotu, który funkcjonuje według schematu: postój - start - lot - lądowanie itd. Samolotów może być więcej niż Ar, wówczas ich część jest zawsze w powietrzu.

3.4 Rozwiązania

3.4.1 Implementacja semafora ogólnego za pomocą binarnego

Oto rozwiązanie, które zostało zamieszczone w książce [ShawSO] na str. 90:

```
const N = ?;          {wartość początkowa semafora}
var DOSTĘP: binary semaphore := 1;
    CZEKAJ: binary semaphore := 0;
    wartość: integer := N;

procedure P;
begin
    PB(DOSTĘP);
    wartość := wartość - 1;
    if wartość < 0 then begin
        VB(DOSTĘP);
        PB(CZEKAJ)
    end else
        VB(DOSTĘP)
end;

procedure V;
begin
```

```

PB(DOSTĘP);
wartość := wartość + 1;
if wartość <= 0 then VB(CZEKAJ);
VB(DOSTĘP)
end;

```

Użyto tu dwóch semaforów binarnych. Semafor CZEKAJ służy do wstrzymywania procesów, DOSTĘP zaś do ochrony zmiennej wartość przechowującej wartość semafora ogólnego. Ujemna wartość zmiennej wartość informuje o liczbie procesów czekających na podniesienie semafora.

Rozwiązanie to wydaje się oczywiste, okazuje się jednak, że jest niepoprawne bez względu na przyjętą definicję operacji semaforowych. Pokazuje to następujący przykład.

Założmy, że wartość początkowa symulowanego semafora wynosi zero ($N = 0$) i że z tego semafora mają korzystać cztery procesy. Założmy dalej, że najpierw dwa z nich wykonują operację P, a zaraz potem dwa pozostałe wykonują operację V. Scenariusz działań jest następujący: najpierw pierwszy proces zmniejsza zmienną wartość o 1, stwierdza, że jest ona teraz ujemna, więc podnosi semafor DOSTĘP i zatrzymuje się przed wykonaniem operacji PB(CZEKAJ). Teraz drugi proces zmniejsza zmienną wartość o 1 i także zatrzymuje się przed wykonaniem operacji PB (CZEKAJ). W tej chwili wartość wynosi -2, semafor DOSTĘP jest podniesiony, a CZEKAJ - opuszczony. Rozpoczyna się wykonywanie operacji V. W wyniku wykonania pierwszej z nich wartość wzrośnie do -1, a semafor CZEKAJ podniesie się. Po wykonaniu drugiej wartość wzrośnie do 0, a na semaforze CZEKAJ ponownie wykona się operacja VB. W rezultacie po dwukrotnym wykonaniu operacji V wartość semafora CZEKAJ będzie wynosić 1, a to umożliwi wznowienie tylko jednego z dwóch pierwszych procesów, które właśnie dopiero teraz mogą przystąpić do wykonywania operacji P(CZEKAJ).

Możliwość realizacji przedstawionego scenariusza (trzeba przyznać, że dość złośliwego) wynika z faktu, iż nie zakładamy nic o wzajemnych prędkościach wykonywania procesów (por. p. 2.3.3), a więc między wykonaniem operacji VB (DOSTĘP) i PB (CZEKAJ) może zdarzyć się dowolnie wiele. Warto zauważyć, że przy założeniu, iż podnoszenie podniesionego semafora binarnego jest błędem, powyższy scenariusz spowoduje awaryjne przerwanie programu. Bez tego założenia opisany błąd może być długo nie wykryty.

W przypadku definicji klasycznej jest możliwy także inny scenariusz doprowadzający do błędu. Nie trzeba zakładać, że dwa pierwsze procesy nie przystąpiły jeszcze do realizacji operacji PB (CZEKAJ). Nawet jeśli procesy te zostaną wstrzymane w trakcie wykonywania operacji PB (CZEKAJ), to wykonanie operacji VB zmieniającej wartość semafora CZEKAJ nie gwarantuje, że któryś z czekających procesów od razu zakończy wykonywanie operacji PB i ponownie zmieni wartość tego semafora. Można więc powiedzieć, że w przypadku definicji klasycznej opisane rozwiązanie jest złe aż z dwóch powodów.

Drugie wydanie wspomnianej książki [BiSh88] zawiera rozwiązanie poprawione.

```

procedure P;
begin
  PB(DOSTĘP);
  wartość := wartość - 1;
  if wartość < 0 then begin
    VB(DOSTĘP);
    PB(CZEKAJ)
  end;
  {tu poprzednio było else}
  VB(DOSTĘP)
end;

```

```

procedure V;
begin
  PB(DOSTĘP);

```

```

wartość := wartość + 1;
if wartość <= 0 then VB(CZEKAJ)
else      {tu poprzednio nie było else}
VB(DOSTĘP)
end;

```

Tutaj druga operacja V nie będzie mogła się rozpocząć dopóty, dopóki jeden z czekających procesów nie wykona do końca operacji PB (CZEKAJ), pierwsza operacja V nie podniesie bowiem semafora DOSTĘP.

3.4.2 Implementacja semafora dwustronnie ograniczonego

Posługiwanie się semaforem dwustronnie ograniczonym przez procesy wykonujące na nim operacje PD i VD dokładnie odpowiada posługiwaniu się buforem cyklicznym N-elementowym przez procesy producentów wstawiających do bufora i procesy konsumentów wyjmujących z bufora. Do zrealizowania semafora dwustronnie ograniczonego wystarczą więc dwa semafony zwykłe S i T (będą one odpowiadać semaforom WOLNE i PEŁNE z przykładu 3.2.2).

```

const N = ?;      {ograniczenie górne}
      K = ?;      {wartość początkowa, K <= N}
var S: semaphore := K;
    T: semaphore := N - K;

procedure PD;
begin
  P(S);
  V(T)
end;
procedure VD;
begin
  P(T);
  V(S)
end;

```

3.4.3 Implementacja semafora uogólnionego

Semafor ogólny S będzie służył do wstrzymywania procesów, a zmienna I będzie pamiętała aktualną wartość semafora uogólnionego. Dostęp do zmiennej I musi być chroniony, zatem jest potrzebny także semafor binarny CHROŃ. Będzie on chronił dodatkowo zmienną stosowaną do pamiętania liczby procesów wstrzymanych na semaforze S.

Proces wykonujący operację PG sprawdza, czy aktualna wartość I semafora jest mniejsza niż n. Jeśli tak, to musi on być wstrzymany na semaforze S. Przedtem jednak trzeba zwiększyć i znowu zwolnić dostęp do zmiennych. Po wznowieniu proces znowu sprawdza, czy wartość semafora jest mniejsza niż n i ewentualnie znowu czeka. Gdy wartość zmiennej I jest nie mniejsza niż n, proces odejmuje od niej n.

Proces wykonujący operację VG zwiększa wartość zmiennej I o n, a następnie zwalnia procesy wstrzymane na semaforze S. Procesy te sprawdzają, czy nowa wartość I jest dla nich odpowiednia i ewentualnie ją zmniejszają.

```

const N = ?;      {wartość początkowa}
var S: semaphore := 0;      {do wstrzymywania proc.}
    CHROŃ: binary semaphore := 1; {do ochrony zmiennych}

```

```

l: integer := N;      {wartość semafora}
c: integer := 0;      {ile czeka na S}

procedure PG(n:integer);
begin
  PB(CHROŃ);
  while l < n do begin
    c := c + 1;        {będzie czekać na S}
    VB(CHROŃ);         {opuszcza sekcję kryt.}
    P(S);              {czeka}
    PB(CHROŃ)          {wraca do sekcji kryt.}
  end;
  l := l - n;          {już może zmniejszyć}
  VB(CHROŃ)           {opuszcza sekcję kryt.}
end;

procedure VG(n: integer);
begin
  PB(CHROŃ);
  l := l + n;          {dodaje}
  while c > 0 do begin
    V(S);              {wpuszcza wszystkich}
    c := c - 1         {czekających na S}
  end;
  VB(CHROŃ)
end;

```

W przedstawionym rozwiązaniu proces wykonujący VG podnosi semafor S tyle razy, ile wynosi wartość zmiennej c. (Zauważmy, że nie musi ona być równa liczbie procesów wstrzymanych na semaforze S, gdyż procesy wykonujące procedurę PG mogą dowolnie długo przechodzić od instrukcji $c := c + 1$ do instrukcji $P(S)$. Z tego powodu użyto tu semafora ogólnego a nie binarnego.) Wszystkie zwolnione w ten sposób procesy będą następnie wstrzymane na semaforze CHROŃ, który w chwili wykonywania $VB(S)$ jest opuszczony. Po wykonaniu $VB(CHROŃ)$ w procedurze VG któryś z tych procesów będzie mógł sprawdzić swój warunek w pętli. Przypominamy, że z definicji semafora nie wynika jednoznacznie, który to będzie proces. Może się tak zdarzyć, że pewien proces, który wywołał PG z dużą wartością n nigdy nie będzie tym pierwszym, a więc nigdy nie będzie mógł skończyć swojej operacji PG. Warto podkreślić, iż fakt, że realizacja semafora jest żywotna, nie ma tu nic do rzeczy. Gwarantuje ona bowiem jedynie, że jeśli proces jest wstrzymany na semaforze, na którym dostatecznie dużo razy wykonuje się operację VB, to kiedyś jego operacja PB się zakończy. W tym jednak przypadku procesy za każdym razem są wstrzymywane na nowo na semaforze CHROŃ w nieznanej kolejności i każdy z nich w końcu zostaje wznowiony.

Zaproponowane rozwiązanie nie wyklucza zatem zagłodzenia procesów. Nic dziwnego, procesy czekające na odpowiednią wartość zmiennej l są tu wybierane „na chybił trafił”. Aby uniknąć zagłodzenia, trzeba wprowadzić pewne uporządkowanie. Wśród procesów czekających na odpowiednią wartość zmiennej l wyróżnimy ten pierwszy i będziemy wstrzymywać go na oddzielnym semaforze PIERWSZY. Zmienna logiczna jest będzie mówiła, czy jakiś proces jest wstrzymany na tym semaforze, zmienna ile — jaka wartość zmiennej l jest temu procesowi potrzebna. Zmienna logiczna przechodzi będzie wskazywać, czy w danej chwili jakiś proces przechodzi spod semafora S pod semafor PIERWSZY. Pozostałe zmienne będą miały to samo znaczenie, co poprzednio. (Zauważmy, że w tym przypadku semafor S może być semaforem binarnym.)

```

const N = ?;          {wartość początkowa}

```

```

var S: binary semaphore := 0; {do wstrzymywania}
    CHROŃ: binary semaphore := 1; {do ochrony zmiennych}
    l: integer := N; {wartość semafora}
    c: integer := 0; {ile czeka na S}
    PIERWSZY: binary semaphore := 0; {ten pierwszy}
    jest: boolean := false; {czy jest pierwszy}
    przechodzi: boolean := false; {czy przechodzi z S do PIERWSZY}
    ile: integer := 0; {ile chce pierwszy}

```

```

procedure PG(n:integer);
begin
    PB(CHROŃ);
    if jest or przechodzi then begin {już ktoś czeka}
        c := c + 1; {będzie czekać na S}
        VB(CHROŃ); {opuszcza sekcję}
        PB(S); {czeka}
        PB(CHROŃ); {wraca do sekcji kryt.}
        przechodzi := false
    end;
    if l < n then begin
        jest := true;
        ile := n; {podaje, na ile czeka}
        VB(CHROŃ); {opuszcza sekcję}
        PB(PIERWSZY); {teraz jest pierwszy}
        PB(CHROŃ); {wraca do sekcji kryt.}
    end else
        l := l - n; {może zmniejszyć}
    if c > 0 then begin
        c := c - 1;
        przechodzi := true;
        VB(S) {ktoś z S przejdzie}
    end; {na początek}
    VB(CHROŃ) {opuszcza sekcję}
end;

```

```

procedure VG(n: integer);
begin
    PB(CHROŃ);
    l := l + n; {dodaje}
    if jest and (l >= ile) then begin
        jest := false;
        l := l - ile; {zmniejsza pierwszemu}
        VB(PIERWSZY)
    end;
    VB(CHROŃ)
end;

```

Proces wykonujący PG najpierw sprawdza, czy jakiś inny proces jest już wstrzymany. Jeśli tak, to zostaje sam wstrzymany na semaforze S. Po wznowieniu sprawdza, czy wartość zmiennej l jest odpowiednia. Jeśli nie, to zostaje wstrzymany na semaforze PIERWSZY po zaznaczeniu, na jaką wartość czeka. Kiedyś jakiś inny proces wykonujący VG wznowi ten proces odejmując za niego wartość ile i zmieniając jest na true.

Warto w tym miejscu wyjaśnić kilka rzeczy. Zmienna jest musi otrzymywać wartość false w procedurze VG, aby umożliwić ponowne wykonanie PB (PIERWSZY) przy kolejnym wywołaniu VG. Zmniejszanie l o wartość ile jest wykonywane także w procedurze VG. Jest to konieczne, gdyż istnieje niebezpieczeństwo, że proces zwolniony spod semafora PIERWSZY sam nie zdąży tego zrobić. Między operacjami PB (PIERWSZY) i PB (CHROŃ) może się

bowiem zdarzyć wiele, w szczególności jakiś inny proces może wywołać procedurę PG, stwierdzić, że jest fałszywe a zmienna l ma odpowiednią wartość, i zmniejszyć 1.

Ten sam problem dotyczy przejścia spod semafora S pod semafor $CHRON$. Dlatego wprowadzono zmienną logiczną $przechodzi$. Dzięki niej procesy rozpoczynające wykonywanie PG w czasie, gdy jakiś proces przechodzi spod semafora S pod semafor $CHRON$, są wstrzymywane na semaforze S .

Zauważmy na koniec, że wszystkie użyte tu semafony są semaforami binarnymi, przy czym semafony S i $PIERWSZY$ służą tylko do wstrzymywania procesów, i nigdy nie przyjmują wartości dodatniej.

Jak widać implementacja semaforów uogólnionych za pomocą semaforów zwykłych nie jest prosta. W rzeczywistości semafony takie realizuje się za pomocą mechanizmów niskiego poziomu (rozdz. 8)

3.4.4 Implementacja semafora typu AND

W prezentowanym rozwiązaniu semafony $S[0]$ i $S[l]$ będą semaforami, na których należy wykonać operacje PAND i VAND. Rzeczywiste wartości semaforów będą pamiętane w zmiennych $ls[0]$ i $ls[l]$. Procesy czekające na wykonanie PAND będą wstrzymywane na semaforze A . Liczba procesów czekających na wykonanie operacji PAND będzie pamiętana w zmiennej ca .

Ponieważ zwykle operacje P i V wpływają na wykonanie operacji PAND i VAND, trzeba je więc na nowo zaimplementować. Te nowe operacje nazwiemy odpowiednio PSINGLE i VSINGLE. Liczby procesów czekających na wykonanie operacji PSINGLE będą pamiętane w zmiennych $es[0]$ i $es[1]$. Do ochrony wszystkich zmiennych pomocniczych służy semafor W .

Niebanalnym problemem jest tu uniknięcie zagłodzenia. Mogłoby ono wystąpić, gdybyśmy zawsze preferowali np. procesy wykonujące PAND. Dlatego w sytuacji, gdy występuje konflikt między żądaniami wykonania operacji pojedynczych i podwójnych, bierze się tu pod uwagę, jakie operacje były wykonywane ostatnio (tzn. jeśli ostatnio wykonywaną operacją na podnoszonym semaforze była operacja PSINGLE, to priorytet ma operacja PAND i odwrotnie). W tym celu dla każdego semafora S wprowadzono zmienną logiczną $pój$, która informuje, czy ostatnio wykonano na nim operację pojedynczą.

Trzeba jednak jeszcze zdecydować, co zrobić w sytuacji konfliktowej, jeśli równocześnie są procesy wstrzymane podczas wykonywania operacji PAND oraz PSINGLE na każdym z semaforów, ponadto na jednym z nich wykonano poprzednio operację pojedynczą, a na drugim podwójną. Wtedy zawsze wznowiamy procesy wykonujące operacje pojedyncze. Dzięki temu ostatnio wykonanymi operacjami staną się operacje pojedyncze i (po wykonaniu VSINGLE na każdym z semaforów) w końcu będzie mogła wykonać się operacja PAND. Gdybyśmy w takiej sytuacji wznowili proces czekający na wykonanie operacji podwójnej, to mogłoby dojść do zagłodzenia. Wyobraźmy sobie, że proces P , który wykonał PAND, podniesie najpierw tylko jeden semafor, np. $S[0]$, wykonując VSINGLE. Jakiś inny proces wykonuje na tym semaforze PSINGLE (może to zrobić, gdyż na tym semaforze ostatnio wykonano operację podwójną). Jeżeli po zwolnieniu przez proces P semafora $S[l]$ okaże się, że są procesy wstrzymane podczas wykonywania operacji PAND oraz PSINGLE na każdym z semaforów, to wznowimy proces czekający na wykonanie operacji podwójnej. W ten sposób procesy, które chcą korzystać tylko z semafora $S[l]$, zostaną zagłodzone.

Procedury YSINGLE i VAND tylko zwiększają wartości semaforów, a potem wywołują procedurę daj , w której następuje próba wznowienia czekających procesów (jeśli takie są). Próba ta nie zawsze musi zakończyć się powodzeniem. Jest tak wtedy, gdy priorytet ma operacja PAND, ale drugi semafor nie jest jeszcze podniesiony.

W przypadku semafora ogólnego do tego, by proces wykonał procedurę P bez wstrzymywania, wystarczy, aby wartość semafora była większa od zera. W procedurze PSINGLE sprawdza się dodatkowo, czy w ten sposób nie pozbawi się priorytetu procesów czekających na PAND. PSINGLE można zatem wykonać bez wstrzymywania, gdy dodatkowo wartość semafora przekracza liczbę procesów oczekujących na semaforze A (zmniejszając tę wartość na pewno nie przeszkodzi się procesom czekającym na PAND) lub gdy ostatnio wykonywaną operacją na danym semaforze była operacja PAND (wtedy PSINGLE ma priorytet).

```

const M = ?;      {wartość początkowa S[0]}
      N = ?;      {wartość początkowa S[1]}
type nrsem = 0..1;

var A: semaphore := 0; {do wstrzymywania procesów
      wykonujących PAND}
S: array[nrsem] of semaphore := (0,0);
  {oraz wykonujących PSINGLE}
W: binary semaphore := 1; {do wzajemnego wykluczania}
Is: array[nrsem] of integer := (M,N); {wartości semaforów}
ca: integer := 0; {liczba procesów czekających na oba semaforey oraz}
es: array[nrsem] of integer := (0,0); {na pojedyncze semaforey}
pój: array[nrsem] of boolean := (true,true);
      {czy ostatnio wykonano PSINGLE}

procedure PSINGLE (i: nrsem);
begin
  PB(W);
  if (Is[i] > 0) and ((Is[i] > ca) or not pój [i]) then
    begin {Is[i] przewyższa potrzeby czekających na PAND lub ostatnio
      na semaforze i nie było PSINGLE}
      Is[i] := Is[i] - 1;
      pój [i] := true;
      VB(W)
    end else begin {trzeba czekać na S [i]}
      es [i] := es [i] + 1;
      VB(W);
      P(S[i])
    end
end;

procedure PAND;
begin
  PB(W);
  if Is[0] * Is[1] > 0 then begin
    {oba semaforey podniesione}
    Is[0] := Is[0] - 1;
    Is[1] := Is[1] - 1;
    pój [0] := false;
    pój [1] := false;
    VB(W)
  end
  else begin {trzeba czekać na A}
    ca := ca + 1;
    VB(W);
    P(A)
  end
end; {PAND}

procedure dajSINGLE (i: nrsem);

```

```

begin
  if ls[i] > 0 then begin
    es[i] := es[i] - 1;
    ls[i] := ls[i] - 1;
    pój[i] := true;
    V(S[i])
  end
end; {dajSINGLE}

procedure daj AND;
begin
  if ls[0] * ls[1] > 0 then begin
    ca := ca - 1;
    ls[0] := ls[0] - 1;
    ls[1] := ls[1] - 1;
    pój[0] := false;
    pój[1] := false;
    V(A)
  end
end; {daj AND}

procedure daj;
begin
  if ca = 0 then begin {nikt nie chce wykonać PAND}
    if cs[0] > 0 then dajSINGLE(0);
    if cs[1] > 0 then dajSINGLE(1)
  end
  else {ktoś czeka na wykonanie PAND}
    if cs[0] * cs[1] > 0 then
      {są czekający na S[0] i S[1]}
      if pój[0] and pój[1] then
        {ostatnio na obu wykonano PSINGLE}
        daj AND {można dać czekającemu na oba}
      else begin {jeśli po j [0] and not poj[1]}
        dajSINGLE(0); {lub na odwrót, to priorytet też}
        dajSINGLE(1) {mają operacje PSINGLE}
      end
    else
      if cs[0] > 0 then {ktoś czeka na S[0] , nikt na S[1]}
        if pój[0] then {ostatnio na S[0] było PSINGLE}
          daj AND {można dać czekającemu na oba}
        else {ostatnio na S[0] wykonano PAND}
          dajSINGLE(0)
        else
          if cs[1] > 0 then {ktoś czeka na S[1], nikt na S[0]}
            if pój[1] then {ostatnio na S[1] było PSINGLE}
              daj AND {można dać czekającemu na oba}
            else {ostatnio na S[1] było PAND}
              dajSINGLE(1)
            else {nikt nie czeka ani na S[0],}
              daj AND {ani na S[2]}
          end; {daj}

procedure YSINGLE (i: nrsem);
begin
  PB(W);
  ls[i] := ls[i] + 1;
  daj;
  if (ls[i] > ca) and (cs[i] > 0) then dajSINGLE(i);
  VB(W)
end;

```

```

procedure VAND;
begin
  PB(W);
  ls[0] := ls[0] + 1;
  ls[1] := ls[1] + 1;
  daj;
  VB(W)
end;

```

Semafor A i S służą praktycznie tylko do wstrzymywania procesów. Wydawać by się więc mogło, że wystarczyłyby tu semafor binarne. Ponieważ jednak procesy wykonujące procedurę PSINGLE mogą po operacji VB(W) zwlekać z wykonaniem operacji P (S [i]), a procesy wykonujące procedurę PAND mogą po wykonaniu operacji VB(W) zwlekać z wykonaniem operacji P (A), zatem semafor A i S muszą pamiętać liczbę wykonanych na nich operacji V odpowiednio w procedurach daj AND i daj SINGLE.

3.4.5 Implementacja semafora typu OR

Semafor S[0] i S[1] będą semaforami, na których należy wykonywać operacje POR. Rzeczywiste wartości semaforów będą pamiętane w zmiennych ls[0] i ls[1], które z kolei będą chronione przez semafor W. Ich wartości początkowe będą wynosić odpowiednio N i M. Ponieważ zwykle operacje P i V na tych semaforach wpływają na wykonanie operacji POR, dlatego trzeba je na nowo zaimplementować. Te nowe operacje nazwiemy odpowiednio PSINGLE i VSINGLE. Przyjmijmy tu dodatkowo, że procedura POR ma jeden parametr, na którym zwraca numer faktycznie opuszczonego semafora.

W celu zapobieżenia zagłodzeniu procesów, w rozwiązaniu użyto tablicy cobyło. Pamięta się w niej, czy w przypadku konfliktu podniesienie semafora S[i] spowodowało ostatnio zwolnienie procesu spod semafora LUB czy spod semafora S[i]. Należy bowiem w jakiś sposób ustalić, które z procesów, czy te czekające na PSINGLE, czy te czekające na POR, mają pierwszeństwo w chwili, gdy semafor się podniesie. Gdyby jednej z tych grup przyznać stały priorytet, druga mogłaby być zagłodzona. Dlatego w procedurze VSINGLE proces czekający na POR jest wznowiany tylko wtedy, gdy żaden proces nie czeka na wykonanie PSINGLE na podnoszonym semaforze, lub gdy poprzednio w podobnej sytuacji wybrano drugi semafor. Jeśli więc stale pod oboma semaforami czekają procesy na wykonanie PSINGLE oraz POR, to tylko w co drugim przypadku będzie zwalniany proces czekający na PSINGLE, a w co drugim czekający na POR.

Gdy oba semafor są podniesione, procedura POR powinna opuścić dowolny z nich. Aby nie był to zawsze ten sam semafor, wprowadzono zmienną który, wskazującą, od którego semafora należy zacząć sprawdzanie. Zmienia się ją za każdym razem, gdy któryś z semaforów był rzeczywiście opuszczony. Staramy się tu zatem o w miarę sprawiedliwe wykorzystanie obu semaforów. (Podobny rezultat można uzyskać wybierając semafor w sposób losowy z równym prawdopodobieństwem wylosowania każdego z nich.)

```

const M = ?;      {wartość początkowa S[0]}
      N = ?;      {wartość początkowa S[1]}
type nr.sem = 0..1;

var S: array [nr.sem] of semaphore := (0,0); {semafor właściwe}
    LUB: semaphore := 0;   {do wstrzymywania procesów wykonujących POR}
    Is: array[nr.sem] of integer := (M,N);
    {liczniki związane z S[i]}

```

```

Hub : integer := 0;    {licznik związany z LUB}
W: binary semaphore := 1; {do ochrony liczników}
wybrał: integer := 0;   {wskazuje, który semafor podniesiono w VSINGLE}
cobyło: array[nr_sem] of boolean := (true.true); {do pamiętania poprzednich
wyborów}
który: nr_sem := 0;    {do zrównoważenia wykorzystania semaforów, gdy oba są
podniesione}
procedure POR(var i: nr_sem);
begin
  PB(W);
  if Is[który] > 0 then begin {podniesiony S[który]}
    Is [który] := Is [który] - 1; {będzie opuszczony}
    i := który;
    który := 1 - który;    {w przyszłości najpierw sprawdzimy drugi semafor}
    VB(W);
  end else
    if ls[1-który] > 0 then begin {podniesiony S[1-który]}
      ls[1-który] := ls[1-który] - 1;
      i := 1 - który;    {j.w.}
      który := i;
      VB(W);
    end else begin      {opuszczone oba}
      Hub := Hub - 1;    {trzeba czekać}
      VB(W);
      P(LUB);
      i := wybrał;      {informacja od VSINGLE}
      VB(W)              {W był już opuszczony}
    end                  {w YSINGLE}
  end;
end;

procedure PSINGLE(i: nr_sem);
begin
  PB(W);
  ls[i] := ls[i] - 1;
  if ls[i] >= 0 then VB(W)
  else begin      {S [i] był opuszczony}
    VB(W);
    P(S[i])      {trzeba czekać}
  end
end;

procedure VSINGLE(i: nr_sem);
begin
  PB(W);
  if (Hub < 0) and (ls[i] < 0) {konflikt - są procesy pod LUB i pod S[i]}
  then
    cobyło[i] := not cobyło[i]; {inne rozstrzygnięcie konfliktu niż poprzednio}
    if (Hub < 0) and ((ls[i] = 0) or not cobyło[i])
      {ktoś czeka na semaforze LUB oraz ma on tym razem pierwszeństwo lub nikt
nie czeka na S[i]}
    then begin
      Hub := Hub + 1;
      wybrał := i;
      V(LUB)    {zostanie przepuszczony}
    end else
      if (ls[i] < 0) and ((Hub = 0) or cobyło[i])
        {ktoś czeka na semaforze S[i] oraz ma on tym razem pierwszeństwo lub nikt
nie czeka na LUB}
      then begin
        ls[i] := ls[i] + 1;
        V(S[i]);    {zostanie przepuszczony}
        VB(W)
      end
    end
  end
end;

```

```

end else begin      {nikt nie czeka}
ls[i] := ls[i] + 1;
VB(W)
end
end;

```

Informację o tym, który semafor spowodował zwolnienie procesu spod semafora LUB przekazuje się w zmiennej *wybrał*. Musimy mieć tu gwarancję, że wartość tej zmiennej nie zostanie zmieniona do chwili odczytania jej przez proces czekający pod semaforem LUB w procedurze POR. W przedstawionym rozwiązaniu uzyskano to dzięki odpowiedniemu zwalnianiu dostępu do zmiennych globalnych chronionych przez semafor W. Proces wykonujący operację V(LUB) w procedurze VSINGLE nie podnosi semafora W, natomiast proces wykonujący operację P (LUB) w procedurze POR nie opuszcza go. Dzięki temu drugi z tych procesów „dziedziczy” po pierwszym dostęp do zmiennych globalnych, w tym także do zmiennej *wybrał*.

Semafor LUB i S służą tu praktycznie jedynie do wstrzymywania procesów, nie są tu jednak zadeklarowane jako semafor binarny z podobnych powodów jak semafor A i S w implementacji semafora typu AND.

3.4.6 Dwa bufory

Mamy tu do czynienia z dwoma układami producentów i konsumentów z różnymi zasadami konsumowania. Procesy P(i:l..N) są producentami dla procesu S, który z kolei jest producentem dla procesu K. Pierwszy układ będziemy synchronizować za pomocą semaforów WOLNE1 i PEŁNE1. drugi za pomocą semaforów WOLNE2 i PELNE2. W tym drugim przypadku wystarczą semafor binarny. Proces S będzie sygnalizował procesowi K jedynie całkowite wypełnienie bufora b2. Z kolei proces K będzie sygnalizował procesowi S całkowite opróżnienie bufora b2. Zmienna *n* służy do liczenia zapełnionych porcji w buforze b2. Jeśli *n* = 0, proces S musi czekać na to, aż proces K skonsumuje cały bufor b2.

Zakładamy tutaj istnienie procedur produkuj , przetwórz i konsumuj.

```

const W1 = ?;      {rozmiar bufora b1}
      W2 = ?;      {rozmiar bufora b2}

var b1: array[1..W1] of porcja;
    b2: array[1..W2] of porcja;
WOLNE1: semaphore := W1;
PEŁNE1: semaphore := 0;
WOLNE2: binary semaphore := 1;
PEŁNE2: binary semaphore := 0;
j : integer := 1;
CHROŃ.J: binary semaphore := 1;

process P(i:l..N) ;
var pl: porcja;
begin
  while true do begin
    produkuj(pl);
    P(WOLNE1);      {czeka na wolne miejsce}
    PB(CHROŃ.J);
    b1[j] := pl;
    V(PEŁNE1);      {sygnalizuje zapełnienie}
    j := j mod W1 + 1;
    VB(CHROŃ_J)
  end
end

```

```

end
end;
process S;
var p1,p2,p3: porcja;
  m: 1..W1 := 1;
  n: 1..W2 := 0;
begin
  while true do begin
    P(PEŁNE1);
    P(PEŁNE1);      {czeka na 2 pełne elementy}
    p1 := b1[m];
    m := m mod W1 + 1;
    p2 := b1[m];
    m := m mod W1 + 1;
    V(WOLNE1);      {sygnalizuje opróżnienie}
    V(WOLNE1);
    przetwórz(p1,p2,p3);
    if n = 0 then PB(WOLNE2); {czeka na wolny b2}
    n := n + 1;
    b2[n] := p3;
    if n = W2 then begin
      VB(PEŁNE2);    {sygnalizuje wypełnienie}
      n := 0
    end
  end
end;

process K;
begin
  while true do begin
    PB(PEŁNE2);
    konsumuj(b2);
    VB(WOLNE2)
  end
end;
end;

```

Zmienna j wskazująca miejsce, w które ma wkładać proces P , jest zmienną globalną chronioną przez semafor $CHRON\_J$, gdyż korzystają z niej wszystkie procesy P . Zmienna m wskazująca miejsce, z którego wyjmuje proces S , jest lokalna w tym procesie.

3.4.7 Linia produkcyjna

Jest to problem podobny do problemu producenta i konsumenta. Każdy proces jest tu konsumentem dla poprzednika i producentem dla następnika.

Można sobie wyobrazić, że procesy „biegają” naokoło bufora cyklicznego w tym samym kierunku w kolejności wzrastania ich numerów, ale nie mogą się nawzajem przeganiać. Wartości semaforów określają dystans między procesami. Jeśli dystans zmaleje do zera, to proces o wyższym numerze musi być wstrzymany, by nie przegonić procesu o niższym numerze. Początkowo wszystkie procesy są wstrzymane przy pierwszej porcji bufora, a jedynie proces $P(0)$ ma do pokonania odległość M , by dogonić proces $P(N-1)$.

```

const N = ?;          {liczba procesów}
      M = ?;          {rozmiar bufora}
var bufor: array[0..M-1] of porcja;
  S: array[0..N-1] of semaphore := (M, (N-1)*0);

```

```

process P(i: 0..N-1) ;
var mojacporcja: 0..M-1 := 0;
begin
  while true do begin
    P(S[i]);
    przetwórz(bufor[mojaporcja]);
    V(S[(i+1) mod N]);
    mojacporcja := (mojacporcja +1) mod M
  end
end;

```

- ad. 1. Procesy nie mogą się przeganiać, więc prędkość obróbki jest ograniczona prędkością najwolniejszego z nich.
- ad. 2. Zbyt mały bufor będzie powodować przestoje w pracy najwolniejszego procesu. Zwiększanie bufora ponad pewną wielkość, przy której najwolniejszy proces nie ma przestojów, nie zwiększy już szybkości przetwarzania w całym systemie.

3.4.8 Przejazd przez wąski most

Po dokładniejszym zanalizowaniu tego zagadnienia można stwierdzić, że mamy tu do czynienia z wariantem problemu czytelników i pisarzy, w którym dopuszcza się, aby pisarze pisali wspólnie. (Inaczej mówiąc mamy tu dwie grupy wykluczających się czytelników.) Rozwiązanie uzyskamy usuwając, w sprawiedliwym rozwiązaniu problemu czytelników i pisarzy z p. 3.2.3 semafor *W* i operacje na nim. Algorytm czytelnika będzie wówczas odpowiadał algorytmowi samochodu jadącego z północy, a algorytm pisarza — algorytmowi samochodu jadącego z południa.

3.4.9 Gra w „łapki”

Użyjemy tu trzech semaforów. Semafor *DOSTĘP* będzie służył do ochrony zmiennej *łapki*, semafor *KONIEC* do wstrzymywania procesu nr 1 do chwili, aż proces nr 2 skończy swoją rundę gry, semafor *CZEKA* będzie służył do wstrzymywania procesu nr 2, aż proces nr 1 ustawi z powrotem wartość zmiennej *łapki* na 2.

```

var łapki: integer := 2;
DOSTĘP: binary semaphore := 1;
        {chroni dostęp do łapki}
KONIEC: binary semaphore := 0;
        {sygnalizuje koniec P(2)}
CZEKA: binary semaphore := 0;
        {wstrzymuje proces P(2)}

process P(i: 1..2);
var licznik: integer := 0; {do liczenia punktów}
begin
  while true do begin
    PB(DOSTĘP);
    łapki := łapki - 1; {zabranie ręki}
    VB(DOSTĘP);      {danie szansy przeciwnikowi}

    PB(DOSTĘP);
    if łapki = 1 then {trafiony!}
      licznik := licznik + 1; {jest punkt}
    end if
  end
end

```



```

VB(DOSTĘP)

case i of      {synchronizacja przed nową}
1: begin      {runda}
    PB(KONIEC);    {P1 czeka, aż P2 skończy}
    łapki := 2;    {ustawia się na nowo}
    VB(CZEKA)      {daje sygnał do nowej rundy}
end;
2: begin
    VB(KONIEC);    {P2 kończy}
    PB(CZEKA)      {P2 czeka na sygnał od P1}
end
end
end
end;

```

Każdy proces w danej rundzie najpierw odejmuje jedynkę od zmiennej łapki a potem sprawdza, czy jej wartość wynosi jeden. Jeśli oba procesy odejmą jedynkę przed sprawdzeniem, oba stwierdzą, że wartość, jest różna od jedności, a więc będzie remis. Jeśli jeden z nich zdąży sprawdzić wartość, zanim drugi odejmie jedynkę, stwierdzi, że wygrał i zwiększy licznik zwycięstw. Wówczas przeciwnik przed swoim sprawdzeniem musi sam odjąć jedynkę, a więc nie ma już szansy stwierdzić, że zmienna łapki ma wartość jeden.

Po sprawdzeniu zmiennej łapki proces 1 czeka, aż proces 2 także ją sprawdzi, po czym ustawia ją na nowo i daje sygnał do nowej rundy. Proces 2 informuje 1, że już sprawdził, po czym czeka na sygnał do nowej rundy.

3.4.10 Obliczanie symbolu Newtona

Inicjatywę ma tu proces P1, musi więc wskazywać procesowi P2, jak daleko może on zajść w swoich obliczeniach. Do wstrzymywania i popychania procesu P2 służy semafor POPYCHACZ. Dostęp do wspólnej zmiennej y chroni semafor DOSTĘP. Semafor KONIEC jest używany do wstrzymywania procesu P1 do chwili, gdy proces P2 całkowicie zakończy swoje obliczenia. Semafor RÓŻNEOD1 powoduje wstrzymywanie procesu P1 do chwili, gdy zmienna y osiągnie wartość różną od 1 (podzielenie x przez 1 nic nie da procesowi P2).

```

var x,y: integer;
POPYCHACZ: semaphore := 0;
DOSTĘP: binary semaphore := 1;
KONIEC: binary semaphore := 0;
RÓŻNEOD1 : binary semaphore := 0;

proces P1;
var i: integer;
begin
    x := n;
    for i := n - 1 downto n - k -t- 1 do begin
        while maxint div i < x do
            begin
                -[nadmiar>
                PB(RÓŻNEOD1);    {czeka, aż y <> 1}
                PB(DOSTĘP);      {czeka na dostęp do y}
                x := x div y;     {podzielić zawsze wolno,}
                y := 1;          {bo P2 nie przegania P1}
                VB(DOSTĘP)
            end;
            x := x * i;
            V(POPYCHACZ)         {P2 może pójść dalej}
        end;
    end;
end;

```

```

end;
PB(KONIEC);      {trzeba czekać na P2>
x := x div y
end;

proces P2;
var i: integer;
begin
  y := 1;
  for i := 2 to k do begin
    P(POPYCHACZ);    {czeka na pozwolenie od P1}
    PB(DOSTĘP);
    if y = 1 then YB(RÓŻNEOD1); {teraz będzie y <> 1}
    y := y * i;
    VB(DOSTĘP)
  end;
  VB(KONIEC)
end;

```

Jeśli już pierwsze mnożenie daje nadmiar, opisana tu metoda obliczania symbolu Newtona nie przyniesie sukcesu. Zauważmy, że jeśli $\maxint \div (n-1) < n$, to oba procesy zablokują się wzajemnie, gdyż P1 będzie czekał na podniesienie semafora RÓŻNEOD1, co może zrobić tylko P2, a P2 będzie czekał na podniesienie semafora POPYCHACZ, co może zrobić tylko P1. Bez żadnej szkody można jednak odwrócić pętlę w procesie P1 i rozpoczynać obliczanie licznika od $n-k+1$ w kierunku n , a wtedy pierwszym mnożeniem będzie $(n-k+1) \cdot (n-k+2)$ zamiast $n \cdot (n-1)$. Jeśli i to mnożenie daje od razu nadmiar, trzeba użyć innej metody obliczania dwumianu Newtona.

3.4.11 Lotniskowiec

Występują tu dwie grupy procesów (samolotów) korzystających z jednego wspólnego zasobu (pasa startowego). Po skorzystaniu z zasobu proces zmienia swoją grupę. Priorytet grupy zależy od jej aktualnej liczebności. Zmienna wolny określa stan pasa startowego. Semafor PAS_DLA_START służy do wstrzymywania samolotów startujących a zmienna chce_start wskazuje ich liczbę. Semafor PAS_DLA_LĄD jest używany do wstrzymywania samolotów lądujących a zmienna chce_ląd wskazuje ich liczbę. Semafor DOSTĘP chroni wspólne zmienne. Zmienna na_lotniskowcu określa liczbą samolotów na lotniskowcu.

```

const K = ?;      {liczba graniczna}
      N = ?;      {pojemność pokładu}
      M = ?;      {liczba wszystkich samolotów}
var na_lotniskowcu: integer := ?;
chce_start: integer := 0;
chce_ląd: integer := 0;
wolny: boolean := true;
DOSTĘP: binary semaphore := 1;
PAS_DLA_START: binary semaphore := 0;
PAS_DLA_LAD: binary semaphore := 0;

process SAMOLOTU: 1..M);
  procedurę zwolnij_pas;
begin
  if na_lotniskowcu < K then begin
    if chce_ląd > 0 then begin
      chce_ląd := chce_ląd - 1;
      VB(PAS_DLA_LAD)
    end;
  end;
end;

```

```

    end else if chce_start > 0 then begin
        chce_start := chce_start - 1;
        VB(PAS_DLA_START)
    end else wolny := true
end else begin {priorytet dla startujących}
    if chce_start > 0 then begin
        chce_start := chce_start - 1;
        VB(PAS_DLA_START)
    end else if (chce_ląd > 0) and (na.lotniskowcu < N)
    then begin
        chce_ląd := chce_ląd - 1;
        VB(PAS_DLA_LĄD)
    end else wolny := true
end
end; {zwolnij_pas}

begin {SAMOLOT}
    while true do begin
        postój;
        PB(DOSTĘP);
        if wolny then begin
            wolny := false; VB(DOSTĘP)
        end else begin
            chce_start := chce_start + 1;
            VB(DOSTĘP);
            PB(PAS_DLA_START)
        end;
        start;
        PB(DOSTĘP);
        na_lotniskowcu := na_lotniskowcu - 1;
        zwolnij_pas;
        VB(DOSTĘP);
        lot;
        PB(DOSTĘP);
        if wolny and (na.lotniskowcu < N) then begin
            wolny := false; VB(DOSTĘP);
        end else begin
            chce_ląd := chce_ląd + 1;
            YB(DOSTĘP); PB(PAS_DLA_LĄD)
        end;
        lądowanie;
        PB(DOSTĘP);
        na_lotniskowcu := na_lotniskowcu + 1;
        zwolnij_pas;
        VB(DOSTĘP)
    end{while}
end; -(samolot)

```

4 Monitory

4.1 Wprowadzenie

4.1.1 Pojęcie monitora

Koncepcja monitora powstała w wyniku poszukiwań strukturalnego mechanizmu do synchronizacji procesów. Pierwsze pomysły pochodzą od P. Brinch Hansena, który najpierw zaproponował regiony krytyczne i warunkowe regiony krytyczne, a następnie uogólnił je w kierunku monitorów [Brin79]. W tym samym czasie, niezależnie od Brinch Hansena, mechanizm monitorów zaproponował C. A. R. Hoare [Hoar74].

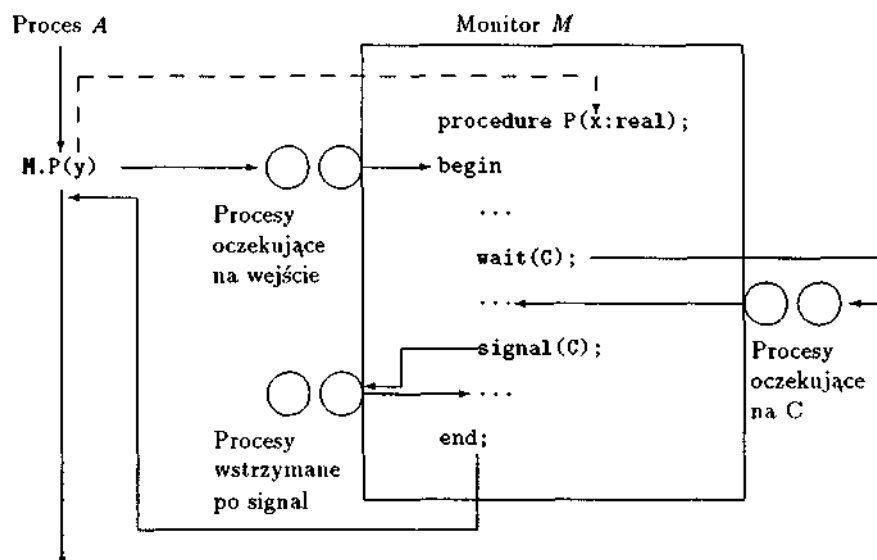
Monitor to zebrane w jednej konstrukcji programowej pewne wyróżnione zmienne oraz procedury i funkcje działające na tych zmiennych. Część tych procedur i funkcji jest udostępniana na zewnątrz monitora. Tylko ich wywołanie umożliwia procesom dostęp do zmiennych ukrytych wewnątrz monitora. Te cechy monitora upodabniają go do klas z języka Simula 67 lub do modułów z języka Modliła 2.

Cechą wyróżniającą jest fakt, iż wykonanie procedury monitora jest sekcją krytyczną wykonującego go procesu. Oznacza to, że w danej chwili tylko jeden spośród współbieżnie wykonujących się procesów może wykonywać procedurę monitora. Oprócz tego istnieje możliwość wstrzymywania i wznowiania procesów wewnątrz procedury monitorowej. Służą do tego zmienne specjalnego typu condition. Na zmiennych tego typu można wykonywać dwie operacje:

- wait(c) - powoduje wstrzymanie procesu wykonującego tę operację i wstawienie go na koniec kolejki związanej ze zmienną c, z jednoczesnym zwolnieniem monitora,
- signal(c) - powoduje wznowienie pierwszego procesu wstrzymanego w kolejce związanej ze zmienną c. Jeśli operacja ta nie jest ostatnią instrukcją procedury monitorowej, to proces wykonujący tę operację jest wstrzymany aż do chwili, gdy wznowiony przezeń proces zwolni monitor. Jeśli w chwili wywołania operacji signal żaden proces nie czeka w kolejce, to operacja ta ma efekt pusty.

Poza tym istnieje możliwość testowania kolejki, związanej ze zmienną typu condition. Uzyskuje się to przez wywołanie funkcji logicznej empty, która zwraca wartość true, gdy kolejka jest pusta, a wartość false w przeciwnym razie.

Mówiąc o monitorach często stosuje się potoczne sformułowania. I tak, będziemy mówić, że proces rozpoczynający wykonywanie procedury monitora „wchodzi do monitora”, wykonujący procedurę monitora „przebywa wewnątrz monitora”, a kończący wykonywanie procedury monitora „wychodzi z monitora”.

RYS. 4.1. Przejście procesu przez monitor

Gdy jakiś proces P wykonuje w danej chwili procedurę monitora, jednocześnie mogą żądać dostępu do monitora inne procesy (rys. 4.1). Będą one czekać w trojakiemu rodzaju kolejkach, z których jedna jest kolejką odwrotną (stosem). Procesy, które chcą rozpocząć wykonywanie procedury monitora, czekają w kolejce wejściowej, a te, które zostały wstrzymane w wyniku wykonania operacji `wait`, czekają w kolejkach związanych ze zmiennymi typu `condition`. Na wejście do monitora mogą czekać również procesy, które wykonały operację `signal`, ale same zostały wstrzymane. Zgodnie z definicją operacji `signal` są one odłożone na stos, muszą bowiem wracać do monitora w kolejności odwrotnej do tej, w jakiej go opuszczały. Jeśli proces P znajdujący się wewnątrz monitora wykona operację `signal(c)`, będzie odłożony na ten stos procesów, a do monitora wejdzie pierwszy czekający w kolejce związanej ze zmienną c . Jeśli proces P opuści monitor albo wykonując operację `wait(c)` (będzie wówczas wstrzymany w kolejce związanej z c), albo kończąc wykonywanie procedury monitora, to do monitora wejdzie proces odłożony, który poprzednio wznowił proces P . Jeśli takiego procesu nie ma, oznacza to, że stos procesów odłożonych jest pusty i do monitora może wejść proces czekający w kolejce wejściowej.

Można zapomnieć o dodatkowym stosie i wytłumaczyć to nieco krócej następująco. Procesy wykonujące operację `final`, która nie jest ostatnią instrukcją w procedurze monitora, są wstawiane na początek kolejki wejściowej do monitora. W chwili, gdy proces znajdujący się wewnątrz opuści monitor „na własne życzenie” (tzn. kończąc procedurę monitora lub wykonując operację `wait`), wchodzi do niego pierwszy proces z kolejki wejściowej.

Opisaliśmy monitor nie odwołując się do żadnego konkretnego języka programowania. Monitor jako strukturalne narzędzie do synchronizacji procesów zrealizowano w kilku językach. Poszczególne realizacje różnią się zwykle składnią i drobnymi szczegółami nie mającymi większego znaczenia dla sposobu posługiwania się tym mechanizmem. Dalej omówimy krótko sposoby deklarowania monitora w językach Pascal, Concurrent Pascal, Pascal Plus, Modula 2, Modula 3 oraz Concurrent Euclid. Jako przykład będziemy podawać deklarację monitora M zawierającego zmienną z typu `integer` i udostępniającego procedury P_1 , P_2 , wewnątrz których są wykonywane operacje czekania i zwalniania na zmiennej W typu `condition`.

W przykładach i rozwiązaniach zadań skorzystamy z notacji zastosowanej w języku Pascal. Robimy to z dwóch powodów. Po pierwsze, notacja ta jest zgodna z notacją użytą przez Ben-Ariego w jego książce [BenA89], którą gorąco polecamy. Po drugie, język Pascal został zaimplementowany na maszynach typu IBM PC, a jego kompilator można uzyskać w

Instytucie Informatyki Uniwersytetu Warszawskiego. Co prawda z wymienionych tu języków najbardziej popularnym na komputerach typu IBM PC jest język Modula 2. Monitor nie jest w nim jednak wyróżnioną konstrukcją programową, a do tworzenia procesów korzystających z monitora stosuje się mechanizm niskopoziomowy. Te cechy powodują, że nie jest to dobry język do zapisywania przykładów zastosowania monitorów.

4.1.2 Ograniczenia

Każdej zmiennej typu condition odpowiada jedna kolejka, w której czekają wstrzymane procesy. Zwykle procesy są wstrzymywane, gdy nie jest spełniony jakiś warunek. Proces, który zmienia stan monitora, tak że warunek jest spełniony, wykonuje operację signal i wznawia, pierwszy ze wstrzymanych procesów. Są jednak przypadki, gdy okazuje się, że ten mechanizm jest zbyt słaby, by zwięźle zapisać rozwiązanie zadania,. Na przykład, gdy każdy z procesów oczekuje na inną wartość pewnej zmiennej, należałoby mieć dla każdej z tych wartości oddzielną kolejkę, co czasami może okazać się niewykonalne. W takiej sytuacji trzeba wszystkie procesy umieścić w jednej kolejce, ale jest potrzebny wówczas jakiś sposób stwierdzania, na co każdy z nich czeka.

Jest kilka rozwiązań tego problemu. Można z kolejką procesów związać dynamiczną strukturę, w której będą pamiętane potrzeby każdego z nich. Wtedy jednak programista musi wziąć na siebie cały wysiłek zorganizowania takiej dodatkowej struktury. Rozwiązaniem, które lepiej wykorzystuje możliwości monitora, jest podzielenie kolejki na dwie „podkolejki”. W pierwszej będzie czekał tylko jeden proces, w drugiej pozostałe. Przechodząc z kolejki do kolejki, proces będzie w zmiennej pomocniczej pozostawiał informację, na jaki warunek czeka. W tym rozwiązaniu procesy są wznawiane w takiej samej kolejności, w jakiej były wstrzymywane. To podejście zastosowaliśmy w rozwiązaniach zadań 4.4.3 i 4.4.16.

Jeśli kolejność procesów czekających nie jest istotna, można na nie przerzucić obowiązek sprawdzenia stanu monitora. Proces zmieniający stan monitora będzie wówczas zawsze zwalniał proces czekający, a ten sam sprawdzi, czy warunek, na który czeka, jest już spełniony. Jeśli nie będzie spełniony, zwolni kolejny czekający proces, by też mógł sprawdzić warunek, a sam wykona znowu operację wait. W ten sposób wszystkie czekające procesy będą wznowione i wszystkie będą następnie wstrzymane (w odwrotnej kolejności niż były wznowione), z wyjątkiem być może jednego, który stwierdzi, że oczekiwany warunek jest już spełniony. Tego typu podejście zastosowaliśmy w rozwiązaniu zadania 4.4.11.

4.1.3 PascaLC

PascaLC [Kurp87] powstał w Instytucie Informatyki Uniwersytetu Warszawskiego. Jest to podzbiór języka Pascal, rozszerzony o instrukcję wykonania współbieżnego cobegin coend oraz o możliwość deklarowania monitorów i procesów w taki sam sposób, w jaki deklaruje się funkcje i procedury.

Deklaracje udostępnianych procedur poprzedza się słowem kluczowym export. Wewnątrz procesów do procedur monitorowych można odwoływać się kwalifikując nazwę procedury nazwą zawierającego ją monitora.

Nasz przykładowy monitor M zawierający zmienną z oraz udostępniający procedury P1, P2, wewnątrz których są wykonywane operacje czekania i zwalniania na zmiennej W typu condition, ma w Pascalu.C następującą postać:

```
monitor M;
```

```

var z: integer;
  W: condition;
export procedure P1;
begin
  ...wait(W); . . .
end; {P1}
export procedure P2;
begin
  ...signal(W) ; . . .
end; {P2}
begin
  z := 0
end; {M}

```

4.1.4 Concurrent Pascal

Concurrent Pascal zaproponowany przez Brincli Hansena [Brin75] jest jedną z pierwszych prób rozszerzenia Pascala o mechanizmy umożliwiające programowanie współbieżne. W języku tym istnieje możliwość zdefiniowania specjalnego typu monitorowa/f i specjalnego typu procesowego na podobnej zasadzie jak definiuje się typ rekordowy. Nazwy udostępnianych procedur poprzedza się słowem kluczowym entry.

Typowi condition odpowiada w języku Concurrent Pascal typ queue. Na zmiennych tego typu można wykonywać operację delay (odpowiadającą operacji wait), operację continue (odpowiadającą operacji signal) oraz funkcję empty.

Istotnym ograniczeniem jest tu wymaganie, aby operacja continue była ostatnią wykonywaną instrukcją udostępnianej procedury lub funkcji. Kolejki w Concurrent Pascalu mogą być co najwyżej jednoelementowe. Jeśli chcemy wstrzymać w monitorze więcej niż jeden proces, należy zadeklarować w nim tablicę typu queue. Określenie sposobu szeregowania procesów pozostawia się programiście.

Typy procesowe i monitorowe mogą być sparametryzowane. Zwłaszcza typ procesowy może mieć parametr typu monitorowego, dzięki czemu można w definicji typu procesowego odwoływać się do procedur i funkcji wyjściowych monitora kwalifikując ich nazwy nazwą parametru.

Obiekty typu monitorowego i procesowego deklaruje się tak jak zwykle zmienne, ale żeby móc z nich korzystać, trzeba je wcześniej zainicjować instrukcją init.

Nasz przykładowy monitor M ma w Concurrent Pascalu następującą postać:

```

type typm = monitor
  var z: integer;
  W: queue;
  procedure entry P1;
  begin
    ...delay(W)...
  end;
  procedure entry P2;
  begin
    ...continue(W)
  end;
  begin
    z:=0
  end "typm";
var M: typm;

```

Aby skorzystać z tego monitora w procesie proc należy zdefiniować typ procesowy typp

```

type typm = process(mon:typm);

mon.Pl;

end "typm";

```

zadeklarować proces

```
var p:typm;
```

a następnie w programie głównym zainicjować monitor i proces

```

init M;
init proc(M);

```

Skrócony opis Concurrent Pascala można znaleźć w książce [IsMa83].

4.1.5 Pascal Plus

Pascal Plus jest kolejną próbą rozszerzenia języka Pascal o mechanizmy do programowania współbieżnego. Zrealizowano w nim idee, których autorem jest C.A.R. Hoare. Język ten nie ma niektórych ze wspomnianych ograniczeń Concurrent Pascala.

Podstawowym pojęciem jest koperta (envelope), czyli zbiór deklaracji zmiennych oraz procedur i funkcji zebranych razem w jednej konstrukcji programowej. Zmienne, procedury i funkcje, których nazwy poprzedzono gwiazdką są widoczne na zewnątrz koperty i można się do nich odwoływać kwalifikując je nazwą koperty. Koperta może mieć swoją własną treść, w której są inicjowane wartości zmiennych znajdujących się w jej wnętrzu.

Koperty są obiektami biernymi. Taką samą strukturę jak koperta ma proces. Treść procesu jest wykonywana współbieżnie z treścią innych procesów.

Monitor ma takie same własności jak koperta, z tą różnicą, że udostępniane przez niego procedury nie mogą być wykonywane jednocześnie przez kilka współbieżnych procesów.

Monitory (koperty, procesy) deklaruje się tak samo jak procedury. Jeśli po słowie kluczowym monitor (envelope, process) wystąpi słowo kluczowe module oznacza to, że jest to deklaracja samego obiektu. Jeśli brak tego słowa, mamy do czynienia z czymś w rodzaju deklaracji typu, a poszczególne obiekty trzeba utworzyć deklarując je po słowie kluczowym instance.

Omówiony typ condition jest w Pascalu Plus standardowym monitorem o nazwie Condition, który udostępnia następujące procedury:

t PWait(P:0..Maxint) wstrzymuje proces z priorytetem P,

- Wait jest równoważne wykonaniu PWait(Maxint div 2),
- Signal odpowiada operacji signal,
- Empty odpowiada funkcji empty,
- Length zwraca długość kolejki,
- Priority zwraca priorytet pierwszego procesu w kolejce.

Jak widać, w Pascalu Plus jest możliwe wstrzymywanie procesów z priorytetem, co, jak się wkrótce przekonamy, znacznie upraszcza programowanie.

Nasz przykładowy monitor M ma w Pascalu Plus następującą postać:

```

monitor module M;
var z: integer;
instance W: Condition;
procedure *Pl;
begin

```



```

... W.Wait...
end;
procedure *P2;
begin
... W.Signal...
end;
begin
z := 0
end; {M}

```

W odróżnieniu od języka Concurrent Pascal instancje monitora są inicjowane automatycznie. Opis Pascala Plus można znaleźć w książce [BuEW88].

4.1.6 Moduła 2

Zaprojektował ją Wirth jako rozszerzenie języka Pascal o pojęcie modułu, który w Moduli jest podstawową jednostką programową. Moduł zawiera deklaracje typów, zmiennych, stałych i procedur oraz ciąg instrukcji, które są wykonywane w chwili wywołania procedury zawierającej dany moduł. Instrukcje te służą do nadawania wartości początkowych zmiennym lokalnym. Moduł może udostępniać na zewnątrz obiekty w nim zadeklarowane (zwłaszcza procedury) — muszą się one pojawić na liście EXPORT. Można w nim także odwoływać się do obiektów zadeklarowanych w innych modułach — muszą one wówczas być wymienione na liście IMPORT.

Standardowy moduł Processes umożliwia korzystanie z procesów współbieżnych. Udostępnia procedurę do tworzenia i uruchamiania nowego procesu oraz specjalny typ SIGNAL (który pełni rolę omówionego wcześniej typu condition) i operacje na nim. Dla zmiennej S typu SIGNAL procedura SEND(S) odpowiada operacji signal(S), procedura WAIT(S) — operacji w«z((S), funkcja logiczna Awaited(S) — funkcji empty(S). Dodatkowo wprowadzono procedurę Init(S) do inicjowania zmiennej S.

Jak widać pojęcie modułu jest bardzo zbliżone do omawianego już pojęcia monitora. Monitor uzyskuje się w Moduli 2 jako szczególny przypadek modułu wykorzystując możliwość nadawania modułom priorytetów. Moduł o najwyższym priorytecie ma bowiem tę własność, że wykonanie eksportowanej przez niego procedury nie może być przerwane przez żaden inny proces. Mamy więc w ten sposób spełniony warunek wzajemnego wykluczania się procedur monitorowych.

Nasz przykładowy monitor M ma w Moduli 2 następującą postać:

```

MODULE M[1];
EXPORT P1.P2;
IMPORT SIGNAL,SEND,WAIT,Init;
VAR z: INTEGER; W: SIGNAL;
PROCEDURE P1;
BEGIN
...
WAIT(W)
...
END;
PROCEDURE P2;
BEGIN
...
SIGNAL(W)
...
END;
BEGIN

```

```

z := 0;
Init(W)
END M;

```

W module, w którym chcemy skorzystać z tego monitora należy umieścić na liście IMPORT nazwy procedur PI i P2.

Opis języka Moduła 2 można znaleźć w książce [Wirt87].

4.1.7 Moduła 3

Module 3 zaprojektowali L. Cardelli, J. Donahue, M. Jordan, B. Kalsow i G. Nelson w ramach wspólnego projektu ośrodków badawczych firm DEC i Olivetti. Punktem wyjścia były języki Moduła 2 i Moduła 2+ [Rovns6] oraz Mesa [LaR.e80]. Zrezygnowano tu z klasycznego pojęcia procesu na rzecz wątków (threads). Są to współbieżnie wykonywane obliczenia we wspólnej przestrzeni adresowej. Wątek ma zatem dostęp do zmiennych, które istniały w tej przestrzeni w chwili jego utworzenia, co powoduje, że wszelkie operacje na tych zmiennych wymagają synchronizacji.

Do zapewnienia wzajemnego wykluczania służą zmienne obiektowego typu MUTEX. Pełnią one rolę semaforów binarnych o wartości początkowej 1. Zmienna m typu MUTEX może wystąpić w instrukcji postaci LOCK m DO I END, która gwarantuje wzajemne wykluczanie wykonania ciągu instrukcji I i wykonania instrukcji zawartych w innych instrukcjach LOCK z tą samą zmienną m. Przed wykonaniem takiej instrukcji zmienna m jest blokowana, po wykonaniu — odblokowywana. Oprócz tego w Moduli 3 jest dostępny standardowy moduł, a dokładniej jego interfejs o nazwie Thread. Poza mechanizmami do tworzenia wątków udostępnia on m.in. typ obiektowy Condition oraz procedury:

- PROCEDURE Wait(m:MUTEX; c:Condition), która powoduje jednoczesne odblokowanie zmiennej m i wstrzymanie wątku w kolejce związanej ze zmienną c, a następnie ponowne zablokowanie m;
- PROCEDURE Signal(c:Condition), która powoduje wznowienie jednego lub więcej wątków czekających w kolejce związanej z c;
- PROCEDURE Broadcast(c:Condition), powodującą wznowienie wszystkich wątków oczekujących na c.

Wznowienie procesu nie oznacza tu jednak natychmiastowego jego wykonania. Wznowiony proces musi czekać na możliwość ponownego zablokowania zmiennej m. W tym czasie inne procesy mogą blokować tę zmienną i wykonywać swoje sekcje krytyczne. W praktyce wznowiony proces musi sam ponownie sprawdzić, czy zachodzi warunek, na który czekał. Autorzy języka pozostawiają swobodę implementacji procedury Signal, w szczególności może ona być identyczna z implementacją procedury Broadcast. Operacja Signal ma więc inne znaczenie niż w klasycznej definicji monitora. Należy także zauważyć, że brakuje tu odpowiednika funkcji empty.

W języku Moduła 3 nie ma odrębnej konstrukcji językowej na wyróżnienie monitora. Efekt monitora uzyskuje się stosując odpowiednio zmienne typu MUTEX, instrukcje LOCK, obiekty typu Condition oraz wywołania procedur Wait, Signal i Broadcast. Nasz przykładowy monitor M można w Moduli 3 zrealizować następująco:

```

VAR M := NEW(MUTEX);
VAR z: INTEGER := 0;
VAR W := NEW(Thread.Condition);

```

```

PROCEDURE P1() =
  BEGIN
  LOCK M DO
  ...Thread.Wait(m,W); ...
  END;
END P1;

PROCEDURE P2() =
  BEGIN
  LOCK M DO
  ...Thread.Signal(W);...
  END;
END P2;

```

O szczegółach Modułu 3 i zasadach programowania współbieżnego w tym języku można przeczytać w książce [NelsOl].

4.1.8 Concurrent Euclid

Concurrent Euclid został opracowany przez J. R. Cordy'ego i R. C. Holtz Uniwersytetu w Toronto jako rozszerzenie języka Euclid [Lamp77] o mechanizmy umożliwiające programowanie współbieżne. W nim właśnie napisano jądro systemu Tunis, który jest zgodny z systemem operacyjnym Unix. Opis języka Concurrent Euclid oraz systemu Tunis zawiera książka [Holt83].

W Concurrent Euclid monitor definiuje się jako typ, podobnie jak w Concurrent Pascalu. Nazwy procedur, i funkcji widocznych na zewnątrz są wymieniane na liście exportowej w nagłówku bloku monitora. Dopuszcza się w nim, aby między procesem aktywowanym przez operację signal a procesem wywołującym tę operację do monitora wchodziły inne procesy. Nie ma też gwarancji, że procesy są wstrzymywane na zmiennej typu condition w kolejności zgodnej z kolejnością wywołań. Możliwe jest także wstrzymywanie procesów w kolejce priorytetowej przez wywołanie operacji wait z dwoma parametrami, przy czym drugi parametr jest wtedy liczbą naturalną określającą priorytet procesu, podobnie jak się to robi w Pascalu Plus.

Przykładowy monitor M ma w Concurrent Euclid następującą postać:

```

var M: monitor
  exports (P1.P2)
  var z: integer
  var W: condition
  procedure P1 =
    imports (var z, var W)
    begin ...wait(W)... end P1
  procedure P2 =
    imports (var z, var W)
    begin... signal(W)... end P2
  initially
    imports (var z)
    begin z := 0 end
  end {M} monitor

```

4.1.9 Zestawienie

W tablicy 4.1 podajemy podstawowe cechy składni monitora w omówionych tu językach programowania: postać deklaracji monitora, sposób udostępniania procedur i funkcji, nazwę typu kolejkowego, nazwy operacji zawieszających i wznowiających procesy oraz nazwę funkcji testującej kolejkę.

TABLICA 4.1. Porównanie składni monitora w różnych językach programowania

Język	Postać	Uzewewnętrznienie	Kolejka	Zaw.	Wznów.	Test
PascaLC	monitor	export procedure	condition	wait	signal	empty
C. Pascal	typ	procedure entry	queue	delay	continue	empty
Pascal +	monitor	procedure *	Condition	.Wait	.Signal	.Empty
Modula 2	moduł	lista EXPORT	SIGNAL	WAIT	SEND	Awaited
Modula 3	typ	lista exports	Condition	Wait	Signal	empty
C. Euclid			condition	wait	signal	

4.2 Przykłady

4.2.1 Wzajemne wykluczanie

Wzajemne wykluczanie jest realizowane w monitorze w naturalny sposób, wynikający wprost z definicji monitora. Proces P, który chce korzystać z zasobu dzielonego wywołuje procedurę monitora, która realizuje dostęp do zasobu. Jeżeli żaden proces w tym czasie nie wykonuje procedury monitora, to rozpoczyna się realizacja procedury wywoływanej przez proces P. W przeciwnym razie proces P oczekuje w kolejce.

```

monitor WYKLUCZANIE;
var zasób: typ.zasobu;
export procedure DOSTĘP;
begin
  {działania na zasobie}
end; {DOSTĘP}
begin
end; {WYKLUCZANIE}

process P;
begin
  while true do begin
    własne_sprawy;
    WYKLUCZANIE.DOSTĘP
  end
end; {P}

```

Rozwiązanie problemu wzajemnego wykluczania jest jednak tak proste tylko wtedy, gdy z zasobu dzielonego może w danej chwili korzystać tylko jeden proces. Zasób (reprezentowany przez zmienne) może być wtedy ukryty w monitorze. Jest jednak wiele zagadnień, w których dostęp do zasobu dzielonego odbywa się według bardziej złożonych zasad. Większość prezentowanych tu problemów i zadań dotyczy właśnie takich sytuacji.

Implementacja semafora ogólnego

Monitor symulujący semafor musi dostarczać dwie procedury, odpowiadające operacjom P oraz V. Wewnątrz monitora jest zadeklarowana zmienna całkowita semafor,

służąca do przechowywania wartości semafora, i zmienna KOLEJKA typu condition, do ewentualnego wstrzymywania procesów wykonujących operację P. Po zwiększeniu wartości zmiennej semafor w procedurze V następuje bezwarunkowe wykonanie operacji signal(KOLEJKA). Jeżeli nie czeka żaden proces, to efekt tej operacji jest pusty.

Implementacja semafora za pomocą monitora różni się nieco od klasycznego semafora. Procesy są wznawiane w monitorze w takiej samej kolejności, w jakiej były wstrzymane. Natomiast w definicji semafora zakłada się tylko, że wstrzymany proces będzie wznowiony w skończonym czasie, czyli że nie będzie zagłodzony. W niektórych definicjach semafora mówi się o „sprawiedliwym” wznawianiu procesów. W monitorze wznawianie zrealizowano w najbardziej sprawiedliwej postaci.

```
monitor SEMAFOR;
var semafor: integer;
    KOLEJKA: condition;

export procedure P;
begin
if semafor = 0 then wait(KOLEJKA);
semafor := semafor - 1
end; {P}

export procedure V;
begin
semafor := semafor + 1;
signal(KOLEJKA)
end; {V>}

begin
semafor := 0
end; {SEMAFOR}
```

4.2.2 Producenci i konsumenci

Bufor służący do komunikacji między producentami i konsumentami jest ukryty wewnątrz monitora BUFOR, który udostępnia dwie procedury: WSTAW i POBIERZ. Zmienna PRODUCENCI służy do wstrzymywania producentów, gdy bufor jest pełny, a zmienna KONSUMENCI - do wstrzymywania konsumentów, gdy bufor jest pusty. Zmienna ile wskazuje liczbę zajętych elementów bufora.

```
monitor BUFOR;
const N = ?;
var bufor: array[0..N-1] of porcja;
    ile, do.włożenia, do.wyjęcia: integer;
    PRODUCENCI, KONSUMENCI: condition;

export procedure WSTAW(element: porcja);
begin
if ile = N then wait(PRODUCENCI);
do_włożenia := (do.włożenia + 1) mód N;
bufor[do_włożenia] := element;
ile := ile + 1;
signal(KONSUMENCI)
end; {WSTAW}
export procedure POBIERZ(var element: porcja);
begin
if ile = 0 then wait(KONSUMENCI);
do.wyjęcia := (do.wyjęcia + 1) mód N;
```

```

    element := bufor [do_wyjecia];
    ile := ile - 1;
    signal(PRODUCCENCI)
end; {POBIERZ}

begin
    ile := 0;
    do_włozenia := 0;
    do_wyjecia := 0
end; {BUFOR}

```

4.2.3 Czytelnicy i pisarze

Czytelnia jest zasobem chronionym przez monitor CZYTELNIA, który udostępnia cztery procedury wywoływane odpowiednio przed rozpoczęciem czytania, po zakończeniu czytania, przed rozpoczęciem pisania i po zakończeniu pisania. Zmienne CZYTELNICY i PISARZE służą do wstrzymywania odpowiednio czytelników i pisarzy. Zmiennych czyta i pisze używa się do liczenia czytelników i pisarzy w czytelni.

Rozwiązanie z możliwością zagłodzenia pisarzy

```

monitor CZYTELNIA;
var czyta, pisze: integer;
    CZYTELNICY, PISARZE: condition;

export procedure POCZ_CZYTANIA;
begin
    if pisze > 0 then
        wait(CZYTELNICY);
        czyta := czyta + 1
    end; {POCZ_CZYTANIA}

export procedure KON_CZYTANIA;
begin
    czyta := czyta - 1;
    if czyta = 0 then
        signal(PISARZE)
    end; {KON_CZYTANIA}
export procedure POCZ_PISANIA;
begin
    if czyta+pisze > 0 then wait(PISARZE);
    pisze := 1
end; {POCZ_PISANIA}

export procedure KON_PISANIA;
begin
    pisze := 0;
    if empty(CZYTELNICY) then
        signal(PISARZE)
    else
        repeat
            signal(CZYTELNICY)
        until empty(CZYTELNICY)
    end; {KON_PISANIA}
begin
    czyta := 0;
    pisze := 0
end; {CZYTELNIA}

```

Jeżeli w czytelni nie ma pisarza, to zgłaszający się czytelnik uzyskuje natychmiast dostęp do czytelni. Nie ma przy tym znaczenia, czy jakiś pisarz czeka w tym czasie, czy też nie. Jeśli po zakończeniu pisania pisarz stwierdzi, że jacyś czytelnicy czekają na dostęp do czytelni, to natychmiast wznowia ich wykonując w pętli repeat odpowiednią liczbę razy operację signal (CZYTELNICY). Każdorazowe wykonanie tej operacji powoduje, że pisarz zwalnia monitor, udostępniając go wznowionemu czytelnikowi. Czytelnik kończy wykonywanie procedury POCZ_CZYTANIA, a następnie opuszcza monitor, który znów zajmuje pisarz wykonujący pętlę repeat. W tym rozwiązaniu pisarz nie może zakończyć procedury KON_PISANIA, zanim nie wpuści do czytelni wszystkich czekających czytelników. Jeśli z procedury tej usuniemy pętlę repeat pozostawiając tylko jedną instrukcję signal (CZYTELNICY), a na końcu procedury POCZ.CZYTANIA dodamy instrukcję signal (CZYTELNICY), to otrzymamy rozwiązanie, w którym pisarz wychodzący z czytelni wpuszcza tylko pierwszego czekającego czytelnika, który z kolei wpuszcza następnego itd. Inaczej mówiąc, pisarz, zamiast sam wysyłać wszystkie sygnały, uruchamia ich „kaskadę”.

Rozwiązanie poprawne

Aby uniknąć zgłodzenia trzeba podczas żądania dostępu do czytelni przez czytelnika sprawdzać, czy jakiś pisarz nie czeka już na wejście do czytelni. Jeśli tak, to czytelnik musi być wstrzymany. Natomiast po zakończeniu pisania są wznowiani przede wszystkim czytelnicy, podobnie jak w pierwszym rozwiązaniu. Wznawianie pisarza, gdy są czekający czytelnicy, mogłoby spowodować zgłodzenie czytelników. Rozwiązanie poprawne różni się zatem od rozwiązania poprzedniego tylko procedurą POCZ_CZYTANIA:

```
export procedure POCZ.CZYTANIA;
begin
  if not empty(PISARZE) or (pisze > 0) then
    wait CZYTELNICY;
    czyta := czyta + 1
  end; {POCZ.CZYTANIA}
```

4.2.4 Pięciu filozofów

Rozwiązanie z możliwością zgłodzenia

Dla każdego filozofa pamiętamy, ile leżących przy nim widelców jest wolnych - służy do tego tablica wolne. Proces, zgłaszając żądanie przydziału widelców, podaje swój numer. Na jego podstawie można stwierdzić, czy oba widelce są wolne. Jeśli nie, to proces jest wstrzymywany. Do wstrzymywania każdego procesu jest stosowana, odrębna zmienna. - element tablicy FILOZOF. Dzięki temu po odłożeniu widelców przez jednego z filozofów można próbować wznowić tylko jego sąsiadów.

```
monitor WIDELCE;
var wolne: array[0..4] of integer;
    FILOZOF: array[0..4] of condition;
    i: integer;

export procedure BIORĘ(i: integer);
begin
  while wolne [i] < 2 do wait(FILOZOF[i]);
  wolne [(i + 4) mod 5] := wolne [(i + 4) mod 5] - 1;
  wolne [(i + 1) mod 5] := wolne [(i + 1) mod 5] - 1;
```

```

end; {BIOREi}

export procedure ODKŁADAM(i: integer);
begin
  wolne [(i + 4) mod 5] := wolne[(i + 4) mod 5] + 1;
  wolne [(i + 1) mod 5] := wolne[(i + 1) mod 5] + 1;
  signal(FILOZOF[(i + 4) mod 5]);
  signal(FILOZOF[(i + 1) mod 5])
end; {ODKŁADAM}
begin
  for i := 0 to 4 do wolne [i] := 2
end; {WIDELCE}

```

W tym rozwiązaniu filozof odkładający widelce wznawia bezwarunkowo swoich sąsiadów. Wznowiony filozof sprawdza, czy oba widelce są wolne i, jeżeli nie, znowu zostaje wstrzymany. Takie postępowanie może być kosztowne. Efektywniejsze jest sprawdzanie przez filozofa odkładającego widelce, czy jego sąsiedzi po wznowieniu będą mogli wziąć widelce, i wznawianie ich tylko w takim przypadku.

```

monitor WIDELCE;
var wolne: array[0..4] of integer;
    FILOZOF: array[0..4] of condition;
    i: integer;

export procedure BIOREi(i: integer);
begin
  if wolne[i] < 2 then wait(FILOZOF[i]);
wolne[(i + 4) mod 5] := wolne[(i + 4) mod 5] - 1;
wolne[(i + 1) mod 5] := wolne[(i + 1) mod 5] - 1
end; {BIOREi}

export procedure ODKŁADAM(i: integer);
begin
wolne[(i + 4) mod 5] := wolne[(i + 4) mod 5] + 1;
wolne[(i + 1) mod 5] := wolne[(i + 1) mod 5] + 1;
  if wolne[(i+4) mod 5] = 2 then
    signal(FILOZOF[(i + 4) mod 5]);
  if wolne [(i + 1) mod 5] = 2 then
    signal(FILOZOF[(i + 1) mod 5])
end; {ODKŁADAM}
begin
  for i := 0 to 4 do wolne [i] := 2
end; {WIDELCE}

```

Rozwiązanie poprawne

Warto zwrócić uwagę na znacznie większą złożoność tego rozwiązania w porównaniu z rozwiązaniem, w którym zastosowano semaforey. Każdemu semaforowi odpowiada tu jeden warunek i jedna zmienna (logiczna lub całkowita).

```

monitor WIDELCE;
var WIDELCE: array[0..4] of condition;
    zajęty: array[0..4] of boolean;
    LOKAJ: condition;
    jest: integer;
    i: integer;

export procedure BIOREi(i: integer);

```



```

begin
  if jest = 4 then wait(LOKAJ);
  jest := jest + 1;
  if zajęty [i] then wait(WIDELEC[i]);
  zajęty[i] := true;
  if zajęty[(i + 1) mod 5] then
    wait(WIDELEC[(i + 1) mod 5]);
  zajęty [(i + 1) mod 5] := true
end; {BIORE}

export procedure ODKŁADAM(i: integer);
begin
  zajętyCi := false;
  signal(WIDELEC[i]);
  zajęty [(i + 1) mod 5] := false;
  signal(WIDELEC[(i + 1) mod 5]);
  jest := jest - 1;
  signal(LOKAJ)
end; {ODKŁADAM}
begin
  for i := 0 to 4 do zajęty [i] := false;
  jest := 0
end; {WIDELCE}

```

4.3 Zadania

4.3.1 Trzy grupy procesów

W systemie jest M zasobów typu A oraz N zasobów typu B. Procesy wykonywane w tym systemie należą do jednej z trzech grup:

- procesy żądające jednego zasobu typu A,
- procesy żądające jednego zasobu typu B,
- procesy żądające równocześnie jednego zasobu typu A i jednego zasobu typu B.

Korzystanie z zasobu wymaga wyłącznego dostępu do tego zasobu. Napisz monitor zarządzający dostępem do zasobów.

4.3.2 Przetwarzanie potokowe

N procesów przetwarza współbieżnie dane znajdujące się we wspólnym M-elementowym buforze B. Proces $P(0)$ wstawia do elementu bufora dane, które mają przetworzyć kolejno procesy $P(1)$, $P(2)$, ..., $P(N-2)$. Proces $P(N-1)$ opróżnia element bufora robiąc miejsce procesowi $P(0)$. Procesy $P(i)$, $i=0, \dots, N-1$, mają następującą treść:

```

const M = ?;
  N = ?;
process P(i: 0..N-1);
var j: integer;
begin
  j := i;
  while true do begin
    DAJWEŻ.WEŻ(i);
    przetwórz(j);
    DAJWEŻ.DAJ(i);
  end;
end;

```

```

j := j mod M + 1
end
end;

```

Napisz monitor DAJWEŻ.

4.3.3 Producenci i konsumenci z losową wielkością wstawianych i pobieranych porcji

Napisz monitor synchronizujący działanie P producentów i K konsumentów korzystających ze wspólnego bufora, w którym może się pomieścić $2 \cdot M$ nierozróżnialnych elementów (ich kolejność nie jest istotna). Bufor ma być ukryty w monitorze. Producent wstawia do bufora losową liczbę elementów, konsument pobiera również losową liczbę elementów, przy czym w obu przypadkach liczby te są nie większe niż M. Wyjaśnij, po co to założenie. Można przyjąć, że istnieją procedury kopiujące do/z bufora (procedury te nie modyfikują liczby elementów zajętych w buforze). Parametr ile określa rzeczywistą liczbę elementów przenoszonych między buforem a porcją p:

```

type porcja = array [1..M] of element;
procedure do_bufora(ile:integer; p:porcja);
procedure z_bufora ile:integer; var p:porcja);

```

4.3.4 Producenci i konsumenci z asynchronicznym wstawianiem i pobieraniem

Wersja 1. Napisz monitor synchronizujący pracę P producentów i jednego konsumenta. Każdy producent cyklicznie wytwarza porcję informacji i umieszcza ją we wspólnym buforze o pojemności N porcji. Jeżeli bufor jest pełny, a producent chce wstawić do niego porcję informacji, to jest ona tracona. Konsument cyklicznie pobiera porcję informacji i przetwarza ją. Zarówno wstawianie, jak i pobieranie z bufora trwają tak długo, że muszą odbywać się poza monitorem. Konsument pobiera porcje informacji w takiej kolejności, w jakiej zostały utworzone przez producentów.

Wersja 2. Zadanie jak wyżej, ale nie ma tracenia porcji i jest K konsumentów. Porcje są przydzielane zgłaszającym się konsumentom w takiej kolejności, w jakiej rozpoczęło się ich wkładanie do bufora (tzn. jeśli producent P (5) zażądał miejsca na porcję w chwili t_1 , a producent P (2) w chwili t_2 , ($t_1 < t_2$), to pierwszy zgłaszający się konsument otrzyma porcję wstawioną przez P(5), a następny przez P(2)). Do różnych elementów bufora procesy mogą mieć równoległy dostęp. Należy zadbać o to, aby później przybyły konsument mógł zacząć wcześniej pobierać z bufora, jeśli przeznaczona dla niego porcja będzie wcześniej gotowa.

4.3.5 Baza danych

Niektóre operacje pisania mogą prowadzić do zmiany struktury bazy danych. Takimi operacjami są wstawianie oraz usuwanie rekordu, natomiast modyfikacja istniejącego rekordu nie zmienia struktury bazy. Zmiana struktury powoduje konieczność przebudowy bazy danych. W tym celu proces wstawiający lub usuwający rekord musi poznać strukturę bazy, wykonując operację nazywaną intencją pisania. Może ona odbywać się równocześnie z operacjami odczytu lub operacją modyfikacji, ale wyklucza inne operacje intencji oraz wstawiania/usuwania.

Następująca tabelka przedstawia możliwość wykonania operacji na bazie danych. Litera c oznacza operację czytania, m - modyfikacji istniejącego rekordu, i - intencji, w -

wstawienia/usunięcia rekordu. Znak + oznacza możliwość jednoczesnego wykonywania operacji, a znak - wzajemne wykluczanie się operacji.

	C	M	I	W
C	+	-	+	-
M	-	-	+	-
I	+	+	-	-
W	-	-	-	-

Napisz monitor synchronizujący dostęp do bazy danych procesów wykonujących albo operacje odczytu, albo modyfikacji, albo intencji poprzedzające wstawianie/usuwanie.

4.3.6 Prom jednokierunkowy

Napisz monitor synchronizujący pracę promu rzeczno i samochodów, które z niego korzystają. Prom wpuszcza $N=10$ samochodów lub, jeśli samochodów jest za mało, czeka aż upłynie $T=30$ min (procedura MON.WPUŚĆ). Następnie przepływa, na drugą stronę rzeki, wypuszcza samochody (procedura MON. WYPUŚĆ) i wraca (stąd określenie jednokierunkowy). Samochody czekają na wjazd (procedura MON.CZEKAJ), wjeżdżają na prom, informują o wjechaniu i czekają na, zjazd (procedura MON.WJECHAŁEM), zjeżdżają z promu, informują o zjechaniu (procedura MON.ZJECHAŁEM). Wjeżdżanie i zjeżdżanie odbywa się pojedynczo.

Zakładamy istnienie procesu ZEGAR, który co minutę wywołuje procedurę monitora MON.CYK.

4.3.7 Trzy drukarki

Grupa procesów $P(1..N)$ ($N > 4$) korzysta z trzech drukarek wierszowych LP-1, LP-2 i LP-3. Proces musi zarezerwować drukarkę przed rozpoczęciem korzystania z niej. Z $i-1$ a drukarką jest związana zmienna drukuj e [i], której wartością jest numer procesu korzystającego z drukarki lub 0. Napisz monitor udostępniający procedury rezerwacji i zwalniania drukarki:

procedurę ZAJMIJ(i :nrprocesu; var dr:nrdrukarki);

i — numer procesu żądającego przydziału,

dr — numer drukarki przydzielonej procesowi,

procedurę ZWOLNIJ(dr:nrdrukarki);

dr — numer drukarki zwalnianej przez proces.

4.3.8 Lotniskowiec

Rozwiąż zadanie 3.3.11 używając mechanizmu monitora. Monitor powinien udostępniać procedury CHCE_STARTOWAĆ, WYSTARTOWAŁ, CHCE_LĄDOWAĆ i WYLĄDOWAŁ,

które będą wywoływane odpowiednio przed startem, po starcie, przed lądowaniem i po wylądowaniu samolotu.

4.3.9 Stolik dwuosobowy

Napisz monitor KELNER sterujący dostępem do stolika dwuosobowego. Ze stolika korzysta N mężczyzn i N odpowiadających im kobiet. Algorytm zarówno mężczyzny, jak i kobiety o numerze j jest następujący:

```
repeat
    własne_sprawy;
    KELNER.CHCEJ.STOLIK(j);
    randka;
    KELNER.ZWALNIAM
forever;
```

Stolik jest przydzielany jednocześnie kobiecie j i mężczyźnie j dopiero wtedy, gdy oboje go zażądata. Zwalnianie nie musi być jednoczesne (tzn. siadają przy stole razem, ale odejść mogą oddzielnie).

4.3.10 Zasoby dwóch typów

W systemie znajdują się dwa typy zasobów: A i B. które są wymienne, ale pierwszy z nich jest wygodniejszy niż drugi (np. szybszy). Jest M zasobów typu A oraz N ($N > M$) zasobów typu B. W systemie działają trzy grupy procesów, które różnią się sposobem zgłaszania zapotrzebowania na zasób.

Procesy pierwszej grupy żądają wyłącznie wygodnego zasobu i czekają, aż będzie dostępny. Procesy drugiej grupy żądają wygodnego zasobu, lecz jeśli jest niedostępny, to czekają na zasób) dowolnego typu. Procesy trzeciej grupy żądają zasobu dowolnego typu, lecz nie czekają, jeśli zasoby nie są dostępne.

Napisz monitor udostępniający procedury przydziału i zwalniania zasobów.

4.3.11 Algorytm bankiera

Napisz monitor BANKIER realizujący algorytm bankiera zarządzania M jednorodnymi jednostkami pewnego zasobu. Z zasobu korzysta N procesów, które żądają zawsze pojedynczych jednostek zasobu wywołując procedurę BANKIER.BIOREJ(i), przy czym i jest numerem procesu, a zwalniają jednostki pojedynczo wywołując procedurę BANKIER.ZWALNIAM(i). Wiadomo, że maksymalne potrzeby procesu i nie przekraczają f(i) jednostek, przy czym $f(i) < M$, $i=1, \dots, N$.

Algorytm bankiera polega na tym, że przed przydzieleniem jednostki zasobu sprawdza się, czy stan, w jakim znajdzie się system po przydzieleniu, będzie stanem bezpiecznym. Jeśli stan ten będzie bezpieczny, to zasób zostanie przydzielony, w przeciwnym razie proces żądający zasobu musi czekać.

Stan systemu jest bezpieczny, jeśli istnieje taka sekwencja zwrotów i przydziałów zasobów, że zaspokoi żądania wszystkich procesów.

W celu stwierdzenia, czy stan jest bezpieczny, system musi przechowywać następujące informacje. W tablicach potrzeby i przydział typu `array[1..N] of integer` są pamiętane

jeszcze nie zaspokojone potrzeby procesów oraz liczba już przydzielonych jednostek zasobu, natomiast w zmiennej dostępne typu integer pamięta się liczbę jeszcze dostępnych jednostek zasobu.

Funkcja dająca odpowiedź, czy stan po przydzieleniu jednej jednostki zasobu procesowi numer i jest bezpieczny wygląda następująco:

```
function bezpieczny(i: integer): boolean;
var całkowite, j: integer;
dalej: boolean;
koniec: array[1..N] of boolean; {procesy zakończone}
begin
if dostępne = 0 then bezpieczny := false
else begin
    przydział [i] := przydział[i] + 1;
                        {markowanie przydziału}
    potrzeby [i] := potrzeby "i" - 1; {potrzeby maleją}
    całkowite := dostępne - 1; {tyle jest jednostek}
    for j := 1 to N do koniec [j] := przydział[j] = 0;
    repeat
    j := i;
    dalej := true;
    while dalej do
        if not koniec[j] and (potrzeby[j] <= całkowite)
        then begin
                        {potrzeby tego procesu
                        można zaspokoić}
            dalej := false; {nie trzeba już szukać}
            całkowite := całkowite + przydział[j];
                        {proces ten zwróci
                        wszystko, co miał}
            koniec[j] := true {i będzie zakończony}
        end
        else begin
                        {tego procesu nie można
                        teraz zaspokoić}
            j := j + 1;
            if j > N then dalej := false
        end
    until (całkowite = M) or (j > N):
        bezpieczny := całkowite = M; {odzyskano wszystkie}
        przydział[i] := przydział [i] - 1; {powrót do}
        potrzeby[i] := potrzeby[i] + 1 {starych wartości}
    end
end;
end;
```

Powyżej opisano algorytm bankiera w przypadku pojedynczych żądań i jednego typu zasobu. Idea algorytmu dla wielu typów zasobów i jednoczesnych żądań wielu jednostek różnych zasobów jest taka sama z tym, że bardziej złożone są struktury danych (por. [PeSGOI]).

4.3.12 Rodzina procesów

Zarządzanie rodziną procesów polega na tworzeniu i niszczeniu procesów potomnych. Początkowo w systemie znajduje się jeden proces-antenat. Każdy proces może utworzyć wiele procesów potomnych. Potomny może na swoje żądanie zostać zniszczony, jeśli sam nie ma procesów potomnych. W przeciwnym razie musi poczekać na samozniszczenie wszystkich swoich procesów potomnych.

Każdy proces ma numer, będący liczbą naturalną nie większą od N (w systemie może być co najwyżej N procesów). Tworzy się je wywołując systemową procedurę utwórz(n), a niszczy procedurą systemową zniszcz(n). Parametr n jest numerem procesu, który ma być utworzony (zniszczony).

Napisz monitor udostępniający funkcję NARODZINY i procedurę ŚMIERĆ.

Funkcja NARODZINY (n), wywoływana w procesie o numerze n ma powodować utworzenie dla niego procesu potomnego, jeśli nie będzie przekroczony limit procesów. Funkcja ta powinna zwracać numer utworzonego procesu lub 0, gdy procesu nie można utworzyć.

Procedura ŚMIERĆ (n) ma powodować samozniszczenie procesu o numerze n (jeśli jest to numer procesu-antenata, to operacja ta ma efekt pusty).

4.3.13 Szeregowanie żądań do dysku

Dysk magnetyczny jest dzielony przez wiele procesów generujących żądania wejścia-wyjścia. Żądania są scharakteryzowane następującymi parametrami (C oznacza liczbę cylindrów dysku):

```
type par.żądania = record
  cylinder: 1..C;
  sektor: integer;
end;
```

Wykonanie żądania obejmuje przesunięcie głowic nad żądany cylinder, opóźnienie rotacyjne aż żądany sektor znajdzie się pod głowicą oraz transmisję danych między dyskiem a pamięcią operacyjną. Żądania są wykonywane synchronicznie. Proces żąda dostępu do dysku za pomocą procedury PRZYDZIEL, wykonuje żądanie, a potem zwalnia dysk wywołując procedurę ZWOLNIJ.

W celu zmniejszenia średniego czasu przesunięcia głowic stosuje się różne strategie szeregowania żądań wejścia-wyjścia. Jedną z nich jest SCAN następne do obsługi jest wybierane żądanie, spełniające następujące dwa warunki:

a) dotyczy cylindra najbliższego w stosunku do cylindra bieżącego,

b) przesunięcie głowic konieczne do obsługi tego żądania będzie odbywało się w tym samym kierunku, co poprzednie przesunięcie. Jeżeli nie ma, żądania, spełniającego drugi warunek, to jest wybierane żądanie spełniające tylko pierwszy warunek.

Napisz monitor udostępniający procedury PRZYDZIEL i ZWOLNIJ.

Wersja 1. Żądania są szeregowane zgodnie ze strategią FCFS (First Come First Served).

Wersja 2. Żądania są szeregowane zgodnie ze strategią SCAN.

4.3.14 Asynchroniczne wejście-wyjście

Procesy generują żądania, wejścia-wyjścia, które mają być wykonywane asynchronicznie i w kolejności wygenerowania. Proces żądający wejścia-wyjścia wywołuje procedurę. ŻĄDANIE_WE_WY (żądanie: par .żądania). Po jej wykonaniu kontynuuje obliczenia, aż będą mu potrzebne wyniki wykonania żądania, wtedy wywołuje procedurę CZEKAM_NA_WYKONANIE(żądanie :par_żądania).

Inicjację wykonania, przez dysk wybranego żądania powoduje procedura `start_dysku` (żądanie : par .żądania).

Po zrealizowaniu żądania dysk generuje przerwanie wejścia-wyjścia, które powoduje wykonanie procedury `PRZERWANIE_WE_WY`.

Napisz monitor zarządzający wejściem-wyjściem, który będzie udostępniał procedury: `ŻĄDANIE_WE_WY`, `PRZERWANIE_WE_WY`, `CZEKAM_NA_WYKONANIE`.

4.3.15 Dyskowa pamięć podręczna

W systemie znajduje się intensywnie używany dysk i przeznaczona dla niego pamięć podręczną (cache) wielkości R ramek. W jednej ramce może być przechowywany jeden sektor dyskowy. Na dysku jest zapisana stała baza danych, z której dane są tylko odczytywane.

Pamięć podręczna jest zarządzana zgodnie ze strategią LRU (Lcast Recently Used], to znaczy w przypadku braku miejsca jest usuwany z niej sektor najdawniej używany.

Żądania odczytu są wykonywane synchronicznie, tzn. proces jest wstrzymywany, aż żądany sektor znajdzie się w pamięci operacyjnej. Jeżeli znajduje się on w pamięci podręcznej, to jest transmitowany stamtąd do pamięci operacyjnej. Żądania odczytu są realizowane przez procedurę

```
ŻĄDANIE_ODCZYTU(żądanie: par_żądania; adresPO : integer).
```

Jeżeli podczas jej wykonania okaże się, że żadanego sektora nie ma w pamięci podręcznej, to zostaje wywołana procedura

```
ŻADANIE_WE_WY (żądanie :par_żądania),
```

udostępniana przez monitor `DYSK` (patrz zadanie 4.3.14), szeregująca żądania do dysku i inicjująca wczytanie sektora o podanym adresie z dysku do pamięci podręcznej. Wczytanie sektora odbywa się asynchronicznie, tzn. powrót z tej procedury jest natychmiastowy. Proces żądający wczytania sektora będzie wstrzymany w procedurze `ŻĄDANIE_ODCZYTU`. Po wczytaniu sektora do pamięci podręcznej, podczas obsługi przerwania wejścia-wyjścia, jest wywoływana procedura `KONIEC_ODCZYTU`, która wznowia proces oczekujący na wczytanie tego sektora.

Transmisję sektora z ramki ramka z pamięci podręcznej do pamięci operacyjnej, poczynając od adresu, przekazywanego jako parametr `adresPO` do procedury `ŻĄDANIE_ODCZYTU`, wykonuje synchronicznie procedura systemowa `zPPdoPO(sektorPP,adresPO:integer)`.

Napisz monitor udostępniający procedurę `ŻĄDANIE_ODCZYTU` i procedurę `KONIEC_ODCZYTU`.

4.3.16 Pamięć operacyjna — strefy dynamiczne

Pamięć operacyjna o pojemności rozmiar słów, adresie początkowym O , jest dzielona dynamicznie na strefy przydzielane zgodnie ze strategią First Fit (tzn. jest przydzielana pierwsza w kolejności strefa o wystarczającej wielkości). Jeżeli żądanie nie może być zrealizowane z powodu braku strefy odpowiedniej wielkości, to jest wstrzymywane. Jeśli jakieś żądanie jest wstrzymane, to żądania późniejsze są również wstrzymywane. Żądania

wstrzymane są wznawiane zgodnie ze strategią FCFS (tzn. są wznawiane w takiej kolejności, w jakiej zostały wstrzymane).

Napisz monitor zarządzający pamięcią operacyjną, udostępniający procedury:

```
PRZYDZIEL(var adres: integer; ile: integer),
```

która przydziela zadaniu strefę wielkości ile i zwraca adres adresu początku przydzielonej strefy, oraz

```
ZWOLNIJ (adres : integer), zwalnając strefę o adresie adres.
```

4.3.17 Strategia buddy

(Uwaga: nie mylić ze strategią Buddy — założyciela buddyzmu. Nazwa omawianej tu strategii pochodzi od angielskiego słowa buddy, co znaczy kumpel.)

W systemie wieloprocesorowym pamięć operacyjna jest zarządzana zgodnie ze strategią buddy. Jednostką przydziału pamięci jest obszar wielkości $c \cdot 2^k$, gdzie c jest wielkością bloku pamięci, a k jest dobierane w zależności od żądanej wielkości pamięci. Wielkość całej pamięci wynosi $c \cdot 2^A$. Początkowo cała pamięć jest wolna. W zależności od potrzeb pamięć tę dzieli się na połowy, a te znowu na połowy itd., umieszczając je na listach wolnych obszarów oddzielnych dla każdej wielkości.

Z chwilą pojawienia się żądania przydziału pamięci o rozmiarze $r > c$ (przy czym $c \cdot 2^k < r < c \cdot 2^{k+1}$, $k > 0$) szuka się wolnego obszaru wielkości $c \cdot 2^k$; natomiast dla żądania przydziału obszaru o rozmiarze $r < c$, szuka się wolnego obszaru wielkości c . Jeśli takiego obszaru nie ma, bierze się najmniejszy większy obszar o wielkości $c \cdot 2^i$ i $i > k$ i dzieli się go odpowiednią liczbę razy na połowy, aż do uzyskania obszaru potrzebnej wielkości. Pozostałe połówki umieszcza się na listach wolnych obszarów.

Z chwilą zwolnienia obszaru o wielkości $c \cdot 2^k$ na liście wolnych obszarów o tej wielkości szuka się obszaru, który jest jego kumplem, tzn. powstał razem z nim w wyniku podziału większego obszaru. Jeśli taki obszar znajdzie się, oba łączą się ponownie w jeden obszar dwa razy większy. Następnie szuka się kumpla dla tego większego obszaru, itd. Jeśli dla zwolnionego obszaru nie ma jego drugiej wolnej połówki, obszar ten jest umieszczany na liście wolnych obszarów.

Założymy, że wskaźniki do list wolnych obszarów o rozmiarach $c \cdot 2^k$ są pamiętane w tablicy głowy $[k]$, $k = 0..K$. Na listach tych można wykonywać operacje, którym odpowiadają następujące procedury: procedurę `usuń(k:0..K; var a:adres)` — usuwa pierwszy obszar z listy k zwracając jego adres a , procedurę `wstaw(k:0..K; a:adres)` — dodaje do listy k obszar o adresie a , `function znajdz_usuń(k:0..K; a:adres) :boolean` — odpowiada na pytanie, czy na liście k jest obszar o adresie a , jeśli tak, to go z niej usuwa.

W systemie tym działają procesy, które intensywnie alokują i zwalniają obszary pamięci różnej wielkości. Aby maksymalnie zrównoleglić działanie systemu, każdą listą wolnych obszarów o numerze k zarządza oddzielny monitor BUDDY (k). Monitor taki udostępnia procesom procedury PRZYDZIEL i ZWOLNIJ. Jeśli brakuje wolnego obszaru wielkości $c \cdot 2^k$, w wyniku wywołania procedury systemowej `start_dziel(k+1)` uruchamia się proces DZIEL($k+1$), którego zadaniem jest pozyskanie wolnego obszaru o wielkości $c \cdot 2^{k+1}$, podzielenie go na połowy o adresach a_1 , a_2 , a następnie wywołanie w monitorze BUDDY (k) procedury

```
KONIEC_DZIEL (a1 ,a2: adres).
```


Jeśli odzyskany obszar o adresie $a1$ można połączyć z jego kumplem o adresie $a2$, to w wyniku wywołania procedury `start_Łącz(k+1, a1, a2)` powołuje się do życia proces `ŁĄCZ(k+1, a1, a2)`, którego jedynym zadaniem jest zwrócenie odpowiedniego obszaru.

Napisz monitor BUDDY ($k:0..K$) zarządzający k -tą listą oraz procesy DZIEL ($k:1..K$) i ŁĄCZ($k:1..K$; $a1, a2$:adres).

4.4 Rozwiązania

4.4.1 Trzy grupy procesów

W tym zadaniu szczególną uwagę trzeba zwrócić na procesy trzeciej grupy, które łatwo mogą zostać zagłodzone przez pozostałe procesy. Z tego względu procesy trzeciej grupy powinny być uprzywilejowane podczas przydzielania zasobów i zwalniania ich przez procesy dwóch pierwszych grup. Przy takim rozwiązaniu powstaje jednak pytanie, kiedy należy wznawiać procesy żądające pojedynczych zasobów. Jeżeli proces trzeciej grupy oddając zasoby będzie wznawiał również proces tej grupy, to procesy żądające pojedynczych zasobów mogą zostać zagłodzone. Dlatego proces trzeciej grupy oddając zasoby usiłuje najpierw wznawiać procesy dwóch pierwszych grup.

Zmienne `wolneA` i `wolneB` służą do pamiętania liczby wolnych zasobów odpowiedniego typu, zmienne `mamA` i `mamB` do rezerwacji zasobów dla pierwszego czekającego procesu grupy trzeciej.

```
type typ_zasobu = (A, B, AB);

monitor AiB;
const M = ?;           {liczba zasobów typu A>
      N = ?;           {liczba zasobów typu B}

var KOLEJKA.A, KOLEJKA.B, KOLEJKA.AB: condition; {do wstrzymywania procesów}
    wolneA, wolneB: integer;   {liczby wolnych zasobów}
    mamA, mamB: boolean;      {do rezerwacji zasobów}

export procedure ŻĄDANIE(typ: typ_zasobu);
begin
  case typ of
    A: begin
      if (wolneA = 0) or {brak A lub jest potrzebny}
        (not empty(KOLEJKA_AB) and not mamA) then
        wait(KOLEJKA.A);
      wolneA := wolneA - 1
    end;
    B: begin
      if (wolneB = 0) or {brak B lub jest potrzebny}
        (not empty(KOLEJKA_AB) and not mamB) then
        wait(KOLEJKA.B);
      wolneB := wolneB - 1
    end;
    AB: begin
      if wolneA * wolneB = 0 then begin
        if empty(kolejka.AB) then begin
          mamA := wolneA > 0; {rezerwacja zasobów}
          mamB := wolneB > 0 {dla siebie}
        end;
      end;
    end;
  end;
end;
```

```

    end;
    wait(KOLEJKA_AB);
end;
wolneA := wolneA - 1;
wolneB := wolneB - 1;
if not empty(kolejka_AB) then begin
    mamA := wolneA > 0; {rezerwacja zasobów}
    mamB := wolneB > 0 {dla następnego w kolejce}
end
end
end
end; {ŻĄDANIE}

export procedure ZWOLNIENIE(typ: typ.zasobu) ;
begin
    case typ of
    A: begin
        wolneA := wolneA + 1;
        if not empty(KOLEJKA_AB) and not mamA then
            if mamB then {miał B, brakowało A}
                signal(KOLEJKA_AB) {może brać oba}
            else {nie miał A ani B}
                mamA := true {już ma A}
            else {A nie potrzebny 3. gr.}
                signal(KOLEJKA_A) {mogą go brać z 1.gr.}
            end;
        B: begin
            wolneB := wolneB + 1;
            if not empty(KOLEJKA_AB) and not mamB then
                if mamA then {miał A, brakowało B}
                    signal(KOLEJKA_AB) {może brać oba}
                else {nie miał A ani B}
                    mamB := true {już ma B}
                else {B nie potrzebny 3. gr.}
                    signal(KOLEJKA_B) {mogą go brać z 2. gr.}
                end;
            AB: begin
                wolneA := wolneA + 1;
                wolneB := wolneB + 1;
                if empty(KOLEJKA_A) and empty(KOLEJKA_B) then
                    signal(KOLEJKA_AB)
                else begin {pojedyncze mają priorytet}
                    signal(KOLEJKA_A);
                    signal(KOLEJKA_B)
                end
            end
        end
    end; {ZWOLNIENIE}
begin
    wolneA := M;
    wolneB := N;
    mamA := false;
    mamB := false
end; {AiB}

```

Warto zwrócić uwagę na fakt, że zadanie to jest innym sformułowaniem problemu jednoczesnej operacji opuszczania dwóch semaforów. Przedstawione tu rozwiązanie jest znacznie prostsze niż rozwiązanie tego problemu za pomocą semaforów (por. 3.4.4). Nie trzeba dbać o wzajemne wykluczanie przy dostępie do wspólnych zmiennych zapewnia to sam

monitor), nie trzeba też liczyć wstrzymanych procesów, gdyż interesuje nas tylko, czy w ogóle jakieś procesy czekają, a na to pytanie daje nam odpowiedź funkcja empty.

4.4.2 Przetwarzanie potokowe

Tablica ile służy do pamiętania liczby porcji, które może przetworzyć proces, tablica warunków C zaś do oddzielnego wstrzymywania każdego procesu.

```
monitor DAJWEŻ;  
const N = ?;  
var ile: array [0..N-1] of integer;  
    C: array[0..N-1] of condition;  
  
export procedure WEŻ(i: integer);  
begin  
  if ile[i] = 0 then wait(C[i]);  
  ile[i] := ile[i] - 1  
end; {WEŻ}  
export procedure DAJ(i: integer);  
begin  
  ile[(i + 1) mod N] := ile[(i + 1) mod N] + 1;  
  signal(C[(i + 1) mod N])  
end; {DAJ}  
begin  
  ile[0] := M;  
  for i:=1 to N - 1 do ile[i]:=0  
end; {DAJWEŻ}
```

Zauważmy, że monitor DAJWEŻ jest jednoczesną implementacją N semaforów. Zmienna ile[i] służy do pamiętania wartości semafora, warunek C[i] do wstrzymywania procesów. Procedura WEŻ odpowiada operacji P na semaforze, a procedura DAJ operacji V na semaforze. Rozwiązanie to odpowiada więc dokładnie rozwiązaniu zadania 3.3.7 o linii produkcyjnej.

4.4.3 Producenci i konsumenci z losową wielkością wstawianych i pobieranych porcji

Jeśli proces żąda wolnych lub zajętych elementów bufora w liczbie przekraczającej aktualny stan, to musi być wstrzymany. Wznowienie może nastąpić dopiero wtedy, gdy w buforze znajdzie się odpowiednia liczba wolnych lub zajętych elementów. Zauważmy jednak, że jeśli zdecydujemy się wznawiać proces natychmiast, gdy tylko bufor osiągnie oczekiwany stan, to możemy doprowadzić do zagłodzenia procesów mających duże wymagania. Może się np. tak zdarzyć, że nigdy nie będzie N wolnych elementów w buforze, mimo iż konsumenci będą pobierać porcje z bufora, gdyż w tym samym czasie bufor będą zapełniać „drobni” producenci.

W prezentowanym rozwiązaniu zakłada się, że procesy są obsługiwane w takiej kolejności, w jakiej zgłosiły swe żądania. Pierwszy proces w kolejce jest wstrzymywany oddzielnie na zmiennej PIERWSZYPROD lub PIERWSZYKONS. Czekają one, aż bufor osiągnie wymagany stan, przy czym odpowiedni warunek sprawdza się po każdej zmianie stanu bufora. Takie podejście chroni przed zagłodzeniem, zmniejsza jednak wykorzystanie bufora, gdyż

procesy są wstrzymywane czasem także wtedy, gdy w buforze jest wymagana liczba wolnych lub zajętych elementów.

```
monitor BUFOR;
const M = ?;
var buf: array[1..2*M] of element; {bufor 2M-elementowy}
    jest: integer; {liczba porcji w buforze}
    PIERWSZYPROD, RESZTAPROD, PIERWSZYKONS, RESZTAKONS: condition;
export procedure WSTAW(ile: integer; p: porcja);
begin
    if not empty(PIERWSZYPROD) then wait(RESZTAPROD);
        {inny producent też już czeka}
    while 2*M - jest < ile do wait(PIERWSZYPROD);
        {czekanie na "ile" wolnych miejsc}
    jest := jest + ile;
    do_bufora(ile,p);
    signal(RESZTAPROD); {pierwszy z reszty będzie pierwszym}
    signal(PIERWSZYKONS) {pierwszy konsument sprawdzi stan}
end; {WSTAW}

export procedure POBIERZ(ile: integer; var p: porcja);
begin
    if not empty(PIERWSZYKONS) then wait(RESZTAKONS);
        {inny konsument już czeka}
    while jest < ile do wait(PIERWSZYKONS);
        {czekanie na żadaną liczbę porcji}
    jest := jest - ile;
    z_bufora(ile,p);
    signal(RESZTAKONS); {pierwszy z reszty będzie pierwszym}
    signal(PIERWSZYPROD) {pierwszy producent sprawdzi stan}
end; {POBIERZ}
begin
    jest := 0
end; {BUFOR}
```

Ponieważ nie może być takiej sytuacji, że jednocześnie czekają producenci i konsumenci (byłaby wówczas blokada, a wyklucza ją założenie, że liczba żądanych elementów bufora nie przekracza jego połowy), zatem w procesie wznowionym po oczekiwaniu na warunek PIERWSZYPROD lub PIERWSZYKONS drugie signal zawsze „pójdzie w powietrze”. Podobnie w procesie, który bez czekania wykonuje procedurę monitora, zawsze pierwsze signal „pójdzie w powietrze”.

4.4.4 Producenci i konsumenci z asynchronicznym wstawianiem i pobieraniem

Rozwiązanie wersji I

Monitor BUFOR chroniący dostępu do bufora, którego elementy są numerowane od 0 do N - 1 musi udostępniać cztery procedury: rozpoczynające operacje wstawiania i pobierania oraz kończące je. Dwie pierwsze będą zwracały numer elementu bufora, na którym proces może zacząć działać, parametrem dwóch następnych będzie numer elementu bufora, na którym proces właśnie skończył działać. Każdy element bufora może znajdować się w jednym z trzech stanów: pustym, zajęтым i pełnym. Stan pusty oznacza, że element można przydzielić producentowi, pełny, że można go przydzielić konsumentowi, zajęty, że element jest w trakcie zapełniania. (Ponieważ jest tylko jeden konsument, nie trzeba wyróżniać stanu opróżniania.) Zmienna ZABLOKOWANY służy do wstrzymywania konsumentów (producenci

nie są tu wstrzymywani). Wskaźniki `do_włożenia` i `do_wyjęcia` wskazują odpowiednio miejsce, do którego trzeba wstawić porcję, i miejsce, z którego trzeba pobrać porcję.

```
monitor BUFOR;
const N = ?;
var do_wstawienia, do_pobrania: 0..N-1;
    stan: array[0..N-1] of (pusty, zajęty, pełny);
    ZABLOKOWANY: condition; {do wstrzymywania konsumentów}
    i: integer;             {pomocnicza do inicjacji}

export procedure WSTAW_PO CZ(var i: 0..N);
begin
    if stan[do_wstawienia] <> pusty then
        {nie ma wolnych miejsc}
        i := N                {porcja będzie stracona}
    else begin                {wolne miejsce będzie zajęte}
        i := do_wstawienia;
        stan[do_wstawienia] := zajęty;
        do_wstawienia := (do_wstawienia + 1) mod N
    end
end; {WSTAW.PO CZ}

export procedure WSTAW_KONIEC(i: 0..N-1);
begin
    stan[i] := pełny;
    if i = do_pobrania then signal(ZABLOKOWANY)
end; {WSTAW.KONIEC}

export procedure POBIERZ_PO CZ(var i: 0..N-1);
begin
    if stan[do_pobrania] = pełny then wait(ZABLOKOWANY);
    i := do_pobrania;
    do_pobrania := (do_pobrania + 1) mod N
end; {POBIERZ.PO CZ}
export procedure POBIERZ_KONIEC;
begin
    j
    stan[do_pobrania] := pusty
end; {POBIERZ.KONIEC}

begin
    j
    do_wstawienia := 0;
    do_pobrania := 0;
    for i := 0 to N - 1 do stan[i] := pusty
end; {BUFOR}
```

Rozwiązanie wersji II

W rozwiązaniu zadania w tej wersji trzeba kolejkować pełne i puste elementy bufora, aby przydzielać je we właściwej kolejności. Przyjmijmy zatem, że jest dostępny specjalny typ kolejka oznaczający kolejkę liczb całkowitych i że na zmiennych tego typu można wykonywać operacje wstawiania, do kolejki (procedura `do_kolejki`), usuwania z niej (procedura `z_kolejki`) i sprawdzania, czy jest pusta (funkcja `pusta_kol`). Do wstrzymywania producentów i konsumentów oczekujących na przydział elementu bufora służą zmienne `CZEK_PROD` i `CZEK_KONS`. Tablica `PRZYDZ_KONS` służy do wstrzymywania konsumentów po przydzieleniu elementu bufora, ponieważ muszą oni jeszcze poczekać na jego wypełnienie.

```
monitor BUFOR;
const N = ?
```

```

var CZEK.PROD,      {do wstrzymywania producentów}
    CZEK_KONS,      {i konsumentów bez przydziału}
    PRZYDZ_KONS: condition; {i konsumentów z przydziałem}
puste, pełne: kolejka; {kolejki pustych i pełnych elementów bufora}
jest_porcja: array[0..N-1] of boolean; {porcja w elemencie bufora jest
                                         gotowa do konsumpcji}
j: integer;         {do inicjacji kolejki puste}

procedure do_kolejki(k: kolejka; i: integer);
{wstawia liczbę i na koniec kolejki k}
procedure z_kolejki(k: kolejka; var i: integer):
{usuwa z kolejki k pierwszy element i podstawia go na i}
function pusta_kol(k: kolejka): boolean;
{true, gdy kolejka k jest pusta}
export procedure WSTAW.POCZ(var i: 0..N-1);
begin
    if pusta_kol(puste) then wait(CZEK_PROD);
    z_kolejki(puste, i);    {element i-ty będzie teraz}
    do_kolejki(pełne, i);   {zapełniany i, mimo że}
    jest_porcja[i] := false; {nie ma w nim jeszcze porcji,}
    signal(CZEK_KONS)      {można go dać konsumentowi}
end;

export procedure WSTAW.KONIEC(i: 0..N-1);
begin
    jest_porcja[i] := true; {już jest porcja w elemencie i}
    signal(PRZYDZ_KONS[i])  {konsument może ją wziąć}
end;

export procedure POBIERZ.POCZ(var i: 0..N-1);
begin
    if pusta_kol(pełne) then wait(CZEK_PROD);
    z_kolejki(pełne, i);    {element i-ty opróżni się}
    if not jest_porcja[i] then wait(PRZYDZ_KONS[i]);
end;

export procedure POBIERZ.KONIEC(i: 0..N-1);
begin
    do_kolejki(puste, i);   {element i-ty już opróżniony}
    signal(CZEK_PROD)      {może go wziąć producent}
end;

begin
    for i := 0 to N - 1 do do_kolejki(puste, i)
end;

```

4.4.5 Baza danych

Operacja intencji i następująca po niej operacja wstawiania/usuwania wykonywane przez jeden proces nie mogą być rozdzielone operacjami intencji lub wstawiania/usuwania pochodzącymi od innych procesów. Operacja wstawiania/usuwania zmienia bowiem strukturę bazy danych. Ponieważ operacja wstawiania/modyfikacji nie musi następować bezpośrednio po operacji intencji, więc dopuszczamy wykonywanie operacji czytania lub modyfikacji między nimi. Ponadto założymy, że w procesach operacje intencji i wstawiania/usuwania zawsze tworzą parę i występują w tej kolejności.

Baza danych może być w jednym z następujących stanów:

X — żadna operacja nie jest wykonywana,

C — są wykonywane operacje czytania,

W — jest wykonywana operacja wstawiania/usuwania,

M — jest wykonywana operacja modyfikacji,

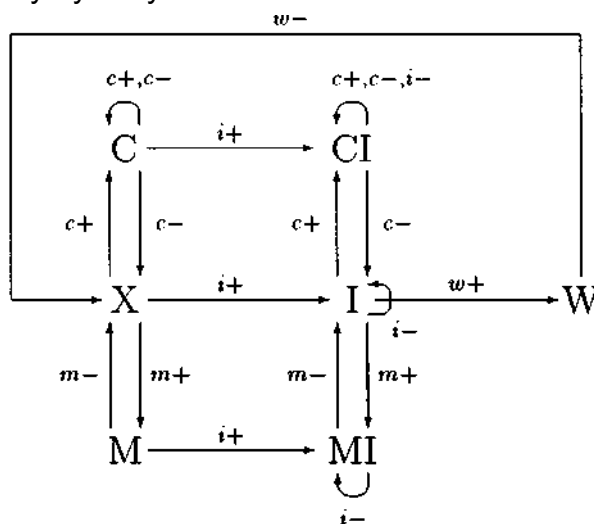
I — jest lub była wykonywana operacja intencji,

CI — są wykonywane operacje czytania i jest lub była wykonywana operacja intencji,

MI — jest wykonywana operacja modyfikacji i jest lub była wykonywana operacja intencji.

Przejścia pomiędzy stanami bazy danych przedstawia rys. 4.2. Symbole $c+$, $i+$, $w+$, $m+$ oznaczają odpowiednio rozpoczęcie operacji czytania, intencji, modyfikacji, wstawiania/usuwania, natomiast $c-$, $i-$, $m-$, $w-$ ich zakończenie. Przejścia te pokazują, że jest niemożliwe wykonanie kolejnych operacji intencji bez wykonania operacji wstawiania/usuwania między nimi.

Jeżeli baza danych jest w stanie, w którym nie można rozpocząć wykonywania żądanej operacji, to proces jest wstrzymywany.

RYŚ. 4.2. Zmiany stanu bazy danych

Proces żądający wstawiania/usuwania ma najwyższy priorytet. Czekają na niego jedynie procesy, które są wykonywane lub czekają na zakończenie trwających już operacji czytania lub modyfikacji.

Aby uniknąć zagłódzenia, pewne procesy są wstrzymywane, gdy czekają już procesy innej grupy. Proces żądający czytania jest wstrzymywany, gdy czekają procesy żądające modyfikacji lub wstawiania/usuwania. Proces żądający modyfikacji jest wstrzymywany, gdy czekają procesy żądające czytania lub wstawiania/usuwania. Procesy te nie muszą sprawdzać, czy czekają procesy, które chcą wykonywać operację intencji, gdyż nie wykluczają się z nimi.

Wznawianie procesów odbywa się tak, aby uniknąć zagłódzenia. Po czytaniu jest wznawiany proces czekający na wstawianie/usuwanie, a jeśli go nie ma, to proces czekający na modyfikację. Po zakończeniu modyfikacji jest wznawiany proces czekający na wstawianie/usuwanie, jeśli go nie ma, to procesy czekające na czytanie, a jeśli i tych nie ma, to kolejny proces czekający na modyfikację. Natomiast po zakończeniu wstawiania/usuwania żaden rodzaj procesów nie jest faworyzowany. W sytuacjach konfliktowych, gdy są jednocześnie procesy czekające na czytanie i na modyfikację, decyzja o rodzaju wznawianych procesów zależy od tego, jakie procesy były zwolnione po zakończeniu poprzedniego

wstawiania/usuwania. Do przechowywania informacji o tym służy zmienna `wznowiono_C`, która przyjmuje wartość `true`, gdy poprzednio były wznowione procesy czekające na czytanie. Poza tym próbuje się wznowić proces czekający na wykonanie operacji intencji.

Zakończenie operacji intencji nie powoduje wznowienia żadnego procesu, gdyż żądanie wstawiania/usuwania nie było jeszcze zgłoszone (przypominamy, że może ono pochodzić tylko od procesu, który kończy właśnie wykonywanie operacji intencji). Operacje czytania lub modyfikacji natomiast mogły być wykonywane jednocześnie z operacją intencji.

```

type typ_żądania = (c, i, w, m);

monitor BAZA.DANYCH;
type stan.bazy = (X, C, I, W, M, CI, MI);
var stan: stan_bazy;
    czyta: integer;    {liczba czytających czytelników}
    wznowiono_C: boolean;
    DO_C, DO_I, DO_M, DO_W : condition;

export procedure ŻĄDANIE(s: typ.żądania);
begin
    case s of
    c: begin
        if (stan in [W, M, MI]) or
            not empty(DO.M) or not empty(DO_W)
        then wait(DO_C);
        czyta := czyta + 1;
        if stan = X then stan := C
        else
            if stan = I then stan := CI;
            {w pozostałych przypadkach stan ten sam}
        end;
    m: begin
        if (stan in [C, M, W, CI, MI]) or
            not empty(DO_C) or not empty(DO_W)
        then wait(DO_M);
        if stan = X then stan := M
        else stan := MI;
        end;
    i: begin
        if stan in [I, W, CI, MI] then wait(DO_I);
        if stan = X then stan := I
        else
            if stan = C then stan := CI
            else stan := MI;
        end;
    w: begin
        if stan in [CI, MI] then wait(DO.W);
        stan := W
        end
    end
end; {ŻĄDANIE}

export procedure ZWOLNIENIE(s: typ_żądania);
var signal_C, signal_M: boolean;
begin
    case s of
    c: begin
        czyta := czyta - 1;
        if czyta = 0 then
            if stan = CI then stan := I
            else stan := X;

```



```

        if not empty(DO_W) then signal(DO_W)
        else signal(DO_M)
    end;
m: begin
    if stan = MI then stan := I
    else stan := X;
    if not empty(DO_W) then signal(DO_W)
    else if not empty(DO_C) then
        while not empty(DO_C) do signal(DO_C)
        else signal(DO_M)
    end;
w: begin
    stan := X;
    signal_C := empty(DO_M) or not wznowiono_C;
    signal_M := empty(DO_C) or wznowiono_C;
    wznowiono.C := signal.C and not empty(DO_C);
    if signal_C then
        while not empty(DO_C) do signal(DO_C);
    if signal.M then signal(DO_M);
    signal(DO_I)
    end
end
end; {ZWOLNIENIE}

begin
    stan := X;
    czyta := 0;
    wznowiono_C := true
end; {BAZA.DANYCH}

```

4.4.6 Prom jednokierunkowy

W monitorze użyto dwóch zmiennych do liczenia samochodów. Zmienna, n wskazuje liczbę samochodów dopuszczonych do wjechania na prom, zmienna k zaś liczbę samochodów już znajdujących się na promie. Ponieważ samochody wjeżdżają pojedynczo więc k może być co najwyżej o jeden mniejsze niż n . Prom może odpłynąć tylko wtedy, gdy $k=n$. Ważne jest więc, aby po upływie czasu postoju, poczekać na wjeżdżający jeszcze samochód. Relacja $n=N$ oznacza, że prom jest niedostępny, tzn. za chwilę może być pełny albo właśnie płynie, wypuszcza samochody, albo wraca. Na czas przepływania musi być wyłączony zegar, co uzyskuje się instrukcją $t := T$.

```

monitor PROM;
const N = 10;
    T = 30;
var t: integer; {czas bieżący}
    n: integer;   {samochody wpuszczone na prom}
    k: integer;   {liczba samochodów już na promie}
    STOPI: condition; {wstrzymuje samochody wjeżdżające}
    STOP2: condition; {wstrzymuje samochody zjeżdżające}
    CUMA: condition; {wstrzymuje prom}
export procedure CYK;
begin
    t := t + 1;
    if t = T then
        signal(CUMA)    {odjazd}
    end; {CYK}

```

```

export procedure CZEKAJ;
begin
  if (k <> n) or (n = N) {ktoś wjeżdża przed nami}
  then wait(STOPI);      {lub prom pełny}
    n := n + 1           {wjeżdżam}
end; {CZEKAJ}

export procedure WJECHAŁEM;
begin
  k := k + 1;
  if n = N then          {prom pełny}
    signal(CUMA)         {może odpływać}
  else
    signal(STOPI);       {ktoś może wjechać}
    wait(STOP2)          {czekam na zjazd}
end; {WJECHAŁEM}

export procedure ZJECHAŁEM;
begin
  k := k - 1;
  if k > 0 then
    signal(STOP2)        {następny zjeżdża}
  else signal(CUMA)      {prom może wracać}
end; {ZJECHAŁEM}

export procedure WPUŚĆ;
begin
  t := 0;                {odliczamy czas}
  n := 0;                {na promie pusto}
  signal(STOPI);         {niech wjeżdżają}
  while k = 0 do         {czekam na pełny prom}
    wait(CUMA);          {lub upływ czasu}
  t := T;                {wyłączam zegar}
  if k <> n then          {upłynął czas, ale ktoś wjeżdża}
  begin
    n := N;              {blokuje resztę}
    wait(CUMA)           {czekam, aż wjedzie}
  end
  else n := N
end; {WPUŚĆ}

export procedure WYPUŚĆ;
begin
  signal(STOP2);
  wait(CUMA)
end; {WYPUŚĆ}

begin
  t := T;                {zegar wyłączony}
  n := N;                {prom niedostępny}
  k := 0                 {nikt nie wjeżdża}
end; {PROM}

```

Zauważmy, że ponieważ prom jest jednokierunkowy, więc powinien czekać w procedurze WPUŚĆ na wjechanie co najmniej jednego samochodu.

4.4.7 Trzy drukarki

Zmienna ZAJĘTY służy do wstrzymywania procesów, gdy wszystkie drukarki są zajęte.

```

monitor OBSŁUGA.DRUKAREK;
const N = ?;

var drukuje: array[1..3] of 0..N; {nr drukującego procesu}
    ZAJĘTY: condition;

export procedure ZAJMIJ(i: 1..N; var dr: 1..3);
var j: integer;
begin
    if drukuje[1] * drukuje[2] * drukuje[3]
    then wait(ZAJĘTY); {wszystkie drukują}
        j:=1; {szukam wolnej}
        while drukuje[j] > 0 do
            j := j + 1;
        drukuje[j] := i;
        dr := j
    end;
export procedure ZWOLNIJ(dr: 1..3);
begin
    drukuje[dr] := 0;
    signal(ZAJĘTY)
end;

begin
    drukuje[1]:= 0; {nikt nie drukuje}
    drukuje[2]:= 0;
    drukuje[3]:= 0
end; {OBSŁUGA_DRUKAREK}

```

4.4.8 Lotniskowiec

W tym rozwiązaniu rolę semaforów PAS_DLA_START i PAS_DLA_LĄD z rozwiązania 3.4.11 pełnią zmienne typu condition DO_STARTU i DO_LĄDOWANIA. Funkcję semafora DOSTĘP spełnia sam monitor LOTNISKOWIEC. Nie są też potrzebne liczniki chce_start i chce_ląd, wystarczy w tym przypadku sprawdzenie, czy odpowiednia kolejka jest pusta. Warto zauważyć, że procedura zwolnij_pas nie jest dostępna na zewnątrz monitora.

```

monitor LOTNISKOWIEC;
const k = ?;
    N = ?;

var na_lotniskowcu: integer;
    DO_STARTU, DO_LĄDOWANIA: condition;
    wolny: boolean;

procedure zwolnij_pas;
begin
    if na_lotniskowcu < k then
        if not empty(DO_LĄDOWANIA) then
            signal(DO_LĄDOWANIA)
        else
            signal(DO_STARTU)
    else
        if not empty(DO_STARTU) then
            signal(DO_STARTU)
        else
            if (na_lotniskowcu < N) then

```

```

        signal(DO.LĄDOWANIA)
    end;
export procedure CHCE.STARTOWAĆ;
begin
    if not wolny then wait(DO.STARTU);
    wolny := false
end; {CHCE.STARTOWAĆ}

export procedure WYSTARTOWAŁ;
begin
    na_lotniskowcu := na_lotniskowcu - 1;
    wolny := true;
    zwolnij_pas
end; {WYSTARTOWAŁ}

export procedure CHCE.LĄDOWAĆ;
begin
    if not wolny or (na_lotniskowcu = N) then
        wait(DO.LĄDOWANIA);
    wolny := false
end; {CHCE.LĄDOWAĆ}

export procedure WYLĄDOWAŁ;
begin
    na_lotniskowcu := na_lotniskowcu + 1;
    wolny := true;
    zwolnij_pas
end; {WYLĄDOWAŁ}
begin
    na_lotniskowcu := 0;
    wolny := true
end; {LOTNISKOWIEC}

```

4.4.9 Stolik dwuosobowy

Pierwsza osoba przybywająca na spotkanie musi poczekać na partnera. Do jej wstrzymania służy odpowiedni element tablicy CZEKA_NA_PARĘ. Druga osoba musi zająć kolejkę do stolika CZEKA_NA_STÓŁ. Gdy doczeka się już na stół, zwalnia swojego partnera.

```

monitor KELNER;
const N = ?;
var CZEKA_NA_PARE: array [1..N] of condition;
    CZEKA_NA_STÓŁ: condition;
    przy_stole: integer;
export procedure CHCE_STOLIK(j: integer);
begin
    if empty(CZEKA_NA_PARE[j]) then
        wait(CZEKA_NA_PARE[j])
    else begin
        if przy.stole > 0 then wait(CZEKA_NA_STÓŁ);
        przy_stole := 2;
        signal(CZEKA_NA_PARE[j])
    end
end; {CHCE_STOLIK}

export procedure ZWALNIAM;
begin
    przy.stole := przy_stole - 1;
    if przy.stole = 0 then signal(CZEKA_NA_STÓŁ)

```

```

end; {ZWALNIAM}

begin
    przy_stole := 0
end; {KELNER}

```

4.4.10 Zasoby dwóch typów

Procedura przydziału musi mieć parametr wejściowy określający, do której grupy należy proces zgłaszający żądanie. Procedura ta musi zwracać typ przydzielonego zasobom (ważne dla procesów grupy drugiej i trzeciej) oraz informację, czy zasób przydzielono (ważne dla procesów grupy trzeciej).

```

monitor ZASOBY;
const M = ?;
      N = ?;

var wolneA, wolneB: integer;
    KOLEJKA1, KOLEJKA2: condition;

export procedure PRZYDZIEL(grupa: 1..3; var typ: A..B; var dostał: boolean);
begin
    case grupa of
        1: begin
            if wolneA = 0 then wait(KOLEJKA1);
            wolneA := wolneA - 1
            end;

        2: begin
            if (wolneA = 0) and (wolneB = 0) then
                wait(KOLEJKA2);
            if wolneA > 0 then begin
                wolneA := wolneA - 1;
                typ := A
            end else
            if wolneB > 0 then begin
                wolneB := wolneB - 1;
                typ := B
            end
            end;

        3: if wolneB > 0 then begin
            wolneB := wolneB - 1;
            dostał := true
        end else
            if wolneA > 0 then begin
                wolneA := wolneA - 1;
                dostał := true
            end else dostał := false
        end
    end; {PRZYDZIEL}

export procedure ZWOLNIJ(typ: A..B);
begin
    case typ of
        A: begin
            wolneA := wolneA + 1;
            if not empty(KOLEJKA1) then signal(KOLEJKA1)
            else signal(KOLEJKA2)

```

```

    end;
B: begin
    wolneB := wolneB + 1;
    signal(KOLEJKA2)
  end
end
end; {ZWOLNIJ}

begin
    wolneA := M;
    wolneB := N
end; {ZASOBY}

```

Procesy pierwszej grupy mogą korzystać tylko z zasobów jednego typu, mają zatem wyższy priorytet niż pozostałe procesy. Dlatego po zwolnieniu zasobu typu A najpierw usiłuje się go przydzielić procesowi pierwszej grupy, a jeśli nie ma czekającego procesu z tej grupy, to procesowi drugiej grupy. Procesom trzeciej grupy najpierw próbuje się przydzielić gorszy zasób typu B, żeby zwiększyć szansę istnienia wolnego zasobu dla procesów grupy pierwszej.

4.4.11 Algorytm bankiera

Proces, którego żądanie nie może być w danej chwili obsłużone albo ze względu na brak jednostki zasobu, albo dlatego, że mogłoby to doprowadzić do stanu niebezpiecznego, musi czekać. W tym czasie mogą zgłosić się inne procesy, których żądania także z jakiś względów nie mogą być obsłużone. W chwili zwolnienia jednostki zasobu powstaje pytanie, któremu z czekających procesów ją przydzielić. Oczywiście przydziela się ją tylko wtedy, gdy nie doprowadzi to do stanu niebezpiecznego. Można więc, przeglądać kolejkę procesów czekających i przydzielić jednostkę zasobu pierwszemu, który zachowa stan bezpieczny. W ten sposób łatwo jednak doprowadzić do zagłodzenia procesów. Wystarczy, że procesy mające małe potrzeby będą intensywnie żądać zasobu, a wówczas proces, który ma duże niezaspokojone potrzeby, będzie czekał.

Warto w tym miejscu zauważyć, że we wszystkich znanych autorom książkach, w których jest opisany algorytm bankiera, problem zagłodzenia procesów nie jest w ogóle rozważany.

Wydaje się, że można uniknąć zagłodzenia obsługując procesy w takiej kolejności, w jakiej zgłosiły swe żądania. Inaczej mówiąc, pierwszy proces w kolejce czeka tak długo, aż zwolni się tyle jednostek zasobu, że przydzielenie mu jednej z nich nie doprowadzi do stanu niebezpiecznego. Jeśli zatem po zwolnieniu jednostki zasobu nie można jej przydzielić pierwszemu czekającemu procesowi, to nie przydziela się jej w ogóle. To rozwiązanie jest jednak jeszcze gorsze od poprzedniego, gdyż może prowadzić do blokady.

Brzmi to trochę dziwnie, bo przecież właśnie celem algorytmu bankiera jest unikanie blokady. Zakłada on jednak, że jeśli jakiś proces żąda jednostki zasobu i można ją przydzielić, to jest ona przydzielana. W powyższym rozwiązaniu tak nie jest i łatwo wyobrazić sobie sytuację, w której pierwszy czekający proces nigdy nie otrzyma jednostki zasobu, bo są one trzymane przez procesy czekające za nim.

Przedstawiamy tutaj rozwiązanie, w którym unika się zarówno zagłodzenia, jak i blokady. Pomysł polega na niedopuszczaniu do współzawodnictwa o jednostki zasobu procesów z zerowym kontem, jeśli nie zaspokojo wszystkich zgłoszonych wcześniej żądań. Procesy z zerowym kontem nie mają jednostek zasobu, a więc nie mogą blokować procesów, które mają już jakieś jednostki i żądają więcej. Ponieważ algorytm bankiera nie dopuszcza do

blokady, wszystkie żądania tych procesów będą w końcu zrealizowane i procesy z zerowym kontem będą mogły przystąpić do współzawodnictwa o jednostki zasobu. Należy jednak podkreślić, że unikanie zagłodzenia osiąga się tu kosztem dodatkowego zmniejszenia wykorzystania zasobu.

W kolejce NOWE umieszczamy procesy z zerowym kontem, w kolejce STARE te, które już coś mają. Z chwilą zwolnienia jednostki zasobu uaktywnia się wszystkie procesy z kolejki STARE, po czym każdy z nich sprawdza, czy pozostawi stan bezpieczny. Jeśli tak, to otrzymuje jednostkę zasobu, jeśli nie, to czeka dalej w kolejce STARE. Zmienna naboku wskazuje liczbę tych procesów, które zostały uaktywnione, ale jeszcze nie sprawdziły swojego warunku. Jeśli proces, który otrzymał jednostkę zasobu stwierdzi, że nie ma już procesów w kolejce STARE i nikt nie czeka na boku, to wpuszcza proces z zerowym kontem z kolejki NOWE. Proces ten natychmiast wpuszcza następny proces z tej kolejki, który wpuszcza następny. Tworzy się „kaskada” procesów, w wyniku której wszystkie aktualnie czekające procesy z kolejki NOWE będą dopuszczone do współzawodnictwa o zasób). Niektóre z nich mogą otrzymać jednostkę zasobu natychmiast, inne będą czekać w kolejce STARE.

```
monitor BANKIER;
const N = ?;
var potrzeby, przydział: array[1..N] of integer;
    dostępne: integer;      {liczba dostępnych zasobów}
    naboku: integer;
    NOWE, STARE: condition;

function bezpieczny(i: integer): boolean;

export procedure BIORE(i: integer);
begin
    if not empty(STARE) and przydział[i] = 0 then begin
        wait(NOWE);
        signal(NOWE)          {kaskada procesów}
    end;
    while not bezpieczny(i) do begin
        wait(STARE);
        naboku := naboku + 1;
        signal(STARE);
        naboku := naboku - 1
    end;
    przydział[i] := przydział[i] + 1;
    potrzeby[i] := potrzeby[i] - 1;
    dostępne := dostępne - 1;
    if (naboku = 0) and empty(STARE) then signal(NOWE)
end; {BIORE}

export procedure ZWALNIAM(i: integer);
begin
    dostępne := dostępne + 1;
    przydział[i] := przydział[i] - 1;
    potrzeby[i] := potrzeby[i] + 1;
    signal(STARE)
end; {ZWALNIAM}

begin
    dostępne := M;
    naboku := 0;
    for j := 1 to N do begin
        przydział[j] := 0;
        potrzeby[j] := f(j)
    end
```

```
end; {BANKIER}
```

4.4.12 Rodzina procesów

Stan każdego procesu jest opisany w elemencie tablicy opis. Indeks tego elementu jest jednocześnie numerem procesu. Opis zawiera numer procesu ojca oraz liczbę synów. Jeśli numer ojca jest równy 0, to element jest wolny.

Dodatkowo każdy element zawiera zmienną typu condition, służącą do wstrzymywania procesu czekającego na zakończenie się jego synów. Opis procesu-antenata znajduje się w pierwszym elemencie tablicy.

```
monitor PROCESY;
const N = ?;
var i: integer;
    ile: integer;      {liczba procesów}
    opis: array [1..N] of record
        ojciec: integer;
        ilusynów: integer;
        CZEKA: condition
    end;
export function NARODZINY(proces: integer): integer;
var syn: integer;
begin
    if ile = N then
        NARODZINY := 0
    else begin
        syn := 2;
        while opis [syn].ojciec > 0 do
            syn := syn + 1;
        opis [syn].ojciec := proces;
        opis [proces].ilusynów := opis [proces].ilusynów + 1;
        utwórz(syn);
        NARODZINY := syn;
        ile := ile + 1
    end
end; {NARODZINY}

export procedure ŚMIERĆ(proces: integer);
var ojciec: integer;
begin
    if proces > 1 then begin
        if opis[proces].ilusynów > 0 then
            wait(opis[proces].CZEKA);
            ojciec := opis[proces].ojciec;
            opis[proces].ojciec := 0;
            opis[ojciec].ilusynów := opis[ojciec].ilusynów - 1;
            if opis [ojciec].ilusynów = 0 then
                signal(ojciec.CZEKA);
            zniszcz(proces);
            ile := ile - 1
        end
    end; {ŚMIERĆ}

begin
    for i := 1 to N do begin
        opis[i].ojciec := 0;
        opis[i].ilusynów := 0
    end;
```



```

ile := 1
end; {PROCESY}

```

4.4.13 Szeregowanie żądań do dysku

Rozwiązanie wersji I

Ponieważ żądania są obsługiwane w kolejności ich zgłaszania, więc jeżeli dysk jest zajęty, to mogą być wstrzymywane w jednej kolejce.

```

monitor DYSK;
var  wolny: boolean;
     kolejka: condition;

export procedure  PRZYDZIEL(żądanie: par_żądania);
begin
    if not wolny then wait(kolejka);
    wolny := false
end; {PRZYDZIEL}

export procedure  ZWOLNIJ;
begin
    wolny := true;
    signal(kolejka)
end; {ZWOLNIJ}
begin
    wolny := true
end; {DYSK}

```

Rozwiązanie wersji 2

Wydaje się, że dla implementacji strategii SCAN jest konieczne wstrzymywanie żądań do różnych cylindrów w odrębnych kolejkach, gdyż przy ich wznawianiu trzeba brać pod uwagę odległość żadanego cylindra od cylindra, nad którym aktualnie znajdują się głowice. Przeważnie jednak liczba żądań oczekujących jest niewielka, natomiast liczba cylindrów dosyć duża. Zatem takie rozwiązanie byłoby kosztowne.

Przedstawimy tu rozwiązanie, w którym używamy niestandardowego mechanizmu priorytetowego wstrzymywania procesów. Implementacja tego mechanizmu jest tylko niewiele trudniejsza niż zwykłego wstrzymywania procesów.

Istota rozwiązania polega na zauważeniu, że do wyboru żądania do wznawiania nie jest potrzebna informacja, co których cylindrów żądania są skierowane. Musimy jedynie wiedzieć, które żądanie znajduje się najbliżej głowic, przy czym trzeba odróżnić żądania do cylindrów, w kierunku których przesuwają się głowice, od żądań do pozostałych cylindrów. Potrzebne są zatem dwie kolejki żądań, przed i za głowicami, uporządkowane I według odległości od głowic. Głowice jednak stale zmieniają położenie, a i więc zmieniają się też odległości. Trzeba wobec tego ustalać odległość żądań od jakichś stałych punktów odniesienia. Takimi punktami mogą być skrajne cylindry. Uporządkowanie według malejącej kolejności od skrajnego cylindra j jest takie samo, jak uporządkowanie według rosnącej odległości od głowic.

Niech lewa_kolejka dotyczy żądań skierowanych do cylindrów o numerach mniejszych niż numer cylindra bieżącego, czyli tego, nad którym znajdowały się głowice podczas wykonywania ostatniego żądania. Natomiast prawa_kolejka dotyczy żądań skierowanych do cylindrów o numerach większych niż numer cylindra bieżącego.

Żądania w lewej kolejce są uporządkowane malejąco według numerów cylindrów, natomiast w prawej kolejce — rosnąco. Zatem miejsce żądania przy wstawianiu do prawej kolejki jest określone po prostu numerem żądanego cylindra. Jeżeli chcemy zastosować ten sam mechanizm do wstawiania żądań do obu kolejek, to w przypadku żądań wstawianych do lewej kolejki właściwą kolejność osiągniemy podając różnicę liczby cylindrów dysku i numeru żądanego cylindra.

Wstawianie procesu do kolejki k (wstrzymywanie procesów) w miejsce określone liczbą całkowitą p realizuje operacja `wait(k.p)`. Procesy w kolejce są uporządkowane ze względu na rosnące wartości liczb, podawanych przy operacji wstrzymywania. Zatem liczby te możemy interpretować jako priorytet procesu przy operacji wznowienia. Jeżeli liczba jest taka sama dla wielu procesów, to o kolejności procesów decyduje kolejność wstrzymania, tak jak przy standardowej operacji `wait`.

Prezentowane rozwiązanie, którego autorem jest Hoare [Hoar74] zaczerpnięto z książki [Ma0087].

```
monitor DYSK;
const C = ?;
var wolny: boolean;
    cylinder: 1..C;
    kierunek: (lewy, prawy);
    lewa_kolejka, prawa_kolejka: condition;

export procedure PRZYDZIEL(żądanie: par_żadania);
begin
    if not wolny then
        if żądanie.cylinder < cylinder or
           żądanie.cylinder = cylinder and kierunek = lewy
        then wait(lewa_kolejka, C-żądanie.cylinder)
        else wait(prawa_kolejka, żądanie.cylinder);
        cylinder := żądanie.cylinder;
        wolny := false
    end; {PRZYDZIEL}

export procedure ZWOLNI J.
begin
    wolny := true;
    if kierunek = lewy then begin
        if empty(lewa_kolejka)
        then begin
            kierunek := prawy;
            signal(prawa_kolejka)
        end
        else signal(lewa_kolejka)
    end else begin
        if empty(prawa_kolejka)
        then begin
            kierunek := lewy;
            signal(lewa_kolejka)
        end
        else signal(prawa_kolejka)
    end
end; {ZWOLNIJ}
begin
    wolny := true;
    kierunek := lewy;
    cylinder := C div 2
end; {DYSK}
```

Warto zwrócić uwagę na pewne subtelne szczegóły tego rozwiązania. Jeżeli dysk jest zajęty, kierunek głowicy jest lewy i przybywa żądanie skierowane do bieżącego cylindra, to jest ono umieszczane w kolejce lewa_kolejka (analogicznie, jeżeli kierunek jest prawy, to żądanie jest umieszczane w kolejce prawa_kolejka). Po obsłudze-bieżącego żądania będzie wznowione kolejne żądanie właśnie z tej kolejki i kierunek ruchu głowic nie zmieni się. Jeżeli zatem intensywnie będą zgłaszane żądania do tego samego cylindra, to zagłodzą one żądania oczekujące do innych cylindrów. Aby tego uniknąć, wystarczy zamienić instrukcje wait. Wtedy żądanie skierowane do bieżącego cylindra będzie wstawione do kolejki prawa_kolejka, gdy kierunek jest lewy, a do kolejki lewa_kolejka, gdy kierunek jest prawy. Wobec tego żądania te zostaną wykonane przy następnym przejściu głowic nad tym cylindrem (po zmianie kierunku ruchu głowic). Odnosi się to jednak tylko do tych żądań do bieżącego cylindra, które przybyły podczas wykonywania żądania dotyczącego tego cylindra.

Drugi problem dotyczy zmiany kierunku ruchu głowic. Zmiana ma miejsce tylko wtedy, gdy po zakończeniu wykonywania żądania nie ma już dalszych żądań przed głowicami, natomiast są żądania za nimi. Jeżeli jednak zakończy się ostatnie z oczekujących żądań, to dysk staje się po prostu wolny i na zmiennej kierunek będzie zachowany kierunek ostatnio wykonywanego ruchu głowic. Nowe żądanie zastaje wolny dysk i może być bezzwłocznie wykonane. Jednak wykonanie tego żądania może wymagać ruchu głowic w kierunku przeciwnym niż wskazywany przez zmienną kierunek. W pewnych sytuacjach może to spowodować niepotrzebne zwiększenie średniego czasu wykonania żądań, a poza tym program jest niezgodny ze specyfikacją.

Aby usunąć błąd, wystarczy ustalać kierunek ruchu głowic każdorazowo przy rozpoczynaniu wykonywania kolejnego żądania.

Następujące rozwiązanie jest pozbawione obu opisanych błędów. Pierwszy z nich został usunięty już wcześniej (np. w [Holt83]), drugi natomiast jest konsekwentnie powtarzany we wszystkich znanych autorom książkach i artykułach.

```
monitor DYSK;
const C = ?;
var wolny: boolean;
    cylinder: 1..C;
    kierunek: (lewy, prawy);
    lewa_kolejka, prawa_kolejka: condition;

export procedure PRZYDZIEL(żądanie: par_żadania);
begin
    if not wolny then
        if żądanie.cylinder > cylinder or
            żądanie.cylinder = cylinder and kierunek = lewy
        then wait(prawa_kolejka, żądanie.cylinder)
        else wait(lewa_kolejka, C-żądanie.cylinder);
    if żądanie.cylinder < cylinder then
        kierunek := lewy
    else
        if żądanie.cylinder > cylinder then
            kierunek := prawy;
        cylinder := żądanie.cylinder;
        wolny := false
    end; {PRZYDZIEL}

export procedure ZWOLNIJ;
begin
    wolny := true;
    if kierunek = lewy then begin
        if empty(lewa_kolejka)
```

```

    then signal(prawa_kolejka)
    else signal(lewa_kolejka)
end else begin
    if empty(prawa_kolejka)
    then signal(lewa_kolejka)
    else signal(prawa_kolejka)
    end
end; {ZWOLNIJ}
begin
    wolny := true;
    cylinder := C div 2
end; {DYSK}

```

4.4.14 Asynchroniczne wejście-wyjście

Jeżeli proces żąda wejścia-wyjścia, gdy dysk jest zajęty, to żądanie zapamiętuje się w kolejce żądań do wykonania. Przebywa tam tak długo, aż zostaną wykonane żądania wcześniejsze. Żądanie usuwa się z tej kolejki w procedurze PRZERWANIE_WE_WY.

Proces wywołujący procedurę CZEKAM_NA_WYKONANIE albo jest wstrzymywany, gdy żądanie jeszcze nie jest wykonane, albo nie, gdy żądanie już zostało wykonane. Żądania wykonane znajdują się w kolejce po wykonaniu.

Są tam wstawiane w procedurze PRZERWANIE_WE_WY, jeżeli proces, który wygenerował żądanie nie czeka na nie. Sprawdzenie tego faktu odbywa się po ewentualnej inicjacji wykonania kolejnego żądania, — chodzi o to, aby dysk nie był niepotrzebnie bezczynny.

W rozwiązaniu używa się funkcji i procedur działających na kolejkach żądań. Treści tych funkcji i procedur pomijamy.

```

monitor DYSK;
type kolejka_żądań = ...;
var KOLEJKA: condition;
    wolny, czeka: boolean;
    bieżące, wykonane: par_żadania;
    do_wykonania, po.wykonaniu: kolejka_żądań;

function pusta(k: kolejka_żądań): boolean;
{true, gdy kolejka k jest pusta; wpp false}
function w_kolejce(ż: par.żadania; k: kolejka_żądań);
    k: kolejka.żądań): boolean;
{true, gdy żądanie ż jest w kolejce k; wpp false}
procedure z_kolejki(ż: param.żadania; k: kolejka_żądań);
{usuwa żądanie ż z kolejki k}
procedure do_kolejki(ż: param.żadania; k: kolejka_żądań);
{wstawia żądanie ż do kolejki k}
function pierwsze(k: kolejka.żądań): par_żadania;
{dostarcza pierwsze żądanie z kolejki k, usuwając je}
export procedure ŻĄDANIE_WE_WY(żądanie: par.żadania);
begin
    if wolny then begin
        wolny := false;
        bieżące := żądanie;
        start_dysk(bieżące)
    end
    else
        do_kolejki(żądanie, do.wykonania)
    end; {ŻĄDANIE_WE_WY>

```

```

export procedure CZEKAM_NA_WYKONANIE(żądanie:par_żądania);
begin
  if w_kolejce(żądanie, po_wykonaniu) then
    z.kolejki(żądanie, po.wykonaniu)
  else
    repeat
      wait(KOLEJKA)
    until żądanie = wykonane;
    czeka := true
  end; {CZEKAM_NA_WYKONANIE}

export procedure PRZERWANIE_WE_WY;
begin
  wykonane := bieżące;
  if pusta(do_wykonania) then
    wolny := true
  else begin
    bieżące := pierwsze(do_wykonania);
    start_dysk(bieżące)
  end;
  czeka := false;
  while not empty(KOLEJKA) and not czeka do
    signal(KOLEJKA);
  if not czeka then
    do_kolejki(wykonane, po_wykonaniu)
end; {PRZERWANIE.WE.WY}

begin
  wolny := true
end; {DYSK}

```

4.4.15 Dyskowa pamięć podręczna

W rozwiązaniu zrealizowano strategię LRU za pomocą stosu. Ramki pamięci podręcznej powiązано w dwukierunkową listę, której końce są wskazywane przez zmienne początek i koniec. Gdy sektor zostaje wczytany do pamięci operacyjnej, procedura na_początek przemieszcza go na początek listy. Zatem na końcu listy będą się znajdowały sektory najdawniej używane.

Każda ramka jest reprezentowana przez rekord zawierający pole adres, umożliwiające identyfikację znajdującego się w ramce sektora. Pola poprz i nast służą do organizacji listy. W kolejce KONIEC_CZYTANIA są wstrzymywane procesy oczekujące na wczytanie sektora, a w polu czytany odnotowuje się, że do danej ramki jest wczytywany sektor.

Na początku procedury ŻĄDANIE_ODCZYTU następuje wyszukanie żadanego sektora w pamięci podręcznej. Realizuje to funkcja znajdź. Jeśli żądany sektor jest w pamięci podręcznej (PP[znajdź(żądanie)] .adres = żądanie), to jej wartością jest numer ramki, a w przeciwnym razie 0. Jeżeli sektora nie ma w pamięci podręcznej, a zostało zainicjowane wczytywanie sektorów do wszystkich ramek (zmienna ile_czytanych ma wartość R), to żądanie jest wstrzymywane. Do wstrzymywania takich żądań służy kolejka WSZYSTKIE_CZYTANE. Jeśli natomiast jest jakaś ramka, którą można użyć, to poszukuje się jej w pętli repeat, poczynając od końca listy, czyli od sektorów, które były najdawniej używane. Podczas przeszukiwania są pomijane ramki, do których zainicjowano wczytywanie sektorów (pole czytany). Po znalezieniu ramki, którą można wykorzystać, do pola adres są wpisywane parametry żądania, które będą już od tej chwili stosowane do identyfikacji sektora

wczytywanego do tej ramki. Kolejne żądania wczytania, tego samego sektora będą wstrzymywane na zmiennej KONIEC_CZYTANIA, tym samym co pierwsze żądanie.

W procedurze KONIEC_ODCZYTU jest potrzebny numer ramki, do której zakończyła się właśnie transmisja sektora. Numer ten jest wyznaczany na podstawie parametrów żądania, które są przekazywane z procedury obsługi przerwania wejścia-wyjścia, wywołującej procedurę KONIEC_ODCZYTU.

Podczas inicjacji struktur danych monitora w polu adres każdej ramki zapisuje się parametry nieistniejących sektorów, aby funkcja znajdzie zwracała wartość 0.

```
monitor PAMIĘĆ.PODRĘCZNA;
const R = ?;
      C = ?;

var i,   ile_czytanych:   integer;
      początek, koniec:   integer;
      WSZYSTKIE.CZYTANE:  condition;
PP: array[1..R] of record
      adres: par_żądania;
      poprz, nast: integer;
      KONIEC.CZYTANIA: condition;
      czytany: boolean
    end;

procedure na_początek(ramka: integer); {przemieszcza wskazaną ramkę na początek
listy LRU}

function znajdzie(żądanie: par_żądania): integer;
{jeśli żądany sektor jest w pamięci podręcznej,
 tzn. PP[znajdzie(żądanie)].adres = żądanie, to
 zwraca numer tej ramki, wpp zwraca 0}

export procedure ŻĄDANIE_ODCZYTU(żądanie: par.żądania;
                                adresPO: integer);

var ramka: integer;
    jest: boolean;
begin
  ramka := znajdzie(żądanie);
  if ramka = 0 then begin
    if ile.czytanych = R then wait(WSZYSTKIE_CZYTANE);
    ramka := koniec;
    jest := false;
    repeat
      if PP[ramka].czytany then
        ramka := PP[ramka].poprz
      else jest := true
    until jest;
    PP[ramka].adres := żądanie;
    PP[ramka].czytany := true;
    ile.czytanych := ile.czytanych + 1;
    DYSK.ŻĄDANIE.WE.WY(żądanie);
    wait(PP[ramka].KONIEC.CZYTANIA)
  end
  else
    if PP[ramka].czytany then
      wait(PP[ramka].KONIEC.CZYTANIA);
    na.początek(ramka);
    zPPdoPO(ramka, adresPO)
  end; {ŻĄDANIE_ODCZYTU}
  export procedure KONIEC_ODCZYTU(żądanie: par_żądania);
  var ramka: integer;
```

```

begin
  ramka := znajdź(żądanie);
  repeat
    signal(PP[ramka].KONIEC.CZYTANIA)
  until empty(PP[ramka].KONIEC.CZYTANIA);
  PP[ramka].czytany := false;
  ile_czytanych := ile.czytanych - 1;
  if ile.czytanych = R - 1 then signal(WSZYSTKIE_CZYTANE)
end; {KONIEC.ODCZYTU}

begin
  początek := 1;
  koniec := R;
  for i := 1 to R do
    with PP[i] do begin
      poprz := i - 1;          {O = nil}
      nast := i + 1;
      czytany := false;
      adres.cylinder := C + 1
    end;
    PP[R].nast := 0;          {O = nil}
    ile_czytanych := 0
  end; <PAMIĘĆ_PODREČZNA}

```

Ponieważ procedura zPPdoPO jest wykonywana synchronicznie, więc w tym czasie dostęp do monitora jest zablokowany.

4.4.16 Pamięć operacyjna — strefy dynamiczne

Założenia o wstrzymywaniu żądań oraz o kolejności ich wznowiania są bardzo istotne dla tego zadania. W przypadku przydziału dynamicznego pamięć operacyjna szybko ulega fragmentacji i żądania dużych ilości pamięci nie mogłyby być zrealizowane — zostałyby zagłodzone. Warto jednak zauważyć, że taki sposób realizacji żądań powoduje zmniejszenie wykorzystania pamięci.

Aby wyróżnić pierwsze wstrzymane żądanie wśród wszystkich wstrzymanych, wprowadzimy dwie kolejki: PIERWSZE i NASTĘPNE. Żądanie pierwsze będzie wznowiane za każdym razem, gdy zwolni się pamięć. Jeżeli nic będzie można go zrealizować, to będzie znów wstrzymywane. Wznawione żądanie po otrzymaniu pamięci będzie wznowiało kolejne wstrzymane żądanie.

Każdą zajętą strefę opisuje rekord typu strefa, w którym są przechowywane: adres początku i adres końca strefy oraz wskaźniki do rekordów opisujących sąsiednie strefy. Rekordy są powiązane w listę dwukierunkową, uporządkowaną rosnąco według adresów stref. Początek listy znajduje się w zmiennej początek. Na początku i na końcu listy znajdują się dwie fikcyjne strefy, rozpoczynające się odpowiednio od adresów O i rozmiar, obie zerowej wielkości. Ich istnienie ułatwia modyfikowanie listy stref.

```

monitor PAMIĘĆ.OPERACYJNA;
const rozmiar = ?;
type strefa = record
  pocz,   koń:   integer;
  poprz,  nast:  ^strefa
end;
var PIERWSZE, NASTĘPNE: condition;
    początek: ^strefa;

```

```

    chce: integer;

export procedure PRZYDZIEL(var adres:integer; ile:integer);
    function znaleziona(var adres: integer;
                        ile: integer): boolean;
    var s, t, u: ^strefa;
        jest: boolean;
    begin
        s := poczatek;
        t := poczatek^.nast;
        jest := false;
        repeat
            if t^.pocz-(s^.kon+1) >= ile then jest := true
            else begin
                s := s^.nast;
                t := t^.nast
            end
        until jest or (t = nil);
        if jest then begin
            new(u);
            u^.pocz := s^.kon + 1;
            u^.kon := u^.pocz + ile - 1;
            u^.poprz := s;
            u^.nast := t;
            t^.poprz := u;
            s^.nast := u;
            adres := u^.pocz
        end;
        znaleziona := jest
    end; -[znaleziona}
begin {PRZYDZIEL}
    if not empty(PIERWSZE) then wait(NASTEPNIE);
    while not znaleziona(adres, ile) do begin
        chce := ile;
        wait(PIERWSZE);
    end;
    signal(NASTEPNIE)
end; {PRZYDZIEL}

export procedure ZWOLNIJ(adres: integer);
var s, t, u: ^strefa;
begin
    u := poczatek;
    while u^.pocz <> adres do u := u^.nast;
    s := u^.poprz;
    t := u^.nast;
    s^.nast := t;
    t^.poprz := s;
    dispose(u);
    if not empty(PIERWSZE) then
        if t^.pocz - (s^.kon + 1) >= chce then signal(PIERWSZE)
    end; {ZWOLNIJ}

begin
    new(poczatek);
    new(s);
    with poczatek^ do begin
        pocz := 0;
        kon := 0;
        poprz := nil;
        nast := s
    end

```



```

end;
with s^ do begin
  pocz := rozmiar;
  koń := rozmiar;
  poprz := początek;
  nast := nil
end;
end; {PAMIĘĆ.OPERACYJNA}

```

Funkcja znaleziona wyszukuje zgodnie ze strategią. First Fit wolną strefę pamięci o rozmiarze nie mniejszym od żądanego. Jeśli znajdzie się taką strefę, to tworzy się nową zajętą i wstawia ją do listy stref. Jeżeli się nie znajdzie, to zapotrzebowanie procesu zapamiętuje się w zmiennej *chce* i proces jest wstrzymywany.

Pętla *while* w procedurze PRZYDZIEL jest potrzebna tylko po to, aby proces wstrzymany na warunku PIERWSZE wykonał po wznowieniu funkcję znaleziona. Wartością tej funkcji na pewno będzie *true* (w procedurze ZWOLNIJ sprawdzono, że jest dostatecznie duża strefa), ale nastąpi w niej przydział strefy wznowianemu procesowi.

Procedura ZWOLNIJ wyszukuje strefę i usuwa ją z listy zajętych. Jeżeli jest jakiś wstrzymany proces i jego zapotrzebowanie można zaspokoić, to ten proces będzie wznowiony.

4.4.17 Strategia buddy

Monitor zarządzający listą wolnych obszarów o wielkości $c * 21$ będzie zawierał kolejkę KOLEJKA procesów czekających na wolny obszar. Liczbę wolnych obszarów będzie określać zmienna *wolne*. W zmiennej *czeka* będzie się pamiętało liczbę czekających procesów, a w *naile* — liczbę wolnych obszarów, na które te procesy czekają. Pierwszy proces, który zaczyna czekać, czeka bowiem nie na jeden wolny obszar, lecz na dwa powstałe w wyniku podziału obszaru większego. Gdy zaczyna czekać drugi proces, oba nadal czekają tylko na dwa wolne obszary. Gdy pojawi się trzeci proces, liczba obszarów, na które będą teraz czekały, wyniesie cztery itd. Ogólnie czeka się zawsze na parzystą liczbę wolnych obszarów, ale liczba procesów czekających może być nieparzysta.

Proces, który żąda wolnego obszaru w chwili, gdy ich nie ma, zwiększa liczbę czekających, a następnie sprawdza, czy nie przekroczył w ten sposób liczby oczekiwanych obszarów. Jeśli przekroczył, to inicjuje proces DZIEL wywołując procedurę *start.dziel*.

Po wznowieniu z kolejki KOLEJKA proces otrzymuje adres żądanego obszaru w zmiennej *taca*. Dzięki jej zastosowaniu, zaoszczędzono zbędnego wstawiania do listy wolnego obszaru, który i tak za chwilę będzie z niej usunięty.

W przypadku, gdy nikt nie czeka na obszar, w procedurze ZWOLNIJ trzeba wyznaczyć adres kumpla i ewentualnie odszukać go na liście. W tym celu określa się, którą połówkę proces zwalnia. Jeśli adres zwalnianego obszaru dzieli się całkowicie przez $c * 2 + i$, to jest to pierwsza połówka, trzeba więc szukać drugiej.

W procedurze KONIEC_DZIEL trzeba uwzględnić trzy przypadki. Jeśli już nikt nie czeka na wolny obszar (bo czekające procesy otrzymały je w wyniku wykonania procedury ZWOLNIJ), to oba obszary trzeba ponownie połączyć. Jeśli jakiś proces czeka, to należy mu podać wolny obszar w zmiennej *taca*. Gdy sterowanie wróci do procedury KONIEC_DZIEL sprawdza się znowu, czy ktoś czeka. Jeśli tak, to należy mu podać „na tacy” adres drugiego wolnego obszaru, jeśli nie, to wolny obszar trzeba wstawić do listy wolnych obszarów.

```
const K = ?;
```

```

monitor BUDDY(k: 0..K);
var KOLEJKA: condition;
    wolne: integer;           {liczba wolnych obszarów}
    czeka: integer;           {liczba czekających procesów}
    naile: integer;           {liczba oczekiwanych obszarów}
    taca: adres;              {do podawania obszarów
                                czekającym procesom}

export procedure PRZYDZIEL(var a: adres);
begin
    if wolne = 0 then begin
        czeka := czeka + 1;   {będzie czekać}
        if czeka > naile then begin
            naile := naile + 2; {potrzebny nowy podział}
            start_dziel(k + 1)
        end;
        wait(KOLEJKA);         {czeka na obszar}
        a := taca               {dostaje na tacy}
    end
    else begin                 {są wolne obszary}
        usuń(k, a);            {usuwa jeden z nich}
        wolne := wolne - 1     {już nie jest wolny}
    end
end; {PRZYDZIEL}

export procedure ZWOLNIJ(a: adres);
var d: integer;               {kierunek szukania}
begin
    if czeka > 0 then begin {ktoś czekał}
        czeka := czeka - 1;   {przestaje czekać}
        taca := a;             {dostanie obszar na tacy}
        signal(KOLEJKA)        {przestanie czekać}
    end
    else begin                 {jest wolny obszar}
        if a mod c * 2*(k + 1) = 0
        then d := 1            {który kumpel}
        else d := -1;
        if znajdź_usuń(k, a + d * c * 2~k) then
        begin                  {znalazł się kumpel}
            wolne := wolne - 1; {już go nie ma na liście}
            start_łącz(k + 1, a, a+d*c* 2~k)
        end
        else begin             {nie ma kumpla i nikt nie czeka}
            wstaw(k, a);
            wolne := wolne + 1 {jeden wolny więcej}
        end
    end
end; {ZWOLNIJ}

export procedure KONIEC_DZIEL(a1,a2: adres);
begin
    naile := naile - 2;
    if czeka > 0 then begin
        czeka := czeka - 1;
        taca := a1;
        signal(KOLEJKA);
        if czeka > 0 then begin
            czeka := czeka - 1;
            taca := a2;
            signal(KOLEJKA)
        end
        else begin

```

```

        wstaw(k, a2);
        wolne := wolne + 1
    end
end
else start_łącz(k + 1, a1, a2)
end; {KONIEC.DZIEL}

```

```

begin
    czeka := 0;
    naile := 0;
    if k = K then begin
        wolne := 1;
        wstaw(K, 0)
    end
    else wolne := 0
end; {BUDDY}

```

Treści procesów DZIEL i ŁĄCZ są bardzo proste. Proces DZIEL (k) musi przydzielić obszar o wielkości $c * 2k$ a następnie wywołać KONIEC_DZIEL w monitorze BUDDY(k-1). Proces ŁĄCZ(k,a1 ,a2) musi zwolnić obszar o adresie, który jest mniejszą z liczb a1 i a2, wywołując procedurę ZWOLNIJ w monitorze BUDDY (k).

```

process DZIEL(k: 1..K);
var a: adres;
begin
    BUDDY(k).PRZYDZIEL(a);
    BUDDY(k - 1).KONIEC_DZIEL(a, a + c * T (k - D)
end; {DZIEL}

```

```

process ŁĄCZ(k: 1..K; a1, a2: adres);
begin
    BUDDY(k).ZWOLNIJ(min(a1,a2))
end; {ŁĄCZ}

```

5. Symetryczne spotkania

5.1 Wprowadzenie

5.1.1 Trochę historii

W roku 1978 C. A. R. Hoare opublikował artykuł pt. „Communicating Sequential Processes” [HoarTS], w którym zaproponował nowy język do zapisywania procesów współbieżnych. Został on nazwany CSP od pierwszych liter tytułu tego artykułu. Dzięki swej prostocie i przejrzystości, a zarazem sile wyrazu język CSP zrobił olbrzymią karierę. Powstały liczne prace rozważające jego teoretyczne aspekty oraz wiele jego realizacji.

W swej pierwotnej formie CSP zrealizowane jako CSP-80. Zbliżoną realizacją jest occam przeznaczony przede wszystkim do programowania trausputerów. Twórcy języka Ada zapożyczyli z CSP ideę spotkań, trochę ją jednak modyfikując.

W roku 1985 C. A. R. Hoare wydał książkę [Hoar85], w której szczegółowo i metodycznie przedstawił ideę komunikujących się procesów sekwencyjnych, a także podał podstawy matematyczne opisywanych mechanizmów. W stosunku do pierwotnego artykułu istotnie zmieniła się notacja. Książkowe CSP jest bardziej formalizmem służącym do specyfikacji niż językiem programowania. Od roku 1978 zmieniły się także niektóre koncepcje. Hoare zrezygnował m.in. z jawnego wskazywania procesów przy komunikacji i wprowadził komunikację przez kanały, zmienił również zasady kończenia się procesów.

Z dwóch powodów w niniejszym rozdziale oprzemy się na notacji zaproponowanej we wcześniejszej pracy Hoare'a. Po pierwsze, jest to notacja języka imperatywnego, a takimi językami są wszystkie inne języki, do których odwołujemy się w tej książce. Po drugie, brak kanałów ma pewną zaletę. Oprócz tego, że nie trzeba tworzyć nowych bytów, odpada problem sprawdzania, czy z kanału korzystają dokładnie dwa procesy i czy jeden z nich jest nadawcą a drugi odbiorcą. Upraszcza to zapis procesów, a tym samym zrozumienie, jak one działają. Wadą jest to, że procesy muszą znać nawzajem swoje nazwy, co utrudnia tworzenie bibliotek.

Dlatego języki programowania oparte na CSP, takie jak occam, Parallel C czy Edip, wymagają komunikacji przez kanały. Języki te omówimy dokładniej na końcu rozdziału.

Nie będziemy przedstawiać całego języka CSP. Pominieśmy szczegóły, które nie są konieczne do zrozumienia przykładów i rozwiązania podanych zadań, a zwłaszcza nie będziemy omawiać sposobu komunikacji programu ze światem zewnętrznym.

5.1.2 Struktura programu

Program w CSP składa się z ujętego w nawiasy kwadratowe ciągu treści procesów oddzielonych od siebie znakiem „||”, oznaczającym, że procesy będą wykonywane równolegle. Treść każdego procesu jest poprzedzona etykietą, będącą jednocześnie nazwą procesu, po której następują dwa dwukropki.

Ogólny schemat programu wygląda więc następująco:

```
P1::<<treść P1> || P2::<<treść P2> || ... || Pn::<<treść Pn>
```

Procesy możemy parametryzować tworząc tablicę procesów. Tak więc

$P(k:1..N)::$ <treść zależna od zmiennej związanej k>

jest skrótowym zapisem N procesów o nazwach odpowiednio $P(1)$, ..., $P(N)$, przy czym treść procesu $P(i)$ powstaje przez zastąpienie zmiennej związanej k stałą i. Możliwe jest tworzenie wielowymiarowych tablic procesów w naturalny sposób.

5.1.3 Instrukcje

Charakterystyczną cechą języka CSP jest prostota i zwięzłość. Wyróżnia się w nim cztery rodzaje instrukcji prostych: przypisania, pustą, wejścia i wyjścia oraz tylko dwa rodzaje instrukcji strukturalnych: alternatywy i pętli. (Instrukcje wejścia i wyjścia pełnią w CSP szczególną rolę i dlatego omówimy je oddzielnie w punkcie 5.1.4) Oprócz sekwencyjnego wykonania instrukcji jest możliwe także wykonanie równoległe w obrębie jednego procesu.

Przypisanie

Oprócz zwykłej instrukcji przypisania, w CSP jest możliwe także przypisanie jednoczesne. Wówczas po lewej stronie znaku „:=” zamiast nazwy zmiennej znajduje się ujęty w nawiasy ciąg nazw zmiennych oddzielonych przecinkami, a po prawej stronie znajduje się odpowiadający mu ciąg wyrażeń, także oddzielonych przecinkami i ujętych w nawiasy. Wykonanie takiej instrukcji polega na równoległym obliczeniu wartości wyrażeń, a następnie jednoczesnym przypisaniu ich odpowiadającym im zmiennym. Przykładowo,

$(x, y) := (y, x)$

jest jednoczesną zamianą wartości x i y. Dla uproszczenia przyjmujemy, że wyrażenia można tworzyć za pomocą takich samych operatorów jak w Pascalu.

Instrukcja pusta

Instrukcję pustą oznacza się słowem kluczowym skip. Potrzebę jej wprowadzenia wyjaśniamy w następnym punkcie.

Instrukcja alternatywy

W CSP, zamiast zwykłej instrukcji warunkowej, jest dostępna ogólniejsza instrukcja alternatywy wzorowana na instrukcjach dozorowanych Dijkstry (por. [Dijk78]). Instrukcję alternatywy zapisuje się według schematu

$[D1 \rightarrow I1 [] D2 \rightarrow I2 [] \dots [] Dn \rightarrow In]$

Dozór D_i jest niepustym ciągiem warunków logicznych oddzielonych średnikami. Średnik w tym przypadku oznacza operator logiczny and. Warunki w dozorze są obliczane po kolei (począwszy od lewej strony), a po napotkaniu pierwszego fałszywego warunku obliczanie jest przerywane. Symbol $[]$ oznacza tu niepusty ciąg instrukcji oddzielonych średnikami. Średnik w tym przypadku jest operatorem następstwa. (Między warunkami w dozorze i między instrukcjami mogą się pojawiać także deklaracje zmiennych, por. 5.1.5.)

Instrukcje dozorowane w obrębie instrukcji alternatywy można parametryzować w następujący sposób:

```
(k:1..N)  dozór  zależny od k ->  instrukcje  zależne od k
```

Taki zapis jest równoważny wypisaniu N odpowiednich dozorów i N następujących po nich ciągów instrukcji, w których w miejsce zmiennej związanej k jest wstawiony numer kolejny dozoru.

Wykonanie instrukcji alternatywy polega na równoczesnym obliczeniu wszystkich jej dozorów, niedeterministycznym wybraniu jednego dozoru spośród tych, które są spełnione i wykonaniu następującego po tym dozorze ciągu instrukcji.

Jeśli w instrukcji alternatywy żaden dozór nie jest spełniony, uważa się to za błąd powodujący przerwanie wykonania programu.

Tak więc instrukcja $[x > 0 \rightarrow x := 1]$ spowoduje błąd, gdy $x < 0$ (jeśli zawsze $x > 0$, nie ma sensu używania instrukcji alternatywy). Efekt instrukcji pascalowej postaci

```
if w then I można uzyskać w CSP pisząc
[ w -> I [] not w -> skip]
```

Pętla

Instrukcję pętli zapisuje się dostawiając gwiazdkę przed instrukcją alternatywy. Pętla w CSP ma więc następującą postać:

```
*[D1 -> I1 [] D2 -> I2 [] ... [] Dn -> In]
```

Wykonuje się ją tak długo, aż nie będzie spełniony żaden z jej dozorów. Jeśli w danej chwili jest spełniony więcej niż jeden dozór, podobnie jak w instrukcji alternatywy, niedeterministycznie jest wybierany jeden z nich i wykonuje się następującą po nim instrukcję dozorowaną.

Wykonanie równoległe

Równoległe wykonanie kilku ciągów instrukcji zapisuje się w CSP następująco

```
I1 || I2 || ... || In
```

Komentarze

Komentarze w CSP poprzedzamy słowem kluczowym `comment` i kończymy średnikiem. (Warto w tym miejscu zauważyć, że w CSP występują tylko dwa słowa kluczowe: `comment` i `skip`.)

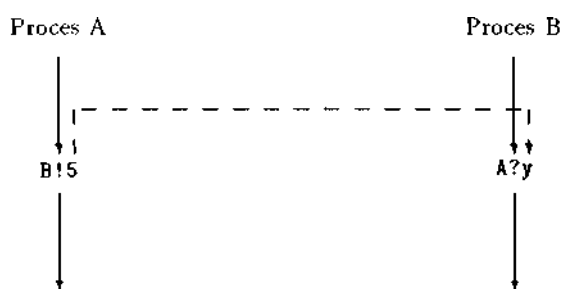
5.1.4 Spotkania

W CSP procesy komunikują się ze sobą w sposób synchroniczny za pomocą instrukcji wejścia-wyjścia. Instrukcja wyjścia postaci $B!X(y_1, \dots, y_n)$ w procesie A oznacza, że proces A chce wysłać do procesu B ciąg wartości wyrażeń $y_1, \dots, y_n$, identyfikowany nazwą X. Aby było to możliwe, w procesie B musi znajdować się dualna instrukcja wejścia $A?X(z_1, \dots, z_n)$, przy czym $z_1, \dots, z_n$ są zmiennymi odpowiednio tego samego typu co wyrażenia $y_1, \dots, y_n$.

Instrukcja wejścia-wyjścia jest wykonywana wtedy, gdy sterowanie w procesie A osiągnie instrukcję wyjścia, a sterowanie w procesie B odpowiadającą jej instrukcję wejścia (zwykle więc jeden z procesów musi czekać na drugi). Wówczas odbywa się spotkanie, które polega na jednoczesnym wykonaniu ciągu przypisań $z_i := y_i$, dla $i = 1, \dots, n$. Parę instrukcji wejścia i wyjścia można więc uważać za dwie części tej samej instrukcji wejścia-wyjścia, a jej wykonanie za „rozproszone przypisanie”. Ideę spotkania ilustruje rys. 5.1.

Ciąg wyrażeń w instrukcji wyjścia (i odpowiednio zmiennych w instrukcji wejścia) może być pusty. Taką instrukcję wejścia-wyjścia nazywamy sygnałem. Jest to mechanizm służący jedynie do synchronizacji procesów.

Jeżeli nie prowadzi to do niejednoznaczności, można pominąć nazwę identyfikującą ciąg wyrażeń lub zmiennych, a ponadto, gdy ciągi wyrażeń i zmiennych są jednoelementowe, można również pominąć nawiasy.

RYŚ. 5.1. Symetryczne spotkanie w CSP

Instrukcje wejścia mogą występować w dozorach. Instrukcja wejścia postaci $Q? \dots$ występująca w dozorcze procesu P ma wartość `false`, jeśli proces Q już nie istnieje, oraz wartość `true`, jeśli proces Q czeka na wykonanie odpowiedniej instrukcji wyjścia $P!$ ... — wyliczenie tego dozoru wiąże się wtedy z jednoczesnym wykonaniem instrukcji wejścia w procesie P i instrukcji wyjścia w procesie Q . Jeśli proces Q nie czeka na wykonanie swojej instrukcji wyjścia, obliczenie dozoru w procesie P zawiesza się do chwili, gdy proces Q dojdzie do tej instrukcji. W jednym dozorcze może wystąpić tylko jedna instrukcja wejścia i musi być ona ostatnią częścią dozoru. To ograniczenie wynika z faktu, że nie ma możliwości cofnięcia operacji wejścia-wyjścia, gdy następujący po instrukcji wejścia warunek jest fałszywy. Jeżeli wszystkie dozory w instrukcji alternatywy lub instrukcji pętli zawierają instrukcję wejścia i w danej chwili żadna z nich nie może być wykonana, to wykonanie całej instrukcji alternatywy lub pętli zawiesza się do czasu, gdy którąś z instrukcji wejścia będzie można wykonać. Jeśli w danej chwili można wykonać więcej niż jedną instrukcję wejścia w dozorach, to do wykonania jest wybierana niedeterministycznie jedna z nich. Zakładamy przy tym, że niedeterminizm ten jest realizowany w sposób, który zapewnia własność żywotności. Oznacza to, że jeśli instrukcja alternatywy lub pętli jest wykonywana dostatecznie wiele razy i za każdym razem można wykonać daną instrukcję wejścia, to w końcu instrukcja wejścia zostanie wykonana.

5.1.5 Deklaracje

Wyróżniamy cztery standardowe typy: `integer`, `real`, `boolean` i `char` oraz typ tablicowy. Przykładowo, `i`: `integer` jest deklaracją zmiennej całkowitej `i`, a `x:(1..N)char` jest deklaracją jednowymiarowej tablicy typu znakowego.

Deklaracja może wystąpić w dowolnym miejscu treści procesu.

Obowiązuje ona od miejsca wystąpienia aż do końca tej instrukcji złożonej, w której wystąpiła (jeśli występuje na najwyższym poziomie, to obowiązuje do końca treści procesu).

5.1.6 Ograniczenia

Dwa istotne ograniczenia utrudniają programowanie w CSP. Po pierwsze, nazwy wszystkich procesów, z którymi komunikuje się dany proces, muszą być znane przed wykonaniem programu, a więc muszą dać się wyznaczyć statycznie. Oznacza to np., że nie można napisać instrukcji wyjścia postaci $P(i)!x$, w której i jest wartością wyliczaną w procesie. Można ten problem ominąć korzystając ze sparametryzowanych instrukcji dozorowanych

$$[(j:1..N) \ i = j \rightarrow P(j)!x]$$

przy czym j jest zmienną związaną. W instrukcji alternatywy tylko ten dozór jest spełniony, w którym $j = i$.

Drugim utrudnieniem jest brak możliwości umieszczenia w dozorze instrukcji wyjścia. To ograniczenie ma zapobiegać nadmiernemu niedeterminizmowi programów mogącemu utrudniać ich zrozumienie i dowodzenie poprawności (por. [Bern80]). Gdyby instrukcja wyjścia mogła wystąpić w dozorze, wówczas niedeterministyczny wybór mógłby objąć nie jedną, ale jednocześnie wiele instrukcji dozorowanych w wielu różnych procesach. Na przykład w programie postaci

```
[ A:: ... [B!x -> ... [] C?y -> ... ]
| B:: ... [C!z -> ... [] A?u -> ... ]
| C:: ... [A!v -> ... [] B?w -> ... ] ]
```

decyzja, które z przypisać $u := x$, $w := z$ czy $y := v$ ma być wykonane, obejmuje aż trzy procesy.

Są jednak przypadki, w których możliwość wykonania instrukcji wyjścia powinna decydować o wyborze pewnego ciągu instrukcji. Ponieważ instrukcji wyjścia nie można umieścić w dozorze, należy odpowiadającą jej instrukcję wejścia w procesie-odbiorcy poprzedzić wysłaniem sygnału informującego nadawcę o gotowości odbioru. Odbiór takiego sygnału można wówczas umieścić w dozorze w procesie-nadawcy. Tę technikę stosujemy np. w przykładzie 5.2.2.

5.2 Przykłady

5.2.1 Wzajemne wykluczanie

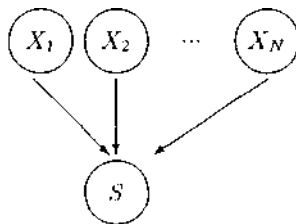
Jest kilka sposobów rozwiązania problemu wzajemnego wykluczania. Najprostszy polega na zrealizowaniu w CSP semafora. Podamy tu realizację semafora ogólnego i binarnego. W przykładzie 5.2.3 pokazujemy, jak w CSP można zrealizować monitor.

W systemach rozproszonych nie stosuje się zwykle globalnych semaforów czy monitorów do zapewnienia wzajemnego wykluczania. Rozproszony sprzęt wymaga rozproszonego oprogramowania, co oznacza rozproszenie zarówno danych, jak i sterowania. Przy takim podejściu decyzja o dostępie do sekcji krytycznej musi być podejmowana lokalnie na podstawie informacji otrzymanej od innych procesów. Przedstawimy tu dwa różne podejścia. Jedno polega na przekazywaniu uprawnień, drugie na wzajemnym dogadywaniu się procesów.

Semafor ogólny

Procesy $X(1..N)$ korzystają z procesu semafora S wykonując instrukcje wyjścia $S!V()$ i $S!P()$, które odpowiadają operacjom F i P na semaforze. W tym przypadku wystarczy wysłanie samego sygnału, ponieważ semafor służy jedynie do synchronizacji i nie trzeba przysyłać żadnych danych między procesami $X(i)$ a semaforem S . Proces S czeka bezwarunkowo na spotkanie z każdym spośród procesów $X(i)$, $i = 1, \dots, N$, który chce wykonać $S!V()$, a w przypadku, gdy wartość zmiennej lokalnej s jest dodatnia, także na każdy proces $X(i)$, $i = 1, \dots, N$, który chce wykonać $S!P()$. Jeśli kilka procesów $X(i)$ będzie chciało jednocześnie wykonać instrukcje wyjścia, to w sposób niedeterministyczny zostanie wybrany jeden z nich. Ta implementacja odpowiada więc klasycznej definicji semafora podanej przez Dijkstrę. Schemat komunikacji między procesami X i procesem S przedstawia rys. 5.2.

RYŚ. 5.2. Semafor w CSP – schemat komunikacji

```
comment N - liczba procesów;
[ X(i:1..N):: ... S!V(); ... S!P(); ...
|| S:: s: integer;
  s := 0;
  *[ (i: 1..N) X(i)?V() -> s := s + 1;
    [] (i: 1..N) s > 0; X(i)?P() -> s := s - 1
  ]
]
```

Semafor binarny

Implementacja semafora binarnego może być następująca (zgodnie z przyjętą definicją podnoszenie podniesionego semafora binarnego jest błędem):

```
SBIN:: s: boolean;
s := true;
*[ (i:1..N) s; X(i)?P() -> s := false
  [] (i:1..N) X(i)?V() -> [s -> błąd
                        [] not s -> s := true]
]
```

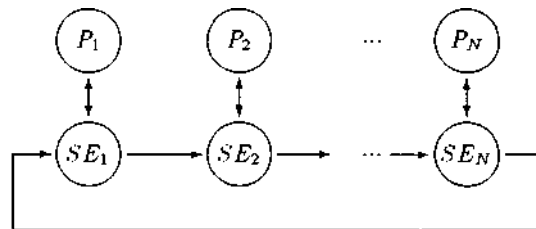
Jeśli mamy do dyspozycji proces semafor $SBIN$ taki jak wyżej, to za jego pomocą możemy zrealizować wzajemne wykluczanie w taki oto sposób:

```
X(i:1..N)::
  *[ true -> własne_sprawy(i);
    SBIN!P();
    sekcja_krytyczna(i);
    SBIN!V()
  ]
```

Przekazywanie uprawnień

Idea tego sposobu synchronizacji jest bardzo prosta. Aby uzyskać dostęp do sekcji krytycznej, proces musi otrzymać uprawnienie. Uprawnienie będzie przekazywane kolejno od procesu do procesu. Po wyjściu z sekcji krytycznej, proces powinien przekazać uprawnienie następnemu procesowi. Jednak w chwili przekazywania proces odbierający może być zajęty wykonywaniem własnych spraw, wówczas proces oddający uprawnienie byłby niepotrzebnie wstrzymywany. Dlatego z każdym procesem P zwiążemy dodatkowy proces SEKRETARZ przyjmujący uprawnienie w imieniu P . Jemu powierzymy również przekazywanie uprawnienia dalej. Gdy proces P chce wejść do swojej sekcji krytycznej, zwraca się do swojego SEKRETARZa o zezwolenie. SEKRETARZ może pozwolić na wejście do sekcji krytycznej tylko wtedy, gdy ma uprawnienie (wskazuje to zmienna mam , początkowo uprawnienie ma SEKRETARZ(1)).

Fakt wyjścia z sekcji krytycznej proces sygnalizuje swojemu SEKRETARZowi, a ten przekazuje uprawnienie następnemu SEKRETARZowi. Schemat komunikacji między procesami P i ich SEKRETARZami przedstawia rys. 5.3.

Rys. 5.3. Przekazywanie uprawnień — schemat komunikacji

```

comment N - liczba procesów;
[P(i: 1..N)::
  *[true -> SEKRETARZ(i)!POZWÓL();
    sekcja_krytyczna(i);
    SEKRETARZ(i)!SKOŃCZYŁEM();
    własne_sprawy(i)
  ]
|| SEKRETARZ(i: 1..N):: mam: boolean;
  mam := i = 1;
  *[mam; P(i)?POZWÓL() ->
    P(i)?SKOŃCZYŁEM();
    SEKRETARZ(i mod N + 1)!UPRAWNIENIE();
    mam := false
  ]
  [ ]not mam; SEKRETARZ((i-2+N) mod N + 1)?UPRAWNIENIE()
    -> mam := true
]
]

```

Rozwiązanie to ma istotną wadę. SEKRETARZ ma uprawnienie tak długo, aż jego proces P wykona sekcję krytyczną. Oznacza to, że między dwoma kolejnymi wejściami do sekcji krytycznej każdy proces będzie musiał poczekać, aż wszystkie pozostałe procesy wejdą do swoich sekcji krytycznych.

Wymusza się w ten sposób jednakową częstość wchodzenia do sekcji krytycznej. Co gorsza, zapętlenie się jednego procesu powoduje zablokowanie pozostałych. Aby tego uniknąć, SEKRETARZ, który otrzymał uprawnienie, a którego proces P jest zajęty własnymi sprawami, będzie przekazywał uprawnienie następnemu SEKRETARZowi. Jeśli żaden proces P nie żąda dostępu do sekcji krytycznej, uprawnienie będzie ustawicznie przekazywane między SEKRETARZami. W tym rozwiązaniu SEKRETARZ musi wiedzieć, czy proces chce

wejść, do sekcji krytycznej, zatem proces P po przesłaniu sygnału POZWÓL(), czeka jeszcze na zezwolenie (sygnał MOGE()).

```
[P(i: 1..N)::
  *[true -> SEKRETARZ(i)!POZWÓL();
    SEKRETARZ(i)?MOGE();
    sekcja_krytyczna(i);
    SEKRETARZU) !SKOŃCZYŁEM() ;
    własne_sprawy(i)
  ]
|| SEKRETARZ(i: 1..N):: chcę: boolean;
  [i = 1 -> SEKRETARZ(2)!UPRAWNIENIE()
  [i <> 1 -> skip] ;
  chcę := false;
  *[P(i)?POZWÓL() -> chcę := true
    [SEKRETARZ((i-2+N) mod N + 1)?UPRAWNIENIE() ->
      [chcę -> P(i)!MOGE();
        P(i)?SKOŃCZYŁEM();
        chcę := false
      ]
    [not chcę -> skip
    ];
    SEKRETARZU mod N + 1) !UPRAWNIENIE()
  ]
]
```

Opisany sposób synchronizacji procesów w systemach rozproszonych jest znany w literaturze pod nazwą token passing, czyli przekazywanie znacznika. Stosuje się go na przykład w sieciach lokalnych typu token bus, w których wszystkie komputery są połączone wspólną szyną. Podana tu implementacja jest bardzo uproszczona, gdyż nie uwzględnia możliwości zaginięcia uprawnienia ani awarii komputera, na którym wykonuje się jeden z procesów.

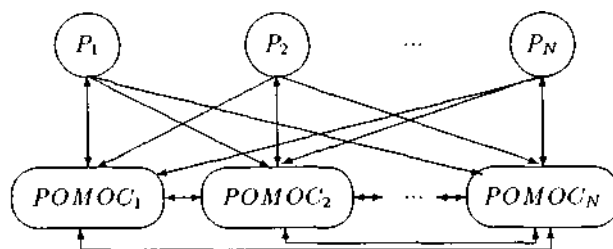
Algorytm Ricurta i Ayrawali

W roku 1981 Ricart i Agrawala zaproponowali inny rozproszony algorytm wzajemnego wykluczania [RiAgSI]. Według tego algorytmu każdy proces, który chce wejść do swojej sekcji "krytycznej, prosi o pozwolenie wszystkie pozostałe procesy. Gdy je uzyska, może bezpiecznie wykonać swoją sekcję krytyczną. Proces, który otrzymał od innego procesu prośbę o pozwolenie, postępuje różnie zależnie od tego, czy sam czeka na pozwolenia. Jeśli nie czeka, to odpowiada pozytywnie. Jeśli sam wcześniej wysłał prośby i jeszcze nie uzyskał wszystkich odpowiedzi, to o tym, kto pierwszy wykona swoją sekcję krytyczną, decyduje czas wysłania prośb. Jeśli zapytywany proces wysłał później swoją prośbę, to także odpowiada pozytywnie. Jeśli procesy wysłały prośby dokładnie w tej samej chwili, to o kolejności decydują priorytety, np. jeśli zapytywany proces ma wyższy numer, to także odpowiada pozytywnie. W każdym innym przypadku zapytywany proces wstrzymuje się z odpowiedzią aż do chwili, gdy sam skończy wykonywać swoją sekcję krytyczną. Wówczas odpowiada pozytywnie wszystkim, od których dostał zapytanie, a jeszcze im nie odpowiedział.

Podajemy teraz realizację tego algorytmu w CSP, przy czym nie uwzględniamy tu korygowania czasu (zakładamy, że funkcja `czas_bieżący` zwraca poprawny czas). Zasady korygowania czasu są omówione w zadaniu 5.3.5.

Z każdym procesem P jest związany proces POMOCNIK, który będzie w jego imieniu odbierał prośby o pozwolenie i odpowiednio odpowiadał na nie. Wyodrębnienie procesu POMOCNIK jest w tym przypadku konieczne, aby uniknąć blokady. Mogłaby ona wystąpić, gdyby dwa procesy zapragnęły jednocześnie wysłać do siebie prośby o pozwolenie. W tablicy

wstrzymaj każdy proces zapamiętuje numery tych procesów, od których otrzymał zapytanie i musi im odpowiedzieć po wyjściu z sekcji krytycznej. Warto zwrócić uwagę na charakterystyczny dla CSP sposób jej inicjowania. Schemat komunikacji między procesami P i ich POMOCNIKami przedstawia rys. 5.4.

Rys. 5.4. Algorytm Ricarta i Agrawali

```

comment N - liczba procesów;
[P(i:1..N):: t, j: integer;
  *[true -> własne_sprawy(i):
    (t, j) := (czas_bieżący, 1);
    POMOCNIKU !CHCE(t);
    *[(k:1..N) j = k ->
      [k <> i -> POMOCNIK(k) !CHCE(t)
      [] k = i -> skip ] ;
      j := j + 1
    ];
    POMOCNIK(i)?JUŻ();
    sekcja_krytyczna(i);
    POMOCNIKU !ZWALNIAMO
  ]
||POMOCNIK(i:1..N):: licz, t, mójt: integer;
                      samchce: boolean;
                      wstrzymaj: (1..N) boolean;
samchce := false;
*[(j:1..N) wstrzymaj(j) -> wstrzymaj(j) := false];
*[(j:1..N) P(j)?CHCE(t) ->
  [i = j -> (samchce, mójt, licz) := (true, t, 0)
  [] i <> j ->
    [ not samchce -> POMOCNIK(j) !PROSZE()
    [] samchce; mójt > t; -> POMOCNIK(j) !PROSZE()
    [] samchce; mójt = t; i > j -> POMOCNIK(j) !PROSZE()
    [] samchce; mójt = t; i < j -> wstrzymaj(j) := true
    [] samchce; mójt < t -> wstrzymaj(j) := true
  ]
]
[] (j:1..N) POMOCNIK(j)?PROSZE() ->
  [licz = N - 2 -> P(i) !JUŻ()
  [] licz 0 N - 2 -> licz := licz + 1
  ]
[] P(i)?ZWALNIAM -> samchce := false;
  *[(j:1..N) wstrzymaj(j) -> POMOCNIK(j) !PROSZE();
    wstrzymaj(j) := false
  ]
]
]

```

Warto zwrócić uwagę na to, że proces $P(i)$ wysyła komunikat $CHCE(t)$ najpierw do swojego POMOCNIKA, a dopiero potem do pozostałych. Gdybyśmy upraszczając zapis umieścili wysyłanie tego komunikatu w jednej pętli

```
*[(k:1..N)  j  = k -> POMOCNIKU) !CHCEt(t);  j  := j + 1],
```

mogłoby to prowadzić do błędnego wykonania. Byłoby tak wówczas, gdyby jakiś proces $P(j)$ wysłał do procesu $POMOCNIK(i)$ komunikat $CHCE_{t_l}(t_l)$, zanim dotrze tam komunikat $CHCE_t(t)$ od procesu $P(i)$, przy czym $t_l < t$.

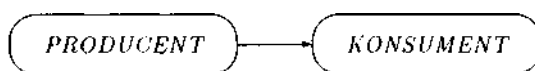
$POMOCNIK(i)$ odpowiedziałby wówczas procesowi $POMOCNIK(j)$ komunikatem $PROSZE$ O, podczas gdy zgodnie z algorytmem proces $P(j)$ powinien w takiej sytuacji poczekać na $P(i)$. Cały problem wynika z faktu, że decyzja o wysłaniu komunikatu $CHCE_t(t)$ zapada w procesie P , a decyzja o pozwoleniu na skorzystanie z sekcji krytycznej w procesie $POMOCNIK$. Przypominamy, że podziału na dwa typy procesów dokonaliśmy po to, aby uniknąć blokady.

5.2.2 Producent i konsument

Mechanizm spotkań umożliwia rozwiązanie problemu producenta i konsumenta bez jakiegokolwiek bufora. Typ porcja oznacza tu typ przekazywanego elementu.

```
C  PRODUCENT:: p: porcja;
    *[true  -> produkuje(p); KONSUMENT!p];
|| KONSUMENT:: p: porcja;
    *[PRODUCENT?? -> konsumuj(p)]
]
```

Porcja jest tu przekazywana „z ręki do ręki”. Schemat komunikacji między producentem a konsumentem przedstawia rys. 5.5.

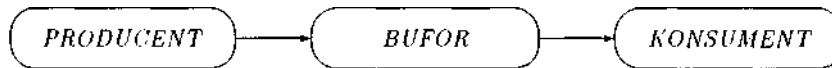

Rys. 5.5. Producent i konsument bez bufora

Ponieważ w CSP procesy nie mogą komunikować się przez wspólną pamięć, rozwiązanie z buforem wymaga wprowadzenia dodatkowego procesu $BUFOR$ komunikującego się bezpośrednio z procesami $PRODUCENT$ i $KONSUMENT$. Oto rozwiązanie z buforem jednoelementowym:

```
[ PRODUCENT:: p: porcja;
    *[true  -> produkuje(p);  BUFOR!p];
|| BUFOR:: p: porcja;
    * [PRODUCENT?p  -> KONSUMENT!p]
|| KONSUMENT:: p: porcja;
    *[BUFOR?p  -> konsumuj(p)]
]
```

Zauważmy, że w stosunku do poprzedniego rozwiązania procesy $PRODUCENT$ i $KONSUMENT$ różnią się tylko instrukcjami wejścia-wyjścia. Schemat komunikacji przedstawia rys. 5.6.

Rys. 5.6. Producent i konsument z buforem

Może się wydawać, że w rozwiązaniu z buforem cyklicznym N-elementowym treści procesów PRODUCENT i KONSUMENT powinny być takie same jak wyżej. Tak jednak nie jest, ponieważ proces BUFOR musi w jakiś sposób zdecydować, kiedy wykonać instrukcję wyjścia, a kiedy wejścia. Do zdecydowania się na instrukcję wyjścia nie wystarczy warunek, że bufor jest niepusty ($z < do$), proces BUFOR mógłby bowiem oczekiwać na spotkanie z procesem KONSUMENT wtedy, gdy jest on zajęty konsumowaniem, a w tym samym czasie PRODUCENT nie mógłby nic włożyć do bufora. Zmniejszyłoby to wykorzystanie bufora i niepotrzebnie wstrzymywało producenta. Dlatego trzeba wprowadzić dodatkowy sygnał JESZCZE, który proces KONSUMENT wysyła dopiero wtedy, gdy jest już gotowy na przyjęcie nowej porcji z bufora.

W następującym rozwiązaniu użyto wskaźników do i z o takiej własności, że reszta z dzielenia modulo N wskazuje odpowiednio pierwsze wolne miejsce w buforze, do którego można wstawiać, i pierwsze zajęte miejsce w buforze, z którego można pobierać. Relacja $do = z$ oznacza, że bufor jest pusty, a relacja $do = z + N$ — że jest pełny. Zaniedbujemy tu możliwość przekroczenia zakresu zmiennych całkowitych do i z .

```

[ PRODUCENT:: p: porcja;
  *[true -> produkuj(p);
    BUFOR!p
  ]
|| KONSUMENT:: p: porcja;
  *[true -> BUFOR!JESZCZE() ;
    BUFOR?p;
    konsumuj(p)
  ]
|| BUFOR:: bufor: (0..N-1) porcja;
  comment N - rozmiar bufora;
  do, z: integer;
  (do, z) := (0, 0);
  comment 0 <= z <= do <= z+N;
  *[do < z + N; PRODUCENT?bufor(do mód N) ->
    do := do + 1
  ]
  [ ] z < do; KONSUMENT?JESZCZE() ->
    KONSUMENT!bufor(z mód N);
    z := z + 1
  ]
]

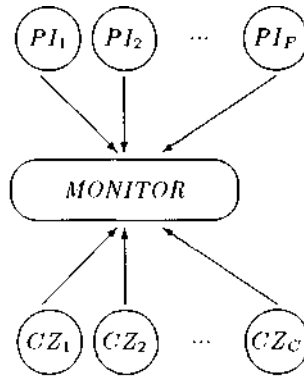
```

Inne sposoby implementacji bufora w systemie rozproszonym omawiamy w zadaniu 5.3.1.

5.2.3 Czytelnicy i pisarze

Przedstawimy tu rozwiązanie scentralizowane, w którym synchronizacja procesów CZYTELNIKÓW i PISARZY odbywa się za pośrednictwem specjalnego procesu MONITOR zarządzającego czytelnią. Na tym przykładzie omówimy ogólne zasady realizacji monitora w CSP. Rozwiązanie rozproszone tego problemu jest przedmiotem zadania 5.3.2.

Zakładamy tu, że w systemie działa C czytelników i P pisarzy. Schemat komunikacji między pisarzami i czytelnikami a procesem MONITOR przedstawia rys. 5.7.

Rys. 5.7. Czytelnicy i pisarze — komunikacja przez monitor

Rozwiązanie z priorytetem czytelników

```

comment C - liczba czytelników,
        P - liczba pisarzy;
[CHYTELNIKU: 1..C)::
  *[true -> MONITOR!POCZATEK_CZYTANIA();
    czytanie(i);
    MONITOR!KONIEC_CZYTANIA();
    myślenie(i)
  ]
|PISARZ(i: 1..P)::
  *[true -> myślenie(i);
    MONITOR!POCZATEK_PISANIA();
    pisanie(i);
    MONITOR!KONIEC_PISANIA()
  ]
|MONITOR:: c: integer;
comment c - liczba czytających czytelników;
c := 0;
*[ (i:1..C) CHYTELNIK(i)?POCZATEK_CZYTANIA() ->
                                c := c + 1
  [] (i:1..C) CHYTELNIK(i)?KONIEC_CZYTANIA() -> c := c - 1
  D(i:1..P) c = 0; PISARZ(i)?POCZ4TEK_PISANIA() ->
                                PISARZU) ?KONIEC_PISANIA()
]
]

```

Gdy jakiś czytelnik czyta, pisarze są w naturalny sposób wstrzymywani podczas wysyłania sygnału POCZĄTEK_PISANIA(), albowiem wówczas warunek $c=0$ w trzecim dozorze nie jest spełniony i nie dochodzi do wykonania komplementarnej instrukcji wejścia w procesie MONITOR. Jednocześnie jednak czytelnicy wysyłający sygnał POCZĄTEK_CZYTANIA() nie są wstrzymywani. Zatem czytelnicy mają tu priorytet.

Rozwiązanie poprawne

Proces, który zaczyna czekać na dostęp do czytelni, wysyła do procesu MONITOR sygnał CHCE_CZYTAĆ() lub CHCE_PISAĆ(), a potem oczekuje, aż otrzyma od niego sygnał MOGE_CZYTAĆ() lub MOGE_PISAĆ(). MONITOR musi zapamiętywać, które procesy czekają (służą do tego tablice czytelnik oraz pisarz), aby wysłać, sygnał tylko do nich. Po zakończeniu pisania, jeżeli oczekują i czytelnicy, i pisarze, wybór procesów, które otrzymają prawo dostępu do czytelni, jest niedeterministyczny, co gwarantuje, że nie ma tu możliwości zagłodzenia ani pisarzy, ani czytelników.

```

comment C - liczba czytelników,
        P - liczba pisarzy;
[CZYTELNIKU: 1..C):: *[true -> MONITOR! CHCE_CZYTAĆ();
                               MONITOR?MOGE_CZYTAĆ();
                               czytanie(i);
                               MONITOR!KONIEC_CZYTANIA();
                               myślenie(i)
                               ]
MPISARZCi: 1..P):: *[true-> myślenie(i);
                     MONITOR!CHCE_PISAĆ();
                     MONITOR?MOGE_PISAĆ();
                     pisanie(i);
                     MONITOR!KONIEC_PISANIA()
                     ]
|| MONITOR:: c, op, p: integer;
    comment c - liczba czytających czytelników,
            op - liczba oczekujących pisarzy,
            p - liczba piszących pisarzy;
    (c, op, p) := (0, 0, 0);
    czytelnik: (1..C) boolean;
    pisarz: (1..P) boolean;
    comment - w tablicach tych pamiętamy,
              czy odpowiedni proces czeka;
*[(i:1..C) czytelnik(i) -> czytelnik(i) := false];
*[(i:1..P) pisarz(i) -> pisarz(i) := false];
*[(i:1..C) CZYTELNIK(i)?CHCE_CZYTAĆ() ->
    C op + p = 0 -> c := c + 1;
    CZYTELNIKU) !MOGE_CZYTAĆ()
    []op + p > 0 -> czytelnik(i) := true
    ]
[] (i:1..C) CZYTELNIKU)?KONIEC_CZYTANIA() ->
    c := c - 1;
    C(j:1..P) c = 0; pisarz(j) ->
        (pisarz(j), op, p) := (false, op-1, 1);
        PISARZ(j)!MOGE_PISAĆ()
    []c > 0 -> skip
    ]
[] (i:1..P) PISARZ(i)?CHCE_PISAĆ() ->
    [ c + p = 0 -> p := 1;
        PISARZU) !MOGE_PISAĆ()
    []c + p > 0 -> op := op + 1;
        pisarzU) := true
    ]
[] (i:1..P) PISARZ(i)?KONIEC_PISANIA() ->
    p := 0;
    [(j:1..C) czytelnik(j) ->
        *[(j:1..C) czytelnik(j) ->
            (c, czytelnik(j)) := (c+1, false);
            CZYTELNIK(j)!MOGE_CZYTAĆ()
        ]
    ]

```



```

    [](j:1..P) pisarz(j) ->
        (op, p, pisarz(j)) := (op-1, 1, false);
        PISARZ(j)!MOGE_PISAĆ()
    ]
]

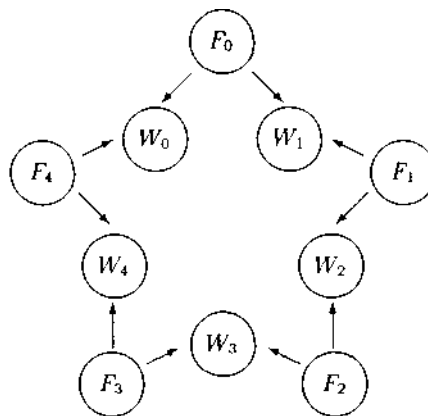
```

Warto tu zwrócić uwagę na charakterystyczny dla CSP sposób inicjowania tablic czytelnik i pisarz. Zauważmy, że proces MONITOR nigdy nie czeka podczas wykonywania instrukcji wyjścia, gdyż procesy, których dotyczą te instrukcje, są zawsze w trakcie wykonywania komplementarnych instrukcji wejścia.

Przedstawione rozwiązanie jest w istocie poglądową implementacją monitora w CSP. Oczekiwanie procesu na zezwolenie korzystania z zasobu odpowiada oczekiwaniu w kolejce związanej z warunkiem (zmienną typu condition), natomiast oczekiwanie na spotkanie z procesem MONITOR odpowiada oczekiwaniu na dostęp do monitora. Nie uwzględnia ono jednak kolejności wznowiania wstrzymanych procesów oraz kolejności „wpuszczania” procesów do monitora (w klasycznej definicji monitora zakłada się, że w obu przypadkach jest to kolejka prosta, czyli zgodna z kolejnością wstrzymywania albo wywoływania procedur monitora). Pierwszy mankament łatwo da się wyeliminować (pozostawiamy to jako zadanie czytelnikowi), drugi natomiast nie, ponieważ kolejność wpuszczania do monitora zależy wyłącznie od implementacji spotkania i niedeterministycznego wyboru.

5.2.4 Pięciu filozofów

Rozwiązanie z możliwością blokady

RYS. 5.8. Pięciu filozofów – każdy widelec oddzielnym procesem

```

[FILOZOF(i: 0..4)::
    *[true -> myśli(i);
        WIDELEC(i)!WEŻ();
        WIDELEC((i+1) mod 5)!WEŻ();
        je(i);
        WIDELEC(i)!ODDAJ();
        WIDELEC((i+1) mod 5)!ODDAJ()
    ]
||WIDELEC(i: 0..4)::
    *[ FILOZOF(i)?WEŻ() -> FILOZOF(i)?ODDAJ()
    []FILOZOF((i+1) mod 5)?WEŻ() ->

```

```

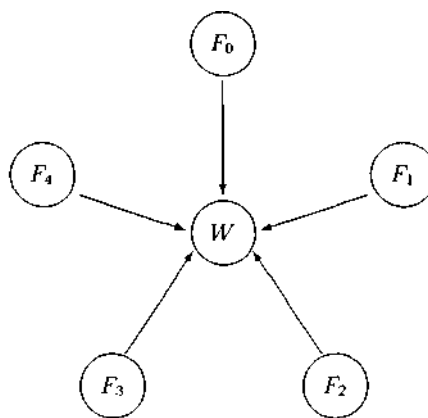
        FILOZOF((i+1) mod 5)?ODDAJ()
    ]
]

```

Każdy proces WIDELEC pełni rolę semafora binarnego. Podnoszenie widelca realizowane wysłaniem sygnału WEŻ O odpowiada opuszczeniu semafora, a odłożenie widelca realizowane wysłaniem sygnału ODDAJ() — podniesieniu semafora. Schemat komunikacji między procesami WIDELEC a procesami FILOZOF przedstawia rys. 5.8.

Rozwiązanie z możliwością załodzenia

Proces WIDELCE zarządza wszystkimi widelcami naraz. W tablicy logicznej jedzenie pamięta się, który filozof je. Jeżeli obaj sąsiedzi filozofa żądającego widelców nie jedzą, może on otrzymać oba widelce. Schemat komunikacji przedstawia rys. 5.9.

RYS. 5.9. Pięciu filozofów – widelce jednym procesem

```

[FILOZOF(i: 0..4) : :
    *[true -> myśli(i);
        WIDELCE! WEŻ();
        je(i);
        WIDELCE!ODDAJ();
    ]
||WIDELCE:: jedzenie: (0..4) boolean;
    *[(i: 0..4) jedzenie(i) -> jedzenie(i) := false];
    *[(i: 0..4) not jedzenie((i - 1) mod 5);
        not jedzenie((i + 1) mod 5); FILOZOF(i)?WEŻ() ->
            jedzenie(i) := true
    ]
    [(i: 0..4) FILOZOF(i)?ODDAJ() -> jedzenie(i) := false
]
]

```

5.3 Zadania

5.3.1 Producent i konsument z rozproszonym buforem

Zapisz rozwiązanie problemu producenta i konsumenta z buforem N-elementowym tak, aby każdy element bufora był reprezentowany przez odrębny proces (taki wariant ma

praktyczne uzasadnienie w sytuacji, gdy pamięć lokalna procesora wykonującego proces bufora jest na tyle mała, że mieści tylko jedną porcję). Uwzględnij dwie możliwości:

1. kolejność umieszczania wyprodukowanych elementów w buforze oraz kolejność pobierania nie mają znaczenia;
2. pobieranie elementów powinno odbywać się w takiej kolejności, w jakiej były umieszczane w buforze.

5.3.2 Powielanie plików

Jedną z typowych metod skracania czasu dostępu do informacji w systemach rozproszonych jest powielanie danych, czyli przechowywanie ich w wielu kopiach. Dostęp do lokalnej kopii jest szybszy, gdyż nie obciąża sieci komunikacyjnej. Do zadań rozproszonego systemu operacyjnego należy automatyczne powielanie plików, gdy zachodzi taka potrzeba, a zarazem ukrywanie tego faktu przed użytkownikiem, który powinien korzystać z plików tak, jak gdyby były one tylko w jednym egzemplarzu. W tym celu odpowiednie fragmenty rozproszonego systemu zarządzania plikami wykonujące się na różnych maszynach muszą synchronizować się między sobą, aby zapewnić zgodność informacji przechowywanej w poszczególnych kopiach. Wielu procesom można pozwolić na jednoczesne odczytywanie swojej lokalnej kopii, ale tylko jednemu można pozwolić na zmienianie zawartości wszystkich kopii. Mamy tu zatem typowy problem czytelników i pisarzy z tym, że w wersji rozproszonej.

1. Zsynchronizuj pracę rozproszonych czytelników i pisarzy stosując algorytm przekazywania uprawnień z przykładii 5.2.1. Uprawnienie powinno zawierać w sobie liczbę aktualnie czytających czytelników. Czytelnik zmienia odpowiednio tę liczbę nie zatrzymując uprawnień na czas czytania, pisarz na czas pisania zabiera uprawnienie, ale tylko wtedy, gdy ma ono wartość 0.
2. Zaproponowany wyżej algorytm dopuszcza możliwość zagłódenia pisarzy. Podaj rozwiązanie oparte na metodzie przekazywania uprawnień nie powodujące zagłódenia żadnej z grup. (Wskazówka: wykorzystaj pomysł zawarty w drugim rozwiązaniu w p. 3.2.3.)
3. Zsynchronizuj pracę rozproszonych czytelników i pisarzy stosując algorytm Ricarta i Agrawali.

5.3.3 Problem podziału

Proces SPROC zarządza zbiorem liczb $zbiórS$ o liczebności S , a proces TPROC zbiorem liczb $zbiórT$ o liczebności T (różnych od liczb ze zbioru $zbiórS$).

Procesy SPROC i TPROC powinny w wyniku swojego działania spowodować umieszczenie w zbiorze $zbiórS$ S najmniejszych liczb, a w zbiorze $zbiórT$ T największych liczb ze zbioru $zbiórS \cup zbiórT$. Zapisz treści procesów SPROC i TPROC. Oba powinny kończyć działanie po zakończeniu podziału zbiorów.

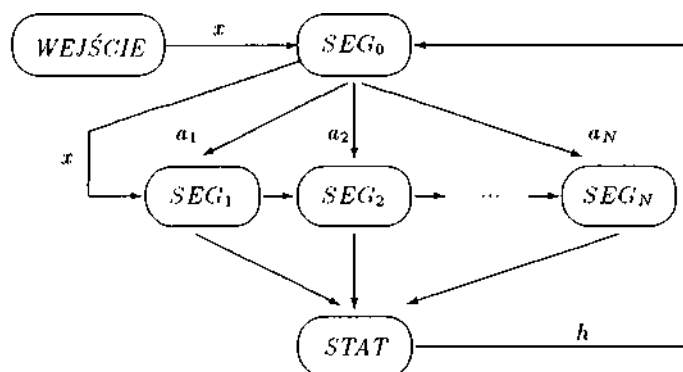
Można założyć dostępność następujących funkcji i operacji:

$\max\_elem(Y)$ - zwraca maksymalny element zbioru Y ,

$\min\_elem(Y)$ - zwraca minimalny element zbioru Y ,

$Y + \{x\}$, $Y - \{x\}$ - dodawanie (odejmowanie) elementu x do (od) zbioru Y .

5.3.4 Obliczanie histogramu

Rys. 5.10. Obliczanie histogramu — schemat komunikacji

Histogram dla pewnego ciągu danych $x_1, x_2, \dots, x_n$ i wartości progowych $a_1, a_2, \dots, a_n$ jest to tablica wartości $h(1..N)$ o tej własności, że $h(i)$ jest mocą zbioru takich x z danego ciągu, że $a_{i-1} \leq x < a_i$, dla $i = 2, \dots, N$, a $h(1)$ jest mocą zbioru takich x , że $x < a_1$. Współbieżne obliczanie histogramu jest realizowane przez N procesów segregujących $SEG(1..N)$ i jeden proces statystyczny $STAT$. Proces użytkownika $SEG(0)$ wysyła bezpośrednio do procesów segregujących wartości progowe z tablicy $a(1..N)$ tak, aby $a(i)$ trafiło do $SEG(i)$ (zakładamy, że zawsze $a(N) = \infty$), a następnie wysyła do procesu $SEG(1)$ ciąg wartości x otrzymywanych od procesu $WEJŚCIE$, o którym wiadomo, że kończy się po wysłaniu ostatniej wartości. Następnie proces $SEG(0)$ wysyła sygnał końca i odbiera wyniki od procesu $STAT$. Proces segregujący SEG sprawdza, czy otrzymana wartość x jest mniejsza niż wartość progowa. Jeśli tak, to wysyła sygnał do procesu $STAT$, w przeciwnym razie przekazuje x do następnego procesu SEG . Proces $STAT$ zlicza otrzymywane sygnały w tablicy $h(1..N)$, którą na końcu wysyła do $SEG(0)$.

Schemat komunikacji między omówionymi tu procesami przedstawia rys. 5.10.

Zapisz procesy $SEG(0..N)$ i proces $STAT$. Procesy $SEG(1..N)$ i $STAT$ powinny działać cyklicznie.

5.3.5 Korygowanie logicznych zegarów

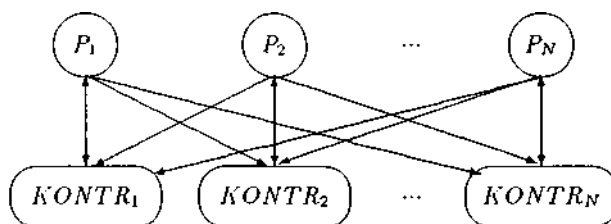
Współbieżne procesy $P(i:1..N)$ wykonują w nieskończonej pętli procedurę własne_sprawy(i) oraz dodatkowo co M -ty obrót pętli (począwszy od i -tego) synchronizują z innymi procesami swój logiczny lokalny zegar. Logiczny czas każdego procesu jest mierzony liczbą wykonanych obrotów pętli.

Synchronizacja jest konieczna, gdyż pętle różnych procesów wykonują się z różnymi prędkościami. Synchronizacja polega na korygowaniu lokalnego zegara na podstawie sygnowanych czasem komunikatów docierających od innych procesów. Odbieraniem komunikatów w imieniu procesu $P(i)$ zajmuje się proces $KONTROLER(i)$, $i=1, \dots, N$. W celu skorygowania lokalnego czasu proces $P(i)$ komunikuje się z procesem $KONTROLER(i)$ i

otrzymuje od niego wartość największego czasu t , jaki sygnował dotychczas odebrane komunikaty. Jeśli t jest większe od lokalnego czasu procesu, to czas ten jest ustawiany na $t+1$ (skoro odebrano komunikat wysłany w chwili t , to lokalny czas odbiorcy musi być późniejszy). Po skorygowaniu swojego czasu proces $P(i)$ wysyła do jednego losowo wybranego (za pomocą funkcji losuj) procesu komunikat sygnowany własnym lokalnym czasem. Schemat komunikacji między procesami P i KONTROLER przedstawia rys. 5.11.

Zapisz procesy

$P(i)$ i $KONTROLER(i)$, $i=1, \dots, N$. Dlaczego z procesu $P(i)$ wyodrębniono proces $KONTROLER(i)$?

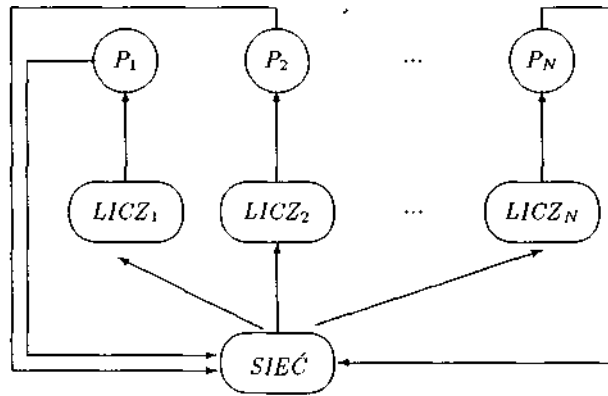

Rys. 5.11. Korygowanie logicznych zegarów

Opisany sposób synchronizowania logicznych zegarów, zaproponowany przez L. Lamport [Lamp78], jest stosowany w algorytmach rozproszonych w celu ustalenia kolejności zdarzeń zachodzących w rozproszonym systemie, a także w algorytmie Ricarta i Agrawali omówionym w przykładzie 5.2.1. (W podanym tam rozwiązaniu nie uwzględniliśmy korygowania czasu. Czytelnikowi pozostawiamy połączenie ze sobą rozwiązań obu tych problemów.)

5.3.6 Głosowanie

Procesy $P(1..N)$ komunikują się w celu demokratycznego wyboru jednego z nich. Wybory odbywają się w kolejnych turach. Początkowo kandydują wszyscy. W każdej turze odpadają ci kandydaci, którzy nie otrzymają żadnego głosu, oraz ten kandydat, który uzyska najmniejszą niezerową liczbę głosów (w przypadku równej liczby głosów odpada ten proces, który ma niższy numer). Za każdym razem głosują wszystkie procesy. Głosuje się za pomocą funkcji głosuj(t), która dla N -elementowej tablicy t zwraca losowo wybrany indeks niezerowej wartości w t . Proces $P(i)$ przekazuje swój głos procesowi SIEĆ, którego jedynym zadaniem jest rozesłanie go do wszystkich procesów biorących udział w głosowaniu. W imieniu każdego procesu $P(i)$ głosy otrzymywane od procesu SIEĆ odbiera i zlicza proces LICZ(i), $i=1, \dots, N$, który po otrzymaniu N głosów przekazuje tablicę wyników procesowi $P(i)$. Schemat komunikacji między procesami P , LICZ oraz SIEĆ przedstawia rys. 5.12.

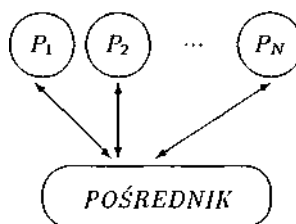
Rys. 5.12. Głosowanie — schemat komunikacji

Proces SIEĆ pełni rolę gońca roznoszącego kartki z głosami. Głosowanie odbywa się w sposób rozproszony, dlatego brak tu odpowiednika komisji skrutacyjnej. Każdy proces musi na podstawie otrzymanej informacji sam stwierdzić, jaki jest wynik głosowania w każdej turze.

Zapisz treści procesów $P(i)$, $LICZ(i)$, $i=1, \dots, N$, oraz SIEĆ. Czy treść procesu SIEĆ można włączyć do procesów $P(i)$? Czy treść procesu $LICZ(i)$ można włączyć do procesu $P(i)$?

5.3.7 Komunikacja przez pośrednika

Procesy $P(1..N)$ współpracują ze sobą przesyłając do siebie komunikaty za pomocą procesu POŚREDNIK. U POŚREDNIKa znajduje się początkowo M komunikatów. Proces $P(i)$, $i=1, \dots, N$ pobiera komunikat k od POŚREDNIKa, przetwarza go wykonując procedurę $przetwórz(k)$, wyznacza odbiorcę komunikatu realizując procedurę $losuj(j)$, przy czym j jest numerem odbiorcy, a następnie wysyła komunikat z powrotem do POŚREDNIKa wskazując numer jego odbiorcy. Potem wykonuje procedurę $własne\_sprawy$ i znów oczekuje na otrzymanie komunikatu od POŚREDNIKa. Komunikaty nie muszą być odbierane od POŚREDNIKa w takiej samej kolejności, w jakiej były mu przekazane. Schemat komunikacji między procesami P i procesami POŚREDNIK przedstawia rys. 5.13. Zapisz treści procesów $P(i:1..N)$ oraz POŚREDNIK.

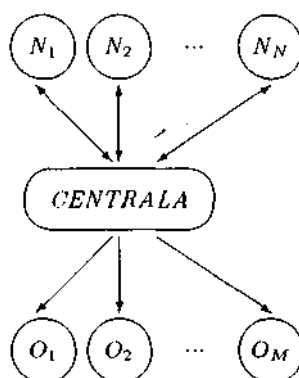

RYS. 5.13. Schemat komunikacji przez pośrednika

5.3.8 Centrala telefoniczna

W systemie działa N nadawców, M odbiorców oraz centrala, która ma K łączy ($K < \min(N, M)$). Nadawca cyklicznie losuje numer odbiorcy wywołując procedurę $\text{losuj}(m)$, następnie przekazuje ten numer centrali, od której otrzymuje numer łączy k . (Jeśli odbiorca jest zajęty lub brakuje wolnego łączy, to $k = 0$. W tym przypadku nadawca ponawia wysyłanie numeru odbiorcy do centrali.) Nadawanie jest realizowane za pomocą procedury $\text{nadaj}(k)$. Po zakończeniu nadawania nadawca zwalnia łączy. Odbiorca czeka, aż centrala dostarczy mu numer łączy, a następnie odbiera informacje ze wskazanego łączy wywołując procedurę $\text{odbierz}(k)$. Schemat komunikacji między procesami przedstawia rys. 5.14 (litera O oznacza odbiorcę, N — nadawcę).

Zapisz treści procesów $\text{NADAWCA}(1..N)$, $\text{ODBIORCA}(1..M)$ i CENTRALA .

RYŚ. 5.14. Centrala telefoniczna – schemat komunikacji

5.3.9 Obliczanie iloczynu skalarnego

Zapisz algorytm obliczenia iloczynu skalarnego dwóch N -elementowych wektorów a, b tak, aby operacje zwiększania indeksu, mnożenia dwóch współrzędnych i sumowania iloczynów realizowały się równoległe. Ostateczny wynik ma być wysłany do procesu WYJŚCIE.

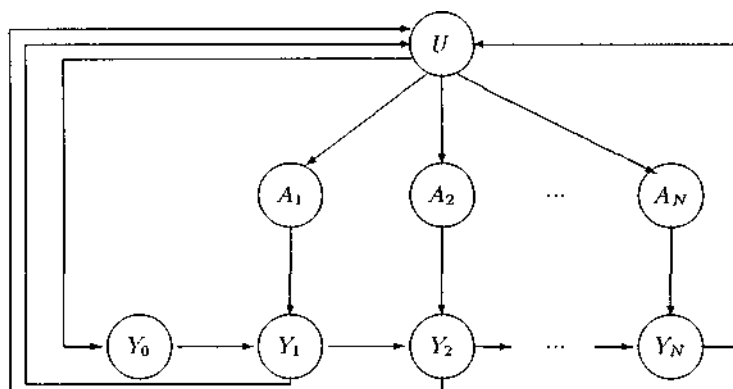
5.3.10 Obliczanie współczynników rozwinięcia dwumianu Newtona $(a + b)^n$

Tablica procesów $P(1..K)$ służy do wyznaczania wierszy trójkąta Pascala. (Przypominamy, że każdy wiersz trójkąta Pascala ma na obu końcach wartość 1, a każdy wewnętrzny i -ty element tego wiersza jest sumą elementów $i-1$ i i z poprzedniego wiersza.) Użytkownik U wysyła do procesu $P(i)$ numer wiersza, który chce otrzymać, czyli n , $n < K$. Następnie U odbiera współczynniki od procesów $P(i)$, ..., $P(n+1)$. Proces $P(i)$ po otrzymaniu od procesu U numeru wiersza n inicjuje n -krotnie obliczanie kolejnego wiersza trójkąta Pascala. Zapisz treści procesów $P(1..K)$ i fragment procesu U , który się z nimi komunikuje. Procesy P powinny móc wykonywać obliczenia wielokrotnie.

5.3.11 Mnożenie macierzy przez wektor

Zapisz układ procesów $A(1..N)$, $Y(0..N)$ służących do mnożenia macierzy $a(1..N, 1..M)$ przez wektor $x(1..M)$ oraz fragment procesu użytkownika U , który się z nimi komunikuje. Proces U wysyła najpierw wektor x element po elemencie do procesu $Y(0)$, a następnie kolejne wiersze macierzy a również element po elemencie w ten sposób, że i -ty wiersz trafia do procesu $A(i)$, $i = 1, \dots, N$. Poszczególne składowe wektora wyników $y(1..N)$ proces U odbiera od procesów $Y(i)$, $i = 1, \dots, N$. Proces $Y(0)$ przekazuje kolejne elementy wektora x do procesu $Y(1)$, a procesy $A(i)$ przekazują kolejne elementy wierszy macierzy a odpowiednio do procesów $Y(i)$, $i=1, \dots, N$.

Schemat komunikacji między procesami U , A i Y przedstawia rys. 5.15.

Rys. 5.15. Mnożenie macierzy przez wektor

W jakiej kolejności i do kogo proces U powinien wysyłać dane, aby można było zrezygnować z procesów pośredniczących $A(1..N)$ i $Y(0)$?

5.3.12 Obliczanie wartości wielomianu

Wersja 1. Zapisz „potok” do obliczania wartości wielomianu metodą Hornera, realizowaną przez N współbieżnych procesów $P(1..N)$. (Przypominamy, że metoda Hornera polega na wykonaniu obliczeń zgodnie ze wzorem $((a_j x + a_{N-i})x + a_{j+2})a_i + \dots)x + a_0$, co pozwala zaoszczędzić wielu operacji mnożenia.)

Proces $P(i)$ dostaje od procesu użytkownika $P(0)$ niepusty ciąg współczynników $a(M)$, $a(M-1), \dots, a(0)$, $(M < N)$ zakończony sygnałem końca, a następnie ciąg argumentów $x(1), \dots, x(k)$ (k jest dowolne) zakończony także sygnałem końca, po którym następuje znów ciąg współczynników itd.

Proces $P(N)$ przekazuje procesowi użytkownika $P(N+1)$ ciąg wartości $y(1), \dots, y(k)$ itd., przy czym $y(i) = a(0) + a(1)x(i) + \dots + a(M)x(i)^M$. (Jeśli $M < N - 1$, procesy $P(M+1), \dots, P(N)$ służą jedynie do „przepychania” wyników.) Schemat komunikacji między procesami przedstawia rys. 5.16.

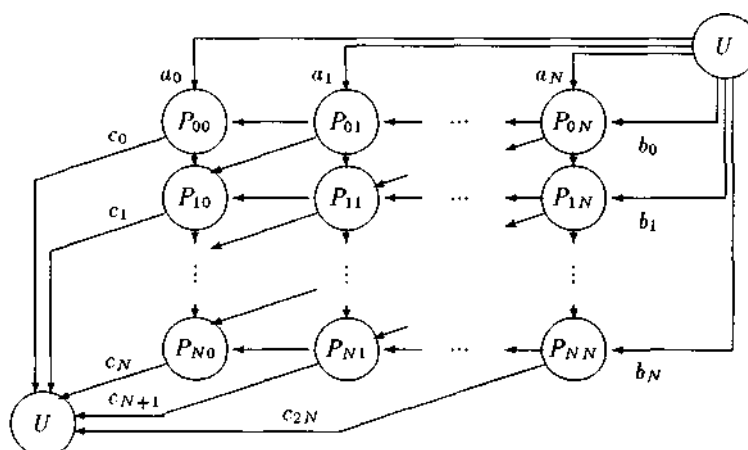
Rys. 5.16. Obliczanie wartości wielomianu

Wersja 2. Inny sposób przekazywania danych. Proces $P(0)$ przekazuje procesowi $P(1)$ współczynniki wielomianów w kolejności odwrotnej, a więc $a(0)$, $a(1)$, ..., $a(M)$. Następnie zamiast pojedynczych argumentów przekazuje ciąg par liczb $(x(i), 0)$, $i = 1, \dots, k$, zakończony sygnałem końca, potem znowu ciąg współczynników itd. Proces $P(N+1)$ odbiera od procesu $P(N)$ pary liczb $(x(i), y(i))$.

5.3.13 Mnożenie wielomianów

Tablica procesów $P(0..N, 0..N)$ służy do wyznaczania współczynników iloczynów wielomianów stopnia nie większego niż N . Procesy $P(0, j)$ odbierają od procesu użytkownika U współczynniki $a(j)$, $j = 0, \dots, N$, a procesy $P(i, N)$ współczynniki $b(i)$, $i = 0, \dots, N$. Wyniki $c(k)$ ($k = 0, \dots, 2N$) są odbierane przez proces U odpowiednio od procesów $P(k, 0)$, $k = 0, \dots, N$, $P(N, k-N)$, $k = N+1, \dots, 2N$. Współczynniki $a(j)$ są przekazywane wzdłuż kolumn w dół, $b(i)$ zaś wzdłuż wierszy z prawa na lewo. Obliczenia wartości $c(k)$ przebiegają wzdłuż przekątnych od prawego górnego rogu do lewego dolnego. Schemat komunikacji między procesami przedstawia rys. 5.17.

RYS. 5.17. Mnożenie wielomianów — schemat komunikacji

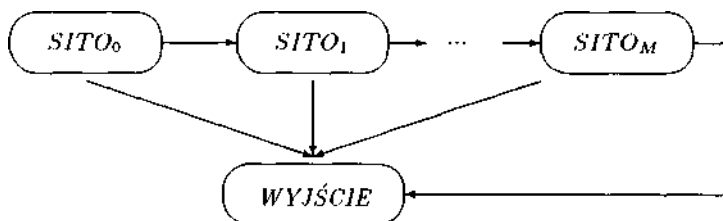
1. Zapisz algorytm procesu wewnętrznego tej tablicy, tzn. $P(i, j)$, przy czym $0 < i, j < N$.
2. Czym będą się różniły algorytmy procesów skrajnych?
3. Jaka jest najlepsza kolejność przekazywania współczynników do tej tablicy?

5.3.14 Sito Eratostenesa

Zapisz tablice procesów SITO ($0..M$) generującą liczby pierwsze z przedziału $<2, N>$ metodą sita Eratostenesa. Uzyskane liczby pierwsze powinny być wysłane do procesu WYJŚCIE. Przypominamy, że generowanie liczb pierwszych metodą sita Eratostenesa przebiega następująco. Najpierw wypisujemy dwójkę, a z ciągu liczb naturalnych $2, 3, 4, \dots, N$ wykreślamy liczby podzielne przez 2, następnie wypisujemy pierwszą niewykreśloną liczbę (będzie to oczywiście liczba 3) i wykreślamy liczby przez nią podzielne, następnie znowu

wypisujemy pierwszą niewykreśloną liczbę i wykreślamy wszystkie liczby przez nią podzielne, itd. Postępujemy tak, aż nie będziemy mogli już nic wykreślić. Wypisywane liczby i te, które pozostaną niewykreślone, to liczby pierwsze. Rysunek 5.18 przedstawia schemat komunikacji między procesami.

Jaka jest minimalna liczba sit dla danej liczby N ?

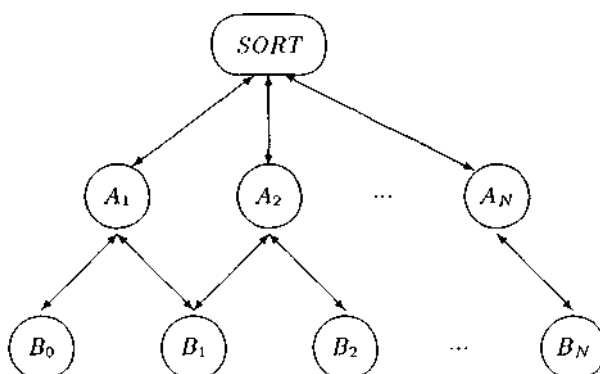

Rys. 5.18. Generowanie liczb pierwszych

5.3.15 Sortowanie oscylacyjne

Zapisz układ procesów sortujących N liczb $q(1..N)$ złożony z dwóch typów procesów: N procesów typu A i $N+1$ procesów typu B.

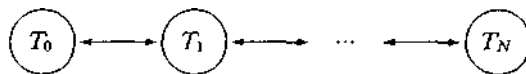
Proces użytkownika SORT w celu posortowania N liczb, wysyła po jednej z nich do procesów $A(1..N)$. Proces $A(i)$, $i = 1, \dots, N$, odbiera od procesu SORT liczbę, którą przekazuje do procesów $B(i)$ i $B(i-1)$. Następnie w pętli odbiera po jednej liczbie od procesów $B(i)$ i $B(i-1)$, po czym mniejszą wysyła do $B(i-1)$, a większą do $B(i)$. W ostatnim cyklu pętli proces $A(i)$ dowolną z liczb otrzymanych od procesów B (powinny być równe) wysyła z powrotem do procesu SORT. (Ile razy powinna wykonać się ta pętla?) Procesy $B(0)$ i $B(N)$ zwracają procesom $A(0)$ i $A(N)$ otrzymane liczby, natomiast procesy $B(i)$, $i = 1, \dots, N-1$, mniejszą z otrzymanych liczb przekazują do $A(i)$, większą do $A(i+1)$. Schemat komunikacji między procesami przedstawia rys. 5.19.

Rys. 5.19. Sortowanie oscylacyjne — schemat komunikacji

5.3.16 Tablica sortująca

Tablica sortująca składa się z N procesów $T(1..N)$. Proces użytkownika $T(0)$ przekazuje procesowi $T(1)$ co najwyżej N liczb. W każdej chwili może też zażądać od procesu $T(1)$ zwrotu liczby i wówczas powinien otrzymać najmniejszą ze znajdujących się w tablicy. Proces $T(i)$, $i = 1, \dots, N$, pobiera od poprzednika $T(i-1)$ liczbę. Wszystkie następne otrzymywane od $T(i-1)$ porównuje z tą, którą już ma. Jeśli nowa liczba jest mniejsza od posiadanej, to zatrzymuje ją, a dotychczasową przekazuje do procesu $T(i+1)$. W przeciwnym razie otrzymaną liczbę przekazuje od razu do procesu $T(i+1)$. Gdy proces $T(i-1)$ zażąda od $T(i)$ liczby, przekazuje on mu tę aktualnie posiadaną i ewentualnie żąda liczby od $T(i+1)$. Schemat komunikacji między procesami przedstawia rys. 5.20.

Rys. 5.20. Tablica sortująca — schemat komunikacji

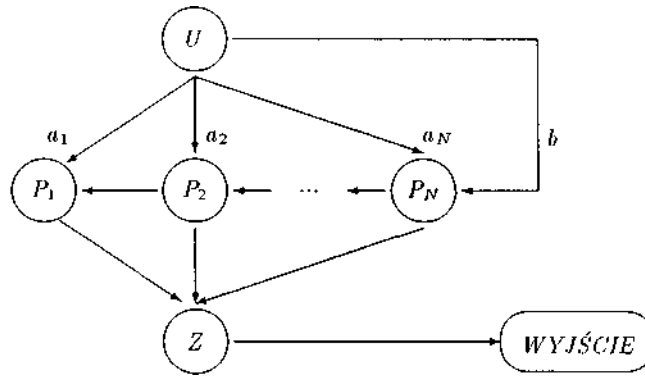
Zapisz treść tablicy procesów $T(1..N)$ oraz fragment $T(0)$, w którym się z niej korzysta. (Zadanie to pochodzi od Brinch Hansena.)

5.3.17 Porównywanie ze wzorcem

Układ procesów do porównywania ze wzorcem składa się z N procesów porównujących $P(1), \dots, P(N)$ i procesu zliczającego Z . Proces użytkownika U wysyła najpierw elementy wzorca $a(1..N)$ do procesów porównujących tak, aby wartość $a(i)$ trafiła do procesu $P(i)$, a następnie wysyła po kolei elementy tablicy $b(1..M)$, $M \gg N$, do procesu $P(N)$. Elementy te „przepływają” kolejno przez wszystkie procesy aż do $P(1)$. Proces $P(i)$ porównuje każdy otrzymany element z elementem wzorca. Jeśli jest zgodność, to wysyła do Z liczbę $n-i+1$ (przy czym n jest numerem kolejnego elementu) gdyż wykrył częściowe dopasowanie wzorca od pozycji $n-i+1$. Proces Z zlicza wszystko, co dostaje od procesów P , a te liczby, które otrzymał dokładnie N razy, wysyła do procesu WYJŚCIE (wzorzec pasuje na wszystkich N pozycjach).

Schemat komunikacji między procesami przedstawia rys. 5.21.

Zapisz treści procesów P , Z i fragment U , który je uruchamia.

RYS. 5.21. Porównywanie ze wzorcem – schemat komunikacji

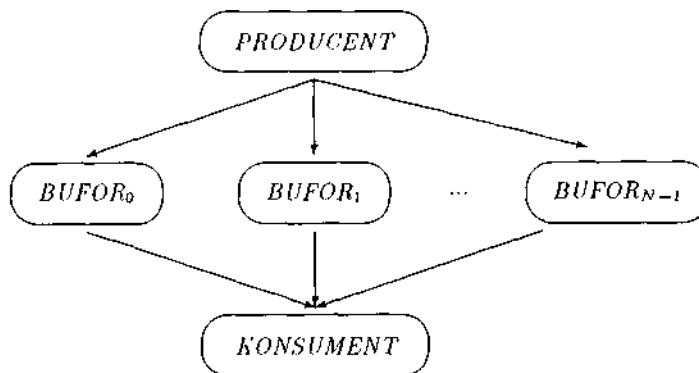
5.4 Rozwiązania

5.4.1 Producent i konsument z rozproszonym buforem

Rozwiązanie I

Oto rozwiązanie, w którym kolejność nie jest istotna. Każdy element bufora $BUFOR(i)$, $i = 0, \dots, N-1$, informuje proces *PRODUCENT* o tym, że jest wolny, próbując wysłać do niego sygnał *JESZCZE 0*.

Proces *PRODUCENT* wysyła wyprodukowaną porcję do tego elementu bufora, od którego udało mu się odebrać sygnał *JESZCZE Q*. Schemat komunikacji między procesami przedstawia rys. 5.22.

RYS. 5.22. Producent i konsument — rozwiązanie 1 i 3

```
comment N - rozmiar bufora;
[PRODUCENT:: p: porcja;
  *[true -> produkuj(p);
    [(i:0..N-1) BUFORU)TJESZCZE0 -> BUFOR(i)!p]
  ]
```

```

| | BUFOR(i:0..N-1):: p: porcja;
  * [true -> PRODUCENT! JESZCZE() ;
    [PRODUCENT?? -> KONSUMENT!p]
  ]
| | KONSUMENT:: p: porcja;
  * [(i:0..N-1) BUFOR(i)?p -> konsumuj(p)
]

```

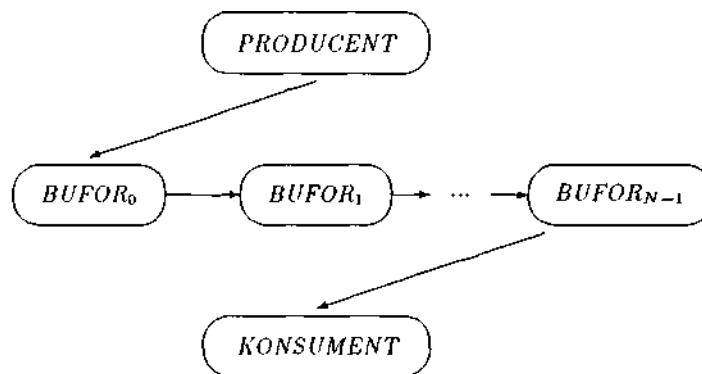
Rozwiązanie 2

Oto rozwiązanie z uwzględnieniem kolejności. Porcje są „przepychane” przez kolejne elementy bufora. Proces PRODUCENT wstawia zawsze do pierwszego elementu bufora. Proces KONSUMENT pobiera zawsze od ostatniego elementu bufora. Schemat komunikacji między procesami przedstawia rys. 5.23.

```

comment N - rozmiar bufora;
[PRODUCENT:: p: porcja;
  * [true -> produkuje(p); BUFOR(0)!p]
| | BUFOR(0):: p: porcja;
  * [PRODUCENT?? -> BUFOR(1)!p]
| | BUFOR(i:1..N-2):: p: porcja;
  * [BUFOR(i-1)?p -> BUFOR(i+1)!p]
| | BUFOR(N-1):: p: porcja;
  * [BUFOR(N-2)?p -> KONSUMENT!p]
| | KONSUMENT:: p: porcja;
  * [BUFOR(N-1)?p -> konsumuj(p)]
]

```


Rys. 5.23. Producent i konsument — rozwiązanie 2

Procesy BUFOR(0..N-1) można zapisać także krócej następująco:

```

BUFOR(i:0..N-1):: p: porcja;
  * [true -> [i = 0 -> PRODUCENT?p
             [!i <> 0 -> BUFOR(i-1)?p];
    [i = N-1 -> KONSUMENT!p
    [!i <> N-1 -> BUFOR(i+1)!p]
  ]
]

```


Rozwiązanie 3

W poprzednim rozwiązaniu każda porcja jest przekazywana między kolejnymi procesami bufora. Dzięki temu procesy producenta i konsumenta są bardzo proste, ale przejście porcji przez bufor może trwać długo.

Następujące rozwiązanie nie ma tej wady. Użyto tu przełącznika `nast`, który wskazuje procesowi `PRODUCENT`, do którego elementu bufora ma wstawiać, a procesowi `KONSUMENT`, z którego elementu bufora ma pobierać.

Schemat komunikacji między procesami przedstawia rys. 5.22.

```
comment N - wielkość bufora;
[PRODUCENT:: p: porcja; nast: integer;
  nast := 0;
  *[true -> produkuj(p);
    [(i: 0..N-1) nast = i -> BUFOR(i)!p;
      nast := (nast+1) mod N]
  ]
||BUFOR(i: 0..N-1):: p: porcja;
  *[PRODUCENT?? -> KONSUMENT!?]
|1 KONSUMENT:: p: porcja; nast: integer;
  nast := 0;
  *[(i: 0..N-1) nast = i; BUFOR(i)?p ->
    nast := (nast+1) mod N;
    konsumuj(p)
  ]
]
```

5.4.2 Powielanie plików

Rozwiązanie I

Przyjmijmy założenie, że każdy z procesów $P(i..N)$ może być albo czytelnikiem, albo pisarzem. Czytelnik będzie wysyłał do swojego SEKRETARZA komunikat POZWÓL (f else), a pisarz komunikat POZWÓL (true). Pozostałe komunikaty będą miały takie samo znaczenie jak w przykładzie 5.2.1.

Zmienna logiczna `pisarz` wskazuje, czy obsługa dotyczy czytelnika, czy pisarza, a zmienna logiczna `mam` mówi, czy czytelnik zarezerwował sobie miejsce w czytelni (dodając jedynekę do krążącego komunikatu). Zmienna `chcę` ma wartość `true` między odebraniem komunikatu POZWÓL a odebraniem komunikatu SKOŃCZYŁEM. Dzięki temu można odróżnić stan, w którym czytelnik już skończył czytać, ale ma jeszcze prawo do czytania. Jeśli w tym stanie będzie chciał ponownie czytać, to może to zrobić natychmiast. Jeśli w tym stanie otrzyma UPRAWNIENIE, to oddaje prawo do czytania. Zauważmy, że gdyby nie odróżniało się tego stanu, to kolejne czytania przez ten sam proces odbywałyby się co dwa obiegi żetonu.

```
comment N - liczba procesów;
SEKRETARZU: 1..N):: chcę, mam, pisarz: boolean;
                ile: integer;
[i = 1 -> SEKRETARZ(2)!UPRAWNIENIE(0)
[] i <> 1 -> skip ] ;
chcę := false;
mam := false;
*[P(i)?POZWÓL(pisarz) -> chcę := true;
  []not pisarz; mam -> P(i)!MOGE()
  []not pisarz; not mam -> skip
```

```

        [!pisarz -> skip ]
[]SEKRETARZ((i-2+N) mod N + 1)?UPRAWNIENIE(ile) ->
    [chcę; pisarz; ile = 0 -> P(i)!MOŻĘ();
        P(i)?SKOŃCZYŁEM();
        chcę := false
    Gchcę; pisarz; ile > 0 -> skip
    []chcę; not pisarz; mam -> skip
    Gchcę; not pisarz; not mam ->
        (mam, ile) := (true, ile + 1);
        P(i)!MOŻĘ()
    Gnot chcę; mam ->
        (mam, ile) := (false, ile - 1);
    Gnot chcę; not mam -> skip
];
SEKRETARZU mod N + 1) !UPRAWNIENIE(ile) ;
[]P(i)?SKOŃCZYŁEM() -> chcę := false
]

```

Rozwiązanie 2

Ponieważ wszyscy czytelnicy mogą odczytywać swoje kopie równocześnie, więc między procesami powinno dodatkowo krążyć tyle komunikatów, ilu jest czytelników. Komunikaty te nazwiemy MIEJSCEO, gdyż symbolizują one miejsce w czytelniku. Zakładamy, że liczba czytelników (miejsc) wynosi C , $C < N-1$. Na początku proces SEKRETARZ(1) wyśle w pierścień C komunikatów MIEJSCEO oraz jeden komunikat UPRAWNIENIEO, który będzie pełnił taką samą rolę jak semafor binarny W w przykładzie 3.2.3, tzn. będzie służył do wzajemnego wykluczania pisarzy. SEKRETARZ czytelnika może zezwolić na czytanie, jeśli otrzyma komunikat MIEJSCEO. SEKRETARZ pisarza może pozwolić na pisanie, jeśli otrzyma komunikat UPRAWNIENIEO, a następnie zbierze wszystkie komunikaty MIEJSCEO. Po zakończeniu czytania proces SEKRETARZ generuje nowy komunikat MIEJSCEO, po zakończeniu pisania trzeba wygenerować na nowo wszystkie komunikaty. W zmiennej *ile* zlicza się, ile komunikatów MIEJSCEO zebrał już pisarz. Zmienna *mam_prawo* wskazuje, czy pisarz już zdobył uprawnienie.

```

comment N - liczba procesów,
        C - liczba czytelników, C < N - 1;
SEKRETARZU: 1..N):: chcę, pisarz: boolean;
                    ile: integer; mam_prawo: boolean;
[i = 1 -> SEKRETARZ(2)!UPRAWNIENIEO;
    ile := C;
    *[ile > 0 -> SEKRETARZ(2) !MIEJSCEO;
        ile := ile - 1];

[]i <> 1 -> skip
];
chcę := false;
*[P(i)?POZWÓL(pisarz) ->
    (chcę, mam_prawo) := (true, false)
[] SEKRETARZ (U-2+N) mod N + 1)?MIEJSCE() ->
    [chcę; not pisarz -> P(i)!MOŻĘ();
        chcę := false
    []chcę; pisarz; mam_prawo -> ile := ile + 1;
        [ile = C -> P(i)!MOŻĘ();
            chcę := false
        [] ile < C -> skip ]
    [] chcę; pisarz; not mam_prawo ->
        SEKRETARZU mod N + 1)!MIEJSCE()
[]not chcę -> SEKRETARZ(i mod N + 1) !MIEJSCE()
]

```

```

[] SEKRETARZ (U-2+N) mod N + 1)?UPRAWNIENIE() ->
    [chcę; not pisarz ->
        SEKRETARZU mod N + 1) !UPRAWNIENIE()
    []chcę; pisarz -> mam_prawo := true;
    []not chcę ->
        SEKRETARZU mod N + 1) !UPRAWNIENIE()
    ]
[]P(i)?SKOŃCZYŁEM() ->
    [not pisarz -> SEKRETARZU mod N + 1)!MIEJSCE()
    [] pisarz ->
        SEKRETARZU mod N + 1)!UPRAWNIENIE();
        *[ile > 0 ->
            SEKRETARZU mod N + 1)!MIEJSCE();
            ile := ile - 1
        ]
    ]
]

```

Zauważmy, że założenie $C < N - 1$ jest istotne. Aby system działał, w pierścieniu może krążyć co najwyżej o jeden komunikat mniej niż jest procesów. Ponieważ proces SEKRETARZU) wysyła w pierścień $C + 1$ komunikatów, więc musi w nim być jeszcze co najmniej dwóch pisarzy. W przeciwnym razie powstałaby blokada. Jeśli system nie spełnia tego warunku, można dołożyć jednego lub dwóch SEKRETARZY (bez zwierzchniego procesu P) tylko po to, aby przechowywali krążące komunikaty.

Prezentowane rozwiązanie nie dopuszcza do zagłodzenia żadnej z grup. Wynika to z faktu, że wszystkie komunikaty krążą w pierścieniu. Zanim komunikat odwiedzi dwukrotnie ten sam proces, musi przedtem odwiedzić wszystkie pozostałe procesy, a więc każdy proces będzie miał swoją szansę zdobycia miejsca lub uprawnienia.

Rozwiązanie 3

Rozwiązanie problemu rozproszonej synchronizacji czytelników i pisarzy możemy otrzymać nieznacznie tylko modyfikując algorytm Ricarta i Agrawali.

Zauważmy, że czytelnik ma prawo odczytać swoją kopię, jeśli pozwolą mu na to wszyscy pisarze. Pisarz natomiast może zmienić wszystkie kopie, gdy pozwolą mu na to zarówno czytelnicy, jak i pozostali pisarze, a więc wszyscy współzawodniczący o dostęp. Jeżeli zatem tak ponumerujemy procesy, aby pisarze mieli numery od 1 do K a czytelnicy od K + 1 do N, to algorytm pisarzy i ich pomocników pozostaje taki, jak w algorytmie Ricarta i Agrawali, natomiast w procesach czytelników i ich pomocników trzeba odpowiednio zastąpić N przez K.

Rozwiązanie to nie preferuje żadnej z grup. Procesy są obsługiwane w takiej kolejności w jakiej zgłosiły swoje żądania z tym, że zgłaszający się po sobie czytelnicy mogą odczytywać swoje kopie jednocześnie.

5.4.3 Problem podziału

Zakończenie podziału można rozpoznać po tym, że jeden proces zwraca drugiemu liczbę wcześniej od niego otrzymaną. W następującym rozwiązaniu inicjatywę ma proces SPROC, który jako pierwszy wybiera liczbę maksymalną i przekazuje ją procesowi TPROC oraz decyduje, kiedy zakończyć działanie. TPROC odbiera jedynie liczby od SPROC, umieszcza je w swoim zbiorze $zbiórT$ i zwraca element minimalny. Zauważmy, że proces

SPROC może usiiwać element ze zbioru zbiórS dopiero po otrzymaniu odpowiedzi od procesu TPROC.

```
comment S - liczba elementów zbioru zbiórS,
      T - liczba elementów zbioru zbiórT;
[SPROC:: zbiórS: (1..S) integer;
      m, n: integer;
      dalej: boolean;
      dalej := true;
      *[dalej -> m := max_elem(zbiórS);
      TPROC!m;
      TPROC?n;
      [m = n -> dalej := false;
      [] m <> n -> zbiórS := zbiórS - {m} + {n}
      ]
      ]
IITPROC:: zbiórT: (1..t) integer; m: integer;
      *[SPROC?m -> zbiórT := zbiórT + {m};
      m := min_elem(zbiórT);
      zbiórT := zbiórT - {m};
      SPROCIm
      ]
]
```

5.4.4 Obliczanie histogramu

W tym rozwiązaniu warto zwrócić uwagę na sposób przesyłania wartości progowych z procesu SEG(O) do procesów SEG(k), $k = 1, \dots, N$, wynikający z faktu, że nie można użyć zmiennej jako indeksu procesu. Wynikowa tablica h jest w procesie SEG(O) zadeklarowana bezpośrednio przed jej użyciem. Po zakończeniu się procesu WEJŚCIE dozór drugiej pętli w procesie SEG(O) staje się fałszywy i proces ten wysyła sygnał KONIEC(). Sygnał ten jest przekazywany kolejno przez wszystkie procesy SEG(k:l, N), a proces SEG(N) przekazuje go procesowi STAT. W chwili odebrania tego sygnału proces STAT wie na pewno, że odebrał już wszystkie wysłane do niego sygnały LICZ.

W procesie STAT zastosowano charakterystyczny sposób zerowania tablicy h. Pętla wykona się dokładnie tyle razy, ile elementów niezerowych było inicjalnie w tablicy. Jeśli wszystkie deklarowane w procesie zmienne są automatycznie ustawione na wartości zerowe, to pętla nie wykona się ani razu.

Oczywiście i tak wymaga to sprawdzenia wszystkich N dozorów pętli, ale CSP jest językiem zakładającym najwyższy możliwy stopień współbieżności.

Zmienna dalej w procesach SEG i STAT służy do zatrzymania pętli w razie otrzymania sygnału końca KONIEC().

```
comment N - liczba wartości progowych;
[SEG(O):: i: integer; x: real; a: (1..N) real;

      i := 1; *[(k:1..N) k = i -> SEG(k)!a(k); i := i + 1];
      *[WEJŚCIE?x -> SEG(1)!x];
      SEG(1)!KONIEC();
      h: (1..N) integer;
      i := 1; *[i <= N -> STAT?h(i); i := i + 1];

      ||SEG(k:1..N):: a,x:real; dalej: boolean;
      *[SEG(0)?a ->
```

```

    dalej := true;
    *[dalej; SEG(k-1)?x -> [x < a -> STAT!LICZ()
                           [] x >= a -> SEG(k+1)!x
                           ]
    [] dalej; SEG(k-1)?KONIEC() ->
        [k = N -> STAT!KONIEC()
        [] k < N -> SEG(k+1)!KONIECQ
        ]
        dalej := false;
    ]
]
||STAT:: i:integer; h:(1..N) integer; dalej: boolean;
*[true ->
    *[(k:1..N) h(k) <> 0 -> h(k) := 0];
    dalej := true;
    *[(k:1..N) dalej; SEG(k)?LICZ() -> h(k) := h(k) + 1
    [] dalej; SEG(N)?KONIEC() -> dalej := false];
    i := 1;
    *[i <= N -> SEG(0)!h(i); i := i + 1]
]
]

```

5.4.5 Korygowanie logicznych zegarów

W prezentowanym rozwiązaniu proces P chcąc otrzymać od KONTROLERA największą wartość zaobserwowanego czasu, wysyła do niego najpierw sygnał DAJ(). Wartość lokalnego logicznego zegara jest pamiętana w zmiennej c. Numer obrotu pętli, w którym ma nastąpić synchronizacja jest pamiętany w zmiennej z.

```

[P(1:1..N):: j, z, c, t: integer;
    (c, z) := (0, i);
    *[true -> własne_sprawy(i);
        c := c + 1;
        [ c O z -> skip
        [] c = z -> KONTROLER(i)!DAJ();
            KONTROLER(i)?t;
            [t > c -> c := t + 1
            [] t <= c -> skip ]
            z := c + M;
            losuj(j);
            [(k:1..N) j = k -> KONTROLER(k)!c]
        ]
    ]
]
||KONTROLER(i:1..N):: c, t: integer;
    c := 0;
    *[(k:1..N) P(k)?t -> [t > c -> c := t
                        [] t <= c -> skip]
    [] P(i)?DAJ() -> P(i)!c
    ]
]

```

Są dwa powody wyodrębnienia procesu KONTROLER (przyjmującego komunikaty) z procesu P (wysyłającego komunikaty). Po pierwsze, chodzi o uniknięcie blokady, która mogłaby powstać, gdyby pewna grupa procesów P chciała jednocześnie wysłać komunikaty ze swoimi czasami do innych procesów z tej grupy. Każdy proces chciałby wysłać, ale nikt nie

chciałby odebrać. Po drugie, w trakcie wykonywania własnych spraw proces nie mógłby przyjmować komunikatów i nadawca byłby niepotrzebnie wstrzymywany.

5.4.6 Głosowanie

Ponieważ na początku wszystkie procesy mają równą szansę w głosowaniu, w lokalnej tablicy t procesu P umieszczamy najpierw same jedynki. Po oddaniu głosu i otrzymaniu wyników głosowania proces P znajduje w tej tablicy niezerowe minimum. Głosowanie kończy się, gdy to minimum ma wartość N , co oznacza, że wszystkie głosy padły na jeden proces; zmienna min wskazuje wówczas na wybrany proces. Proces LICZ cyklicznie pobiera od procesu SIEĆ po N liczb traktując je jako głosy jednej tury, zlicza je w tablicy w i przekazuje procesowi P .

```
[P(i:1..N)::
    t:(1..N) integer;
    jeszcze: boolean;
    min, j: integer;
    *[(k:1..N) t(k) <> 1 -> t(k) := 1] ;
    jeszcze := true;
    * [jeszcze -> SIEĆ!głosuj(t);
        LICZ(i)?t;
        min := 1;
        *[t(min) = 0 -> min := min + 1];
        j := min + 1;
        *[j<=N -> [t(j) >= t(min) -> skip
                    Gt(j) = 0 -> skip
                    [t(j) <> 0; t(j) < t(min) -> min := j
                    ];
                    j = j + 1
                ];
        jeszcze := t(min) <> N;
        t(min) := 0;
    ]
|| LICZ(i:1..N):: k, j:integer; w:(1..N) integer;
    *[true ->
        *[(k:1..N) w(k) <> 0 -> w(k) := 0];
        j := 1;
        *[j<=N; SIEĆ?k -> (j, w(k)) := (j+1, w(k)+1)];
        P(i)!w
    ]
|| SIEĆ:: j, g:integer;
    *[(i:1..N) P(i)?g -> j := 1;
        *[(k:1..N) j = k -> LICZ(k)!g; j := j + 1]
    ]
]
```

Jak widać, proces SIEĆ jedynie rozsyła liczbę otrzymaną od procesu P do wszystkich procesów LICZ. Jest więc tylko pośrednikiem w przekazywaniu. P mógłby sam rozsyłać swoje głosy do wszystkich procesów LICZ. LICZ musiałby jednak wówczas sprawdzać, od którego procesu P otrzymał już głos w danej turze. Jest to konieczne, gdyż pewne procesy P mogą chcieć oddać głos w następnej turze (bo ich procesy LICZ już otrzymały wszystkie głosy), zanim głosy z poprzedniej tury trafią do wszystkich procesów LICZ. W rezultacie proces LICZ może otrzymywać przeplatane głosy z dwóch różnych tur.

Włączenie procesu LICZ (przyjmującego komunikaty) do procesu P (wysyłającego komunikaty) nie jest możliwe, gdyż mogłaby powstać blokada wtedy, gdyby pewna grupa procesów P chciała jednocześnie wysłać komunikaty ze swoimi głosami. SIEĆ odebrałaby

pierwszy komunikat, ale nie mogłaby przekazać go dalej, bo wszystkie inne procesy z tej grupy nie czekałyby na odbiór z SIECi lecz na wysłanie do niej.

5.4.7 Komunikacja przez pośrednika

Proces POŚREDNIK przechowuje informację o komunikatach w trzech tablicach: ile: (1..N) integer; kom: (1..M) komunikat; adr: (1..M) integer. Element tablicy ile(j), $j = 1, \dots, N$, zawiera liczbę komunikatów znajdujących się u pośrednika, skierowanych do procesu P(j); natomiast kom(i), $i = 1, \dots, M$, zawiera komunikat skierowany do procesu o numerze adr(i), takim że $\text{adr}(i) = j$. Jeżeli POŚREDNIK ma komunikaty dla procesu P, to przyjmuje od niego żądania przesłania komunikatu. Następnie wyszukuje komunikat i przekazuje go adresatowi, modyfikując informację o komunikatach. Ponieważ w systemie jest stałą liczbą komunikatów, więc jeśli jakiś proces P przekazuje POŚREDNIKowi komunikat, to na pewno jest nań wolne miejsce w tablicach. Po otrzymaniu komunikatu POŚREDNIK znajduje wolne miejsce w tablicach kom i adr, a następnie zapamiętuje komunikat wraz z niezbędnymi danymi.

```
comment N - liczba procesów,
        M - liczba komunikatów;
[P(i: 1..N):: k: komunikat; j: integer;
  comment j jest numerem odbiorcy;
  *[true -> POŚREDNIK! CHCE ();
    POŚREDNIK?k;
    przetwórz(k);
    losuj(j);
    POŚREDNIK! (k,j);
    własne_sprawy(i)
  ]
||POŚREDNIK::
  ile: (1..N) integer;
  kom: (1..M) komunikat; k: komunikat;
  adr: (1..M) integer; i, n: integer;
  i := 1; *[i <= N -> ile(i) := 0; i := i + 1];
  i := 1; *[i <= M -> losuj(adr(i));
    ile(adr(i)) := ile(adr(i)) + 1;
    kom(i) := generuj.komunikat;
    i := i -t- 1
  ];
  *[(j: 1..N) P(j)?(k,n) -> i := 1;
    *[adr(i)<>0 -> i := i + 1];
    (adr(i), kom(i), ile(n)) := (n, k, ile(n)-H);
  ](j: 1..N) ile(j) > 0; P(j)?CHCE() ->
    i := 1;
    *[adr(i)<>j -> i := i + 1];
    P(j)!kom(i);
    (adr(i), ile(j)) := (0, ile(j)-1)
  ]
]
```

W przedstawionym rozwiązaniu wyszukiwanie wolnego miejsca oraz adresu w tablicy adr odbywa się zawsze od początku. W rezultacie komunikaty każdego adresata są przez pośrednika przechowywane zgodnie z kolejką odwrotną (stos). Zmodyfikujemy proces POŚREDNIK tak, aby komunikaty były traktowane sprawiedliwie. W poniższym rozwiązaniu po przyjęciu komunikatu następuje niedeterministyczny wybór wolnego elementu tablicy adr,

natomiast po otrzymaniu od procesu P sygnału CHCEŃO — niedeterministyczny wybór komunikatu skierowanego do tego procesu.

```
POŚREDNIK::
  ile: (1..N) integer;
  kom: (1..M) komunikat; k: komunikat;
  adr: (1..M) integer; i, n: integer;
  i := 1; *[i <= N -> ile(i) := 0; i := i + 1] ;
  i := 1; *[i <= M -> losuj(adr(i));
                    ile(adr(i)) := ile(adr(i)) + 1;
                    kom(i) := generuj.komunikat;
                    i := i + 1
                ];
  *[(j: 1..N) P(j)?(k,n) ->
    [(i: 1..M) adr(i) = 0 ->
      (adr(i), kom(i), ile(n)) := (n, k, ile(n)-H)
    ]
  ][(j: 1..N) ile(j) > 0; P(j)?CHCEŃ() ->
    [(i: 1..M) adr(i) = j -> P(j)!kom(i);
      (adr(i), ile(j)) := (0, ile(j)-1)
    ]
  ]
]
```

5.4.8 Centrala telefoniczna

Proces CENTRALA musi pamiętać stan swoich łączy. Zmienna wolne wskazuje, ile łączy jest w danej chwili wolnych. W tablicy kanał jest pamiętane, który z procesów ODBIORCA korzysta aktualnie z danego łącza. W tablicy odbiór pamięta się, czy dany ODBIORCA jest aktualnie zajęty inną rozmową. Centrala zwraca procesowi NADAWCA wartość 0, jeśli nie ma wolnego łącza (wolne = 0) lub jeśli ODBIORCA, z którym chce się połączyć nadawca, jest zajęty (odbiór(m) = true). Jeśli połączenie jest możliwe, proces CENTRALA zmniejsza wartość zmiennej wolne i wyszukuje numer wolnego łącza przeglądając tablicę kanał. Następnie informuje odpowiedni proces ODBIORCA wysyłając do niego numer łącza, przez które ma odebrać rozmowę (telefon dzwoni u odbiorcy). Ponieważ w CSP nie można użyć zmiennej jako indeksu procesu, zastosowano tu instrukcję alternatywy z tablicą dozorów. Proces NADAWCA informuje proces CENTRALA o zakończeniu nadawania wysyłając komunikat ZWALNIAM(k), przy czym k jest numerem przyznanego łącza (oznacza to odłożenie słuchawki). W tym rozwiązaniu tylko proces NADAWCA może zwolnić linię. Odpowiada to rzeczywistemu zachowaniu się central telefonicznych.

```
comment N - liczba nadawców,
        M - liczba odbiorców,
        K - liczba łączy;
[NADAWCA(i:1..N):: m, k: integer;
  *[true -> losuj(m);
    k := 0;
    *[k = 0 -> CENTRALA!m; CENTRALA?k];
    nada(j(k));
    CENTRALA!ZWALNIAM(k);
  ]
| [ODBIORCA(i:1..M):: k: integer;
  *[CENTRALA?k -> odbierz(k)]
MCENTRALA:: m, i, wolne: integer;
  kanał: (1..K) integer;
  odbiór: (1..M) boolean;
  *[(!!..K) kanał(i) <> 0 -> kanał(i) := 0];
```

```

*[(i:1..M) odbiór(i) -> odbiór(i) := false];
wolne := K;
*[(j:1..N) NADAWCA(j)?m ->
  [wolne = 0 -> NADAWCA(j)!0
  [] odbiór(m) -> NADAWCA(j)!0
  [] not odbiór(m); wolne O O ->
    (i, wolne) := (1, wolne-1);
    *[kanał(i) <> 0 -> i := i + 1];
    (odbior(m), kanał(i)) := (true, m);
    [(k:1..M) k = m -> ODBIORCA(k)!i];
    NADAWCA(j)!i;
  ]
[] (j:1..N) NADAWCA(j)?ZWALNIAM(i) ->
  (odbior(kanał(i)), kanał(i), wolne) :=
    (false, 0, wolne+1);
]
]

```

W tym rozwiązaniu wybór wolnego kanału zaczyna się zawsze od numeru 1. W ten sposób wykorzystanie kanałów będzie nierównomierne — te o niższych numerach będą używane częściej niż te o wyższych numerach.

Można tego uniknąć wybierając kanał niedeterministycznie w następujący sposób:

```

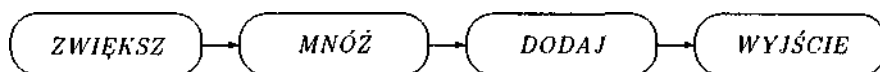
[(k:1..K) kanał(k) <> 0 -> i := k].

```

5.4.9 Obliczanie iloczynu skalarnego

Proces ZWIĘKSZ wykonuje N-krotnie zwiększanie i wysyłanie do procesu MNÓŻ wartości i , po czym kończy się. W procesach MNÓŻ i DODAJ pętle są nieograniczone, co może sugerować, że procesy te będą wykonywać się w nieskończoność. Jednak zgodnie z semantyką CSP, jeśli proces, na który czeka operacja wejścia w dozorze, nie istnieje (np. już się zakończył), to dozór jest fałszywy. Tak więc po otrzymaniu ostatniego i z procesu ZWIĘKSZ zakończy się proces MNÓŻ, co spowoduje, że zakończy się także proces DODAJ.

Schemat komunikacji między procesami przedstawia rys. 5.24.

Rys. 5.24. Obliczanie iloczynu skalarnego

```

[ZWIĘKSZ:: i: integer;
  i := 0;
  *[ i < N -> i := i + 1; MNÓŻ!i]
|| MNÓŻ:: i: integer; a,b: (1..N) real;
  *[ ZWIĘKSZ?! -> DODAJ!a(i)*b(i)]
|| DODAJ:: s.iloczyn: real;
  iloczyn := 0;
  *[ MNÓŻ?s -> iloczyn := iloczyn + s]
  WYJŚCIE!iloczyn
]

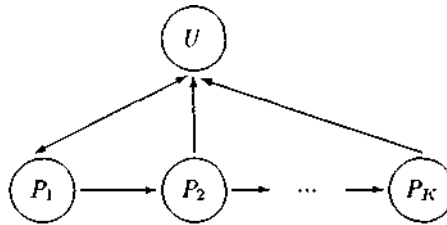
```

5.4.10 Obliczanie współczynników rozwinięcia dwumianu Newtona $(n + b)^n$

Obliczanie wykonuje się „falami”. Każda fala rozpoczyna się w $P(1)$ i dociera o jeden proces dalej niż poprzednia. Liczba fal przechodzących przez dany proces jest o jeden mniejsza od liczby fal przechodzących przez proces poprzedni. Po przejściu odpowiedniej liczby fal procesy wysyłają obliczone współczynniki do procesu U . Zmienna n w procesie $P(i)$, $i = 1, \dots, K$, oznacza liczbę fal, które jeszcze mają przejść przez proces, natomiast x jest wartością i -tego elementu obliczanego właśnie wiersza trójkąta Pascala.

Przejście kolejnej fali polega na tym, że każdy proces dodaje do swojej starej wartości x starą wartość otrzymaną od procesu o numerze o jeden niższym, czyli y . W efekcie nowe wartości w poszczególnych procesach tworzą kolejny wiersz trójkąta Pascala. Zauważmy, że jeśli proces U wyśle do $P(1)$ liczbę ujemną, to instrukcja alternatywy w procesie $P(1)$ zakończy się z błędem, w rezultacie cały proces zakończy się z błędem. Procesy $P(i)$, $i = 2, \dots, K$, wówczas zakończą się (poprawnie) jeden po drugim, ponieważ instrukcje wejścia w dozorze zwrócą wartość false.

Schemat komunikacji między procesami przedstawia rys. 5.25.

Rys. 5.25. Obliczanie współczynników dwumianu Newtona

```

comment K - liczba procesów liczących;
[U:: i, n: integer; w: (1..K) integer;

P(1)!n;
i := 1;
*[(j:1..K) j = i; i <= n + 1; P(j)?w(j) -> i := i + 1]
| P(1):: n: integer;
*[ U?n ->
    C n = 0 -> skip
    [] n > 0 -> P(2)!n-1;
                *[n > 1 -> P(2)!1; n := n - 1]
    ];
    U!1
]
1 | P(i:2..K):: n: integer; x, y: integer;
*[ P(i-1)?n -> x := 1;
    [n = 0 -> y := 0
    [] n > 0 -> P(i+1)!n-1; P(i-1)?y
    ];
    *[n>1 -> x := x + y; P(i+1)!x; n := n - 1; P(i-1)?y];
    U!x+y
]
]

```

5.4.11 Mnożenie macierzy przez wektor

Proces $Y(i)$, $i = 1, \dots, N$, sumuje kolejne iloczyny liczb $x(j)$ i $a(i,j)$, $j = 1, \dots, M$, otrzymywane odpowiednio od $Y(i-1)$ i $A(i)$. Liczby $x(j)$ są przekazywane dalej do procesu $Y(i+1)$, $i = 1, \dots, N-1$. Procesy $Y(0)$ oraz $A(i)$, $i = 1, \dots, N$ najpierw pobierają, cały wektor od procesu U , a następnie wysyłają go do odpowiedniego procesu Y .

```
comment N,M - wymiary macierzy;
[U:: j, k: integer; y: (1..N) real; x: (1..M) real;
    a: (1..N, 1..M) real;

    j := 1; *[j <= M -> Y(0)!x(j); j:=j + 1];
    k := 1;
    *[(i:1..N) i = k -> j := 1;
        *[j <= M -> A(i)!a(i,j), j := j + 1];
        k := k + 1
    ];

    k := 1; *[(i:1..N) i = k -> Y(i)?y(i); k := k + 1]
| |A(i:1..N):: a: (1..M) real; j: integer;
    *[true -> j := 1; *[j <= M; U?a(j) -> j := j + 1];
    j := 1; *[j <= M -> Y(i)!a(j); j := j + 1]
]
| |Y(0):: x: (1..M) real; j: integer;
    *[true -> j := 1; *[j <= M -> U?x(j); j := j + 1] ;
    j := 1; *[j <= M -> Y(1)!x(j); j := j + 1]
| |Y(i:1..N):: a, x, y: real; j: integer;
    *[true -> (y, j) := (0, 1);
        *[j <= M -> Y(i-1)?x; A(i)?a; y := y + a * x;
            [i O N -> Y(i+1)!x
            [] i = N -> skip] ;
            j := j + 1;
        ];
    U!y
]
]
```

Można zrezygnować z procesów pośredniczących $Y(0)$ oraz $A(1..N)$, jeśli proces użytkownika U będzie wysyłał dane w następującej kolejności. Najpierw $x(1)$ i $a(1,1)$ do $Y(1)$, następnie $x(2)$ i $a(1,2)$ do $Y(1)$ oraz $a(2,1)$ do $Y(2)$, potem $x(3)$ i $a(1,3)$ do $Y(1)$, $a(2,2)$ do $Y(2)$ oraz $a(3,1)$ do $Y(3)$, itd. Na końcu powinien przekazać $a(N,M)$ procesowi $Y(N)$.

5.4.12 Obliczanie wartości wielomianu

Rozwiązanie wersji 1

Każdy proces $P(i)$ zatrzymuje u siebie pierwszy otrzymany współczynnik (będzie to $a(M+1-i)$), a następnie przekazuje procesowi $P(i+1)$. W trakcie obliczeń proces $P(i)$, $i > 1$, otrzymuje od procesu $P(i-1)$ oprócz argumentu x także sumę częściową $a(M)*x^2 + a(M-1)*x + \dots + a(M+2-i)$, którą (zgodnie z algorytmem Homera) mnoży przez x , a następnie dodaje swój współczynnik $a(M+1-i)$. Zmienna ix wskazuje, z którym strumieniem danych mamy do czynienia, a zmienna im — czy proces dostał już swój współczynnik. Jeśli do procesu nie dotarł współczynnik, a dotarł już argument, to otrzymywane następnie sumy częściowe przekazuje dalej bez zmian (są to po prostu wyniki końcowe obliczone przez

wcześniejsze procesy). Proces $P(N)$ przekazuje procesowi użytkownika $P(N+1)$ jedynie obliczone wyniki. Sygnał KONIEC() oddziela od siebie wyniki dla każdego wielomianu.

```
comment N - liczba procesów liczących;
[P(i:1..N):: ikxy, mam: boolean; a, b, x, y: real;
  (ikxy, mam) := (false, false);
  *[ not ikxy; P(i-1)?b ->
    [mam -> P(i+1)!b
    [] not mam -> (mam, a) := (true, b)]
  [] ikxy; P(i-1)?x -> [i <> 1 -> P(i-1)?y
    [] i = 1 -> y := 0 ];
    [i O N -> P(i+1)!x
    [] i = N -> skip ] ;
    [mam -> P(i+1)!y*x+a
    [] not mam -> P(i+1)!y]
  [] P(i-1)? KONIEC() -> [i <> N -> P(i+1)!KONIEC()
    [] i = N; ikxy -> P(N+1)!KONIEC()
    [] i = N; not ikxy -> skip
    ];
    ikxy := not ikxy;
    mam := mam and ikxy;
  ]
]
```

Rozwiązanie wersji 2

Każdy proces $P(i)$ zatrzymuje u siebie pierwszy otrzymany współczynnik, ale jeśli otrzyma następny, to ten, który już miał, przesyła procesowi $P(i+1)$, i a zatrzymuje u siebie nowo otrzymany współczynnik (ostatecznie będzie to także $a(M+1-i)$). W trakcie obliczeń proces $P(i)$, $i > 1$, otrzymuje od procesu $P(i-1)$ parę: argument i sumę częściową $a(M)*x_{1-2} + a(M-1)*x_{i-3} + \dots + a(M+2-i)$. (Proces $P(1)$ zamiast sumy częściowej otrzymuje 0.)

Proces $P(i)$ przesyła do procesu $P(i+1)$ otrzymany argument oraz sumę częściową pomnożoną przez x z dodanym współczynnikiem $a(M+1-i)$. Jak poprzednio, zmienna *mam* wskazuje, czy proces ma swój współczynnik. W tym przypadku proces nie musi pamiętać, z którym strumieniem danych ma do czynienia, wskazuje na to bowiem typ otrzymywanego komunikatu. Jeśli otrzyma pojedynczą liczbę, jest to na pewno współczynnik, jeśli parę liczb, jest to argument z sumą częściową. Sygnał KONIEC() informuje proces o tym, że skończyły się obliczenia dla danego wielomianu i że teraz albo otrzyma jakiś współczynnik z nowego wielomianu, albo będzie jedynie przekazywał wyniki obliczone przez wcześniejsze procesy.

```
comment N - liczba procesów liczących;
[P(i:1..N):: wsp, mam: boolean; a, b, x, y: real;
  mam := false;
  *[P(i-1)?b -> [ mam -> P(i+1)!a
    [] not mam -> mam := true
    ]
    a := b;
  [] P(i-1)?(x,y) -> [mam -> P(i+1)! (x,y*x+a)
    [] not mam -> P(i+1)! (x,y)]
  [] P(i-1)?KONIEC() -> mam := false;
    P(i+1)!KONIEC()
  ]
]
```

5.4.13 Mnożenie wielomianów

ad.1. Trzy zmienne logiczne `mam_a`, `mam_b` i `mam_c` służą do pamiętania, czy proces $P(i,j)$ dostał już współczynnik odpowiednio $a(j)$ i $b(i)$ oraz wynik częściowy c . Dzięki użyciu tych zmiennych uzyskuje się większą współbieżność wykonywania procesów, nie można bowiem z góry przewidzieć, którą ze spodziewanych trzech wartości proces otrzyma jako pierwszą.

```
comment N - maksymalny stopień mnożonych wielomianów
[P(i:1..N-1,j:1..N-1):: a,b,c: real;
  mam_a, mam_b, mam_c: boolean;
  (mam_a, mam_b, mam_c) := (false, false, false);
  *[not mam_a; P(i-1,j)?a -> P(i+1,j)!a; mam_a := true
    [] not mam_b; P(i,j+1)?b -> P(i,j-1)!b; mam_b := true
    [] not mam_c; P(i-1,j+1)?c -> mam_c := true
    [] mam_a; mam_b; mam_c -> P(i+1,j-1)!c+a*b;
      (mam_a, mam_b, mam_c) := (false, false, false)
  ]
]
```

Zauważmy, że przy takiej treści procesów $P(i, j)$ jest możliwe potokowe obliczanie iloczynów dla wielu par wielomianów jednocześnie.

ad. 2. Procesy $P(0,j)$, $j = 0, \dots, N$ będą miały w pierwszym dozorze zamiast instrukcji $P(i-1, j)?a$ instrukcję $U?a$. Analogicznie procesy $P(i,N)$, $i = 0, \dots, N$ będą miały w drugim dozorze zamiast instrukcji $P(i,j+1)?b$ instrukcję $U?b$. Procesy obu tych grup nie będą miały w ogóle zmiennej `mam_c` i trzeciego dozoru, a zamiast wartości $c+a*b$ będą wysyłać $a*b$. W procesach $P(i,0)$, $i = 0, \dots, N$, nie będzie instrukcji $P(i,j-1)!b$, a w procesach $P(N, j)$, $j = 0, \dots, N$, nie będzie instrukcji $P(i+1,j)!a$. Procesy obu tych grup będą miały zamiast instrukcji $P(i+1, j-1)!c+a*b$ instrukcję $U!c+a*b$.

ad. 3. W powyższym rozwiązaniu obliczenia współczynników iloczynu dwóch wielomianów zaczynają się od prawego górnego rogu tablicy procesów $P(0..N, 0..N)$. Zatem pierwszym procesem, który otrzyma oba współczynniki powinien być proces $P(0, N)$, następnymi — procesy $P(0, N-1)$ oraz $P(1, N)$ itd., a ostatnimi — procesy $P(0, 0)$ i $P(N, N)$, które od razu zwracają użytkownikowi iloczyn otrzymanych liczb. Użytkownik powinien więc przekazywać współczynniki w następującej kolejności $a(N)$, $b(0)$, $a(N-1)$, $b(1)$, $a(N-2)$, $b(2)$, ..., $a(0)$, $b(N)$.

5.4.14 Sito Eratostenesa

Proces $SITO(0)$ wysyła do procesu $WYJŚCIE$ liczbę 2, a liczby nieparzyste z przedziału $<3, N>$ wysyła do procesu $SITO(1)$. Każdy z procesów $SITO(l..M)$ pierwszą liczbę, którą odbierze od poprzednika, wysyła do procesu $WYJŚCIE$, a wszystkie następne przesiewa i dalej posyła tylko te, które nie są podzielne przez pierwszą otrzymaną. Ostatni proces wysyła przesiane liczby bezpośrednio do procesu $WYJŚCIE$ (powinny to być tylko liczby pierwsze).

```
comment M - liczba sit,
  N - górna granica generowanych liczb pierwszych;
[SITO(0):: i: integer;
```

```

        WYJŚCIE!2;
        i := 3; *[i <= N -> SITO(1)!i; i := i + 2]
|| SITO(j:1..M):: i, k: integer;
    SITO(j-1)?i;
    WYJŚCIE!i;
    *[SITO(j-1)?k ->
        [k mod i = 0 -> skip
        [] k mod i <> 0 -> [j = M -> WYJŚCIE!k
                           [] j <> M -> SITO(j + 1)!k]
    ]
]
]

```

Aby odpowiedzieć na pytanie, jaka jest minimalna liczba sit potrzebna do przesiania N liczb naturalnych, rozważmy liczbę pierwszą p , która trafi do ostatniego sita SITO (M). Niech q będzie następną liczbą pierwszą po p . Najmniejszą liczbą złożoną, którą przepuści SITO (M) jest $q \cdot q$. Wszystkie mniejsze liczby złożone muszą bowiem być podzielne przez jakąś liczbę pierwszą mniejszą od q , a więc zostaną odsiane albo przez SITO (M), albo przez poprzednie sita.

Zatem do przesiania wszystkich liczb z zakresu $\langle 2, N \rangle$, potrzeba tyle sit, by $N < q \cdot q$. Na przykład dla $N=100$ wystarczy $M=3$, gdyż do sit trafiają liczby 3, 5, 7 a najmniejszą liczbą złożoną, którą przepuści SITO(3) jest $121 = 11 \cdot 11$. Dla $N=1000$ potrzeba tylko $M=10$ sit, w których ugrzęzną liczby 3, 5, 7, 11, 13, 17, 19, 23, 29, 31.

5.4.15 Sortowanie oscylacyjne

W procesie SORT użyto tablicy logicznej *daj* (zainicjowanej na true), której i -ty element otrzymuje wartość false wtedy, gdy proces ten odbierze wynik od procesu $A(i)$, $i = 1, \dots, N$. Dzięki temu posortowanych liczb nie odbiera się w kolejności indeksów lecz wtedy, gdy procesy A są gotowe do ich wysłania. Warto zwrócić uwagę na instrukcje równoległe w procesach A i B , które umożliwiają procesom komunikowanie się wtedy, gdy tylko są na to gotowe. Nie jest bowiem istotne, w jakiej kolejności procesy A komunikują się z odpowiednimi procesami B i odwrotnie. Warto też zwrócić uwagę na niedeterminizm instrukcji alternatywy w procesach A i B wówczas, gdy obie otrzymane liczby są równe.

Pętla w procesach A i B powinna wykonać się tyle razy, aby każda liczba mogła znaleźć się we właściwym procesie A . W najgorszym przypadku liczba musi „przewędrować” przez wszystkie procesy, a więc pętla musi wykonać się N razy.

```

comment N - liczba liczb do posortowania;
[ SORT:: q: (1..N) integer; i: integer;
    daj: (1..N) boolean;
    i := 1;
    *[(j:1..N) i = j -> A(j)!q(j); i := i + 1];

    *[(1..N) not daj(i) -> daj(i) := true];
    *[(1..N) daj(i); A(i)?q(i) -> daj(i) := false]
|| A(k:1..N):: i, q1, q2: integer;
    *[ SORT?q1 ->
        (q2, i) := (q1, N);
        *[ i > 0 -> [q1 >= q2 -> [B(k-1)!q2 M B(k)!q1
                               [] q2 >= q1 -> [B(k)!q2 || B(k-1)!q1]
        ]
        ]
        i
        j
    ]

```

```

        [B(k-1)?q1 1 1 B(k)?q2];
        i := i - 1;
    ];
    SORT!q1
]
|| B(0):: q: integer; *[A(1)?q -> A(1)!q]
|| B(N):: q: integer; *[A(N)?q -> A(N)!q]
|| B(k:1..N-1):: q1, q2: integer;
    *[true -> [A(k)?q1 || A(k+1.)?q2] ;
        [q1 <= q2 -> [A(k)!q1 || A(k+1)!q2]
        [] q2 <= q1 -> [A(k-H)!q1 || A(k)!q2]
    ]
]
]

```

5.4.16 Tablica sortująca

W następującym rozwiązaniu wprowadzono dodatkowo sygnał DAJ(), który proces T(i) wysyła do procesu T(i+1), jeśli chce otrzymać od niego liczbę.

Każdy proces T(i) ma lokalną zmienną n wskazującą, ile liczb już otrzymał.

Wartość n-1 mówi, ile liczb proces przekazał już swemu następnikowi. Tylko tyle może potem od niego odebrać. Zauważmy, że jedynym zadaniem procesu T(N) jest pobieranie liczby od procesu T(N-1), a następnie ponowne jej zwracanie.

```

comment N - pojemność tablicy;
[T[i:1..N-1):: a, x: real; n: integer;
    n := 0;
    *[ n=0; T(i-1)?a -> n := 1
        [] n > 0; n <= N - i; T(i-1)?x ->
            [a > x -> T(i+1)!a; a := x
            [] a <= x -> T(i+1)!x
            ];
            n := n + 1
    [] n>0; T(i-1)?DAJ() -> T(i-1)!a;
        n := n - 1;
        [n = 0 -> skip
        [] n > 0 -> T(i+1)!DAJ();
            T(i+1)?a
        ]
]
|| T(N):: a: real;
    *[T(N-1)?a -> T(N-1)?DAJ(); T(N-1)!a]
|| T(0):: x: (1..N) real;
    i: integer;

    i := 1;
    *[i <= N -> T(1)!x(i); i := i + 1] ;

    i := 1;
    *[i <= N -> T(1)!DAJ(); T(1)?x(i); i := i + 1];
]

```

5.4.17 Porównywanie ze wzorcem

Algorytmy procesów U i P (i) są szczegółowo opisane w zadaniu. W procesie Z trzeba zaprojektować struktury danych. Na pierwszy rzut oka wydaje się, że należy użyć tablicy o długości M, dopasowanie wzorca bowiem może być rozpoznane na każdej z M pozycji tablicy b. Po dokładniejszym przyjrzeniu się można stwierdzić, że w danej chwili do procesu Z mogą trafiać jedynie liczby z ograniczonego zakresu. Jeśli proces P(l) rozpoznaje dopasowanie na pozycji n wysyłając do procesu Z liczbę n, to w tym samym czasie proces P (N) może w najgorszym razie, po wcześniejszym stwierdzeniu dopasowania także na pozycji n, próbować wysłać do procesu Z liczbę n-N+1. Zatem maksymalny zakres obejmuje $n - (n - N + 1) + 1 = N$ liczb. Z może więc pamiętać tylko N liczników. Musi jednak w jakiś sposób umieć, rozpoznać, że dana liczba przysłała do niego po raz pierwszy. Wydaje się, że w tym celu wystarczy pamiętać maksymalną otrzymaną liczbę, gdyż każda większa będzie na pewno nowa. Jednak ponieważ procesy P komunikują się z procesem Z w nieznaney nam kolejności, może się zdarzyć, że do Z dotrze najpierw liczba większa, a potem mniejsza (np. najpierw n od P(l), a potem n-N+1 od P(N), oczywiście, gdy $N > 1$). W związku z tym w procesie Z oprócz tablicy liczników licząc zadeklarujemy tablicę widzianych liczb widz, na podstawie której będziemy inicjować liczniki. Tablicy tej nadamy wartości początkowe - N, ponieważ tej liczby nie wysle na pewno żaden z procesów P.

```
comment N - długość wzorca,
        M - długość tekstu;
[U:: a: (1..N) char; b: (1..M) char; j: integer;

    j := 1;
    *[(i:1..N) i = j -> P(i)!a(i); j := j + 1];
    j := D
    *[(j <= M -> P(N)!b(j); j := j + 1]
|| P(i: 1..N):: a, b: char; n: integer;
    U?a; n := 1;
    *[n <= M -> [i = N -> U?b
                  [] i O N -> P(i+1)?b] ;
                  [i O 1 -> P(i-1)!b
                  [] i = 1 -> skip] ;
                  [b O a -> skip
                  [] b = a -> Z!n-i+1] ;
                  n := n + 1;
    ]
|| Z:: m, j: integer; licz, widz: (0..N-1) integer;
    j := 0;
    *[(j <= N - 1 -> widz(j) := - N; j := j + 1];
    *[(i:1..N) P(i)?m -> j := m mod N;
        C m O widz(j) -> (widz(j), licz(j)) := (m, 1)
        [] m = widz(j) -> licz(j) := licz(j) + 1
        C licz(j) = N -> WYJŚCIElm
        [] licz(j) <> N -> skip]
    ]
]
```

5.5 Symetryczne spotkania w innych językach

5.5.1 occam

Język occam [Jone 87, Inmo88, Burn88, Galloo] został zaprojektowany z przeznaczeniem do programowania transputerów, równoległych mikroprocesorów nowej generacji, w których współbieżność i synchronizacja są wspierane sprzętowo.

Pierwsza wersja języka, znana jako occam 1 powstała w roku 1982. Druga — occam 2 — pojawiła się w roku 1986. Język, jak wskazuje jego nazwa, zaprojektowano zgodnie z zasadą brzytwy Ockhama, która głosi, że „bitów nie należy mnożyć bez konieczności”.

Każda instrukcja w języku occam jest traktowana jako proces. Wyróżniono pięć instrukcji (procesów) podstawowych. Są to instrukcje: przypisania, wejścia, wyjścia, SKIP (instrukcja pusta) i STOP (odpowiadająca wiecznemu zapętleniu się programu).

W occamie, w odróżnieniu od CSP, dla każdej pary komunikujących się procesów trzeba zadeklarować jednokierunkowy kanał. W instrukcjach wejścia-wyjścia zamiast identyfikatorów procesów podaje się identyfikator kanału. W zależności od sposobu zadeklarowania, przez kanały można przysyłać albo pojedyncze wartości, albo tablice wartości określonego typu.

Procesy złożone tworzy się z procesów podstawowych i innych procesów złożonych za pomocą konstrukcji, z których trzy najważniejsze to konstrukcje: wykonania sekwencyjnego SEQ, wykonania równoległego P Wi wykonania alternatywnego ALT.

W occamie nie ma nawiasów początku i końca instrukcji złożonej, a strukturę programu zaznacza się przez odpowiednie wcięcia w tekście. Procesy tego samego poziomu mają takie samo wcięcie.

Sekwencję instrukcji w CSP postaci II; 12; 13 w occamie zapisuje się za pomocą konstrukcji SEQ:

```
SEQ
  I1
  I2
  I3
```

Instrukcję wykonania równoległego w CSP postaci [P1 || P2 || P3] w occamie zapisuje się za pomocą konstrukcji PAR:

```
PAR
  P1
  P2
  P3
```

Konstrukcja ALT jest odpowiednikiem instrukcji alternatywy z CSP. Na przykład instrukcję alternatywy w CSP postaci

```
[mam; A?x -> I1
[] mam; B?y -> I2
[] not mam -> I3
]
```

w occamie zapisuje się następująco:

```
ALT
  mam & CA?x
  I1
  mam & CB?y
  I2
  not mam & SKIP
  I3
```

CA i CB są tutaj nazwami kanałów, przez które dany proces komunikuje się odpowiednio z procesem A i B. Instrukcja SKIP użyta w miejscu instrukcji wejścia oznacza, że do spełnienia dozoru wystarczy spełnienie warunku logicznego.

Konstrukcje: warunkowa IF, wyboru CASE i powtórzenia WHILE służą do tworzenia occamowych odpowiedników instrukcji warunkowej, wyboru i pętli. Warto zwrócić uwagę, że konstrukcja postaci

```
IF
  W1
    I1
  W2
    I2
```

nie jest równoważna instrukcji alternatywy z CSP postaci

```
[W1 -> I1 [] W2 -> I2],
```

jeśli warunki W1 i W2 wzajemnie się nie wykluczają. W odróżnieniu od CSP, gdy jest spełniony więcej niż jeden warunek, do wykonania wybiera się zawsze instrukcję odpowiadającą pierwszemu spełnionemu warunkowi.

(Niedeterminizm można uzyskać stosując konstrukcję ALT z instrukcją SKIP w dozorze.)

Instrukcję pętli w CSP postaci

```
*[W -> I]
```

w occamie zapisuje się następująco:

```
WHILE W
  I
```

Jeśli pętla w CSP ma więcej niż jeden dozór, to tłumacząc ją na occam trzeba użyć kombinacji konstrukcji WHILE i ALT.

Efekt sparametryzowanych procesów i sparametryzowanych instrukcji dozorowanych uzyskuje się w occamie za pomocą mechanizmu powielania uzyskiwanego przez dopisanie do konstrukcji SEQ, PAR, ALT lub IF klauzuli postaci

```
indeks = start FOR licznik
```

W konstrukcji SEQ zastosowanie powielania daje taki sam wynik, jak instrukcja pascalowa

```
for indeks := start to start+licznik-1.
```

Tablicę procesów w CSP postaci $[P(i:1..N): I(i)]$ w occamie zapisuje się następująco:

```
PAR i = 1 FOR N
  I(i)
```

Sparametryzowaną instrukcję dozorowaną w CSP postaci

```
[(i:1..N) W(i) -> I(i)]
```

w occamie można zapisać następująco:

```
ALT i = 1 FOR N
  W(i)
  I(i)
```

W języku occam 2 jest dostępnych siedem typów podstawowych: BYTE, i INT16, INT32, INT64 (integer wskazanej długości), REAL32, REAL64 i BOOL (boolean). Zmienne i kanały deklaruje się podając typ i nazwę, np. BOOL b jest deklaracją zmiennej b typu logicznego, CHAN REAL32 c jest deklaracją kanału c, przez który można przysyłać wartości typu rzeczywistego. Tablice deklaruje się podając w nawiasach kwadratowych przed nazwą typu liczbę jej elementów, np. [10] INT16 a jest deklaracją dziesięciu zmiennych całkowitych o nazwach od a(0) do a(9), [10] CHAN BYTE c jest deklaracją tablicy dziesięciu kanałów, a CHAN [10] BYTE c jest deklaracją jednego kanału, przez który można przysyłać dziesięcioelementowe tablice.

Jak widać, zamieszczone w tym rozdziale rozwiązania w CSP można prawie automatycznie przetłumaczyć na occam. Jednak occam zawiera także mechanizmy niedostępne w CSP, takie jak procedury i funkcje. Przydatna, zwłaszcza przy programowaniu systemów czasu rzeczywistego, jest możliwość nadawania procesom priorytetów i korzystania z zegara czasu rzeczywistego. Occam umożliwia również konfigurowanie programu, czyli wskazywanie, na których procesorach mają być wykonywane poszczególne procesy.

Na maszynach typu IBM PC język occam jest dostępny dzięki karcie Inmos IMS B004, która wraz z systemem TDS (Transputer Development System) zawierającym m.in. specjalny edytor, kompilator, debugger i biblioteki z wieloma procedurami i funkcjami, głównie do obliczeń numerycznych i wejścia-wyjścia, stanowi środowisko do uruchamiania programów w occamie.

5.5.2 Parallel C

Język Parallel C powstał w roku 1984 jako rozszerzenie standardowego języka C [KeR,i87] o mechanizmy programowania współbieżnego [ParaOl].

Rozszerzenie to polega na dodaniu dwóch instrukcji: par i select oraz jednego typu channel. Ponieważ Parallel C jest przeznaczony głównie do programowania transputerów, zastosowane konstrukcje językowe przypominają analogiczne mechanizmy w occamie.

Parallel C ma jednak wszystkie własności języka C, czego konsekwencją jest z jednej strony większa swoboda w operowaniu typami, ale z drugiej brak kontroli poprawności użycia mechanizmów programowania współbieżnego oraz możliwość wielu efektów ubocznych. Instrukcja par ma takie samo znaczenie jak konstrukcja PAR w occamie.

```
par { II; 12; ...; In }
```

oznacza współbieżne wykonanie instrukcji II, 12, ... i In, którymi mogą być również instrukcje złożone. Mechanizm powielania ma identyczną postać jak stosowany w pętli for w języku C.

```
par (i = 0; i < N; i++)
```

oznacza to samo co PAR i=0 FOR N-1 w occamie. Jednakże w Parallel C indeks może być dowolnego typu (prócz struktur i elementów tablic), a więc można np. uruchomić współbieżnie po jednym procesie (instrukcji) dla każdego elementu listy.

Oto przykład:

```
par (l = lista; l != NULL; l = l->nast) { ZróbCoś(l) } .
```

(W C napis `for (;;)` oznacza pętlę nieskończoną. W Parallel C na podobnej zasadzie można próbować uruchomić nieskończenie wiele procesów pisząc `par ( ; ; )`, ale oczywiście zakończy się to musi błędem wykonania.)

Współbieżnie uruchomione procesy mogą korzystać ze zmiennych globalnych, ale odbywa się to w sposób nie gwarantujący wzajemnego wykluczania.

Do synchronicznej komunikacji między procesami służą, podobnie jak w occamie, kanały deklarowane jako obiekty typu `channel`. W odróżnieniu od occamu można przez nie przekazywać obiekty dowolnego typu. Instrukcje wejścia i wyjścia wyraża się za pomocą instrukcji przypisania, w których występują nazwy kanału. Jeśli nazwa kanału stoi po lewej stronie instrukcji przypisania, mamy do czynienia z instrukcją wyjścia, jeśli po prawej - z instrukcją wejścia. Jeżeli np. `C` jest zadeklarowane jako `channel`, to instrukcja `C = x` ma takie znaczenie jak `C!x`, a instrukcja `y = C`, takie jak `C?y`. Liczba bajtów wstawiana do kanału i pobierana z niego zależy od typu zmiennych `x` i `y`. (Zaleca się oczywiście, aby były to te same typy. Jeśli nie są, wielkość przekazywanego komunikatu określa proces, który później przybył na spotkanie.).

Możliwe jest także bezpośrednie przekazywanie z kanału do kanału (choć nie oznacza to jednoczesnej synchronizacji trzech procesów). Na przykład proces postaci

```
for (;;) C2 = (int) C1
```

jest przykładem jednoelementowego bufora. Zgodnie z zasadą języka C najpierw oblicza się prawą stronę instrukcji przypisania, co wymaga synchronizacji z procesem wysyłającym komunikat do kanału `C1`, a dopiero potem lewą stronę, co wymaga synchronizacji z procesem odbierającym z kanału `C2`. W tym przypadku jest potrzebne dodatkowe wskazanie typu komunikatu, gdyż nie wynika on z samej instrukcji przypisania.

Odstępstwo od zasady, że jeden kanał powinien być używany do jednokierunkowej komunikacji między parą procesów, nie jest wykrywane przez kompilator i może prowadzić do błędów wykonania.

Odpowiednikiem instrukcji dozorowanej z instrukcjami wejścia w dozorach jest w Parallel C instrukcja `select`. Jednak w odróżnieniu od CSP i occamu dozory w tej instrukcji są wyliczane w sposób deterministyczny w kolejności występowania. Składnia jest podobna do składni instrukcji `switch` w języku C. Każda gałąź instrukcji `select` rozpoczyna się od słowa kluczowego `alt`, po którym może wystąpić warunek logiczny poprzedzony słowem kluczowym `cond`, a następnie wskaźnik do kanału poprzedzony słowem kluczowym `guard`. Dozorem może być także tylko warunek lub tylko wskaźnik do kanału. Wyliczenie dozoru polega na wyliczeniu warunku logicznego i sprawdzeniu, czy jakiś proces czeka na wysłanie komunikatu przez wskazany kanał. Sprawdzenie to nie jest związane z przesłaniem komunikatu przez kanał.

Przesłanie następuje dopiero wskutek wykonania odpowiedniej instrukcji przypisania. Dzięki takiemu rozwiązaniu proces, który stwierdzi, że w kanale oczekuje komunikat, nie musi od razu sam go odbierać, lecz może odebrać go później lub nawet zlecić odebranie innemu procesowi.

Mechanizm powielania można zastosować również wewnątrz instrukcji `select`. Przykładowo instrukcję w CSP postaci

```
C(i:0..N-1) P(i)?x -> I(i)
[] W1; Q?y -> II
```

```
[ ] W2 -> 12
[ ] R?z -> skip]
```

można (z dokładnością do niedeterminizacji) zapisać w Parallel C następująco:

```
select {
  alt (i = 0; i < N; i++) guard &C[i] :
    x = C[i]; I(i); break;
  alt cond W1 guard &C1: y = C1; II; break;
  alt cond W2: 12; break;
  alt guard &C2: z = C2; break;
}
```

przy czym channel C [N], C1, C2 są kanałami, przez które dany proces komunikuje się z procesami odpowiednio P(0..N-1), Q, R.

Jeżeli żaden z dozorów nie jest spełniony, bo odpowiednie kanały nie są jeszcze gotowe do transmisji, proces wykonujący instrukcję select zawiesza się w oczekiwaniu na gotowość jednego z nich. W Parallel C istnieje możliwość określenia maksymalnego czasu tego oczekiwania. Jeżeli po słowie select dopiszemy klauzulę within E, przy czym E jest wyrażeniem o wartości całkowitej, a jako ostatnią gałąź podamy alt timeout: I, to maksymalny czas oczekiwania będzie liczbą cykli zegara wskazaną przez wyrażenie E. Po tym czasie wykona się instrukcja I. Jeśli słowo timeout poprzedzimy warunkiem cond W, to czekanie zakończy się tylko wtedy, gdy warunek W będzie spełniony.

Zauważmy, że nie wszystkie przytoczone w tym rozdziale rozwiązania dadzą się prosto przetłumaczyć na Parallel C. Dotyczy to tych przypadków, w których świadomie zastosowano niedeterminizm do zapobiegania zagięciu. Realizacja instrukcji select w Parallel C nie ma, własności żywotności. Możliwym rozwiązaniem tego problemu jest umieszczenie warunków i wskaźników do kanałów w cyklicznej liście, której przeglądanie w instrukcji select będzie za każdym razem zaczynać się od innego miejsca.

5.5.3 Edip

Język programowania współbieżnego Edip powstał w roku 1988 w Instytucie Informatyki Uniwersytetu Warszawskiego [DuWy90a,DuWy90b]. Jest to wariant stworzonego przez P. Brinch Hansena języka Joycc [BrinSG].

Edip został zaprojektowany z myślą o systemach wielomikroprocesorowych (a więc i z myślą, o sieciach transputerów). Autorzy starali się stworzyć możliwie prosty język umożliwiający programowanie współbieżne w sposób modularny. Notację Edipa oparto na notacji stosowanej w języku Edison [Brin83], a z CSP zapożyczono notację dla spotkań.

Procesy w Edipie komunikują się za pomocą synchronicznych komunikatów przesyłanych przez dwukierunkowe kanały. Procesy tworzą kanały dynamicznie za pomocą instrukcji form i identyfikują je przez specjalne zmienne typu portowego. Deklarując typ portowy specyfikuje się wszystkie komunikaty, jakie mogą być przekazywane przez kanał tego typu. Komunikat składa się z nazwy i typu danych, jakie zawiera. Komunikat złożony tylko z nazwy nazywa się sygnalem.

Przykładowo port strumień(DANE(int), WYNIKI(char)) jest deklaracją typu portowego, var KANAŁ: strumień jest deklaracją zmiennej typu portowego, form KANAŁ jest instrukcją utworzenia kanału, po której dopiero można z niego korzystać wykonując instrukcje wyjścia, np. KANAŁ !DANE(5), KANAŁ! WYNIKI ('a') i wejścia, np. KANAŁ?DANE(n), KANAŁ?WYNIKI(c), przy czym n jest typu int, a c jest typu char.

Procesy są tworzone i uruchamiane dynamicznie za pomocą instrukcji start. Proces może tworzyć i uruchamiać inne (zadeklarowane w nim) procesy, które działają z nim współbieżnie. Proces-ojciec może zakończyć się dopiero po zakończeniu wszystkich utworzonych przez niego procesów-synów.

Jest możliwe rekurencyjne tworzenie i uruchamianie procesów. Parametrami uruchamianych procesów mogą być zmienne typu portowego identyfikujące kanały, przez które proces może komunikować się ze światem zewnętrznym (zwłaszcza z ojcem). Kanał przestaje istnieć, gdy przestaje istnieć proces, który go utworzył.

Do jednego kanału może mieć dostęp wiele procesów, jednak w danej chwili tylko dwa z nich mogą się przez niego komunikować. Jeśli zatem proces wykonuje instrukcję wyjścia do kanału, przy którym czeka już wiele procesów pragnących wykonać instrukcję wejścia z tym samym typem komunikatu, to komunikat zostanie przekazany procesowi losowo wybranemu spośród czekających. Podobnie dokonuje się losowania spośród procesów czekających na wykonanie instrukcji wyjścia, jeśli jakiś proces zapragnie wykonać instrukcję wejścia.

W Edipie są dostępne trzy rodzaje instrukcji dozorowanych: warunkowa, pętli i ankietująca. Instrukcja warunkowa ma postać

```
if D1 do SL1
else D2 do SL2
else Dn do SLn end
```

przy czym dozór D_i jest tu warunkiem logicznym, a SL_i jest listą instrukcji.

Dozory wylicza się po kolei i wykonuje się pierwszą listę instrukcji, której dozór jest spełniony. Nie ma tu więc niedeterminizmu.

Instrukcja pętli ma. identyczną postać z tym, że słowo kluczowe if jest zastąpione słowem while.

Instrukcja ankietująca ma w miejscu słowa if słowo poił. Każdy dozór instrukcji ankietującej jest postaci B_i & C_i , przy czym B_i jest wyrażeniem logicznym a C_i jest instrukcją wejścia lub wyjścia. Dozór jest spełniony, jeśli wyrażenie logiczne B_i ma wartość true i może być wykonana instrukcja wejścia-wyjścia C_i . Instrukcja ankietująca jest wykonywana tylko wtedy, gdy jest spełniony któryś z jej dozorów. Wykonanie polega wówczas na wyliczeniu wyrażenia B_i , wykonaniu instrukcji C_i , a następnie wykonaniu listy instrukcji SL_i .

Język Edip jest dostępny na maszynach typu IBM PC. Kompilator tłumaczy tekst programu w Edipie na kod pośredni, który jest następnie interpretowany. Współbieżność jest tu realizowana na zasadzie podziału czasu procesora. Parametrem interpretatora jest liczba kwantów czasu procesora centralnego przydzielana każdemu procesowi z programu użytkownika.

6 Asymetryczne spotkania w Adzie

6.1 Wprowadzenie

6.1.1 Informacje ogólne

Język Ada powstał na zlecenie Departamentu Obrony Stanów Zjednoczonych jako język przeznaczony głównie do programowania systemów czasu rzeczywistego. Współbieżność jest nieodłączną cechą takich systemów, dlatego język Ada wyposażono w wiele udogodnień umożliwiających łatwe programowanie procesów współbieżnych. Autorzy Ady projektując konstrukcje językowe przeznaczone do programowania współbieżnego wykorzystali wiele pomysłów zaczerpniętych z CSP. Jest jednak także wiele różnic i te będziemy chcieli tutaj uwypuklić omawiając krótko mechanizmy Ady.

Ada jest językiem bardzo rozbudowanym o dość złożonej składni. Niestety nie udało się, jak dotąd, zrobić dobrego kompilatora pełnego języka na komputery typu IBM PC (najwięcej kłopotów sprawia właśnie realizacja współbieżności). Z tego powodu język ten nie jest u nas zbyt popularny. Istnieją jednak jego kompilatory na większe maszyny, a sama Ada staje się powoli standardowym językiem do zapisu programów współbieżnych w publikacjach naukowych, podobnie jak Pascal jest już od lat standardowym językiem do zapisu programów sekwencyjnych.

Czytelników bliżej zainteresowanych samym językiem odsyłamy do książek [Pyle86, HaPe89]. Mechanizm spotkań w Adzie jest także krótko omówiony w książce [BenA89]. W tym rozdziale podajemy tylko niezbędne informacje potrzebne do zrozumienia zamieszczonych dalej przykładów i rozwiązania proponowanych zadań. Mechanizm asymetrycznych spotkań został także wykorzystany w języku Concurrent C [GeRo88], którego tu nie omawiamy.

6.1.2 Deklaracje i instrukcje sterujące

Ada jest imperatywnym językiem programowania. Udostępnia cztery typy standardowe: Boolean, Integer, Float (który odpowiada pascalowemu real) i Character. Jest wiele innych typów prostych i strukturalnych, ale spośród nich będą nas interesować przede wszystkim tablice. Oto przykład deklaracji zmiennej typu tablicowego:

```
wektor: array(1..10) of Integer;
```

W chwili deklaracji można zmiennym nadawać wartości początkowe, np.

```
i: Integer := 0; w: array(1..5) of Integer := (1,0,0,0,0).
```

W tym drugim przypadku mamy do czynienia z agregatem definiującym stałą typu tablicowego. W agregatach można użyć słowa kluczowego *others* oznaczającego wszystkie pozostałe wartości, zamiast zapisu (1,0,0,0,0) można więc napisać (1, others => 0).

Instrukcja warunkowego rozgałęzienia ma ogólną postać

```
if W1 then I1;
elsif W2 then I2;
...
elsif Wn then In;
else I;
end if
```

przy czym W1, W2, ... Wn są warunkami, a I1, I2, ..., In, I ciągami instrukcji.

(Możliwe są postaci skrócone bez części elsif i/lub else.)

Warto w tym miejscu zauważyć, że oprócz operatorów logicznych or i and są także dostępne operatory or else i and then, które nie wymagają wyliczania drugiej części alternatywy (koniunkcji), jeśli pierwsza część okaże się prawdziwa (fałszywa).

W Adzie jest kilka rodzajów instrukcji pętli:

`loop I; end loop` jest pętlą nieskończoną, ale można z niej wyjść umieszczając wewnątrz ciągu instrukcji I instrukcję `exit when W`. W wyniku jej wykonania pętla zakończy się, jeśli warunek W będzie spełniony.

`for i in n..m loop I; end loop` jest pętlą wykonywaną m-n+1 razy z wartością i zmieniającą się od n do m (oczywiście n < m); jeśli po słowie kluczowym in umieścimy słowo kluczowe reverse, to wartość i będzie się zmieniać w odwrotną stronę, tzn. od m do n (tu także n < m).

`while W loop I; end loop` jest pętlą wykonywaną tak długo, jak długo zachodzi warunek W.

6.1.3 Procedury i funkcje

Procedury w Adzie deklaruje się podobnie jak w Pascalu. Parametry procedury mogą być trojakiego rodzaju: wejściowe oznaczane słowem kluczowym in (mogą one występować tylko po prawej stronie instrukcji przypisania), wyjściowe oznaczane słowem kluczowym out (mogą występować tylko po lewej stronie instrukcji przypisania) oraz wejściowo-wyjściowe oznaczane słowem kluczowym inout. Oto przykład:

```
procedure zwieksz(a: inout Integer; b: in Integer) is
begin
  a := a + b;
end zwieksz;
```

Program główny w Adzie jest wyróżnioną procedurą.

Dla funkcji w nagłówku podaje się po słowie kluczowym return jej typ, a wartość funkcji jest zwracana instrukcją return.

```
function dodaj(a,b: in Integer) return Integer is
begin
  return a + b;
end zwieksz;
```

6.1.4 Pakiety

Pakiet jest zbiorem deklaracji danych i procedur, który można niezależnie kompilować, umieszczać w bibliotece oraz udostępniać innym pakietom i programowi głównemu. Instrukcje wejścia-wyjścia do komunikacji z użytkownikiem przez klawiaturę i ekran są zawarte w standardowym pakiecie Ady o nazwie `Text_IO`. Aby wewnątrz jakiejś procedury skorzystać z procedur innego pakietu, trzeba jej deklarację poprzedzić słowem kluczowym `with`, po którym następuje nazwa pakietu, np. `with Text_IO`.

Pakiety deklaruje się w dwóch częściach. W części specyfikacyjnej podaje się nagłówki procedur udostępnianych przez pakiet, np.

```
package czytelnia is
  procedure czytanie(x: out Integer);
  procedure pisanie(x: in Integer);
end;
```

w części implementacyjnej zaś treści udostępnianych procedur oraz deklaracje obiektów lokalnych i treść pakietu, np.

```
package body czytelnia is

  procedure czytanie(x: out Integer) is

  end czytanie;
  procedure pisanie(x: in Integer) is

  end pisanie;
end czytelnia;
```

(Pełną treść pakietu `czytelnia` podamy w przykładzie 6.2.3.)

6.1.5 Procesy i wejścia

Procesy, w Adzie oznacza się słowem kluczowym `task`. Można je deklarować wewnątrz procedury bądź pakietu. Z chwilą uruchomienia procedury równolegle z jej treścią wykonują się wszystkie zadeklarowane w niej procesy i procesy zadeklarowane w pakietach, z których ta procedura korzysta. (Nie ma więc potrzeby wprowadzania oddzielnego pojęcia instrukcji równoległej.)

Procesy w Adzie komunikują się za pomocą mechanizmu synchronicznych spotkań. Spotkania te różnią się jednak istotnie od spotkań w CSP. Podczas spotkania w Adzie mogą być dodatkowo wykonywane pewne obliczenia, przy czym mogą być one wykonywane tylko w jednym z komunikujących się procesów. Proces ten będziemy nazywać procesem obsługującym (*server*). Proces obsługujący udostępnia procesowi obsługiwanemu (*client*) różne miejsca spotkań, z którymi może wiązać różne obliczenia. Miejsca spotkań są widoczne na zewnątrz w postaci wejść (*entries*) do procesu obsługującego. Proces obsługiwany musi znać nazwę procesu obsługującego i wejście, przez które chce się z nim spotkać. Proces obsługujący natomiast nie zna nazwy procesu obsługiwanego. Spotkanie w Adzie jest więc asymetryczne zarówno ze względu na jednostronną identyfikację partnerów, jak i na jednostronną aktywność podczas spotkania. Zauważmy, że ten sam proces może być jednocześnie procesem obsługującym (udostępniającym swe wejścia) i procesem obsługiwanym (korzystającym z wejść innych procesów).

Deklaracja procesu, podobnie jak deklaracja pakietu, składa się z dwóch części. W części specyfikacyjnej podaje się specyfikacje udostępnianych wejść (w przypadku procesów, które są tylko obsługiwane, część ta jest pusta, ale musi wystąpić), a w części implementacyjnej — treść procesu. Specyfikacja wejścia ma taką samą postać jak nagłówek procedury. Na przykład

```
task BUFOR is
  entry DAJ(x: out Integer);
  entry WEZ(x: in Integer);
end;
```

jest specyfikacją procesu BUFOR udostępniającego dwa wejścia: DAJ wymagające parametru wyjściowego i WEŻ wymagające parametru wejściowego.

6.1. WPROWADZENIE

Proces pragnący spotkać się z procesem BUFOR w wejściu DAJ, musi w swojej treści mieć instrukcję postaci BUFOR.DAJ(y), przy czym y musi być zmienną typu Integer.

Możliwe jest także wyspecyfikowanie tablicy wejść bezparametrowych.

Na przykład:

```
entry E(1..5)
```

jest specyfikacją pięciu wejść: E(1) , E(2) , E(3) , E(4) i E(5).

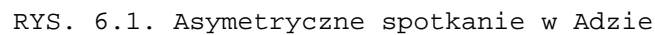
6.1.6 Instrukcja accept

Jeżeli w części specyfikacyjnej procesu P podano wejście E, to w jego części implementacyjnej musi pojawić się co najmniej jedna instrukcja postaci accept E do I end

słowo end można opuścić, jeśli I jest pojedynczą instrukcją, a jeśli I jest instrukcją pustą, można także opuścić słowo kluczowe do).

Ciąg instrukcji I jest wykonywany podczas spotkania przez proces obsługujący. Spotkanie wymaga synchronizacji procesów w sposób podobny jak w CSP. Proces wykonujący instrukcję P.E czeka, aż sterowanie w P dojdzie do instrukcji accept E, a proces P po dojściu do instrukcji accept E czeka, aż sterowanie w pewnym innym procesie dojdzie do instrukcji P.E. Gdy sterowania w obu procesach znajdują się w odpowiednich miejscach, następuje spotkanie. Jego przebieg jest jednak bardziej złożony niż w CSP. Najpierw z procesu obsługiwanego do procesu P są przekazywane wartości parametrów typu in i inout. Następnie w procesie P wykonuje się ciąg instrukcji I, po czym wartości parametrów typu out i inout są przekazywane z powrotem do procesu obsługiwanego. Przepływ danych między procesami ilustruje rys.

6.1.

]

w Adzie można zapisać następująco:

```
select
  when w1 and then w2 =>
    accept WEZ1(x: in Integer) do x1 := x; end WEZ1;
  11;
or
  when w3 =>
    accept WEZ2(x: in Integer) do x2 := x; end WEZ2;
  12;
or
  accept WEZ3(x: in Integer) do x3 := x; end WEZ3;
  13;
end select;
```

Odpowiednia gałąź instrukcji `select` jest wybierana w zależności od spełnienia dozorów `w1` and `w2` oraz `w3` (w gałęzi trzeciej dozorem jest domyślnie `true`) i możliwości spotkania w instrukcjach `accept WEZ`.

Jeśli w żadnej gałęzi ze spełnionym dozorem nie może dojść do spotkania, to instrukcja `select` zawiesza się w oczekiwaniu na takie spotkanie. Jeśli żaden dozór nie jest spełniony, to wykonanie tej instrukcji kończy się błędem.

Jeśli w instrukcji `select` umieścimy na końcu jeszcze klauzulę `else I`, to ciąg instrukcji `I` wykonuje się wówczas, gdy wszystkie dozory są fałszywe lub gdy nie może dojść do spotkania w gałęziach ze spełnionymi dozorami.

Jeśli zamiast instrukcji `I` umieści się słowo kluczowe `terminate`, proces kończy się, gdy wcześniej zakończyły się wszystkie procesy spotykające się z nim w obrębie instrukcji `select`.

Jeżeli naszą przykładową instrukcję `select` umieścimy wewnątrz instrukcji `loop`, to uzyskamy ten sam rezultat co dopisanie gwiazdki w CSP. Jednak gdyby nasza instrukcja `select` składała się tylko z dwóch pierwszych gałęzi, to umieszczając ją w pętli trzeba by dopisać jeszcze klauzulę `else` postaci

```
else exit when not (w1 and w2) and then not w3;
```

Zauważmy, że sama klauzula `else exit` tu nie wystarczy, gdyż wówczas pętla kończyłaby się także wtedy, gdy aktualnie nie jest możliwe żadne spotkanie.

Instrukcję `pxista` oznacza się słowem kluczowym `null`.

Instrukcja `select` może być również użyta w procesie obsługiwanym. Umożliwia ona wówczas sprawdzenie, czy procesy obsługujące mogą w danej chwili zrealizować spotkanie, a w razie odpowiedzi negatywnej pozwala na wykonanie ciągu instrukcji umieszczonego po `else` (por. przykład 6.3.1).

6.1.8 Atrybuty

Byty nazwane (typy, zmienne, procesy, itd.) w języku Ada mają pierwotnie zdefiniowane własności zwane atrybutami. Do atrybutów można odwoływać się pisząc nazwę bytu, apostrof i nazwę atrybutu. Spośród wielu atrybutów dostępnych w Adzie będziemy w tym rozdziale używać tylko jednego:

- `count` — atrybut wejścia wskazujący, ile aktualnie procesów czeka na spotkanie w tym wejściu.

W odróżnieniu od CSP, w Adzie nie ma możliwości odwołania się wewnątrz procesu do odpowiadającego mu indeksu w tablicy procesów. Inaczej mówiąc, proces nie może sam się zidentyfikować. Rozwiązanie tego problemu omawiamy w p. 6.1.9. Wymaga ono wprowadzenia w procesie dodatkowej zmiennej i instrukcji accept. Ponieważ trzeba by to zrobić w większości omawianych tu przykładów i rozwiązań, dla przejrzystości zapisu założymy, (podobnie, jak uczyniono to w [WeLi81]), że istnieje

- index — atrybut procesu w tablicy procesów, wskazujący wartość indeksu w tej tablicy (jest to więc coś w rodzaju numeru procesu).

6.1.9 Ograniczenia

W CSP istnieje możliwość wyspecyfikowania zarówno tablicy procesów, jak i tablicy dozorów, w których mogą wystąpić instrukcje wejścia dotyczące tychże procesów. W Adzie jest możliwość zadeklarowania tablicy procesów, można także wyspecyfikować tablicę wejść. Stablicowane wejścia muszą być co prawda bezparametrowe, służą więc jedynie do synchronizacji procesów, nie jest to jednak wielkie ograniczenie, gdyż po uprzedniej synchronizacji procesy mogą przesiać sobie parametry za pomocą innego uzgodnionego wejścia.

Poważny problem wiąże się natomiast z brakiem możliwości stablicowania gałęzi w instrukcji select. Oznacza to w praktyce, że jeśli proces obsługujący ma czekać na żądanie od dowolnego procesu z tablicy procesów, to w instrukcji select trzeba wypisać, jawnie wszystkie instrukcje accept. Czasami może to być bardzo kłopotliwe.

Problem ten można częściowo ominąć stosując pętlę typu for z instrukcją select tylko z jedną gałęzią, ale zmieniającą się po każdym wykonaniu pętli (por. przykład 6.2.4). Rozwiązanie to ma jednak dwie istotne wady. Po pierwsze, wymaga aktywnego czekania (nie wiadomo, które żądanie przyjdzie pierwsze, więc trzeba cyklicznie sprawdzać wszystkie). Po drugie, sprawdzanie odbywa się w ustalonej kolejności, nie ma więc niedeterminizmu.

Wspomnieliśmy wcześniej, że w Adzie nie ma możliwości odwołania się wewnątrz procesu do odpowiadającego mu indeksu w tablicy procesów. Inaczej mówiąc, proces nie wie, kim jest, i może się tego dowiedzieć dopiero, gdy skomunikuje się z procesem, w którym został utworzony. Tak więc każdy proces, który musi znać swój numer, powinien mieć zadeklarowane wejście, np. entry NUMER(nr: in Integer), oraz zmienną lokalną, np. moj_nr: Integer, a jedną z pierwszych instrukcji tego procesu powinna być instrukcja postaci

```
accept NUMER(nr: in Integer) do moj_nr := nr end NUMER;
```

Ponieważ jest to zabieg czysto techniczny, dla uproszczenia założymy istnienie dodatkowego atrybutu index (patrz p. 6.1.8).

6.2 Przykłady

6.2.1 Wzajemne wykluczanie

Pokażemy, jak w Adzie można zrealizować semafor binarny. Realizacją semafora ogólnego jest proces LOKAJ z przykładu 6.2.4. Realizacje semaforów innych rodzajów są przedmiotem zadań 6.3.1 i 6.3.2. Realizacja monitora w języku Ada jest przedmiotem zadania 6.3.3.

Ponieważ na semaforze binarnym można na przemian wykonywać operacje PB i VB, proces realizujący taki semafor może wyglądać następująco (zakładamy, że na początku semafor jest podniesiony):

```
task SEM_BIN is
  entry VB;
  entry PB;
end;

task body SEM_BIN is
begin
  loop
    accept PB;
    accept VB;
  end loop;
end SEM_BIN;
```

Przy takiej implementacji próby (niedozwolonego) wykonania operacji VB na podniesionym semaforze spowodują zawieszenie procesu. W istocie więc jest to realizacja semafora dwustronnie ograniczonego o wartości maksymalnej 1. Możemy jednak uzyskać efekt semafora binarnego wymagając, aby proces obsługiwany miał zamiast instrukcji SEM_BIN.VB instrukcję

```
select
  SEM_BIN.VB;
else
  błąd;
end select;
```

Gdy proces SEM_BIN czeka na wykonanie accept PB (co oznacza semafor podniesiony), próba wykonania SEM_BIN.VB nie powiedzie się i zostanie wywołana procedura błąd.

6.2.2 Producent i konsument

Komunikacja bez bufora

Przedstawiamy proces, który umożliwia przekazywanie porcji między dowolną liczbą producentów a dowolną liczbą konsumentów bez wykorzystania bufora. W procesie NAGANIACZ zastosowano zagnieżdżone instrukcje accept, dzięki czemu uczestniczy on jednocześnie w dwóch spotkaniach. Jedno odbywa się z jakimś producentem wywołującym wejście PROD, drugie z jakimś konsumentem wywołującym wejście KONS. Podczas tego trójstronnego spotkania proces NAGANIACZ przekazuje konsumentowi to, co wyprodukował producent. Typ porcja jest typem przekazywanych elementów, który można dobrać w zależności od potrzeb.

```
task NAGANIACZ is
  entry PROD(p1: in porcja);
  entry KONS(p2: out porcja);
end NAGANIACZ;

task body NAGANIACZ is
begin
  loop
```

```

    accept PROD(p1: in porcja) do
        accept KONS(p2: out porcja) do
            p2 := p1;
        end KONS;
    end PROD;
end loop;
end;

```

Przykład ten zaczerpnięto z książki [LeVe85].

Komunikacja przez bufor N-elementowy

Oto przykład systemu złożonego z jednego producenta i jednego konsumenta komunikujących się za pomocą N-elementowego bufora. Poniższy tekst jest tłumaczeniem na Adę przykładu 5.2.3.

```

task PRODUCENT is
end;
task body PRODUCENT is
    p: porcja;
begin
    loop
        produkuj(p);
        BUFOR.WEŻ(p);
    end loop;
end;

task KONSUMENT is
end;
task body KONSUMENT is;
    p:porcja;
begin
    loop
        BUFOR.DAJ(p);
        konsumuj(p)
    end loop;
end;

task BUFOR is
    entry DAJ(x: out porcja);
    entry WEZ(x: in porcja);
end;
task body BUFOR is
    N: constant Integer = ?;
    buf: array(0..N-1) of porcja;    -- bufor N-elementowy
    d: Integer := 0;                 -- miejsce do wstawiania
    z: Integer := 0;                 -- miejsce do pobierania
begin
    loop
        select
            when d < z+N =>
                accept WEZ(x: in porcja) do
                    buf(d mod N) := x;
                end WEŻ;
                d := d + 1;
            or
                when z < d =>
                    accept DAJ(x: out porcja) do
                        x := buf(z mod N);
                    end DAJ;

```

```

        z := z + 1;
    end select
end loop;
end BUFOR;

```

Zauważmy, że części specyfikacyjne procesów PRODUCENT i KONSUMENT są puste, procesy te nie świadczą bowiem żadnych usług innym procesom. Jedynym procesem, który świadczy usługi jest BUFOR.

Nie potrzeba tu pomocniczego komunikatu JESZCZE(), ponieważ nie wymaga się, aby w dozorach występowały tylko instrukcje wejścia. Dzięki temu rozwiązanie w Adzie jest symetryczne ze względu na producenta i konsumenta, a przez to bardziej przejrzyste.

Gdy liczba wyprodukowanych porcji przekroczy maksymalną liczbę typu Integer, powstanie nadmiar w instrukcji dodawania $d := d + 1$. Aby tego uniknąć, można po niej dopisać instrukcję

```

if d = k*N then d := N; z := z - (k-1)*N; end if;

```

przy czym k jest odpowiednio dobraną liczbą całkowitą (np. $\text{maxint} \div N$).

6.2.3 Czytelnicy i pisarze

Dwie wersje rozwiązania w Adzie problemu czytelników i pisarzy można znaleźć w książce [BenA89] (zad. 6.6). Tutaj pokażemy, w jaki sposób proces zarządzający dostępem do czytelni można umieścić w pakiecie. Pakiet czytelnia udostępnia na zewnątrz procedury czytanie i pisanie, sposób ich synchronizacji jest ukryty przed użytkownikiem.

Rozwiązanie z możliwością zagłódenia pisarzy

```

package czytelnia is
    procedure czytanie(x: out Integer);
    procedure pisanie(x: in Integer);
end;

package body czytelnia is
    książka: Integer;
    task PORTIER is
        entry ZACZYNAM;
        entry KOŃCZE;
        entry PISZE(x: in Integer);
    end;

    task body PORTIER is
        ilu_czyta: Integer := 0; -- liczba czytających
    begin
        loop
            select
                accept ZACZYNAM;
                    ilu_czyta := ilu_czyta + 1;
            or
                accept KOŃCZE;
                    ilu_czyta := ilu_czyta - 1;
            or
                when ilu_czyta = 0 =>
                    accept PISZE(x: in Integer) do
                        książka := x;
                    end PISZE;
            end select;
        end loop;
    end task body;
end package body;

```

```

        end select;
    end loop;
end PORTIER;

procedure czytanie(x: out Integer) is
    PORTIER.ZACZYNAM;
    x := książka;
    PORTIER.KOŃCZE;
end czytanie;

procedure pisanie(x: in Integer) is
    PORTIER.PISZE(x);
end pisanie;
end czytelnia;

```

Pisanie jest możliwe tylko wtedy, gdy zmienna `ilu_czyta` ma wartość 0. Czytelnicy mogą tu zgłodzić pisarzy, jeśli na tyle często będą wywoływać wejście `ZACZYNAM`, że nie dopuszczą, by wartość tej zmiennej zmalowała do zera. Spotkanie w instrukcji `accept PISZE` odbywa się zawsze tylko z jednym procesem piszącym, pozostałe muszą czekać, aż proces `PORTIER` znów dojdzie do wykonywania tej instrukcji.

Jeżeli program główny poprzedzimy klauzulą `with czytelnia`;, to równolegle z tym programem będzie wykonywać się proces `PORTIER`.

Rozwiązanie poprawne

Zmienimy część implementacyjną procesu `PORTIER` tak, aby czytanie było możliwe tylko wtedy, gdy nikt nie chce pisać. Można to sprawdzić stosując atrybut `count` wejścia `PISZE`. Stąd dodatkowy warunek przed spotkaniem w wejściu `ZACZYNAM`. Unika się w ten sposób zgłodzenia pisarzy. Po zakończeniu pisania natomiast wpuszcza się wszystkich czekających czytelników. Unika się w ten sposób zgłodzenia czytelników.

```

task body PORTIER is
    ilu_czyta: Integer := 0; -- liczba czytających
begin
    loop
        select
            when PISZE'count = 0 =>
                accept ZACZYNAM;
                ilu_czyta := ilu_czyta + 1;
            or
                accept KOŃCZE;
                ilu_czyta := ilu_czyta - 1;
            or
                when ilu_czyta = 0 =>
                    accept PISZE(x: in Integer) do
                        książka := x;
                    end PISZE;
                    loop
                        select
                            accept ZACZYNAM;
                            ilu_czyta := ilu_czyta + 1;
                        else exit;
                        end select;
                    end loop;
                end select;
        end loop;
    end PORTIER;

```

Zauważmy, że gdy ostatni z czekających czytelników wejdzie do czytelnicy, proces PORTIER kończy wykonywanie pętli wewnętrznej i przechodzi do wykonywania pętli głównej. Jeśli nadal są czekający pisarze, to wejście do czytelnicy nowych czytelników jest zablokowane. Jednak wszyscy wpuszczeni wcześniej czytelnicy opuszczają w końcu czytelnicy i będzie mógł do niej wejść kolejny pisarz.

6.2.4 Pięciu filozofów

Rozwiązanie z możliwością zagłodzenia

W tym rozwiązaniu synchronizacją procesów FILOZOF zajmuje się proces STÓŁ, który przydziela filozofom jednocześnie oba widelce. W treści procesu FILOZOF użyto atrybutu index, którego wartością jest numer wykonującego tę treść filozofa. Tablica myślący w procesie STÓŁ służy do zapamiętania, którzy filozofowie aktualnie myślą.

```
task FILOZOF(1..5) is
end;
task body FILOZOF is
begin
  loop
    myśli;
    STÓŁ.BIERZE(FILOZOF'index);
    je;
    STÓŁ.ODDAJE(FILOZOF'index);
  end loop;
end FILOZOF;

task STÓŁ is
  entry BIERZE(1..5);
  entry ODDAJE(1..5);
end;
task body STÓŁ is
  myślący: array(1..5) of Boolean := (others => true);
begin
  loop
    for i in 1..5 loop
      select
        when myślący(i) and myślący((i+1) mod 5 + 1) =>
          accept BIERZE(i mod 5 + 1);
          myślący(i mod 5 + 1) := false;
        or
          accept ODDAJE(i);
          myślący(i) := true;
        else
          null;
        end select;
    end loop;
  end loop;
end STÓŁ;
```

W procesie STÓŁ zastosowano tablicę pięciu wejść BIERZE i pięciu wejść ODDAJE, po oddzielnej parze dla każdego filozofa. Jest to sposób przekazania procesowi obsługującemu informacji o tym, który z procesów potrzebuje jego usługi. Dzięki temu proces obsługujący może zdecydować zawczasu, który proces obsłużyć. Zauważmy, że gdyby proces przekazywał swój identyfikator jako parametr wejścia, proces obsługujący mógłby go poznać

dopiero w trakcie spotkania, a byłoby to już za późno na podejmowanie decyzji o tym, czy można w danej chwili spotykać się z tym procesem, czy też nie.

Rozwiązanie to zaproponowane w artykule [WeLi81], oprócz tego, że nie wyklucza zagłodzenia, ma jeszcze tę wadę, iż wymaga aktywnego czekania od procesu STÓL. Musi on ciągle sprawdzać, czy jakiś filozof może jeść (stąd klauzula else null). Aby uniknąć aktywnego czekania trzeba by pętlę for zastąpić instrukcją

```
select
  when myślacy(1) and myslacy(3)  =>
    accept  BIERZE(2);
    myslacy(2) := false;
or
  when myslacy(2) and myslacy(4)  =>
    accept  BIERZE(3);
    myslacy(3) := false;
or
  when myslacy(3) and myslacy(5)  =>
    accept  BIERZE(4);
    myslacy(4) := false;
or
  when myslacy(4) and myślacy(1)  =>
    accept  BIERZE(5);
    myslacy(5) := false;
or
  when myslacy(5) and myslacy(2)  =>
    accept  BIERZE(1);
    myślacy(1) := false;
or
  accept  ODDAJE(1); myślacy(1)  := true;
or
  accept  ODDAJE(2); myslacy(2)  := true;
or
  accept  ODDAJE(3); myslacy(3)  := true;
or
  accept  ODDAJE(4); myslacy(4)  := true;
or
  accept  ODDAJE(5); myslacy(5)  := true;
end select;
```

co, jak widać, nie jest programowaniem zbyt eleganckim, a ponadto trudnym do realizacji, gdyby filozofów było więcej. Mechanizm tablicowania dozorów w CSP zastąpiono w Adzie mechanizmem tablicowania wejść, nie ma już jednak w tym języku możliwości jednoczesnego wstrzymania procesu w oczekiwaniu na spotkanie w którejkolwiek z odpowiednich instrukcji accept.

Rozwiązanie poprawne

Następujące rozwiązanie jest zapisem w języku Ada rozwiązania z rozdz. 3. Każdy proces WIDELEC pełni rolę semafora binarnego (por. p. 6.2.1). Proces LOKAJ jest realizacją w Adzie semafora ogólnego z wartością początkową 4.

```
task LOKAJ is
  entry WEJŚCIE;
  entry WYJŚCIE;
end;
task body LOKAJ is
  wśrodku: Integer := 4;
```



```

begin
  loop
    select
      when wśrodku > 0 =>
        accept WEJŚCIE;
        wśrodku := wśrodku - 1;
      or
        accept WYJŚCIE;
        wśrodku := wśrodku + 1;
    end select;
  end loop;
end LOKAJ;

task WIDELEC(1..5) is
  entry BIERZE;
  entry ODDAJE;
end;
task body WIDELEC is
begin
  loop
    accept BIERZE;
    accept ODDAJE;
  end loop;
end WIDELEC;

task FILOZOF(1..5) is
end;
task body FILOZOF is
begin
  loop
    myśli;
    LOKAJ.WEJŚCIE;
    WIDELEC(FILOZOF'index).BIERZE;
    WIDELEC(FILOZOF'index mod 5+1).BIERZE;
    je;
    WIDELEC(FILOZOF'index).ODDAJE;
    WIDELEC(FILOZOF'index mod 5+1).ODDAJE;
    LOKAJ.WYJŚCIE;
  end loop;
end;

```

6.3 Zadania

Proponujemy do rozwiązania zadania poświęcone realizacji w Adzie mechanizmu semaforów i monitorów oraz dwa wybrane zadania z rozdz. 4 i trzy zadania z rozdz. 5. Czytelnika pragnącego lepiej poznać możliwości języka Ada zachęcamy do zapisania w nim także rozwiązań innych zadań. Przed rozwiązaniem zadania 6.3.2 należy zapoznać się z definicją semafora w systemie Unix podaną w rozdz. 8.

6.3.1 Implementacja semafora dwustronnie ograniczonego

Zapisz w Adzie proces, który jest realizacją semafora dwustronnie ograniczonego. Przyjmij, że podczas inicjacji semafora ustala się zarówno jego wartość początkową, jak i ograniczenie górne.

6.3.2 Implementacja semafora unixowego

Zapisz w Adzie proces SEM_UNIX, który będzie symulował semafor unixowy S (por. rozdz. 8). Proces ten powinien realizować operacje semaforowe P(S), V(S,m), Z(S), nP(S,m), nZ(S) i funkcje semaforowe wart(S), czekP(S), czekZ(S) oraz umożliwiać nadawanie wartości semaforowi w dowolnej chwili. Zastanów się nad możliwością realizacji operacji P(S,m).

6.3.3 Implementacja monitora ograniczonego

Napisz proces CONDITION realizujący monitorowy obiekt typu condition i udostępniający operacje wait, signal i empty, przy założeniu, że signal jest zawsze ostatnią wykonywaną operacją procedury monitorowej.

6.3.4 Zasoby dwóch typów

Zapisz w Adzie proces MON, który jest rozwiązaniem zadania 4.3.10. Powinien on udostępniać wejścia PRZYDZIEL_i, $i=1,2,3$, realizujące przydział zasobu procesowi odpowiedniej grupy oraz wejście ZWALNIAM realizujące zwolnienie zasobu podanego typu.

6.3.5 Szeregowanie żądań do dysku

Zapisz w Adzie proces DYSK, który jest rozwiązaniem zadania 4.3.13. Powinien on udostępniać dwa wejścia PRZYDZIEL i ZWOLNIJ realizujące odpowiednio przydział i zwolnienie dostępu do dysku. Uwzględnij obie wersje, tzn. szeregowanie według strategii FCFS i SCAN.

6.3.6 Algorytm Ricarta i Agrawali

Zapisz w Adzie algorytm Ricarta i Agrawali (opisany w p. 5.2.1) uwzględniając jednocześnie korygowanie logicznych zegarów (zad. 5.3.5). Załóż, że procesy POMOCNIK komunikują się ze sobą przez systemowy proces SIEĆ realizujący fizyczne przesłania komunikatów między różnymi komputerami (komunikaty te mogą być przesyłane asynchronicznie, a więc bez udziału mechanizmu spotkań). SIEĆ udostępnia dwa wejścia: ZADANIE(t : in integer; j : in integer), którego wywołanie powoduje wysłanie komunikatu postaci (t,i,j) do procesu j (t jest lokalnym logicznym czasem, a i numerem procesu-nadawcy), oraz ODPOWIEDZ(j : out integer), którego wywołanie powoduje wysłanie komunikatu (i, j) do procesu j (i jest numerem procesu-nadawcy). Po otrzymaniu komunikatu postaci (t,i,j) proces SIEĆ wywołuje wejście ODBIERZ_ZADANIE(t, i) w procesie POMOCNIK(j), a po otrzymaniu komunikatu postaci (i,j) wywołuje w nim wejście ODBIERZ_ODPOWIEDZ.

6.3.7 Centrala telefoniczna

Zapisz w Adzie procesy NADAWCA, ODBIORCA i CENTRALA, które są rozwiązaniem zadania 5.3.8. ODBIORCA powinien udostępniać wejście TELEFON realizujące przyjęcie

rozmowy przez nadawcę. Proces CENTRALA powinien udostępniać wejścia DZWONIE i ZWALNIAM realizujące reakcję centrali na żądanie nadawcy odpowiednio nawiązania połączenia i zerwania połączenia.

6.3.8 Sito Eratostenesa

Zapisz w Adzie proces SITO, który jest rozwiązaniem zadania 5.3.14. Proces ten powinien udostępniać wejście LICZBA, przez które przekazuje mu się liczbę. (Proces SITO(0) zapisz oddzielnie.) Załóż istnienie procesu:

```
task WYJŚCIE is
  entry PISZ(x: in Integer);
end;
```

który liczby otrzymywane w wejściu PISZ wypisuje na urządzenie wyjściowe (np. ekran).

6.4 Rozwiązania

6.4.1 Implementacja semafora dwustronnie ograniczonego

Proces SEM_2_OGR udostępnia oprócz wejść PD i VD także wejście INICJACJA służące do nadania semaforowi wartości początkowej i ustalenia ograniczenia górnego. Pomijamy tu kontrolę poprawności wywołania tego wejścia (nie sprawdzamy, czy $0 < x < k$).

```
task SEM_2_OGR is
  entry INICJACJA(x,k: in Integer);
  entry PD;
  entry VD;
end;
task body SEM_2_OGR is
  n: Integer; -- górne ograniczenie
  s: Integer; -- wartość semafora
begin
  accept INICJACJA(x,k: in Integer) do
    s := x;
    n := k;
  end INICJACJA;
  loop
    select
      when s > 0 => accept PD; s := s - 1;
    or
      when s < n => accept VD; s := s + 1;
    end select;
  end loop;
end SEM_2_OGR;
```

Proces SEM_2_OGR ma strukturę podobną do procesu BUFOR z przykładu 6.2.2. Operacja VD odpowiada wstawianiu do bufora, operacja PD — pobieraniu z bufora, a wartość s wskazuje liczbę wolnych miejsc w buforze.

6.4.2 Implementacja semafora unixowego

Ponieważ operację nadania wartości semaforowi unixowemu można wykonać w każdej chwili, należy ją akceptować zarówno na początku wykonywania procesu SEM_UNIX, jak i wewnątrz głównej pętli. Operacja Z ma tę własność, że w chwili, gdy semafor osiągnie wartość 0, wszystkie procesy wstrzymane na operacji Z kończą jej wykonywanie. Stąd w procesie SEM_UNIX po spotkaniu się z jednym procesem w wejściu Z trzeba spotkać się natychmiast ze wszystkimi oczekującymi tam procesami.

```
task SEM_UNIX is
  entry NADANIE_WART(x: in Integer);
  entry P;
  entry V(m: in Integer);
  entry Z;
  entry nP(m: in Integer; b: out Boolean);
  entry nZ(b: out Boolean);
  entry CZEKP(w: out Integer);
  entry CZEKZ(w: out Integer);
  entry WART(w: out Integer);
end;

task body SEM_UNIX is
  s: Integer;
begin
  accept NADANIE_WART(x: in Integer) do
    s := x;
  end NADANIE_WART;
  loop
    select
      when s > 0 => accept P; s := s - 1;
    or
      accept V(m: in Integer); do s := s + m; end V;
    or
      when s = 0 => accept Z;
      while Z'count > 0 loop
        accept Z;
      end loop;
    or
      accept nP(m: in Integer; b: out Boolean) do
        b := m <= s;
        if b then s := s - m; end if;
      end nP;
    or
      accept nZ(b: out Boolean) do b := s = 0; end nZ;
    or
      accept CZEKP(w: out Integer) do
        w := P'count;
      end CZEKP;
    or
      accept CZEKZ(w: out Integer) do
        w := Z'count;
      end CZEKZ;
    or
      accept WART(w: out Integer) do w := s; end WART;
    or
      accept NADANIE_WART(x: in Integer) do
        s := x;
      end NADANIE_WART;
    end select;
  end loop;
end;
```

```

    end loop;
end SEM_UNIX;

```

Dostępna w systemie Unix operacja $P(S,m)$, która umożliwia wstrzymanie procesu w oczekiwaniu na dowolnie wybraną wartość m semafora S , nie daje się zrealizować w Adzie w prosty sposób. Problem polega na tym, że aby dowiedzieć się, na jaką wartość czeka proces, trzeba najpierw spotkać się z nim. Jeśli w trakcie spotkania okaże się, że semafor nie ma odpowiedniej wartości, spotkanie to musi się zakończyć, aby proces SEM_UNIX mógł zaakceptować wejście V . Jednak zakończenie spotkania oznacza zakończenie wstrzymywania procesu obsługiwanego. W przykładzie 6.2.4 mieliśmy zbliżony problem i użyliśmy tam tablicy wejść. Tutaj można zrobić podobnie.

Jeśli zakres wartości parametru m jest bardzo ograniczony lub z góry wiadomo, jakie to będą wartości, to odpowiednie instrukcje `acceptP(m: in Integer)` można jawnie wypisać. Na przykład implementując w Adzie semafor M z przykładu 8.2.3, wystarczy dopisać w instrukcji:

```

    select gałąź
    when s>=N => accept P(m: in Integer) do s := s - N; end P;

```

ponieważ wiadomo, że wartością m będzie zawsze N . Jeśli zakres jest większy, trzeba skorzystać z pętli `for` takiej jak w przykładzie 6.2.4, wymusza to jednak aktywne czekanie.

Jeśli wszystkie procesy wykonujące operację $P(S, m)$ na danym semaforze są umieszczone w jednej tablicy o indeksach $1..N$, to można rozbić tę operację na dwa etapy. W pierwszym proces wywołujący przekazuje procesowi SEM_UNIX wartość m oraz swój indeks i , a w odpowiedzi otrzymuje informację, czy operacja P dała się wykonać natychmiast. Jeśli nie, to proces przechodzi do drugiego etapu, w którym wywołuje wejście DALEJ(i). Część specyfikacyjną procesu SEM_UNIX należy rozszerzyć o następujące wejścia:

```

    entry P(m: in integer; i: in integer,
           przeszło: out boolean);
    entry DALEJ(1..N);

```

W instrukcji `select` należy dodać gałąź

```

    accept P(m: in integer; i: in integer;
           przeszło: out boolean) do
        przeszło := mozna_przepuscic(m,i);
    end P;

```

oraz zmodyfikować implementację wejścia V tak, aby wznawiać tyle procesów, ile w danej chwili można wznówić:

```

    accept V(m: in integer) do
        s := s + m;
        while mozna_wznowic(i) loop
            accept DALEJ(i);
        end loop;
    end V;

```

Funkcja logiczna `mozna_przepuscic` zmniejsza s o m , gdy jest to możliwe i wówczas zwraca wartość `true`, w przeciwnym razie zwraca wartość `false` zapamiętując w pomocniczych strukturach indeks procesu i oraz jego zapotrzebowanie m . Wartością funkcji logicznej `mozna_wznowic` jest odpowiedź na pytanie, czy można wznówić (zgodnie z przyjętą strategią) jakiś proces. Jeśli tak, to zmniejsza ona s o zapotrzebowanie tego procesu i i zwraca jego indeks i . Trzeba również usunąć wejście P i odpowiednio zmodyfikować implementację wejścia CZEKP.

6.4.3 Implementacja monitora ograniczonego

Rolę kolejki procesów czekających na warunek spełnia kolejka procesów czekających w wejściu WAIT. W związku z tym, jeżeli żaden proces nie czeka na spotkanie w wejściu WAIT, to można zaakceptować spotkanie w wejściu SIGNAL bez dalszych konsekwencji. Będzie to sygnał wysłany „w powietrze”. Jeśli natomiast jakiś proces czeka na spotkanie w WAIT, to również można zaakceptować spotkanie w wejściu SIGNAL, ale podczas tego spotkania proces CONDITION musi zrealizować także spotkanie w wejściu WAIT. Atrybut count wejścia WAIT służy do stwierdzenia, ile procesów oczekuje na spełnienie warunku.

```
task CONDITION is
  entry WAIT;
  entry SIGNAL;
  entry EMPTY(b: out Boolean);
end;
task body CONDITION is
begin
  loop
    select
      when WAIT'count = 0 =>
        accept SIGNAL;
    or
      when WAIT'count > 0 =>
        accept SIGNAL do
          accept WAIT;
        end SIGNAL;
    or
      accept EMPTY(b: out Boolean) do
        b := WAIT'count = 0;
      end EMPTY;
    end select;
  end loop;
end CONDITION;
```

6.4.4 Zasoby dwóch typów

Wejście PRZYDZIEL1 jest bezparametrowe, bo zawsze jest przydzielany zasób typu A. Wejście PRZYDZIEL2 ma jeden parametr określający typ przydzielonego zasobu. Wejście PRZYDZIEL3 ma dwa parametry wyjściowe. Pierwszy określa, czy zasób przydzielono, drugi podaje typ przydzielonego zasobu.

```
M: constant Integer := ?;  -- liczba zasobów typu A
N: constant Integer := ?;  -- liczba zasobów typu B

task MON is
  entry PRZYDZIEL1;
  entry PRZYDZIEL2(typ: out A..B);
  entry PRZYDZIEL3(typ: out A..B; dostał: out Boolean);
  entry ZWALNIAM(typ: in A..B);
end;

task body MON is
  wolneA: Integer := M;
  wolneB: Integer := N;
begin
  loop
```

```

select
  when wolneA > 0 =>
    accept PRZYDZIELI;
    wolneA := wolneA - 1;
or
  when wolneA + wolneB > 0 =>
    accept PRZYDZIEL2(typ: out A..B) do
      if wolneA > 0 then
        typ := A;
        wolneA := wolneA - 1;
      else
        typ := B;
        wolneB := wolneB - 1;
      end if;
    end PRZYDZIEL2;
or
  accept PRZYDZIEL3(typ: out A..B; dostal: out Boolean)
  do
    if wolneB > 0 then
      typ := B;
      wolneB := wolneB - 1;
      dostal := True;
    elsif wolneA > 0 then
      typ := A;
      wolneA := wolneA - 1;
      dostal := True;
    else
      dostal := False;
    end if;
  end PRZYDZIEL3;
or
  accept ZWALNIAM(typ: in A..B) do
    if typ = A then wolneA := wolneA + 1;
    else wolneB := wolneB + 1;
    end if;
  end ZWALNIAM;
end select;
end loop;
end MON;

```

Rozwiązanie to różni się od rozwiązania z rozdz. 4 tym, że procesy żądające zasobu nie czekają w jednej lecz w trzech kolejkach. W rezultacie wybór obsługiwanej grupy jest niedeterministyczny. Procesy grupy trzeciej mogą być zawsze obsługiwane, procesy grupy drugiej tylko wtedy, gdy są jakieś wolne zasoby, a procesy grupy pierwszej tylko wtedy, gdy są wolne zasoby typu A. Procesy grupy pierwszej nie mają tu tak zdecydowanego priorytetu jak w rozwiązaniu z p. 4.4.10. W przypadku zwalniania zasobu typu A nie przydziela się go bezwarunkowo czekającemu procesowi grupy pierwszej; jeśli czekają także procesy grupy drugiej, to wybór jest niedeterministyczny, jest bowiem spełniony zarówno warunek $wolneA > 0$, jak i warunek $wolneA + wolneB > 0$. Co więcej, jeśli w chwili zwracania zasobu typu A pojawi się żądanie procesu grupy trzeciej, to również ono może być obsługiwane. Mimo tych wszystkich różnic przedstawione rozwiązanie jest poprawnym rozwiązaniem postawionego zadania.

6.4.5 Szeregowanie żądań do dysku

Rozwiązanie wersji 1

Realizacja pierwszej wersji zadania jest banalna, ponieważ w Adzie procesy czekają na spotkanie w kolejce obsługiwanej zgodnie z dyscypliną FCFS. (W istocie jest to realizacja semafora binarnego.)

```
task DYSK is
  entry PRZYDZIEL;
  entry ZWOLNIJ;
end;
task body DYSK is
begin
  loop
    accept PRZYDZIEL;
    accept ZWOLNIJ;
  end loop;
end DYSK;
```

Rozwiązanie wersji 2

W Adzie nie ma możliwości priorytetowego szeregowania procesów w oczekiwaniu na spotkanie. Musimy więc zastosować tablicę wejść umożliwiającą określanie z góry numeru cylindra, do którego żądanie można zaakceptować. Takie podejście prowadzi jednak do aktywnego czekania w procesie DYSK w wtedy, gdy nie ma żadnych żądań do dysku.

```
C: constant Integer := ?; -- liczba cylindrów

task DYSK is
  entry PRZYDZIEL(1..C);
  entry ZWOLNIJ;
end;
task body DYSK is
begin
  loop
    for i in 1..C loop -- od krawędzi do środka cylindra
      while PRZYDZIEL(i)'count > 0 loop -- obsługa kolejki
        accept PRZYDZIEL(i);
        accept ZWOLNIJ;
      end loop;
    end loop;
    for i in reverse 1..C loop -- od środka do krawędzi
      while PRZYDZIEL(i)'count > 0 loop
        accept PRZYDZIEL(i);
        accept ZWOLNIJ;
      end loop;
    end loop;
  end loop;
end DYSK;
```

Ponieważ pojedyncze wykonanie instrukcji `accept` obsługuje tylko jedno spotkanie, musimy w pętli `for` umieścić instrukcję `while`, która umożliwi obsługę wszystkich procesów oczekujących na transmisję z tego samego cylindra. Podobnie jak w pierwszym rozwiązaniu tego zadania w rozdz. 4, nieprzerwany strumień żądań do jednego cylindra może spowodować zagłodzenie innych procesów. Łatwo tę wadę usunąć. Wystarczy przed rozpoczęciem obsługi żądań do danego cylindra zapamiętać ich liczbę, up. w zmiennej `j`, a pętlę `while` zamienić na pętlę `for`, która będzie wykonana dokładnie `j` razy.

6.4.6 Algorytm Ricarta i Agrawali

Prezentowane rozwiązanie jest modyfikacją rozwiązania przedstawionego w książce [Ma0087]. Różnica polega na zastosowaniu zagnieżdżonych instrukcji accept. Proces, który chce wejść do sekcji krytycznej, jest w trakcie spotkania ze swoim procesem POMOCNIK tak długo, aż ten nie odbierze potwierdzeń od wszystkich pozostałych pomocników. W tym czasie POMOCNIK może także odbierać od procesu SIEĆ żądania wejścia do sekcji krytycznej innych procesów. Odpowiada na nie w zależności od czasu i numeru nadawcy tych żądań. Żądania te odbiera także poza instrukcją accept CHCE, ale wówczas zawsze odpowiada na nie natychmiast (proces P nie chce wówczas wejść do swojej sekcji krytycznej). Zauważmy również, że odpowiedzi z sieci mogą przychodzić tylko wtedy, gdy proces jest w trakcie wykonywania instrukcji accept CHCE, zwolnienie natomiast jest możliwe tylko poza tą instrukcją. (Uwaga: relację „różne” w Adzie zapisuje się znakiem $\neq$.) N: constant Integer := ?; — liczba procesów

```
task P(1..N) is
end;

task body P is
begin
  loop
    własne_sprawy(P'index);
    POMOCNIK(P'index).CHCE;
    sekcja_krytyczna(P'index);
    POMOCNIK(P'index).ZWALNIAM;
  end loop;
end P;

task POMOCNIK(1..N) is
  entry CHCE;
  entry ZWALNIAM;
  entry'ODBIERZ_ZADANIE(czas:   in Integer;
                        odkogo:  in Integer);
  entry ODBIERZ_ODPOWIEDZ;
end;

task body POMOCNIK is
  mojt: Integer := 0;           -- lokalny logiczny czas;
  t: Integer := 0;             -- największy czas
  licz: Integer := 0;          -- liczba odpowiedzi
  wstrzymany: array(1..N) of Boolean := (others => False);
                                -- kt6re procesy
                                -- wstrzymał ten proces

begin
  loop
    select
      accept CHCE do
        mojt := t + 1;
        licz := 0;
        for j in 1..N loop      -- wysłanie żądań do
                                -- pozostałych procesów
          if j /= POMOCNIK'index then
            SIEĆ.ŻĄDANIE(mójt.j);
          end if;
        end loop;
      loop
        select
          accept ODBIERZ_ZADANIE(czas:   in Integer;
```

```

                                odkogo: in Integer) do
    if czas > t then t := czas
    end if; -- skorygowanie czasu
    if (czas > mójt) or ((czas = mójt) and
        (odkogo > POMOCNIK'index))
    then -- niższy priorytet
        wstrzymany(odkogo) := True;
    else -- odpowiedź pozytywna
        SIEĆ.ODPOWIEDŹ(odkogo);
    end if;
    end ODBIERZ_ZADANIE;
or
    accept ODBIERZ_ODPOWIEDZ;
    exit when licz = N - 2;
                                -- już wszystkie odpowiedzi
    licz := licz + 1;
    end select;
end loop;
end CHCE;

                                -- nowe żądania zaczekają w
                                -- kolejce do ODBIERZ_ZADANIE
accept ZWALNIAM;
for j in 1..N loop
    if wstrzymany(j) then -- odpowiedzi do wszystkich
        SIEĆ.ODPOWIEDŹ(j); -- wstrzymanych
        wstrzymany(j) := False;
    end if;
end loop;
or
    accept ODBIERZ_ZADANIE(czas: in Integer;
                            odkogo: in Integer) do
        if czas > t then t := czas
        end if; -- skorygowanie czasu
        SIEĆ.ODPOWIEDŹ(odkogo);
                                -- odpowiedź pozytywna
    end ODBIERZ_ZADANIE;
end select;
end loop;
end POMOCNIK;

```

6.4.7 Centrala telefoniczna

Oto zapisane w Adzie rozwiązanie z p. 5.4.8.

```

N: constant Integer := ?; -- liczba nadawców
M: constant Integer := ?; -- liczba odbiorców

task NADAWCA(1..N) is
end;

task body NADAWCA is
    m,k: Integer;
begin
    loop
        losuj(m); -- wybór rozmówcy
    loop
        CENTRALA.DZWONIE(m,k);
        exit when k /= 0; -- wykręcanie numeru
    end loop;
end loop;

```

```

        nadaj(k);                                - rozmowa
        CENTRALA.ZWALNIAM(k);                    - odłożenie słuchawki
    end loop;
end NADAWCA;

task ODBIORCA(1..M) is
    entry TELEFON(x: in Integer);
end;

task body ODBIORCA is
    k: Integer;
begin
    loop
        accept TELEFON(x: in Integer) do
            k := x;                                - podniesienie
        end TELEFON;                                - słuchawki
        odbierz(k);                                - rozmowa
    end loop;
end ODBIORCA;

task CENTRALA is
- entry DZWONIE(m: in Integer; k: out Integer);
    entry ZWALNIAM(k: in Integer);
end;
task body CENTRALA is
    K: constant Integer = ?;                        - liczba łączy
    m,i: Integer;
    wolne: Integer := K;                            - 1. wolnych łączy
    kanał: array(1..K) of Integer := (others => 0);
                                                    - kto odbiera przez
                                                    - dane łączy
    odbiór: array(1..M) of boolean := (others => False);
                                                    - czy odbiorca mówi
begin
    loop
        select
            accept DZWONIE(m: in Integer; k: out Integer) do
                if wolne = 0 or else odbiór(m) then k := 0
                else
                    i := 1;
                    wolne := wolne - 1;            - zabranie łączy
                    loop
                        if kanał(i) /= 0 then i := i + 1
                        else exit;                    - szukanie wolnego
                        end if;                        - łączy
                    end loop;
                    odbiór(m) := True;                - ODBIORCA(m) zajęty
                    kanał(i) := m;                    - łączy i-te zajęte
                    ODBIORCA(m).TELEFON(i);          - dzwoni u odbiorcy
                    k := i;
                end if;
            end DZWONIE;
        or
            accept ZWALNIAM(k: in Integer) do
                odbior(kanał(k)) := False;          - odbiorca wolny
                kanał(k) := 0;                        - łączy jest wolne
                wolne := wolne + 1;                    - i wraca do puli
            end ZWALNIAM;
        end select;
    end loop;
end CENTRALA;

```

Zauważmy, że w rozwiązaniu w Adzie stwierdzenie faktu, czy uzyskano połączenie, odbywa się podczas jednego spotkania w wejściu DZWONIE. W czasie tego spotkania nadawca przekazuje centrali numer odbiorcy, z którym chce rozmawiać, centrala sprawdza, czy ma wolne łącze i czy odbiorca jest wolny. Jeśli tak, to przekazuje odbiorcy numer łącza, po czym, w zależności od sytuacji, zwraca nadawcy zero hib numer łącza. W Adzie nie mamy możliwości niedeterministycznego wyboru łącza, tak jak w CSP.

6.4.8 Sito Eratostenesa

W przeciwieństwie do rozwiązania w CSP z p. 5.4.14 proces generujący liczby nie musi nazywać się tak samo jak pozostałe procesy, proces SITO bowiem i tak nie wie, od jakiego procesu otrzymuje liczby.

```

M: constant Integer := ?;           - liczba sit

task GENERATOR is
end;

task body GENERATOR is
  N: constant Integer := ?;         - zakres liczb
  i: Integer;
begin
  WYJSCIE.PISZ(2);
  i := 3;
  while i <= N loop
    SITO(1).LICZBA(i);
    i := i + 2;
  end loop;
end GENERATOR;

task SITO(1..M) is
  entry LICZBA(x: in Integer);
end;

task body SITO is
  i,k: Integer;
begin
  accept LICZBA(x: in Integer) do
    i := x;
  end LICZBA;
  WYJSCIE.PISZ(i);
  loop
    select
      accept LICZBA(x: in Integer) do
        k := x;
      end LICZBA;
      if k mod i /= 0 then
        if SITO'index = M then WYJSCIE.PISZ(k);
        else SITO(SITO'index+1).LICZBA(k);
        end if;
      end if;
    else
      terminate;
    end select;
  end loop;
end SITO;

```

Ponieważ, zgodnie z umową, SITO'index jest indeksem procesii SITO, w którym wykonują się instrukcje, więc wyrażenie SITO(SITO'index+1) wskazuje kolejny proces SITO w tablicy procesów. Dzięki zastosowaniu klauzuli else terminate proces SITO(1) zakończy się, gdy zakończy się proces GENERATOR, po czym zakończą się pozostałe procesy SITO.

W podobny sposób jak sito Eratostenesa można zapisać w języku Ada rozwiązania zadań 5.3.9, 5.3.11, 5.3.15 i 5.3.16, które także mają strukturę potoku.

7 Przestrzeń krotek w Lindzie

7.1 Wprowadzenie

7.1.1 Przestrzeń krotek

W roku 1985 D. Gelernter opublikował artykuł [Gele85], w którym zaproponował nowy mechanizm komunikacji między procesami nazwany wdzięcznym imieniem Linda. W odróżnieniu od synchronicznych spotkań w CSP lub Adzie, które z jednej strony wymagają, aby komunikujące się procesy istniały jednocześnie w czasie, a z drugiej zakładają, że procesy te znają swoje nazwy (w obie strony w CSP, w jedną stronę w Adzie), komunikacja w Lindzie nie narzuca żadnych powiązań ani w czasie, ani w przestrzeni adresowej.

Linda nie jest jakimś konkretnym językiem programowania. Jest to jedynie pewna idea, której realizację można włączyć do dowolnego języka programowania współbieżnego. Przykłady i rozwiązania zadań będziemy zapisywać tutaj w notacji języka PascalC.

Podstawowym pojęciem Lindy jest krotka (tuple)¹. Krotka to ciąg danych (o określonej lub nieokreślonej wartości, por. 7.1.4), z których każda ma określony typ. Ciąg typów poszczególnych elementów krotki tworzy jej sygnaturę. Na przykład krotka

```
(5, 3.14, true, 'c', 20)
```

ma sygnaturę

```
(integer, real, boolean, char, integer)
```

Typami elementów krotek mogą być także typy złożone, jak napisy, tablice, rekordy.

W Lindzie wszystkie procesy realizują się w środowisku zwanym przestrzenią krotek. Z przestrzeni tej proces pobiera dane w formie krotek i do tej przestrzeni wysyła wyniki, także w formie krotek. Ponieważ każdy proces komunikuje się jedynie z otaczającą go przestrzenią, więc nie musi nic wiedzieć o istnieniu innych procesów (nie musi w ogóle znać ich nazw). Do komunikacji z przestrzenią krotek służą operacje: INPUT, OUTPUT, READ, TRY_INPUT, TRY_READ.

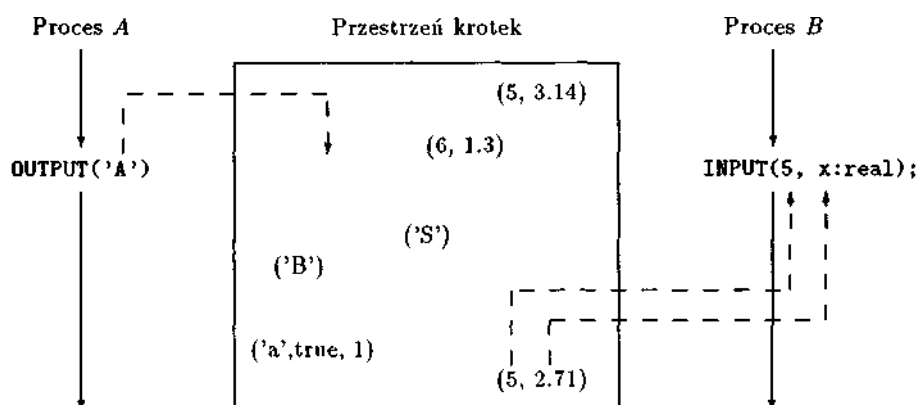
7.1.2 Operacja INPUT

Pobieranie krotek z przestrzeni realizuje się za pomocą operacji INPUT. Jej parametrami są nazwy zmiennych z podanymi typami (w p. 7.1.4 podamy jeszcze inne możliwości). W wyniku wykonania tej operacji z przestrzeni jest pobierana krotka o sygnaturze zgodnej z sygnaturą ciągu parametrów tej operacji. Tak więc do pobrania krotki (5, 3.14, true, 'c', 20) można użyć następującej operacji:

```
INPUT(i:integer, r:real, b:boolean, c:char, j:integer).
```

Po jej wykonaniu zmienne występujące jako parametry operacji INPUT będą miały następujące wartości: $i=5$, $r=3.14$, $b=true$, $c='c'$, $j=20$.

Jeśli w chwili wywołania operacji INPUT w przestrzeni nie ma krotki o wskazanej sygnaturze, proces wywołujący jest wstrzymywany do czasu, w którym taka krotka się pojawi. Powstaje oczywiście problem, co się dzieje, gdy w przestrzeni pojawi się krotka, na którą czeka więcej niż jeden proces. Podobnie jak w przypadku semaforów, nie będziemy nic zakładać o kolejności wznowiania procesów. Będziemy natomiast wymagać, aby wznowianie było realizowane w sposób nie powodujący zagłodzenia, tzn. że jeśli krotka, na którą czeka proces, pojawia się w przestrzeni dowolną liczbę razy, to proces ten będzie w końcu wznowiony. Inaczej mówiąc, realizacja operacji INPUT musi być żywotna.

Rys. 7.1. Komunikacja przez przestrzeń krotek

7.1.3 Operacja OUTPUT

Krotki wysyła się w przestrzeń za pomocą operacji OUTPUT. Na przykład

```
OUTPUT(5, 3.14, true, 'c', 20)
```

spowoduje umieszczenie w przestrzeni podanej krotki. Operację OUTPUT można wykonać w każdej chwili, nigdy nie blokuje ona procesu. Jeśli na liście parametrów operacji OUTPUT umieścimy wyrażenie, to utworzona krotka będzie miała na odpowiedniej pozycji wartość równą aktualnej wartości podanego wyrażenia. Sposób komunikacji przez przestrzeń krotek za pomocą operacji INPUT i OUTPUT ilustruje rys. 7.1.

7.1.4 Wybór selektywny

Operacje INPUT i OUTPUT zachowują się bardzo podobnie jak zwykłe pascalowe operacje read i write. Jednak w rzeczywistości zaproponowany w Lindzie mechanizm komunikacji jest znacznie mocniejszy dzięki dopuszczeniu drobnych odstępstw od podanych wyżej zasad. Po pierwsze, parametrem operacji OUTPUT może być także niezainicjowana zmienna ze wskazanym typem. Wykonanie operacji OUTPUT z takim parametrem powoduje utworzenie krotki z elementem o nieokreślonej wartości, ale ze wskazanym typem. Po drugie, parametrem operacji INPUT może być stała lub zmienna o zadanej wartości. Wykonanie operacji INPUT z takim parametrem spowoduje pobranie krotki, która na odpowiedniej pozycji ma wskazaną wartość. Na przykład w wyniku operacji

```
INPUT(i:integer, 3.14, b:boolean, c, j:integer)
```

z przestrzeni zostanie pobrana taka krotka, która na pozycji drugiej ma liczbę 3.14, a na czwartej znak równy aktualnej wartości zmiennej c. W ten sposób ze zbioru krotek o tej samej sygnaturze można wyselekcjonować krotki o zadanych wartościach.

„Dziurawą” krotkę z nieokreśloną wartością na pewnej pozycji można pobrać za pomocą operacji INPUT, w której na pozycji „dziury” wskaże się konkretną wartość podanego typu. Na przykład w wyniku wykonania operacji

```
OUTPUT(i:integer, 3.14, true, 'c', 20)
```

powstaje krotka, która może być pobrana w wyniku wykonania operacji

```
INPUT(5, r:real, true, c:char, j:integer).
```

choć tą samą operacją INPUT można pobrać krotkę mającą na pierwszej pozycji wartość 5.

Jeżeli pierwszy element krotki oznacza numer procesu, do którego jest ona skierowana, to krotka utworzona w powyższej operacji OUTPUT może być pobrana przez proces o dowolnym numerze, podczas gdy krotka z określoną liczbą na początku może być przeczytana tylko przez określony proces. Dzięki takiemu mechanizmowi można kierować żądania do wskazanego lub dowolnego procesu.

Jeśli w chwili wykonywania operacji INPUT w przestrzeni znajduje się wiele „pasujących” krotek, to będzie pobrana jedna z nich w sposób niedeterministyczny. (Dotyczy to również przypadku, gdy w przestrzeni znajduje się zarówno krotka, która na wskazanej pozycji ma wartość nieokreśloną, jak i krotka, która na wskazanej pozycji ma wartość podaną w operacji INPUT.) Zakładamy tu również, że nie jest możliwe zagłódzenie krotek, tzn., jeśli dostatecznie dużo razy jest wykonywana operacja INPUT z sygnaturą zgodną z sygnaturą pewnej krotki umieszczonej w przestrzeni, to w końcu ta krotka będzie z przestrzeni pobrana. Zauważmy, że wymaganie to różni się od wymagania sformułowanego w p. 7.1.2 odnośnie żywotności operacji INPUT.

7.1.5 Operacja READ

Oprócz operacji INPUT i OUTPUT można także wykonywać operację READ, która ma taki sam efekt jak INPUT z tą różnicą, że przeczytana krotka nie jest usuwana z przestrzeni, dzięki czemu mogą ją również odczytać inne procesy wykonujące operację READ. W ten sposób można realizować rozgłaszanie informacji.

Istnieją również nieblokujące wersje operacji INPUT i READ, realizowane za pomocą funkcji logicznych TRY_INPUT i TRY_READ, które zwracają wartość true, jeśli pobranie lub wczytanie krotki zakończyło się powodzeniem, a w przeciwnym razie zwracają wartość false. Zainteresowanych bliżej Lindą odsyłamy do artykułów [Gele85, AhCG86, CzZi93] oraz książki [BenA90].

7.1.6 Ograniczenia

Opisana przestrzeń krotek jest czymś w rodzaju wielowymiarowego bufora, do którego wstawia się porcje wykonując operację OUTPUT i z którego pobiera się je za pomocą operacji INPUT. Dzięki temu w Lindzie dno prościej zapisuje się problemy wymagające komunikacji przez bufor lub przez innego rodzaju pośrednika. Należy jednak podkreślić, że sama przestrzeń nie zapewnia zachowania kolejności przekazywanych krotek. Jeśli kolejność ta jest

istotna, należy każdą krotkę rozszerzyć o jej numer podawany przez proces wykonujący operację OUTPUT. Proces, który wykonuje operację INPUT, musi jawnie wskazać numer pobieranej krotki. Podobnie, jeśli krotka ma być odebrana tylko przez określony proces (lub tylko od określonego procesu), numer identyfikujący ten proces musi być częścią krotki.

Wybór selektywny umożliwia pobranie krotki o zadanej wartości na wskazanej pozycji. Nie ma jednak możliwości podania warunku, jaki powinna spełniać wartość na wskazanej pozycji pobieranej krotki (np. pobierz krotkę, której pierwszy element jest nieujemny). Obowiązek sprawdzania odpowiedniego warunku spoczywa więc na procesie tworzącym krotkę, który powinien rozszerzyć ją o element zawierający odpowiednią informację dla odbiorcy (por. uwaga do rozwiązania 7.4.8).

7.2 Przykłady

7.2.1 Wzajemne wykluczanie

Pokażemy jak w Lindzie można zrealizować semafor ogólny oraz jak realizuje się mechanizm przekazywania uprawnień.

Semafor ogólny

Deklaracji semafora postaci

```
var sem: semaphore := N;
```

odpowiada wprowadzenie do przestrzeni krotek przez specjalny proces inicjujący N krotek postaci ('sem'):

```
for i := 1 to M do OUTPUT('sem');
```

Wówczas wykonanie operacji wejścia INPUT('sem') jest równoważne wykonaniu P(sem), a wykonanie operacji wyjścia OUTPUT('sem') jest równoważne wykonaniu V(sem).

Przekazywanie uprawnień

Na początku działania systemu trzeba do przestrzeni wprowadzić krotkę z uprawnieniem wykonując operację

```
OUTPUT('uprawnienie')
```

Zgodnie z zasadą opisaną w p. 5.2.1 uprawnienie powinno być przekazywane od procesu do procesu. Jednak w Lindzie każdy proces komunikuje się jedynie z otaczającą go przestrzenią. Przestrzeń krotek jest więc tu czymś w rodzaju globalnego „rozdawacza” uprawnień. Proces sięga po uprawnienie tylko wtedy, gdy jest mu ono potrzebne. Zatem przed wejściem do sekcji krytycznej każdy proces powinien wykonać INPUT('uprawnienie') zabierając uprawnienie z przestrzeni, a po wyjściu — OUTPUT('uprawnienie') oddając je z powrotem.

Uważny czytelnik zauważy od razu, że implementacja w Lindzie semafora binarnego (tylko jedna krotka ('sem') w przestrzeni) i przekazywania uprawnień niczym się od siebie nie różni.

7.2.2 Producenci i konsumenci

Jak już wcześniej zauważyliśmy, sama przestrzeń krotek odgrywa rolę bufora. Zatem w Lindzie procesy producenta i konsumenta zapisuje się banalnie.

```
const P = ?; {liczba producentów}
      K = ?; {liczba konsumentów}

process PRODUCENT(i:1..P);
var p: porcja;
begin
  while true do begin
    produkuj(p);
    OUTPUT(p)
  end
end;

process KONSUMENT(i:1..K);
var p:porcja;
begin
  while true do begin
    INPUT(p:porcja);
    konsumuj(p)
  end
end;
```

Jeśli zależy nam na tym, aby wyprodukowane porcje były konsumowane w takiej kolejności, w jakiej je wyprodukowano, musimy sami o to zadbać numerując każdą porcję. Przetrzeń krotek nie gwarantuje nam żadnej określonej kolejności ich pobierania. Jeśli w systemie działa tylko jeden producent i jeden konsument, wystarczy w procesie producenta do krotki z porcją dołożyć mimer porcji j liczony lokalnie przez producenta, i podobnie zrobić to w procesie konsumenta. Jeśli jest wielu producentów i wielu konsumentów, w przestrzeni trzeba umieścić dwa liczniki. Każdy producent (konsument) musi pobrać licznik, skorzystać z jego wartości a następnie wysłać w przestrzeń wartość licznika zwiększoną o jeden. Licznik odgrywa tu rolę semafora wstrzymującego procesy. Początkowo liczniki wskazują na pierwszą porcję, a więc w przestrzeni trzeba umieścić krotki ('lprod', 1), ('lkons', 1).

```
process PRODUCENT(i:1..P);
var p: porcja;
    j: integer;
begin
  while true do begin
    produkuj(p);
    INPUT('lprod', j:integer);
    OUTPUT(p, j);
    OUTPUT('lprod', j+1)
  end
end;

process KONSUMENT(i:1..K);
var p: porcja;
    j: integer;
begin
  while true do begin
    INPUT('lkons', j:integer);
    INPUT(p:porcja, j);
```

```

        OUTPUT('lkons', j+1);
        konsumuj(p)
    end
end;

```

W tym rozwiązaniu mamy w rzeczywistości biifor nieograniczony — producent nie jest nigdy wstrzymywany. Jeśli liczba porcji znajdujących się w jednej cliwili w przestrzeni ma być ograniczona, należy początkowo w przestrzeni umieścić odpowiednią liczbę krotek informujących o wolnych miejscach. Proces PRODUCENT może wysłać porcję w przestrzeń, jeśli wcześniej pobierze wolne miejsce. Proces KONSUMENT po odebraniu porcji powinien dodatkowo zwracać wolne miejsce.

```

process PRODUCENT(i:1..P);
var p: porcja; j:integer;
begin
    while true do begin
        produkuj(p);
        INPUT('miejsce');
        INPUT('lprod', j:integer);
        OUTPUT(p,j);
        OUTPUT('lprod',j+1)
    end
end;
process KONSUMENT(i:1..K);
var p:porcja; j:integer;
begin
    while true do begin
        INPUT(>lkons', j:integer);
        INPUT(p:porcja, j);
        OUTPUT('lkons', j+1);
        OUTPUT('miejsce');
        konsumuj(p)
    end
end;
end;

```

Rozwiązanie to przypomina nieco rozwiązanie za pomocą zwykłych semaforów przedstawione w p. 3.2.2. Tutaj jednak nie jest potrzebne wzajemne wykluczanie przy dostępie do bufora. Nawet jeśli dwóch producentów będzie chciało jednocześnie umieścić porcję w przestrzeni, zostaną one przyjęte. Krotka ('miejsce') spełnia tu rolę semafora wolne. Semafor pełne nie jest także potrzebny, gdyż jego rolę spełniają krotki z porcjami. Samo ich istnienie oznacza, że bufor jest niepusty.

7.2.3 Czytelnicy i pisarze

Rozwiązanie z możliwością zagłodzenia pisarzy

W przestrzeni będzie przechowywana krotka z liczbą aktualnie czytających czytelników. Każdy czytelnik przed rozpoczęciem czytania będzie pobierał tę krotkę i zwracał krotkę z liczbą o jeden większą. Podobnie po zakończeniu czytania będzie pobierał tę krotkę i zwracał krotkę z liczbą o jeden mniejszą. Pisarz może rozpocząć pisanie, jeśli pobierze krotkę z liczbą 0 oznaczającą, że nikt nie czyta. Krotkę tę przetrzymuje u siebie aż do zakończenia pisania uniemożliwiając w ten sposób rozpoczęcie czytania czytelnikom oraz rozpoczęcie pisania innym pisarzom.

Na początku trzeba w przestrzeni umieścić krotkę z wartością 0.

```
const C = ?;    {liczba czytelników>
      P = ?;    {liczba pisarzy}

processCZYTELNIK(i: 1..C);
var c: integer;
begin
    while true do begin
        własne_sprawy;
        INPUT(c:integer);
        OUTPUT(c+1);
        czyta;
        INPUT(c:integer);
        OUTPUT(c-1)
    end
end;

processPISARZ(i: 1..P);
begin
    while true do begin
        własne_sprawy;
        INPUT(0);
        pisze;
        OUTPUT(0)
    end
end;
```

Rozwiązanie z możliwością zagłodzenia czytelników

W tym rozwiązaniu krotka, z której korzystają procesy, jest parą liczb. Pierwsza z nich ma takie samo znaczenie jak w poprzednim rozwiązaniu. Druga oznacza liczbę pisarzy oczekujących na pisanie. Czytelnik może rozpocząć czytanie tylko wtedy, gdy pobierze krotkę mającą na drugiej pozycji wartość 0 (żaden pisarz nie czeka). Gdy mu się to uda, zwraca krotkę ze zwiększoną liczbą procesów czytających. Po zakończeniu czytania pobiera krotkę z przestrzeni i zwracają z pierwszą liczbą zmniejszoną o jeden. Pisarz przed rozpoczęciem pisania pobiera krotkę i bada, czy pierwsza liczba jest równa 0 (nikt nie czyta). Jeśli nie, to zwraca krotkę ze zwiększoną drugą liczbą (czyli zgłasza, że jest), a następnie oczekuje na krotkę mającą na pierwszej pozycji wartość 0 (na pewno się doczeka, bo żaden nowy czytelnik nie może już rozpocząć czytania). W rozwiązaniu z możliwością zagłodzenia pisarzy pisarz zwracał krotkę do przestrzeni dopiero po zakończeniu pisania. W ten sposób jednak niemożliwa byłaby rejestracja nowych pisarzy, gdy jeden z nich pisze. W rezultacie, po zakończeniu pisania nowo przybyli pisarze musieliby współzawodniczyć o krotkę z czytelnikami, co oznaczałoby, że pisarze nie mają tu priorytetu. (Konsekwencje tego podajemy przy omawianiu rozwiązania poprawnego.) Dlatego pisarz rozpoczynający pisanie będzie zwracał krotkę umieszczając na pierwszej pozycji wartość niezerową, np. -1 , co uniemożliwi wejście do czytelnicy zarówno innym pisarzom, jak i czytelnikom, ale pozwoli rejestrować się nowym pisarzom. Po zakończeniu pisania pisarz będzie zabierał tę krotkę z przestrzeni zastępując ją krotką z zerem na pierwszej pozycji i liczbą czekających pisarzy na drugiej.

Na początku trzeba w przestrzeni umieścić krotkę (0,0).

```
processCZYTELNIK(i: 1..C);
var c,p: integer;
begin
```

```

while true do blgin
  własne_sprawy;
  INPUT(c:integer, 0);
  OUTPUT(c+1, 0);
  czyta;
  INPUT(c:integer, p:integer);
  OUTPUT(c-1, p)
end
end;

processPISARZ(i: 1..P);
var c,p: integer;
begin
  while true do begin
    własne_sprawy;
    INPUT (c:integer, p:integer);
    if c > 0 then begin {trzeba poczekać}
      OUTPUT(c, p+1); {zgłoszenie się}
      INPUT(0, p:integer);
      OUTPUT(-1, p) {zwrot krotki>
    end else
      OUTPUT(-1, p+1); {zwrot krotki i zgłoszenie}
    pisze;
    INPUT(-1, p:integer);
    OUTPUT(0, p-1) {odmeldowanie się}
  end
end;

```

Rozwiązanie poprawne

W rozwiązaniach z możliwością zgłoszenia czytelników wymagaliśmy, aby pisarz zwracał krotkę do przestrzeni przed rozpoczęciem pisania, umożliwiając w tym czasie rejestrację nowych pisarzy. Gdyby PISARZ zachowywał krotkę na czas pisania, jego treść wyglądałaby następująco:

```

while true do begin
  własne_sprawy;
  INPUT(c:integer, p:integer);
  if c > 0 then begin {trzeba poczekać}
    OUTPUT(c, p+1); {zgłoszenie się}
    INPUT(0, p:integer);
    p := p - 1 {odmeldowanie się}
  end;
  pisze;
  OUTPUT(0, p) {zwrot krotki}
end

```

W tym rozwiązaniu pisarze mogą się rejestrować tylko podczas czytania. Pisarze przybyli w trakcie pisania nie rejestrują się, lecz po prostu czekają, na krotkę z zerem na pierwszej pozycji. W rezultacie, jeśli inicjatywę przejmą pisarze, to po pewnym czasie wszyscy ci, którzy zarejestrowali się podczas czytania, wejdą do czytelnicy i zmniejszą drugi element krotki do zera. Od tej chwili w przestrzeni będzie się już pojawiać tylko krotka (0,0). Z żywotności operacji INPUT wynika, że w końcu krotkę tę pobiorą czekający czytelnicy. Zaraz potem zarejestrują się czekający pisarze i po pewnym czasie oni przejmą inicjatywę. Nie jest więc tu możliwe zgłoszenia ani pisarzy, ani czytelników. W przedstawionym rozwiązaniu nie można określić kolejności wchodzenia procesów do czytelnicy (wynika ona jedynie ze sposobu realizacji operacji INPUT).

Omówimy jeszcze rozwiązanie, w którym czytelnicy i pisarze pragnący jednocześnie wejść do czytelnicy wchodzi do niej na przemian (pisarze pojedynczo, a czytelnicy w grupie). Użyjemy trzech rodzajów krotek: krotka o sygnaturze (integer, integer) ma takie samo znaczenie jak poprzednio, o sygnaturze (integer) służy do zliczania czekających czytelników, krotka ('start_czyt') zaś służy do wznowiania czytelników. Czytelnik próbuje dołączyć do innych czytelników wtedy, gdy nie ma czekających pisarzy. Gdy mu się to nie uda, zwiększa licznik czekających czytelników i oczekuje na krotkę ('start_czyt'), która umożliwi mu rozpoczęcie czytania. Pisarz przed wejściem do czytelnicy zachowuje się tak samo, jak w poprzednim rozwiązaniu. Natomiast po wyjściu z niej pobiera krotkę z liczbą czekających czytelników i wprowadza do przestrzeni krotek odpowiednią liczbę krotek postaci ('start_czyt'). Następnie zeruje licznik czekających czytelników i zwraca krotkę z nową liczbą czytających czytelników. W ten sposób po każdym zakończeniu pisanie do czytelnicy jest wpuszczana grupa czytelników, którzy zebrali się w czasie tego pisanie.

```

Process CZYTELNIK(i: 1..C);
var c,p: integer;
    cc: integer; {czytelnicy czekający}
begin
    while true do begin
        własne_sprawy;
        if TRY_INPUT(c:integer, 0) then OUTPUT(c+1, 0)
        else begin
            INPUT(cc:integer);
            OUTPUT(cc+1);
            INPUT('start_czyt')
        end;
        czyta;
        INPUT(c:integer, p:integer);
        OUTPUT(c-1, p)
    end
end;

process PISARZ(i: 1..P);
var c,p: integer;
    cc: integer; {czytelnicy czekający}
begin
    while true do begin
        własne_sprawy;
        INPUT(c:integer, p:integer);
        if c > 0 then begin
            OUTPUT(c, p+1);
            INPUT (0, p:integer);
            p := p - 1
        end;
        pisze;
        INPUT (cc:integer);
        for i := 1 to cc do OUTPUT ('start_czyt');
        OUTPUT (0);
        OUTPUT (cc, p)
    end
end;

```

Rozwiązanie to kryje w sobie pewne niebezpieczeństwo. Jeśli jakiś czytelnik wykona TRY_INPUT z sukcesem, a jeszcze nie wykona OUTPUT, to następny czytelnik wykonujący właśnie w tym czasie TRY_INPUT stwierdzi, iż krotki nie ma i zarejestruje się jako czytelnik czekający (będzie mu się wydawać, że jest jakiś pisarz). Można to poprawić czyniąc operację TRY_INPUT sekcją krytyczną procesu. Wymaga to wprowadzenia do przestrzeni

dotychczasowej krotki ('sprawdzanie') pełniącej funkcję semafora binarnego. Odpowiedni fragment procesu CZYTELNIK powinien wówczas wyglądać następująco:

```
INPUT('sprawdzanie');
if TRY_INPUT (c:integer, 0) then begin
  OUTPUT (c+1, 0);
  OUTPUT('sprawdzanie')
end else begin
  OUTPUT('sprawdzanie');
  INPUT (cc:integer);
```

Uważny czytelnik spostrzeże (tym razem to chodzi o Ciebie, Drogi Czytelniku!), że znacznie prościej jest użyć krotki trójelementowej zawierającej liczbę czytających czytelników, liczbę czekających pisarzy i liczbę czekających czytelników. Nie będzie wówczas potrzebna operacja TRY_INPUT. Na tym przykładzie chcieliśmy jednak pokazać, jakie niebezpieczeństwa wiążą się z używaniem tej operacji, stąd ten nieco zagmatwany algorytm. Czytelnikowi pozostawiamy zapisanie prostszego rozwiązania.

7.3 Zadania

7.3.1 Zasoby dwóch typów

Wersja 1. Zapisz w Lindzie rozwiązanie zadania 4.3.10. Przyjmij, że zasoby są pasywne.

Wersja 2. Zapisz w Lindzie rozwiązanie zadania 4.3.10. Przyjmij, że zasoby są aktywne, czyli są współdziałającymi procesami, oraz że są tylko dwa typy procesów użytkownika: korzystające tylko z zasobu typu A i korzystające z dowolnego typu zasobu. Proces korzystający z zasobu przesyła mu do przetworzenia porcję, a w wyniku otrzymuje przetworzoną porcję.

7.3.2 Obliczanie histogramu

Zapisz w Lindzie rozwiązanie zadania 5.3.3. Procesy SEG powinny być napisane w ten sposób, aby obliczenie histogramu można było zrealizować uruchamiając dowolną ich liczbę, niekoniecznie równą liczbie wartości progowych. Dla ustalenia uwagi załóż, że układ procesów obh'cza histogram dla wartości funkcji sinus w punktach (-10,-9,...,9,10) przy wartościach progowych (-0.8,-0.4,0.0,0.4,0.8,1.2).

7.3.3 Głosowanie

Zapisz w Lindzie rozwiązanie zadania 5.3.5. Do rozsyłania głosów zastosuj przestrzeń krotek i możliwość rozgłaszania dzięki użyciu operacji READ. Zastanów się, jak można zapewnić, aby po zakończeniu głosowania przestrzeń krotek była pusta.

7.3.4 Komunikacja przez pośrednika

Zapisz w Lindzie rozwiązanie zadania 5.3.6. Zamiast procesu POŚREDNIK użyj przestrzeni krotek.

7.3.5 Centrala telefoniczna

Zapisz w Lindzie rozwiązanie zadania 5.3.7. Zamiast procesu CENTRALA użyj przestrzeni krotek.

7.3.6 Mnożenie wielomianów

Zapisz w Lindzie algorytm mnożenia wielomianów podany w zadaniu 5.3.12. Procesy P powinny być napisane w ten sposób, aby mnożenie wielomianów można było zrealizować uruchamiając dowolną ich liczbę.

7.3.7 Mnożenie macierzy

Zapisz w Lindzie algorytm współbieżnego obliczania iloczynu dwóch macierzy o rozmiarach $N \times M$ i $M \times K$. Każdy z elementów macierzy wynikowej ma być obliczany niezależnie od pozostałych. Proces UŻYTKOWNIK powinien umieszczać w przestrzeni krotek mnożone macierze i pobierać z niej ostateczny wynik. Procesy wykonujące obliczenia powinny być tak napisane, aby mnożenie macierzy można było wykonać uruchamiając dowolną ich liczbę.

(Zadanie to dla przypadku macierzy 3×3 zostało opisane i rozwiązane w [BenA90].)

7.3.8 Problem ośmiu hetmanów

Problem ośmiu hetmanów formułuje się następująco: ustawić na szachownicy osiem hetmanów tak, aby się nawzajem nie szachowały (por. [Wirt80], rozdział 3.5). Jest to typowy problem, który rozwiązuje się metodą prób i błędów zwaną metodą nawracania. W programach sekwencyjnych metoda ta polega na stopniowym budowaniu końcowego rozwiązania w zgodzie z narzuconymi warunkami (w tym przypadku dostawianiu kolejnego hetmana tak, aby nie szachował już stojących) i odpowiednim wycofywaniu się, gdy uzyskanego częściowego rozwiązania nie można już dalej rozszerzać. W programach współbieżnych równolegle bada się i rozszerza wiele rozwiązań częściowych, a te, których dalej nie można już rozszerzać, po prostu się porzucia.

Zapisz w Lindzie algorytm współbieżnego rozwiązania problemu ośmiu hetmanów. Przyjmij, że częściowe rozwiązanie jest pamiętane w ośmioelementowej tablicy, przy czym i -ty element tej tablicy jest pozycją hetmana w i -tej kolumnie szachownicy. Załóż dla uproszczenia, że jest dostępna funkcja logiczna $proba(i, j, układ)$ odpowiadająca na pytanie, czy hetmana można postawić na pozycji (i, j) , jeśli położenia pozostałych hetmanów znajdujących się w pierwszych $j-1$ kolumnach są podane w tablicy $układ$. Algorytm powinien podawać wszystkie możliwe ustawienia hetmanów lub stwierdzać, że ich nie ma. Procesy badające ustawienia powinny być tak napisane, aby problem można było rozwiązać uruchamiając dowolną ich liczbę.

7.3.9 Obliczanie całki oznaczonej

Numeryczne wyznaczanie wartości całki oznaczonej pewnej dodatniej ciągłej funkcji $f(x)$ polega na oszacowaniu pola powierzchni pod wykresem tej funkcji. Jedną z metod jest przybliżanie tego pola polami trapezów. Aby wyznaczyć całkę na odcinku $[a, b]$ z dokładnością ϵ trzeba porównać pole trapezu o wierzchołkach $(a,0)$, $(b,0)$, $(a, f(a))$ i $(b, f(b))$ z sumą pól dwóch trapezów o wierzchołkach $(a,0)$, $(c,0)$, $(a, f(a))$, $(c, f(c))$ oraz $(c,0)$, $(b,0)$, $(c, f(c))$, $(b, f(b))$, przy czym c jest tu środkiem odcinka $[a,b]$, $(c = (a + b)/2)$. Jeśli wartość bezwzględna różnicy nie przekracza ϵ , za wartość całki przyjmujemy pole pojedynczego trapezu. Jeśli różnica jest większa, wyznaczamy całki oddzielnie na przedziałach $[a, c]$ i $[c, b]$ z dokładnością $\epsilon/2$ i wyniki sumujemy. Wyznaczanie ołm tych całek może odbywać się równolegle. Zapisz w Lindzie algorytm współbieżnego wyznaczania całki oznaczonej. Procesy wykonujące obliczenia powinny być tak napisane, aby całkę można było obliczyć uruchamiając dowolną ich liczbę.

(Zadanie to zostało omówione i rozwiązane w [Andr91].)

7.4 Rozwiązania

7.4.1 Zasoby dwóch typów

Wersja 1. Każdy zasób będzie reprezentowany w przestrzeni krotek przez krotkę zawierającą jego typ i numer. Pobranie krotki będzie oznaczać uzyskanie prawa dostępu do zasobu. Po zakończeniu korzystania z zasobii proces będzie zwracał krotkę do przestrzeni. Proces INICJATOR wprowadzi na początku odpowiednie krotki do przestrzeni. Proces grupy drugiej próbuje najpierw pobrać krotkę zasobu wygodniejszego, a gdy to się nie uda, czeka na dowolną krotkę. Proces grupy trzeciej próbuje pobrać dowolną krotkę i, jeśli się to uda, korzysta z zasobu.

```
const M = ?;    {liczba zasobów typu A}
      N = ?;    {liczba zasobów typu B}

process INICJATOR;
var i: integer;
begin
  for i := 1 to M do
    OUTPUT('A', i);
  for i := 1 to N do
    OUTPUT('B', i)
end;

process GRUPA1;
var i: integer;
begin
  while true do begin
    wlasne_sprawy;
    INPUT('A', i:integer);
    korzystaj('A',i);
    OUTPUT('A',i)
  end
end;

process GRUPA2;
type zasób = 'A'..'B';
```

```

var i: integer;
    jaki: zasób;
begin
    while true do begin
        własne_sprawy;
        if TRY_INPUT('A', i:integer) then
            jaki := 'A'
        else INPUT(jaki:zasob, i:integer);
            korzystaj(jaki, i);
            OUTPUT(jaki, i)
        end
    end;

process GRUPA3;
type zasób = 'A'..'B';
var i: integer;
    jaki: zasób;
begin
    while true do begin
        własne_sprawy;
        if TRY_INPUT('B', i:integer)
        then begin
            korzystaj('B',i);
            OUTPUT('B',i)
        end else
            if TRY_INPUT(jaki:zasob, i:integer)
            then begin
                korzystaj(jaki, i);
                OUTPUT(jaki, i)
            end
        end
    end;
end;

```

Proces GRUPA3 najpierw próbuje pobrać krotkę zasobu mniej wygodnego, a jeśli to się nie nda, próbuje pobrać jakąkolwiek krotkę. To wyróżnienie zasobu typu B ma na celu zmniejszenie obciążenia zasobów typu A, które są używane tylko przez proces GRUPA1. Zauważmy, że gdy GRUPA3 stwierdzi, że nie ma krotki zasobu typu B, wykonuje operację TRY_INPUT bez wskazywania typu zasobu, może bowiem się tak zdarzyć, że między dwoma kolejnymi operacjami TRY_INPUT pojawi się nowa krotka zasobu typu B. Wersja 2. Procesy drugiej grupy wysyłają w przestrzeń krotki z porcjami nie wskazując zasobu, który ma je przetworzyć.

```

process A(i: 1..M);
var p: porcja;
    j: integer;
begin
    while true do begin
        INPUT('A', j:integer, p:porcja);
        przetwórz(p);
        OUTPUT(j, p)
    end
end;

process B(i:1..N);
var p: porcja;
    j: integer;
begin
    while true do begin
        INPUT('B', j:integer, p:porcja);
        przetwórz(p);
    end
end;

```

```

        OUTPUT(j, p)
    end
end;
process GRUPA1;
var p: porcja;
begin
    while true do begin
        wlasne_sprawy(p);
        OUTPUT('A', 1, p);
        INPUT(1, p:porcja)
    end
end;

process GRUPA2;
type zasób = 'A'..'B';
var p: porcja;
    jaki: zasób;
begin
    while true do begin
        wlasne_sprawy(p);
        OUTPUT(jaki:zasob, 2, p);
        INPUT(2, p:porcja)
    end
end;
end;

```

Jeśli procesów obu grup jest więcej niż po jednym, każdy z nich musi dodatkowo przekazywać swój jednoznaczny identyfikator, aby na jego podstawie mógł następnie pobrać z przestrzeni zwróconą mu przetworzoną porcję.

7.4.2 Obliczanie histogramu

W następującym rozwiązaniu mamy pięć rodzajów krotek: o sygnaturze (string, integer), na podstawie której proces SEG określa swój numer, o sygnaturze (string, integer, real) z wartością progową o podanym numerze, o sygnaturze (integer, real) z wartościami funkcji skierowanymi do odpowiedniego procesii, o sygnaturze (integer) z sygnałami do procesowi SEG od wskazanego procesu oraz krotka z ostatecznym wynikiem umieszczonym w tablicy typu tab. Przyjmujemy, że sygnałem końca danych dla procesów SEG będzie wartość większa niż wartość największego progu, a sygnałem końca danych dla procesu STAT będzie liczba większa niż n-czba wartości progowych. Po otrzymaniu sygnału końca danych proces ma pewność, że wszystkie przeznaczone dla niego krotki znajdują się już w przestrzeni. Może je więc pobierać do skutku operacją TRY_INPUT.

```

const N = 6;                                {liczba wartości progowych}
process SEGO;
type tab = array[1..N] of integer;
var i,j: integer;
    h: tab;
begin
    OUTPUT('numer', 1);
    for i := 1 to N do                        {wysłanie progów}
        OUTPUT('prog', i, (i-3)*0.4);
    for i := -10 to 10 do                    {wysłanie wartości}
        OUTPUT(1, sin(i));
    OUTPUT(1, 1.3);                          {sygnał końca}
    INPUT(h:tab)                             {odebranie wyniku}
end;

```

```

process SEG;
var i: integer;
    a,amax,x: real;
    jeszcze: boolean;
begin
    repeat
        INPUT('numer', i:integer);
                                {odczytanie numeru}

        jeszcze := i <= N;
        ifjeszcze then          {odczytanie maksymalnego progu}
            READ('prog', N, amax:real);
        OUTPUT('numer', i+1); {wysłanie numeru następnemu}
        if jeszcze then begin
            INPUT('prog', i, a:real);
                                {wczytanie własnego progu}

            repeat
                INPUT(i, x:real); {wczytanie wartości}
                if x < a then      {dobra wartość}
                    OUTPUT(i)
                else if x < amax then
                    OUTPUT(i+1,x) {przekazanie dalej}
            until x > amax;        {doszedł sygnał końca}
            while TRY_INPUT(i, x:real) do begin
                INPUT(i, x:real); {wczytanie wartości}
                if x < a then      {dobra wartość}
                    OUTPUT(i)
                else OUTPUT(i+1,x) {przekazanie dalej}
            end;
            if i = N then          {sygnał końca dla STAT>}
                OUTPUT(N+1)
            else                   {sygnał końca dla SEG}
                OUTPUT(i, amax+1)
            end
        until not jeszcze
    end;

process STAT;
var h: array[1..N] of integer;
    i: integer;
begin
    for i := 1 to N do h[i] := 0;
    repeat
        INPUT(i:integer);
        if i <= N then h[i] := h[i] + 1
    until i > N; {odebrano sygnał końca}
    while TRY_INPUT(i:integer) do
        h[i] := h[i] + 1;
    OUTPUT(h)
end;

```

W tym rozwiązaniu każdy nowo uruchomiony proces SEG dowiaduje się na początku, jaki ma numer. Jeśli numer ten jest większy niż N, to proces wysyła w przestrzeń liczbę o jeden większą i kończy działanie. W przeciwnym razie wczytuje wartość progową oraz liczby, które w przestrzeni umieścił dla niego proces o numerze o jeden mniejszym, i wykonuje swój właściwy algorytm. Po otrzymaniu sygnału końca, czyli liczby większej niż nmax, proces SEG wczytuje krotki operacją TRY_INPUT, aby rozpoznać koniec danych. Po wczytaniu wszystkich danych wysyła sygnał końca kolejnemu procesowi. Następnie wczytuje nowy numer procesu (który wcale nie musi być numerem o jeden większym od poprzedniego, albowiem w tym czasie mogły zostać uruchomione inne procesy SEG), po czym wykonuje

algorytm procesu SEG o wczytanym numerze. Jak widać, system będzie działał poprawnie niezależnie od tego, czy współbieżnie uruchomi się jeden, dwa, czy sześć procesów SEG.

7.4.3 Głosowanie

W odróżnieniu od rozwiązania w CSP z p. 5.4.5 nie potrzebujemy procesu SIEĆ, ale także nie trzeba wyróżniać procesu pomocniczego LICZ. Nie ma tu bowiem niebezpieczeństwa powstania blokady, gdyż procesy nie synchronizują się ze sobą przy przekazywaniu głosów. Podany niżej proces P powstał przez włączenie do procesu P z p. 5.4.5 instrukcji liczenia głosów. Głosy odczytuje się za pomocą operacji READ, aby umożliwić odczytanie tego samego głosu także innym procesom. Przy odczytywaniu wskazuje się numer głosującego i numer kolejny tury.

```
const N = ?; {liczba procesów}

process P(i:1..N);
var T: array[1..N] of integer;
    j,min,tura: integer;
    koniec: boolean;
begin
  for j := 1 to N do T[j] := 1;
  tura := 0;
  repeat
    tura := tura + 1;
    OUTPUT(i, tura, glosuj(T));
    for j := 1 to N do T[j] := 0;
    for j := 1 to N do begin
      READ(j, tura, k:integer);
      T[k] := T[k] + 1
    end;
    min := 1; {szukanie niezerowego minimum}
    while T[min] = 0 do min := min + 1;
    for j := min+1 to N do
      if T[j] > 0 then
        if T[j] < T[min] then min := j;
    koniec := T[min] = N;
    T[min] := 0
  until koniec
end;
```

Po zakończeniu głosowania w przestrzeni zostaną krotki opisujące głosy każdego procesu w każdej turze. Moglibyśmy zażyczyć sobie, aby ostatni proces odczytujący głos usuwał krotkę z przestrzeni operacją INPUT. Niestety proces nie wie, czy jest ostatnim odczytującym dany głos. Potrzebna byłaby więc dodatkowa synchronizacja. Można również wymagać, aby krotkę z glosem usuwał ten proces, który wysłał ją w przestrzeń. Wolno mu to jednak zrobić dopiero wtedy, gdy ma już pewność, że wszystkie inne procesy odczytały jego głos. Pewność tę proces może mieć jednak dopiero wtedy, gdy zbierze wszystkie głosy z następnej tury. Tak więc na końcu pętli while można umieścić instrukcję:

```
if tura > 0 then INPUT(i, tura-1, j:integer)
```

Pozostanie nadal problem usunięcia krotki z ostatnim glosem każdego procesu. Jest potrzebna dodatkowa synchronizacja procesów po zakończeniu głosowania. (Przykład takiej synchronizacji omawiamy w rozwiązaniu 7.4.8.)

Wymienionych problemów można uniknąć, jeśli każdy proces będzie wysyłał w przestrzeń swój głos nie raz, ale N razy, a głosy będą wczytywane operacją INPUT. Rozwiązanie takie wymaga jednak aż N^2 operacji OUTPUT. Inna możliwość to rozszerzenie krotki o czwartą pozycję oznaczającą liczbę odczytów (początkowo równą N) i używanie operacji INPUT zamiast READ.

Każdy proces po wczytaniu krotki zmniejszałby liczbę odczytów i zwracał krotkę, gdyby liczba odczytów była, jeszcze dodatnia. Takie rozwiązanie z kolei zmniejszałoby równoległość działań — czas odczytania krotki byłby sumą czasów potrzebnych na jej odczytanie przez każdy proces.

7.4.4 Komunikacja przez pośrednika

Zapisanie w Lindzie rozwiązania tego zadania okazuje się banalne. Na początku musimy umieścić w przestrzeni M krotek z komunikatami. Robi to proces INICJATOR używając procedury nowy_komunikat.

```
const M = ?; {liczba komunikatów}
      N = ?; {liczba procesów}

process INICJATOR;
var i,j: integer; k: komunikat;
begin
  for i := 1 to M do begin
    losuj(j) ;
    k := nowy_komunikat;
    OUTPUT(j, k)
  end
end;

process P(i: 1..N);
var j: integer; k: komunikat;
begin
  while true do begin
    INPUT(i, k:komunikat);
    przetwórz(k);
    losuj(j) ;
    OUTPUT(j, k)
  end
end;
```

7.4.5 Centrala telefoniczna

Przestrzeń krotek musimy odpowiednio zainicjować wstawiając do niej na początku informacje o dostępnych łączach. Nadawca pobiera numer łącza z przestrzeni, wysyła komunikat z tym numerem do wylosowanego odbiorcy i oczekuje na potwierdzenie odbioru (podniesienie słuchawki). Następnie nadaje, po czym zwalnia łącze. Odbiorca cyklicznie przyjmuje zgłoszenie, potwierdza jego odbiór, a następnie odbiera informację. Podczas nawiązywania połączenia odbiorca nie wie, kto do niego dzwoni. Potwierdzenie odbioru wysyła wraz z numerem otrzymanego łącza. Numer ten jest konieczny do rozróżnienia potwierdzeń w sytuacji, gdy kilku nadawców usiłuje nawiązać połączenie z tym samym odbiorcą.

```
const N = ?; {liczba nadawców}
```

```

M = ?; {liczba odbiorców}
K = ?; {liczba łączy}

process INICJATOR;
var k: integer;
begin
  for k := 1 to K do
    OUTPUT('lacze',k)
  end;

  process NADAWCA(i:1..N);
  var k,j: integer;
  begin
    while true do begin
      INPUT('lacze', k:integer);
      losuj(j);
      OUTPUT('dzwoni', k, j);
      INPUT('odbior', k, j);
      nadaj(k);
      OUTPUT('lacze', k)
    end
  end;

  process ODBIORCA(i:1..M);
  var k: integer;
  begin
    while true do begin
      INPUT('dzwoni', k:integer, i);
      OUTPUT('odbior', k, i);
      odbierz(k)
    end
  end;
end;

```

7.4.6 Mnożenie wielomianów

Proces UŻYTKOWNIK wysyła w przestrzeń współczynniki mnożonych wielomianów, po jednej krotce ('iloczyn') na każdy iloczyn do obliczenia oraz numery przekątnych, wzdłuż których mają przebiegać obliczenia. Każdy proces P próbuje wczytać na początku krotkę ,^loczynowa". Jeśli mu się to nie uda, kończy działanie, bo wszystkie iloczyny zostały już policzone. W przeciwnym razie próbuje rozpocząć obliczenia na nowej przekątnej lub kontynuować już rozpoczęte. Współczynniki wielomianów są odczytywane z przestrzeni operacją READ, bo mogą być jeszcze potrzebne dla obliczenia innych iloczynów, sumy częściowe zaś pobiera się operacją INPUT.

```

const N = ?; {stopień mnożonych
               wielomianów}

process UŻYTKOWNIK;
var a,b: array[0..N] of real; {mnożone wielomiany}
    i,j: integer; x: real;
    c: array[0..2*N] of real; {wielomian wynikowy}
begin
    {ustalenie wartości
     a[0..N] i b[0..N]}

    for i := 0 to N do begin
      OUTPUT('a', i, a[i]); {wysłanie ich w przestrzeń}
      OUTPUT('b', i, b[i])
    end;

    for i := -N to N do

```

```

    OUTPUT(i); {numery przekątnych}
for i := 1 to (N+1)*(N+1) do
    OUTPUT('iloczyn'); {krotki iloczynowe}
for i := -N to N do begin
    INPUT(j:integer, x:real); {odbiór współczynników}
    c[j] := x {iloczynu}
end;
for i := 0 to N do begin
    INPUT('a', i, a[i]); {oczyszczenie przestrzeni}
    INPUT('b', i, b[i])
end;

{korzystanie z wyniku}

end;
process P;
var a,b,c: real;
    i,j,k: integer;
begin
    while TRY_INPUT('iloczyn') do
        if TRY_INPUT(k:integer) then
            begin {nowa przekatna}
                c := 0; {suma częściowa}
                if k < 0 then begin {ustalenie współrzędnych}
                    j := N + k;
                    i := 0
                end else begin
                    j := N,
                    i := k
                end
            end
        end else {kontynuacja przekątnej}
            INPUT('c', i:integer, j:integer, c:real);
            READ('a', i, a:real);
            READ('b>', j, b:real);
            if j * (i-N) = 0 then {koniec przekątnej}
                OUTPUT(i+j, c+a*b)
            else {dane dla następnego}
                OUTPUT('c', i+1, j-1, c+a*b)
            end
        end
    end;
end;

```

Warto zauważyć, że proces UŻYTKOWNIK wysyła do przestrzeni najpierw numery przekątnych, a potem krotki „iloczynowe”. Gdyby robił to odwrotnie, procesy P mogłyby stwierdzić, że nie ma już żadnej przekątnej do rozpoczęcia, i oczekiwać na wykonanie operacji INPUT. Jeśli wszystkie znalazłyby się w tym stanie, mielibyśmy typowy przykład blokady.

Prezentowane rozwiązanie ma tę własność, że po zakończeniu obliczania iloczynu przestrzeń krotek jest pusta, a procesy P kończą się poprawnie. (W tym przypadku jest to możliwe, gdyż znamy liczbę operacji częściowych składających się na pełne obliczenie — por. 7.4.8.) Efekt ten uzyskano kosztem wprowadzenia do przestrzeni $(N+1)^2$ krotek „iloczynowycli”. Gdyby zamiast nich w przestrzeni umieścić pojedynczy licznik, liczba koniecznych operacji wejścia-wyjścia nie zmieniłaby się, ale przestrzeń byłaby znacznie luźniejsza. Licznik musiałby być jednak wczytywany operacją INPUT i powstałby problem, kto i kiedy ma go usunąć, aby oczyścić przestrzeń po zakończeniu obliczeń. Bez względu na to, jaką damy odpowiedź, jakiś spóźniony proces P mógłby nie zdążyć ze stwierdzeniem, że obliczenia są już skończone, i zacząć oczekiwać na nieistniejący licznik.

7.4.7 Mnożenie macierzy

Do obliczenia każdego elementu macierzy wynikowej jest potrzebny odpowiedni wiersz pierwszej macierzy i odpowiednia kolumna drugiej, dlatego proces UŻYTKOWNIK umieszcza w przestrzeni krotek wiersze pierwszej macierzy i kolumny drugiej. Proces WYKONAWCA dokonujący obliczeń imisi wiedzieć, który element macierzy wynikowej maliczyć. W tym celu UŻYTKOWNIK umieszcza w przestrzeni specjalną krotkę zawierającą licznik. Początkowo ma on wartość 1 i jest zwiększany przez każdy proces WYKONAWCA. Gdy wartość licznika przekroczy $N \cdot K$, obliczenia procesu WYKONAWCA kończą się.

```
const  N  = ?;                                {rozmiary macierzy}
      M  = ?;
      K  = ?;

process  UŻYTKOWNIK;
var a: array[1..N,1..M]  of  real;
    b: array[1..M,1..K]  of  real;
    c: array[1..N,1..K]  of  real; {macierz wynikowa>
    pom: array[1..M] of  real;      {wektor pomocniczy}
    i,j,l: integer;
    p: real;
begin

    {wypełnienie tablic a i b>
    OUTPUT(1);                                {wyslanielicznika>
    for i := 1 to N do begin                    {wysłanie wierszy}
        for j := 1 to M do
            pom[j] := a[i,j] ;
        OUTPUT(i, 'wiersz', pom)
    end;
    for i := 1 to K do begin                    {wysłanie kolumn}
        for j := 1 to M do
            pom[j] := b[j ,i] ;
        OUTPUT(i, 'kolumna', pom)
    end;
    for l := 1 to N*K do begin                  {pobranie wyników}
        INPUT(i:integer, j:integer, p:real);
        c[i,j] := p
    end;

    {korzystanie z wyniku}
end;
proces WYKONAWCA;
type wektor = array[1..M] of real;
var w,kol: array[1..M] of real;
    i,j,l,s: integer;
    c: real;
begin
    while true do begin
        INPUT(l:integer);
        if l <= N*K then OUPUT(l+1);
        if l <= N*K then begin
            i := (l-1) div N + 1;
            j := (l-1) mod K + 1;
            INPUT(i, 'wiersz', w:wektor);
            INPUT(j, 'kolumna', kol:wektor);
            c := 0;
            for s := 1 to M do
                c := c + w[s]*kol[s] ;
            end;
        end;
    end;
end;
```

```

        OUTPUT(i,j,c)
    end
end
end;

```

Zauważmy, że liczba uruchomionych procesów WYKONAWCA jest w tym rozwiązaniu dowolna. Choć obliczają one poszczególne elementy macierzy wynikowej w ustalonej kolejności (wymuszają krotka zawierającą licznik), to swoje wyniki mogą umieszczać w przestrzeni krotek dowolnie. Proces UŻYTKOWNIK pobiera krotki wynikowe „jak leci”; indeksy towarzyszące obliczonemu elementowi pozwalają umieścić go we właściwym miejscu tablicy wynikowej.

7.4.8 Problem ośmiu hetmanów

Wszystkie częściowe rozwiązania będą pamiętane w przestrzeni krotek. Proces WYKONAWCA pobiera częściowe rozwiązanie i tworzy następne próbując dostawić hetmana w różnych wierszach kolejnej wolnej kolumny. Proces dostawiający hetmana w kolumnie 8 generuje ostateczne rozwiązanie, które odbierze z przestrzeni krotek proces INICJATOR. W celu odróżnienia rozwiązań ostatecznych od częściowych, te pierwsze są umieszczane w przestrzeni razem z numerem kolumny, w której trzeba dostawić hetmana.

```

proces INICJATOR;
type wektor = array[1..8] of integer;
var układ: wektor;
    i: integer;
begin
    for i := 1 to 8 do układ[i] := 0;
    OUTPUT(1, układ);           {początkowo pusta szachownica}
    while true do begin        {pobranie wyników}
        INPUT(układ:wektor);
        wypisz(układ)
    end
end;

proces WYKONAWCA;
type wektor = array[1..8] of integer;
var układ: wektor; i,j: integer;
begin
    while true do begin
        INPUT(j:integer, układ:wektor);
        for i := 1 to 8 do
            if proba(i,j,układ) then begin
                układ[j] := i;
                if j = 8 then
                    OUTPUT(układ)           {jest pełne rozwiązanie}
                else
                    OUTPUT(j+1, układ) {rozwiązanie częściowe}
                end
            end
        end
    end
end;
end;

```

Wydawać by się mogło, że można tu użyć tylko jednego rodzaju krotek z założeniem, że rozwiązaniem ostatecznym jest rozwiązanie częściowe, w którym hetmana trzeba postawić w kolumnie 9. Wówczas proces INICJATOR mógłby pobierać wyniki operacją INPUT(9, układ: wektor). Trzeba by jednak wtedy zabronić procesowi WYKONAWCA pobierania krotek

wynikowych, a niestety nie ma w Linclzie mechanizmu umożliwiającego podanie w operacji INPUT dopuszczalnego zakresu elementii pobieranej krotki.

Powyższy algorytm generuje co prawda wszystkie możliwe rozwiązania problemu ośmiu hetmanów, ale cały system po zakończeniu obliczeń przechodzi w stan blokady. Proces INICJATOR, który pobiera i wypisuje wyniki w pętli nieskończonej, nigdy zatem nie wie, czy wypisał je już wszystkie. Zwłaszcza, jeśli rozwiązanie w ogóle nie istnieje, nie można się o tym przekonać w skończonym czasie.

Z góry nie wiadomo, ile jest rozwiązań, dlatego proces INICJATOR musi być informowany z zewnątrz o zakończeniu obliczeń. Tylko wówczas będzie miał pewność, że wszystkie rozwiązania znajdują się już w przestrzeni krotek. Aby umożliwić mu pobieranie wyników również przed otrzymaniem sygnału końca, sygnał ten będzie miał taką samą sygnaturę co krotki z wynikami. Wyniki będą umieszczane w przestrzeni wraz z wartością logiczną true, sygnał końca będzie miał wartość logiczną false.

Zakładamy, że w celu rozwiązania problemu ośmiu hetmanów może być uruchomiona dowolna liczba procesów WYKONAWCA (zależna np. od liczby wolnych procesorów). Muszą one zatem w jakiś sposób rozpoznać zakończenie obliczeń. Wiadomo, że jeśli obliczenie się zakończy, to przestrzeń nie zawiera już krotek do przetworzenia.

Twierdzenie odwrotne nie jest prawdziwe, gdyż brak krotek może oznaczać, że wszystkie one są w trakcie przetwarzania. Aby rozpoznać ten stan, do przestrzeni wprowadzimy dodatkowo licznik procesów aktywnych. Każdy WYKONAWCA na początku zwiększa licznik zgłaszając swoje istnienie. Krotki z rozwiązaniami częściowymi są pobierane operacją TRY_INPUT. W razie niepowodzenia WYKONAWCA zmniejsza licznik wskazując tym samym, że nie ma co robić. Proces, który stwierdzi, iż jest ostatnim nie mającym nic do roboty, wysyła sygnał końca. W przeciwnym razie, ponieważ w przestrzeni mogą pojawić się jeszcze nowe krotki, proces przechodzi do wykonywania operacji READ, której jedynym zadaniem jest ponowne jego wzbudzenie. Jeśli pojawi nowa krotka, operacja READ wykona się i proces ponownie zgłosi swoją aktywność, po czym spróbuje pobrać właśnie przeczytaną krotkę. Krotki tej może jednak już nie być w przestrzeni, gdyż może ją pobrać jakiś inny proces, w szczególności ten, który ją stworzył. Procedura wypisz podaje końcowy układ hetmanów na urządzeniu wyjściowym (ekran, drukarka).

```
proces INICJATOR;
type wektor = array[1..8] of integer;
var układ: wektor; i: integer;
    b, jeszcze; boolean;
begin
  for i := 1 to 8 do układ[i] := 0;
  OUTPUT(1, układ);          {na początku pusta szachownica}
  OUTPUT(0);                  {licznik}
  jeszcze := true;
  while jeszcze do begin {nie było sygnału końca}
    INPUT(jeszcze:boolean, układ:wektor);
    if jeszcze wypisz(układ)
  end;                          {wszystkie rozwiązania już są}
                                {w przestrzeni, więc bierzemy}
                                {je, aż do skutku}
  while TRY_INPUT(b:boolean, układ:wektor) do
    wypisz(układ)
  end
end;
process WYKONAWCA;
type wektor = array[1..8] of integer;
var układ: wektor; i>j: integer;
begin
  INPUT(i:integer);
```

```

OUTPUT(i+1);           {zgłoszenie aktywności}
while true do begin
  while not TRY_INPUT(j:integer, układ:wektor)
  do begin              {w przestrzeni nic nie ma}
    INPUT(i:integer);   {sprawdzenie licznika}
    if i = 1 then       {sygnał końca}
      OUTPUT(false, układ)
    else OUTPUT(i-1);   {zgłoszenie nieaktywności}
    READ(j: integer, układ: wektor);
                        {może coś jeszcze się pojawi}

    INPUT(i:integer);
    OUTPUT(i+1)         {ponowne zgłoszenie aktywności}
  end;
  for i := 1 to 8 do
    if proba(i,j,układ) then begin
      układ[j] := i;
      if j = 8 then      {jest pełne rozwiązanie}
        OUTPUT(true, układ)
      else               {rozwiązanie częściowe}
        OUTPUT(j+1, układ)
      end
    end
  end;
end;
end;

```

Po znalezieniu wszystkich układów procesy WYKONAWCA zostaną wstrzymane na wykonywaniu operacji READ w oczekiwaniu na krotkę, która nigdy się już nie pojawi. Jeśli chcemy, aby skończyły się one po wykonaniu zadania, można wprowadzić specjalną krotkę kończącą, up. postaci (0, układ).

Powinna ona być wprowadzona do przestrzeni przez ten proces INICJATOR lub proces WYKONAWCA, który stwierdzi koniec obliczeń. Odczytanie jej spowoduje wtedy zakończenie każdego innego procesu WYKONAWCA. Jednak w tym przypadku, po zakończeniu wszystkich procesów w przestrzeni pozostanie krotka kończąca. Jeśli nie znamy z góry liczby procesów WYKONAWCA, to nie sposób zdecydować, który z nich powinien tę krotkę usunąć. Może się bowiem tak zdarzyć, że po zakończeniu obliczeń, w których uczestniczyły, np. cztery procesy WYKONAWCA, okaże się, iż jest jeszcze piąty, który dopiero teraz chce się wykonać. Musi on mieć możliwość stwierdzenia, że powinien od razu się zakończyć, krotka kończąca musi więc być stale w przestrzeni.

Można próbować rozwiązać ten problem nieco inaczej wprowadzając specjalną krotkę inicjującą, którą proces INICJATOR na początku umieści w przestrzeni, a usunie po stwierdzeniu końca obliczeń. Każdy WYKONAWCA musiałby na początku sprawdzić operacją TRY_INPUT, czy krotka inicjująca jest w przestrzeni, i w razie jej braku nie rozpoczynać przetwarzania innych krotek. Niestety, takie rozwiązanie też nie jest dobre, gdyż jakiś spóźniony WYKONAWCA mógłby stwierdzić istnienie krotki inicjującej na chwilę przed zabranieniem jej przez proces INICJATOR. W rezultacie przestrzeń krotek będzie pusta, ale WYKONAWCA pozostanie wstrzymany w oczekiwaniu na dane. Jest to jednak sytuacja trochę lepsza niż w przedstawionym rozwiązaniu, gdyż po zakończeniu obliczeń nie wszystkie procesy będą zawieszone lecz jedynie te, które iiaktywniły się w krótkim czasie między rozpoznaniem końca obliczeń a usunięciem krotki inicjującej.

7.4.9 Obliczanie całki oznaczonej

Zakładamy, że proces UŻYTKOWNIK zaczyna swoje działanie od określenia granic całkowania a, b i zakresu dopuszczalnego błędu ϵ . Krotka przekazywana procesom

WYKONAWCA zawiera kolejno: dolną granicę całkowania, górną granicę całkowania, wartości funkcji w tych granicach, pole trapezu będące przybliżeniem całki oraz dopuszczalny błąd obliczeń. Wartości funkcji i pole trapezu mogą być obliczone na podstawie granic całkowania, są jednak przekazywane w ramach krotki, aby uniknąć wielokrotnego liczenia tych samych wielkości.

Krotki z wynikiem zawierają granice całkowania i obliczone pole. Proces UŻYTKOWNIK mógłby odbierać wyniki w miarę ich pojawiania się. Musiałby jednak umieć określić, czy odebrał już je wszystkie. Ponieważ z góry nie wiadomo, na ile podprzedziałów będzie podzielony przedział całkowania, proces UŻYTKOWNIK musiałby pamiętać każdy z nich. Aby tego uniknąć, wyniki są odbierane zgodnie z kolejnością podprzedziałów. Dlatego w operacji INPUT w procesie UŻYTKOWNIK pierwszy parametr x_1 jest zawsze ustalony.

```
proces UŻYTKOWNIK;
var x1, x2, fa, fb, całka, p, epsilon: real;
begin
    {wyznaczenie wartości}
    {a, b i epsilon}

    fa := f(a);
    fb := f(b);
    OUTPUT(a,b,fa,fb, (fa+fb)*(b-a)/2, epsilon);
    x1 := a;
    całka := 0;
repeat
    INPUT(x1, x2:real, p:real);
    całka := całka + p;
    x1 := x2
until x2 = b;
    {osiągnięto górną}
    {granicę całkowania}
end;

proces WYKONAWCA;
var a, b, c, fa, fb, fc, pole, epsilon: real;
begin
    while true do begin
        INPUT(a:real, b:real, fa:real, fb:real,
            pole:real, epsilon:real);
        c := (a+b)/2;
        {środek przedziału}
        fc := f(c);
        pole1 := (fa+fc)*(c-a)/2; {lewy trapez}
        pole2 := (fc+fb)*(c-b)/2; {prawy trapez}
        if abs(pole - (pole1+pole2)) > epsilon then begin
            OUTPUT(a, c, fa, fc, pole1, epsilon/2);
            OUTPUT(c, b, fc, fb, pole2, epsilon/2)
        end else
            OUTPUT(a, b, pole)
        end
    end
end;
```

8 Semaforey w systemie Unix

8.1 Wprowadzenie

8.1.1 Operacje semaforowe

W systemie Unix jest dostępnych kilka mechanizmów, które mogą być używane do synchronizacji procesów. Są to niektóre funkcje systemowe, sygnały i semaforey. Pewne funkcje systemowe, związane z systemem wejścia-wyjścia oraz z systemem plików (np. `ioctl`, `fcntl`, `lockf`, `flock`, `link`, `creat`, `open`) często są stosowane do synchronizacji procesów [Wils90]. Podobnie jak sygnały, a właściwie tylko jedna z ich form dostępna dla użytkownika — programowe przerwania, są to mechanizmy niskopoziomowe i dlatego nie będziemy ich tu omawiać.

Semaforey [AT&T90b, Stev90] w systemie Unix są istotnym uogólnieniem klasycznych semaforów Dijkstry, opisanych w rozdz. 3. Uogólnienia te powodują, że semaforey w Unixie są bardzo mocnym narzędziem, korzystanie z nich wymaga jednak dużych umiejętności i doświadczenia. Początkowo wprowadzono je tylko do wersji V systemu Unix, obecnie jednak są implementowane również we wszystkich innych wersjach tego systemu¹.

Dostępny w Unixie mechanizm semaforów będziemy dalej przedstawiać korzystając z abstrakcyjnej, wysokopoziomowej notacji, wprowadzonej przez nas na potrzeby tej książki. Podamy jednak również funkcje systemu Unix, realizujące ten mechanizm. Ponadto niektóre z przykładów zapiszemy w języku C, stosując te funkcje.

W odróżnieniu od definicji Dijkstry, przypisanie wartości semaforowi w systemie Unix jest możliwe w dowolnej chwili.

Oprócz operacji P i V, na semaforze w Unixie można również wykonywać operację przechodzenia pod opuszczonym semaforem. Tę operację będziemy oznaczać przez Z (od zero). Wykonanie operacji Z(S) na semaforze S polega na wykonaniu instrukcji

- wstrzymaj działanie procesu, aż S będzie równe zero.

Jeżeli proces będzie chciał wykonać operację Z, a semafor będzie opuszczony ($S = 0$), to proces natychmiast wykona tę operację i będzie mógł kontynuować obliczenia. Jeżeli semafor będzie podniesiony ($S > 0$), to proces zostanie wstrzymany aż do chwili, gdy wartość semafora zmniejszy się do zera. Dopiero wtedy proces zakończy wykonywanie operacji Z. W obu przypadkach wykonanie operacji Z nie zmienia wartości semafora. Jeżeli na zerową wartość semafora czeka wiele procesów, to wszystkie będą wznowione. Operacja Z odpowiada czekaniu przed podniesionym semaforem aż do chwili, gdy będzie on opuszczony i przechodzeniu pod opuszczonym semaforem bez zmieniania jego stanu.

Operacje P i V w Unixie umożliwiają zmianę wartości semafora nie tylko o 1, ale o dowolną dodatnią liczbę. Operacja $V(S, n)$ oznacza zwiększenie semafora S o n, natomiast $P(S, n)$ zmniejszenie, jeżeli to możliwe, semafora S o n.

Dalej będziemy używać tych samych nazw operacji, niezależnie od tego, czy dotyczą one zmiany semafora o 1, czy o dowolną liczbę naturalną. W pierwszym przypadku będą to operacje jednoparametrowe, w drugim natomiast dwuparametrowe.

Operacje P i Z występują również w postaci nieblokującej. Jeżeli proces nie może natychmiast wykonać, żądanej operacji, to rezygnuje z jej wykonania. Takie operacje

występują w postaci funkcji, których wartość zależy od sposobu wykonania operacji (true, gdy operacja została wykonana, false w przeciwnym razie). Funkcje te będziemy oznaczać przez nP i nZ. Można je zdefiniować następująco:

```
function nP(S: semaphore; n: integer): boolean;
begin
    if S >= n then begin
        S := S - n;
        nP := true
    end
    else nP := false
end;

function nZ(S: semaphore): boolean;
begin
    nZ := S = 0
end;
```

Oczywiście, podobnie jak operacje P i V, również nP i nV są wykonywane w sposób niepodzielny.

8.1.2 Jednoczesne operacje semaforowe

W systemie Unix można wykonywać jednocześnie operacje na wielu semaforach, przy czym każda z nich może być inna. Sposób wykonania operacji jednoczesnej na wielu semaforach zależy od rodzaju operacji składowych. Jeżeli są nimi tylko P, V i Z (żadna nie jest operacją nieblokującą), to wykonanie operacji jednoczesnej zakończy się dopiero wtedy, gdy będzie można wykonać wszystkie operacje składowe. Inaczej mówiąc, jeżeli chociaż jedna z operacji składowych powoduje wstrzymanie procesu, to wykonanie operacji jednoczesnej zawiesza się aż do chwili wznowienia procesu. Jeżeli chociaż jedną z operacji składowych jest nP lub nZ (operacja nieblokująca), to cała operacja jednoczesna jest również nieblokująca. Jej wykonanie zależy od tego, czy wszystkie operacje składowe mogą być wykonane natychmiast. Jeżeli nie, to nie jest wykonywana żadna z nich. Nieblokujące operacje jednoczesne też są funkcjami o wartościach logicznych, mówiącymi o tym, czy operacja została wykonana (wartość true), czy nie (wartość false).

Operacje jednoczesne będziemy zapisywać w postaci ujętego w nawiasy kwadratowe ciągu operacji składowych oddzielonych przecinkami. Na przykład operacja [V(S1), P(S2,3), Z(S3)] wykona się dopiero wtedy, gdy jednocześnie wartość semafora S2 będzie większa od 2, a wartością semafora S3 będzie 0. Dopiero wtedy jednocześnie wartość S1 zwiększy się o 1, a wartość S2 zmniejszy się o 3. Natomiast operacja [nP(S1), Z(S2), V(S3,2)] wykona się natychmiast. Jeżeli wartość semafora S1 będzie większa od 0 a wartość semafora S2 równa 0, to po wykonaniu operacji jednoczesnej wartość S1 zmniejszy się o 1, wartość S3 zwiększy się o 2, a wartością całej operacji będzie true. Jeżeli natomiast wartością S1 będzie 0 lub wartość S2 będzie większa od 0, to wartości semaforów nie zmienią się, a wartością całej operacji będzie false.

8.1.3 Funkcje na semaforach

Jest dostępnych wiele różnych funkcji określonych na semaforach. Podajemy tu, w naszej abstrakcyjnej notacji, najważniejsze z nich (wartościami wszystkich są nieujemne liczby całkowite).

- wart(S) — wartość semafora S,
- czekP(S) — liczba procesów oczekujących pod semaforem S na wykonanie operacji P,
- czekZ(S) — liczba procesów oczekujących pod semaforem S na wykonanie operacji Z.

8.1.4 Realizacja

Wartości semaforów w systemie Unix są ograniczone z góry. Jeżeli semafor jest realizowany jako zmienna typu short int, to może on przyjmować tylko wartości mniejsze od 32768.

Aby używać semaforów w programie w języku C, trzeba do programu włączyć za pomocą dyrektywy #include pliki sys/types.h, sys/ipc.h i sys/sem.h. Pliki te zawierają deklaracje typów, stałych, struktur danych i nagłówków funkcji wykorzystywanych przez operacje na semaforach.

Zbiory semaforów

Semaforey używane w programie współbieżnym można pogrupować w zbiory, jednoznacznie identyfikowane przez nieujemne liczby całkowite. W każdym zbiorze są one ponumerowane kolejnymi liczbami całkowitymi, poczynając od 0. Operacje jednoczesne można wykonywać na semaforach należących tylko do tego samego zbioru. Możliwe jest wielokrotne użycie tego samego semafora w jednej operacji jednoczesnej, ale wynik takiej operacji będzie zależał od kolejności operacji składowych (por. zadanie 8.3.1).

Zanim proces zacznie korzystać ze zbioru semaforów, musi uzyskać do niego dostęp, co następuje po wykonaniu funkcji

```
int semget (long key, int nsems, int semflg);
```

Parametrami funkcji semget są: key — numer zbioru semaforów w systemie (różne procesy, które chcą korzystać z tego samego zbioru, muszą użyć tego samego numeru), nsems — liczba semaforów w zbiorze, semflg — znaczniki określające sposób wykonania funkcji oraz prawa dostępu do zbioru semaforów. Najczęściej używanym znacznikiem jest IPC_CREAT. Oznacza on utworzenie zbioru semaforów, jeśli jeszcze nie istnieje, lub uzyskanie dostępu do już istniejącego zbioru. Prawa dostępu, określone liczbą aktualną, mówią, które procesy mają prawo odczytywać lub zmieniać wartości semaforów w zbiorze. Przykładowo 0666 oznacza możliwość wykonywania wszystkich operacji przez wszystkie procesy. Znaczniki i prawa dostępu mogą być sumowane za pomocą operatora alternatywy bitowej |.

Jeżeli zbiór semaforów o mimerze key w systemie jeszcze nie istnieje, to funkcja semget tworzy go. Jeżeli zbiór utworzono lub gdy proces uzyskał dostęp do istniejącego już zbioru, to wartością funkcji jest identyfikator zbioru, w przeciwnym razie liczba —1.

Na przykład instrukcja

```
sem1 = semget (1, 3, IPC_CREAT | 0666);
```

wykonana po raz pierwszy spowoduje utworzenie zbioru 3 semaforów o numerze 1 i przypisanie zmiennej sem1 identyfikatora tego zbioru. Jeżeli zaś po wykonaniu tej instrukcji zostałyby wykonana instrukcja

```
sem2 = semget (1, 3, IPC_CREAT | 0666);
```

to zmienna sem2 wskazywałaby ten sam zbiór semaforów, co zmienna sem1.

Funkcje na semaforach

Nadanie semaforowi wartości, odczytanie wartości semafora, odczytanie liczby procesów czekających na jego podniesienie i liczby procesów czekających na jego opuszczenie uzyskuje się w wyniku wywołania funkcji

```
int semctl (int semid, int semnum, int cmd, int val);
```

Znaczenie parametrów jest następujące: `semid` jest identyfikatorem zbioru semaforów, `semnum` — numerem semafora w zbiorze, `cmd` — kodem operacji wykonywanej na tym semaforze, `val` — parametrem operacji (uwaga: w przypadku operacji, których tu nie opisujemy, znaczenie tego parametru jest bardziej skomplikowane). Parametr `cmd` może przyjmować następujące wartości: `SETVAL` — nadanie wartości semaforowi, `GETVAL` — odczytanie wartości semafora, `GETNCNT` — odczytanie liczby procesów czekających na podniesienie semafora, `GETZCNT` — odczytanie liczby procesów czekających na opuszczenie semafora. Parametr `val` ma znaczenie tylko podczas nadawania wartości semaforowi i zawiera tę wartość. W przypadku wykonywania operacji `GETVAL`, `GETNCNT` i `GETZCNT` wartością funkcji `semctl` są odpowiednie liczby (nieujemne). Jeżeli operacja nie może być wykonana, to wartością funkcji jest `-1`. Tak jest na przykład wtedy, gdy usiłujemy nadać semaforowi wartość ujemną lub większą od górnego ograniczenia.

Operacje semaforowe

Operacje P, V, Z, nP i nZ wykonuje się wywołując funkcję:

```
int semop (int semid, struct sembuf *sops, unsigned nsops);
```

Jej parametrami są: `semid` — identyfikator zbioru semaforów; `sops` — wskaźnik do tablicy struktur o następującej deklaracji:

```
struct sembuf {
    int  sem_num;
    int  sem_op;
    int  sem_flg;
};
```

Parametr `nsops` to liczba elementów tablicy, czyli liczba semaforów, na których ma być wykonana operacja. Znaczenie pól struktury `sembuf` jest następujące: `sem_num` — numer semafora, na którym ma być wykonana operacja, `sem_op` — kod operacji, `sem_flg` — znacznik informujący o sposobie wykonania operacji. Operacje są kodowane w następujący sposób: jeśli wartość pola `sem_op` jest dodatnia, to ma wykonać się operacja V(`sem_num`, `sem_op`), jeśli wartość pola `sem_op` jest ujemna, to ma wykonać się operacja P(`sem_num`, `-sem_op`), natomiast jeśli wartość pola `sem_op` wynosi 0, to ma wykonać się operacja Z(`sem_num`). Znacznik `sem_flg` może być równy stałej `IPC_NOWAIT` i wtedy operacja jest nieblokująca albo może być równy 0 i wtedy operacja jest blokująca.

Wartością funkcji `semop` jest 0, gdy operacja została wykonana, `-1` w przeciwnym razie.

Powody niewykonania operacji semaforowej mogą być różnorakie — dla nas interesujące są dwa. Po pierwsze, przynajmniej jedna z operacji składowych operacji wektorowej jest nieblokująca, a operacji wektorowej nie można wykonać natychmiast. Po

drugie, zwiększenie wartości semafora (operacja V) spowodowałoby przekroczenie górnego ograniczenia.

8.1.5 Ograniczenia

Mechanizm semaforów w Unixie jest bardzo silny w porównaniu z klasycznymi semaforami. Nie jest on jednak pozbawiony pewnych ograniczeń i wad. Najpoważniejszą z nich jest brak żywotności implementacji niektórych operacji jednoczesnych (np. jednoczesnego wykonania dwóch operacji P por. 8.2.4). Jeżeli chcemy uniknąć tej wady, to musimy operacje jednoczesne zaimplementować sami, na przykład tak jak w zadaniu 3.3.4. Możemy przy tym skorzystać z pewnych ułatwień, które dają semafony unixowe, jak na przykład odczytywanie wartości semafora.

Używając semaforów unixowych musimy stosować różne funkcje do ich tworzenia i do nadawania im wartości początkowych. Ponieważ wykonywanie operacji semaforowych ma sens dopiero po zainicjowaniu semaforów, więc proces, który utworzył semafony powinien również je zainicjować, zanim inne procesy zaczną z nich korzystać. Jest kilka metod radzenia sobie z tą trudnością. Jeżeli program współbieżny tworzą procesy pokrewne (powstałe w wyniku operacji fork), to procesy korzystające z semaforów powinny być utworzone dopiero po nadaniu semaforom wartości początkowych. Jeżeli nie mamy do czynienia z procesami pokrewnymi, to możemy przygotować specjalny proces, tylko inicjujący semafony, wykonywany przed rozpoczęciem innych procesów. Jeżeli nie możemy wymusić kolejności uruchamiania procesów, to możemy proces inicjujący semafony zsynchronizować za pomocą sygnałów z procesami korzystającymi z semaforów.

Ponadto wadą semaforów unixowych jest dopuszczenie operacji jednoczesnych wykonywanych na tym samym semaforze, przy nieokreślonej semantyce takich operacji. Może to prowadzić do zaskakujących wyników (por. 8.4.1).

Pewnym ograniczeniem semaforów unixowych jest brak synchronizacji typu OR. Możemy temu zaradzić implementując taki mechanizm za pomocą semaforów (por. 3.3.5), jest to jednak bardzo żmudne. Możemy również skorzystać z komunikatów jako mechanizmu synchronizacji (por. rozdz. 9). Jeżeli jednak potrzebujemy synchronizacji raz typu AND, a raz typu OR na tych samych obiektach, to nie pozostaje nam nic innego, jak samodzielne jej zaimplementowanie.

* * *

W Unixie procesy mogą komunikować się za pośrednictwem zmiennych globalnych, znajdujących się w pamięci dzielonej. Wymaga to używania funkcji systemowych, których tu nie opisujemy. Tego typu komunikacji musi jednak towarzyszyć synchronizacja, np. za pomocą semaforów. Jeżeli więc do komunikacji wystarczy tylko kilka całkowitych lub logicznych zmiennych prostych, to zamiast pamięci dzielonej jako mechanizmu komunikacji można użyć semaforów. Jest to możliwe dzięki niestandardowym operacjom semaforowym w Unixie.

W przykładach i zadaniach zamieszczonych w tym rozdziale będziemy zakładać, że semafony są jedynymi obiektami, za pomocą których procesy się synchronizują i komunikują. Niektóre semafony będą więc pełnić rolę globalnych zmiennych całkowitych. Operacje $V(S,m)$ i $P(S,m)$ będą zatem odpowiednio zwiększać i zmniejszać zmienną S o stałą m , a funkcja $wart(S)$ umożliwi odczytanie jej wartości. Przyjęte podejście dla wielu czytelników może być kontrowersyjne, zarówno ze względów metodologicznych, jak i efektywnościowych (czasami zaproponowane podejście jest kosztowniejsze niż korzystanie z pamięci dzielonej). Jednak po

zapoznaniu się z mechanizmem pamięci dzielonej w Unixie (którego tu, ze względu na brak miejsca, nie opisujemy), można łatwo zmodyfikować przedstawione rozwiązania.

8.2 Przykłady

8.2.1 Wzajemne wykluczanie

Rozwiązanie problemu wzajemnego wykluczania jest takie samo, jak za pomocą standardowych semaforów (por. 3.2.1). Podamy tutaj jedynie przykładowy kod funkcji w języku C, które mogą być użyte do wzajemnego wykluczania.

Kod składa się z czterech funkcji, zgrupowanych w pliku semafor.c, który może być oddzielnie kompilowany i łączony z innymi plikami wynikowymi. Plik zawiera następujące funkcje: deklaracja, inicjacja, P oraz V. Działają one na strukturach danych, lokalnych dla tego pliku (klasa pamięci static).

Każdy proces, który chce korzystać z semafora, musi podczas inicjacji wywołać funkcję deklaracja. W funkcji tej proces uzyskuje identyfikator zbioru semaforów. Jeżeli zbiór jeszcze nie istnieje, to jest tworzony. Jeden z procesów musi wywołać funkcję inicjacja parametrem 1. Jej wywołanie musi nastąpić po wywołaniu funkcji deklaracja przez ten proces oraz przed wywołaniami funkcji P i V przez jakiegokolwiek proces. O tym, który z procesów powinien inicjować semafor pisaliśmy w p. 8.1.5.

```
#include <sys/types.h>
#include <sys/ipc.h>
#include <sys/sem.h>

static int sera;
static struct sembuf buf[1];

void deklaracja (void)
{
    sem = semget (1, 1, IPC_CREAT | 0666);
    buf[0].sem_num = 0;
    buf[0].sem_flg = 0;
}

void inicjacja (int i)
{
    semctl (sem, 0, SETVAL, i);
}

void P (void)
{
    buf[0].sem_op = -1;
    semop (sem, buf, 1);
}

void V (void)
{
    buf[0].sem_op = 1;
    semop (sem, buf, 1);
}
```

Przedstawiony kod jest mało elastyczny. Mamy tu do czynienia z jednym tylko semaforem. Rozszerzenie dla wielu semaforów jest jednak bardzo proste.

8.2.2 Producenci i konsumenci

Idea przedstawionego rozwiązania jest taka sama jak rozwiązania za pomocą klasycznych semaforów. Różnice polegają na zapisaniu w odrębnych procedurach kodu służącego do synchronizacji. Poza tym zmienne J i K wskazujące element, do którego producent ma wstawiać porcję, i element, z którego konsument ma ją pobierać, są zaimplementowane jako semafory. W przykładzie 3.2.2 były to bowiem zmienne globalne i w systemie Unix musiałyby być umieszczone we wspólnej pamięci. Oczywiście bufor musi znajdować się we wspólnej pamięci, ale same operacje wstawiania do bufora i pobierania z niego nie są dla nas interesujące, zajmijemy się tu bowiem tylko synchronizacją procesów.

```
const N = ?;
      LP = ?;
      LK = ?;

var bufor: array[1..N] of porcja;
    WOLNE: semaphore := N;
    PELNE: semaphore := 0;
    J: semaphore := 1;
    K: semaphore := 1;
    CHRON_J: semaphore := 1;
    CHRON_K: semaphore := 1;

function pocz_prod: integer;
begin
  [ P(WOLNE), P(CHRON_J) ];
  pocz_prod := wart(J)
end;

procedure kon_prod;
begin
  if wart(J) = N then J := 1
    else V(J);      {J := (J + 1) mod N}
  [ V(CHRON_J), V(PELNE) ]
end;

function pocz_kons: integer;
begin
  C P(PELNE), P(CHRON.K) ];
  pocz_kons := wart(K)
end;

procedure kon_kons;
begin
  if wart(K)=N then K := 1 else V(K); {K := (K + 1) mod N}
  [ V(CHRON_K), V(WOLNE) ]
end;

process PRODUCENT (i: 1..LP);
var p: porcja;
begin
  while true do begin
    produkuj(p);
    bufor[pocz_prod] := p;
    kon_prod
  end
end;

process KONSUMENT (i: 1..LK);
var p: porcja;
```

```

begin
  while true do begin
    p := bufor[pocz_kons];
    kon_kons;
    konsumuj(p)
  end
end;

```

Jednoczesne operacje semaforowe można tu zastąpić operacjami sekwencyjnymi. Jednak kod w języku C operacji jednoczesnej jest bardziej zwarty niż kod odpowiadających jej operacji sekwencyjnych.

8.2.3 Czytelnicy i pisarze

Rozwiązanie z możliwością zagłodzenia pisarzy

Silny mechanizm semaforów w Unixie umożliwia rozwiązanie tego problemu za pomocą tylko jednego semafora. Jego wartość będzie określała liczbę wolnych miejsc w czytelni. Każdy czytelnik potrzebuje tylko jednego miejsca, pisarz natomiast musi zająć całą czytelnię, a więc potrzebuje wszystkich miejsc. Początkowa wartość semafora będzie większa niż liczba czytelników. Dzięki temu każdy czytelnik będzie mógł wejść do czytelni, jeśli nie będzie tam pisarza, pisarz natomiast będzie mógł wejść, jeśli nie będzie tam nikogo. Zatem ciągły napływ czytelników, gdy już jacyś czytelnicy są w czytelni, spowoduje zagłodzenie pisarzy.

```

const LC = ?;
      LP = ?;
      N = LC;
var M: semaphore := N; {liczba wolnych miejsc w czytelni}

process CZYTELNIK (i: 1..LC);
begin
  while true do begin
    własne_sprawy;
    P(M);           {początek czytania}
    czytanie;
    V(M)            {koniec czytania}
  end
end;

process PISARZ (i: 1..LP);
begin
  while true do begin
    własne_sprawy;
    P(M,N);         {początek pisania}
    pisanie;
    V(M,N)          {koniec pisania}
  end
end ;

```

Rozwiązanie z możliwością zagłodzenia czytelników

Jeżeli priorytet mają pisarze, to czytelnik, który chce wejść do czytelni i musi czekać, aż nie będzie czekających pisarzy. Trzeba ich zatem liczyć. Do zapamiętywania tej liczby użyjemy semafora. Jego wartość jest zwiększana o 1 przez pisarza, który chce wejść do czytelni, oraz zmniejszana o 1 przez pisarza w chwili wchodzenia do czytelni. Dla czytelnika

dodatkowym warunkiem wejścia do czytelnicy jest zerowa wartość tego semafora. W ten sposób pisarz, który chce wejść do czytelni przerywa wchodzenie czytelników. Jednak w tym przypadku ciągły napływ pisarzy, gdy już jakiś pisarz jest w czytelni, spowoduje zagłodzenie czytelników.

```

const LC = ?;
      LP = ?;
      N = LC;
var  M: semaphore := N; {liczba wolnych miejsc w czytelni}
      W: semaphore := 0; {liczba czekających pisarzy}
process CZYTELNIK (i: 1..LC);
begin
  while true do begin
    własne_sprawy;
    [ P(M), Z(W) ];      {początek czytania}
    czytanie;
    V(M)                  {koniec czytania}
  end
end;

process PISARZ (i: 1..LP);
begin
  while true do begin
    własne_sprawy;
    V(W);                 {początek pisania}
    [ P(M,N), P(W) ];
    pisanie;
    V(M,N)                {koniec pisania}
  end
end
end

```

Podajemy tutaj również kod w języku C funkcji deklaracji i inicjacji semaforów oraz rozpoczynania i kończenia czytania i pisania dla tej wersji problemu czytelników i pisarzy. Semafor M ma numer 0, a semafor W numer 1. Lokalna funkcja przygotuj służy do wypełnienia elementu tablicy buf przed wykonaniem operacji semaforowych.

```

#include <sys/types.h>
#include <sys/ipc.h>
#include <sys/sem.h>
static int N = 10000;
static int M = 0;      /* semafor o numerze 0 */
static int W = 1;      /* semafor o numerze 1 */
static int sem;
static struct sembuf buf[2];

void deklaracja (void)
{
  /* utworzenie dwuelementowego zbioru semaforów */
  sem = semget (1, 2, IPC_CREAT | 0666);
}

void inicjacja (void)
{
  semctl (sem, M, SETVAL, N);      /* M: semaphore := N */
  semctl (sem, W, SETVAL, 0);      /* W: semaphore := 0 */
}

static void przygotuj (int i, int sem_num, int sem_op)
{
  buf[i].sem_num = sem_num;
}

```

```

    buf[i].sem_op = sem_op;
    buf[i].sem_flg = 0;
}

void pocz_czytania (void)
{
    przygotuj (0, M, -1);    /* przygotowanie do P(M) */
    przygotuj (1, W, 0);    /* przygotowanie do Z(W) */
    semop (sem, buf, 2);    /* jednoczesne wykonanie */
}

void koniec_czytania (void)
{
    przygotuj (0, M, 1);    /* przygotowanie do V(M,1) */
    semop (sem, buf, 1);    /* wykonanie */
}

void pocz_pisania (void)
{
    przygotuj (0, W, 1);    /* przygotowanie do V(W) */
    semop (sem, buf, 1);    /* wykonanie */
    przygotuj (0, M, -N);   /* przygotowanie do P(M,N) */
    przygotuj (1, W, -1);   /* przygotowanie do P(W) */
    semop (sem, buf, 2);    /* jednoczesne wykonanie */
}

void koniec_pisania (void)
{
    przygotuj (0, M, N);    /* przygotowanie do V(M,N) */
    semop (sem, buf, 1);    /* wykonanie */
}

```

Poprawne rozwiązanie problemu czytelników i pisarzy jest tematem zadania 8.3.3.

8.2.4 Pięciu filozofów

Rozwiązanie z możliwością zagłodzenia

Podobnie jak w rozwiązaniu z zastosowaniem standardowych semaforów, każdy widelec będzie reprezentowany przez semafor WIDELEC [i]. Semafor podniesiony będzie oznaczał widelec leżący na stole. Podniesienie widelców będzie zatem jednoczesną operacją P na odpowiednich semaforach, a odłożenie — operacją V na semaforach, która może być wykonywana zarówno jednocześnie, jak i sekwencyjnie. Zauważmy, że gdyby operacje jednoczesne na semaforach unixowych miały cechę żywotności, to następujące rozwiązanie nie powodowałoby zagłodzenia.

```

var WIDELEC: array[0..4] of semaphore := (1,1,1,1,1);

process FILOZOF (i: 0..4);
begin
    while true do begin
        myślenie;
        [ P(WIDELEC[i]), P(WIDELEC[(i+1) mod 5]) ];
        jedzenie;
        C V(WIDELEC[i]), V(WIDELEC[(i+1) mod 5]) ]
    end
end;

```

Rozwiązanie poprawne.

Rozwiązanie poprawne jest dokładnie takie samo, jak w przypadku semaforów Dijkstry (por. 3.2.4). Wykonywanie kolejnych operacji P musi odbywać się sekwencyjnie. Jak pamiętamy z rozdz. 2, jednoczesne podnoszenie widelców prowadzi do zagłodzenia filozofów. Warto zauważyć, że gdyby wszystkie operacje P były wykonywane jednocześnie, tzn.

```
[P(LOKAJ), P(WIDELEC[i]), P(WIDELEC[(i+1) mod 5])],
```

to wartość semafora LOKAJ mogłaby zmniejszyć się co najwyżej do 2, gdyż tylko dwóch filozofów może jednocześnie jeść. Jednak nawet rozwiązanie z następującą sekwencją operacji:

```
P(LOKAJ);  
[ P(WIDELEC[i]), P(WIDELEC[(i+1) mod 5]) ],
```

nie chroni przed efektem spisku (por. 2.6.3).

8.2.5 Implementacja monitora ograniczonego

Jak wynika z poprzednich przykładów, mechanizm semaforów w Unixie jest bardzo mocny. Rozwiązania wielu problemów można zapisać znacznie prościej i krócej niż za pomocą standardowych semaforów. Semafony w Unixie są jednak nadal obciążone wszystkimi wadami semaforów standardowych. Często jest znacznie wygodniej rozwiązać problem używając mechanizmu monitorów, a potem przetłumaczyć rozwiązanie na operacje semaforowe. Takie tłumaczenie jest całkowicie mechaniczne, jeżeli potrafimy zaimplementować monitor za pomocą semaforów. Oczywiście można to zrobić używając standardowych semaforów, ale wykorzystanie możliwości semaforów dostępnych w Unixie ułatwia rozwiązanie problemu. Przedstawimy implementację monitora z pojedynczą zmienną typu condition i operacją signal wykonywaną jedynie bezpośrednio przed wyjściem procesu z monitora. Implementacja monitora bez tego ostatniego ograniczenia jest treścią jednego z zadań. Warto porównać to rozwiązanie z rozwiązaniem za pomocą klasycznych semaforów, przedstawionym w [BenA89].

Treść każdej procedury eksportowanej przez monitor musi być poprzedzona wywołaniem procedury wejście i musi ją kończyć albo wywołanie procedury signal (gdy ostatnią instrukcją procedury eksportowanej jest signal), albo wywołanie procedury wyjście (gdy tak nie jest).

```
var  W:  semaphore := 1;  {do wzajemnego wykluczania}  
     L:  semaphore := 0;  {do liczenia procesów czekających na warunek}  
     C:  semaphore := 0;  {do oczekiwania na warunek}  
  
procedure wejście;  
begin  
    P(W)  
end;  
  
procedure wait;  
begin  
    [ V(W), V(L) ];  
    P(C)  
end;
```



```

procedure signal;          {signal i wyjście}
begin
  if not [ nP(L), V(C) ] then V(W)
end;

function empty: boolean;
begin
  empty := wart(L) = 0
end;
procedure wyjście;        {wyjście bez signal}
begin
  V(W)
end;

```

Semafor L służy tylko do liczenia procesów czekających pod semaforem C na spełnienie warunku, więc na pierwszy rzut oka wydaje się, że jest on zbędny. Można by przecież w procedurze signal zastosować instrukcję:

```
if czekP(C) > 0 then V(C) else V(W)
```

Mogłoby się jednak zdarzyć, że proces wykonujący procedurę wait nie rozpoczął jeszcze operacji P(C), a już inny wykonujący procedurę signal (która mogła przecież rozpocząć się po rozpoczęciu operacji wait) stwierdził, że żaden proces nie czeka pod semaforem C. Oznaczałoby to, że operacja V(C) nie będzie wykonana i proces, który dokończy wait wykonując P(C), pozostanie wstrzymany. Sprawdzanie warunku w procedurze signal jest bezpieczne, gdyż odbywa się po przejściu pod semaforem W, a więc w monitorze.

Warto porównać powyższe rozwiązanie z rozwiązaniem przedstawionym w [Tane92], w którym brak jest liczenia procesów wstrzymanych w monitorze.

W rezultacie procedura wait składa się tylko z instrukcji V(W) ; P(C), a signal — z bezwarunkowo wykonywanej instrukcji V(C). Jest zatem możliwe równoczesne wykonywanie procedur monitora przez wiele procesów, a także całkowite zablokowanie monitora.

A oto kod podanych procedur w języku C. Funkcja przygotuj ma tu o jeden parametr więcej niż w przykładzie 8.2.3, gdyż potrzebne są operacje nieblokujące.

```

#include <sys/types.h>
#include <sys/ipc.h>
#include <sys/sem.h>

static int W = 0;          /* semafor o numerze 0 */
static int L = 1;          /* semafor o numerze 1 */
static int C = 2;          /* semafor o numerze 2 */
static int sem;
static struct sembuf buf[3];
void deklaracja (void)
{
  /* utworzenie trzelementowego zbioru semaforów */
  sem = semget(1, 3, IPC_CREAT | 0666);
}
void inicjacja (void)
{
  semctl (sem, W, SETVAL, 1); /* W: semaphore := 1 */
  semctl (sem, L, SETVAL, 0); /* L: semaphore := 0 */
  semctl (sem, C, SETVAL, 0); /* C: semaphore := 0 */
}

static void przygotuj (int i, int sem_num, int sem_op, int sem_flg)

```

```

{
    buf[i].sem_num = sem_num;
    buf[i].sem_op  = sem_op;
    buf[i].sem_flg = sem_flg;
}

void wejście (void)
{
    przygotuj(0, W,  -1,  0);    /* przygotowanie do P(W) */
    semop(sem, buf,  1);        /* wykonanie */
}

void wait (void)
{
    przygotuj(0, W,  1,  0);    /* przygotowanie do V(W) */
    przygotuj(1, L,  1,  0);    /* przygotowanie do V(L) */
    semop(sem, buf,  2);        /* jednoczesne wykonanie */
    przygotuj(0, C,  -1,  0);    /* przygotowanie do P(C) */
    semop(sem, buf,  1);        /* wykonanie */
}

void signal (void)
{
    przygotuj(0, L,  -1,  IPC_NOWAIT); /* przygotowanie do nP(L) */
    przygotuj(1, C,  1,  0);          /* przygotowanie do V(C) */
    if (!semop(sem, buf,  2))          /*jednoczesne wykonanie */
    {
        przygotuj(0, W,  1,  0);      /* przygotowanie do V(W) */
        semop(sem, buf,  1);          /* wykonanie */
    }
}

int empty (void)
{
    /* ostatni parametr nie ma */
    return /* znaczenia */
    !semctl(sem,L,GETVAL,0); /* wart(L) */
}

void wyjście (void)
{
    przygotuj(0, W,  1,  0);    /* przygotowanie do V(W) */
    semop(sem, buf,  1);        /* wykonanie */
}

```

8.3 Zadania

Rozwiązania poniższych zadań podajemy nzywając abstrakcyjnej notacji. Czytelnika zachęcamy do zapisania ich również w języku C, z wykorzystaniem funkcji systemu Unix.

8.3.1 Implementacja semafora binarnego

Zapisz operacje PB \ VB na semaforze binarnym za pomocą operacji semaforowych w systemie Unix.

8.3.2 Implementacja semafora typu OR

Zaimplementuj semafor typn OR za pomocą semaforów w systemie Unix.

8.3.3 Czytelnicy i pisarze — rozwiązanie poprawne

Rozwiąż problem czytelników i pisarzy w wersji bez zagłódnienia za pomocą semaforów w systemie Unix.

8.3.4 Implementacja monitora ogólnego

Za pomocą semaforów w systemie Unix zaimplementuj monitor, w którym dopuszcza się wykonanie operacji signalw dowolnym miejscu procedury monitora.

8.3.5 Zasoby dwóch typów

Rozwiąż zadanie 4.3.10 za pomocą semaforów w systemie Unix.

8.4 Rozwiązania

8.4.1 Implementacja semafora binarnego

Semafor binarny jest podobny do semafora dwustronnie ograniczonego o wartości maksymalnej 1. Różnica, zgodnie z przyjętą w tej książce definicją semafora binarnego, polega na przerwaniu przez procedurę błąd procesu, który usiłuje podnieść już podniesiony semafor.

```
var S: semaphore := 1; {początkowo podniesiony}
    T: semaphore := 0;

procedure PB;
begin
    P(S);
    V(T)
end;

procedure VB;
begin
    if nP(T) then .V(S)
    else błąd
end;
```

Procedura VB może być też zapisana prościej:

```
procedure VB;
begin
    if not [ V(S), nP(T) ] then błąd
```

```
end;
```

Alternatywna definicja semafora binarnego dopuszcza, aby podniesienie już podniesionego semafora nie było błędem. Jednak proces wykonujący operację VB powinien wiedzieć, czy operacja została wykonana. Można do tego użyć wartości operacji nieblokującej w procedurze VB:

```
function VB: boolean;  
begin  
    VB := C V(S), nP(T) ]  
end;
```

Jeżeli uważnie przeanalizujemy powyższe rozwiązanie, to wydaje się, że wystarczy tylko jeden semafor:

```
var S: semaphore := 0;  
  
procedure PB;  
begin  
    P(S)  
end;  
  
function VB: boolean;  
begin  
    VB := [ nZ(S), V(S) ]  
end;
```

W tym rozwiązaniu usiłuje się podnieść semafor S tylko wtedy, gdy jest opuszczony. Jednak w dokumentacji systemu Unix semantyka równoczesnych operacji na tym samym semaforze nie jest określona. Poprawność rozwiązania zależy od kolejności poszczególnych operacji składowych w operacji jednoczesnej. Testy wykazują, że operacja VB zaimplementowana w następujący sposób:

```
static int sem;  
static struct sembuf buf[2];  
  
int VB (void)  
{  
    buf[0].sem_num = 0; /* równoważne [ nZ(S), V(S) ] */  
    buf[0].sem_op = 0;  
    buf[0].sem_flg = IPC_NOWAIT;  
    buf[1].sem_num = 0;  
    buf[1].sem_op = 1;  
    buf[1].sem_flg = 0;  
    return semop (sem, buf, 2);  
}
```

zawsze nadaje semaforowi wartość 1, a jej wynikiem jest 0. Natomiast ta sama operacja zaimplementowana następująco:

```
static int sem;  
static struct sembuf buf[2];  
  
int VB (void)  
{  
    buf[0].sem_num = 0; /* równoważne [ V(S), nZ(S) ] */  
    buf[0].sem_op = 1;
```

```

    buf[0].sem_flg = 0;
    buf[1].sem_num = 0;
    buf[1].sem_op = 0;
    buf[1].sem_flg = IPC_NOWAIT;
    return semop (sem, buf, 2);
}

```

zawsze nadaje semaforowi wartość 0, a jej wynikiem jest —1.

Podobny problem powstaje, gdy chcemy zaimplementować semafor dwustronnie ograniczony o górnej wartości 1, używając, tylko jednego semafora. Poprawnie zadziała taka oto implementacja:

```

var S: semaphore := 0;

procedure PD;
begin
    P(S)
end;

procedure VD;
begin
    [ Z(S), V(S) ]
end;

```

Natomiast operacja VD zaimplementowana w następujący sposób:

```

procedure VD;
begin
    C v(s), z(s) ]
end;

```

powoduje nieskończone oczekiwanie. (Jest to ciekawy przykład blokady, w której bierze udział tylko jeden proces.)

8.4.2 Implementacja semafora typu OR

Rozwiązanie jest w zasadzie takie samo, jak w rozdz. 3 (por. 3.4.5). Różnice polegają na zastąpieniu zmiennych globalnych semaforami oraz na wyeliminowaniu niektórych zmiennych, dzięki temu, że w Unixie można odczytywać wartości semaforów i wykonywać operacje nieblokujące. W przeciwieństwie do rozwiązania z rozdz. 3, zwykła operacja P na pojedynczym semaforze pozostaje niezmienną.

```

const M = ?;
      N = ?;

var
S: array [0..1] of semaphore := (N,M); {semafory właściwe}
LUB: semaphore := 0;    {do wstrzymywania procesów, gdy oba semafony są opuszczone}
ILE: semaphore := 0;    {do liczenia czekających pod LUB}
WYK: semaphore := 1;    {do wzajemnego wykluczania podczas wykonywania operacji
semaforowych}
WYBRAŁ: semaphore := 0; {wskazuje, który semafor podniesiono w VSINGLE}
COBYŁO: array[0..1] of semaphore := (1,1);
        {do pamiętania poprzednich wyborów, aby uniknąć zagłodzenia}
KTÓRY: semaphore := 0; {do zrównoważenia wykorzystania semaforów, gdy oba są
podniesione}

```

```

procedure POR (var i: 0..1);
var k: integer;
begin
  P(WYK);
  k := wart(KTORY);
  if nP(S[k]) then
    begin
      {był podniesiony S[k]}
      i := k;
      if k = 0 then V(KTORY)
      else P(KTORY); {w przyszłości będziemy najpierw sprawdzać ten drugi semafor}
      V(WYK)
    end
  else
    if nP(S[1-k]) then
      begin
        {był podniesiony S[1-k]}
        i := 1 - k;
        if k = 0 then V(KTORY) else P(KTORY);
        V(WYK)
      end
    else begin
      {opuszczone oba}
      V(ILE);
      V(WYK);
      P(LUB);
      if nP(WYBRAL) then i := 1
      else i := 0;
      V(WYK)
    end
  end;
end;

procedure VSINGLE (i: 0..1);
var c, llubO, lsO: boolean;
begin
  P(WYK);
  c := wart(COBYLO[i]) = 1;
  llubO := wart(ILE) = 0;
  lsO := czekP(S[i]) = 0;
  if not llubO and not lsO then
    if c then P(COBYLO[i])
    else V(COBYLO[i]);
  if not llubO and (c or lsO)
  then
    {ktoś czeka na dowolny oraz ma on tym razem pierwszeństwo
    lub nikt nie czeka na S[i]}
  begin
    if i = 1 then V(WYBRAL[i]);
    P(ILE);
    V(LUB)
  end else begin
    V(S[i]);
    V(WYK)
  end
end;
end;

```

Mogłoby się wydawać, że można tutaj zrezygnować z semafora ILE i Zastąpić warunek $\text{wart(ILE)} = 0$ warunkiem $\text{czekP(LUB)} = 0$. Jednak proces wykonujący procedurę POR w sytuacji, gdy oba semafony S są opuszczone, może podnieść semafor WYK, i nie rozpocząć natychmiast oczekiwania pod semaforem LUB. Jeżeli teraz wykona się procedura VSINGLE i żaden proces nie czeka pod semaforem S, to ten semafor zostanie podniesiony. Proces, który teraz zacznie oczekiwanie pod semaforem LUB będzie niepotrzebnie wstrzymywany, mimo że jeden z semaforów S jest podniesiony.

Jak widać, implementacja semafora typu OR za pomocą semaforów unixowych jest równie złożona, jak za pomocą semaforów klasycznych. Dlatego w razie konieczności stosowania synchronizacji typu OR lepiej jest używać mechanizmu komunikatów w systemie Unix (por. 9.3.1).

8.4.3 Czytelnicy i pisarze — rozwiązanie poprawne

Aby uniknąć zagłódzenia czytelników, wprowadzimy przed czytelnią niewielki przedsionek, w którym może przebywać co najwyżej jeden oczekujący na wejście pisarz. Pisarz może wejść do przedsionka tylko wtedy, gdy ani w przedsionku, ani w czytelnii nie ma innego pisarza. Pisarz czeka w przedsionku, aż ostatni czytelnik opuści czytelnię, po czym sam do niej wchodzi. Czytelnicy czekają na wejście do czytelnii zarówno wtedy, gdy w środku jest pisarz, jak i wtedy, gdy pisarz jest w przedsionku. Jeżeli pisarz wyjdzie z czytelnii, to czytelnicy będą wchodzić do niej tak długo, aż do przedsionka wejdzie jakiś pisarz.

Aby zaimplementować ten algorytm, musimy wprowadzić dodatkowy semafor do wzajemnego wykluczania pisarzy w przedsionku i w czytelnii.

```
const  LC  = ?;
       LP  = ?;
       N   = LC;

var M:  semaphore := N; {liczba wolnych miejsc}
    I:  semaphore := 0; {liczba pisarzy w przedsionku}
    W:  semaphore := 1; {do wzajemnego wykluczania pisarzy}

process  CZYTELNIK  (i: 1..LC);
begin
  while true do begin
    własne_sprawy;
    [ P(M), Z(I) ];      {początek czytania}
    czytanie;
    V(M)                  {koniec czytania}
  end
end;

process  PISARZ  (i: 1..LP);
begin
  while true do begin
    własne_sprawy;
    [ V(I), P(W) ];      {wejście do przedsionka}
    [ P(M,N), P(I) ];    {początek pisania}
    pisanie;
    [ V(M,N), V(W) ]     {koniec pisania}
  end
end;
```

Nie jest to doskonałe rozwiązanie. Jego wadą jest to, że po wyjściu pisarza z czytelnii nie muszą tam wejść wszyscy czekający czytelnicy. Może się nawet zdarzyć, że nie wejdzie żaden z nich, gdyż najpierw do przedsionka wejdzie kolejny pisarz. Jest to spowodowane jednoczesnym podnoszeniem semaforów M i W. Można wobec tego próbować opóźnić wchodzenie czekającego pisarza do przedsionka, podnosząc sekwencyjnie najpierw semafor M, a potem W. Może się jednak wówczas zdarzyć, że jeśli po wyjściu z czytelnii pisarz będzie zwlekał z podniesieniem semafora W, to do czytelnii będą mogli wchodzić czytelnicy, którzy przybyli w tym czasie, wyprzedzając czekających pisarzy.

8.4.4 Implementacja monitora ogólnego

Implementacja monitora ogólnego wynika bezpośrednio z definicji monitora podanej w rozdz. 4. Implementacja monitora za pomocą klasycznych semaforów z użyciem zmiennych globalnych została podana np. w [BenA89].

Każda procedura monitora musi być poprzedzona wywołaniem procedury wejście, a zakończona wywołaniem wyjście lub `signal_i_wyjście`, gdy operacja `signal` jest ostatnią instrukcją procedury monitora. Dla każdej zmiennej typu `condition` jest potrzebna para semaforów `L` i `C`, które służą do realizacji kolejki procesów wstrzymanych w oczekiwaniu na operację `wait`.

Semafony `M` i `S` służą do realizacji kolejki procesów wstrzymanych po wykonaniu operacji `signal`.

```
var  W: semaphore := 1; {do wzajemnego wykluczania}
     L: semaphore := 0; {do liczenia procesów czekających na warunek}
     C: semaphore := 0; {do zawieszania w oczekiwaniu na warunek}
     M: semaphore := 0; {do liczenia procesów wstrzymanych po signal}
     S: semaphore := 0; {do wstrzymywania po signal}

procedure wejście;
begin
    P(W)
end;

procedure wait;
begin
    if not [ nP(M), V(S), V(L) ] then [ V(W), V(L) ];
    P(C)
end;

procedure signal;
begin
    if [ nP(L), V(C), V(M) ] then P(S)
end;

function empty: boolean;
begin
    empty := wart(L) = 0
end;

procedure signal_i_wyjście;
begin
    if not C nP(L), V(C) ] then
    if not [ nP(M), V(S) ] then V(W)
end;

procedure wyjście; {gdy na końcu nie ma signal}
begin
    if not [ nP(M), V(S) ] then V(W)
end;
```

Modyfikacja tego rozwiązania dla wielu zmiennych typu `condition` jest bardzo prosta. Zmienne trzeba ponumerować, a zamiast semaforów `L` i `C` wprowadzić tablice semaforów, indeksowane mimerami zmiennych. Do procedur `wait`, `signal`, `empty` oraz `signal_i_wyjście` trzeba przekazywać numer zmiennej, na której ma być wykonana odpowiednia operacja.

8.4.5 Zasoby dwóch typów

Użyjemy następujących semaforów: WOLNE_A i WOLNE_B do pamiętania, ile jest wolnych zasobów każdego typu (ponadto WOLNE_A służy do wstrzymywania procesów grupy 1, gdy nie ma wolnych zasobów typu A); CZEKA_A i CZEKA_B do liczenia czekających procesów odpowiednio grupy 1 i 2; A_LUB_B do wstrzymywania procesów grupy 2, gdy nie ma dla nich wolnych zasobów; ZWOLNIONE_A i ZWOLNIONE_B do liczenia, ile zasobów każdego typu zwolniono, gdy czekał proces grupy 2; WYK do wzajemnego wykluczania podczas wykonywania procedur przydzielania i zwalniania zasobów. Powody wprowadzenia semaforów ZWOLNIONE_A i ZWOLNIONE_B są takie same, jak semaforów WYBRAŁ w implementacji semafora typu OR.

```
const M = ?;
      N = ?;
var WOLNE_A, WOLNE_B: semaphore := (M, N);
    CZEKA_A: semaphore := 0;      {ile czeka na A}
    CZEKA_AB: semaphore := 0;     {ile czeka na A lub B}
    A_LUB_B: semaphore := 0;      {do wstrzymywania czekających na A lub B}
    ZWOLNIONE_A, ZWOLNIONE_B: semaphore := (0, 0);
    WYK: semaphore := 1;          {do wzajemnego wykluczania}

procedure przydziel (grupa: 1..3; var typ: A..B; var dostał: boolean);
begin
    P(WYK);
    case grupa of
    1: if not nP(WOLNE_A) then begin
        [ V(CZEKA_A), V(WYK) ];
        P(WOLNE_A)
      end;
    2: if [ nP(WOLNE_A), V(WYK) ] then typ := A
        else
        if [ nP(WOLNE_B), V(WYK) ] then typ := B
        else begin
            C V(CZEKA_AB), V(WYK) ] ;
            P(A_LUB_B);
            if nP(ZWOLNIONE_A) then typ := A
            else
            if nP(ZWOLNIONE_B) then typ := B
            end;
        3: begin
            dostał := true;
            if nP(WOLNE_A) then typ := A
            else
            if nP(WOLNE_B) then typ := B
            else dostał := false;
            V(WYK)
          end
        end
      end;
end;

procedure zwolnienie (typ: A..B);
begin
    P(WYK);
    case typ of
    A: if not [ nP(CZEKA_A), V(WOLNE_A) ] then
        if not [ nP(CZEKA_AB), V(A_LUB_B), V(ZWOLNIONE_A) ]
        then V(WOLNE_A);
    B: if not [ nP(CZEKA_AB), V(A_LUB_B), V(ZWOLNIONE_B) ]
```

```
        then V(WOLNE_B)
    end;
    V(WYK)
end;
```

9 Komunikaty i kanały w systemie Unix

9.1 Wprowadzenie

9.1.1 Potoki i gniazda

W systemie Unix jest dostępnych kilka różnych mechanizmów komunikacji. Są to: pamięć dzielona, potoki, potoki nazwane, gniazda, komunikaty \ zdalne wywołanie procedury [AT&T90b, Stev90].

Pamięć dzielona, opisywana wszędzie równocześnie z mechanizmami komunikacji, umożliwia przesyłanie informacji między procesami, ale nie zapewnia przy tym żadnej synchronizacji. Użytkownik musi sam zadbać o wzajemne wykluczanie procesów żądających dostępu do wspólnej pamięci. Jako odrębny mechanizm nie nadaje się więc ona do programowania współbieżnego, ale można z niej korzystać w powiązaniu z mechanizmami synchronizacji, np. z semaforami.

Potoki (pipes), dostępne w każdej wersji systemu Unix, umożliwiają jednokierunkową, asynchroniczną komunikację między pokrewnymi procesami, utworzonymi za pomocą operacji fork. Informacja jest przesyłana w postaci sekwencyjnego strumienia bajtów, którego interpretacja należy do procesów korzystających z potoku. Odczytanie informacji powoduje usunięcie jej z potoku. Jeżeli w potoku nie ma tyle informacji, ile chce odczytać proces odbiorca, to jest on wstrzymywany. Potoki mogą być w łatwy sposób wykorzystywane na poziomie warstwy systemu operacyjnego odpowiedzialnej za komunikację z użytkownikiem (shell). Taki tryb korzystania z potoków przedstawimy w rozdz. 11. Implementacja potoków w systemach Unix i DOS jest odmienna, jednak koncepcyjnie oba mechanizmy są takie same.

Potoki nazwane (named pipes lub FIFOs) różnią się od zwykłych potoków tym, że pozwalają komunikować się dowolnym procesom (niekoniecznie pokrewnym). Potoki są mechanizmem scentralizowanym, natomiast gniazda (sockets) umożliwiają komunikację dwukierunkową w środowisku zarówno scentralizowanym, jak i rozproszonym.

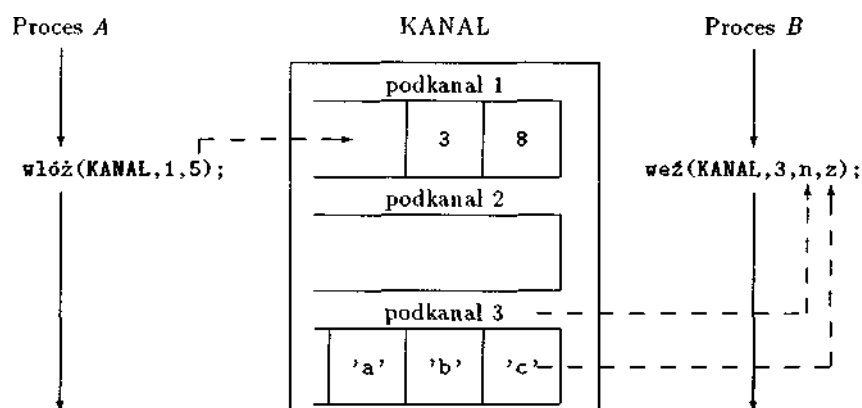
Między pojęciem potoku a pojęciem semafora można doszukać się wielu analogii. Semafor wymyślono w celu maksymalnego uproszczenia rozwiązania problemu wzajemnego wykluczania, potok — w celu uproszczenia rozwiązania problemu producenta i konsumenta. Semafor jest w rzeczywistości zmienną całkowitą, potok — plikiem. Operacja V na semaforze odpowiada operacji pisania do potoku, operacja P — operacji czytania z potoku. W przypadku semaforów zazwyczaj nie rozważa się możliwości nadmiaru przy wykonywaniu operacji V i w związku z tym mówi się, że można ją wykonać zawsze. Potok ma ograniczoną pojemność i dlatego operacja pisania do potoku może być operacją blokującą. Potok traktowany jako mechanizm synchronizacji jest więc odpowiednikiem semafora dwustronnie ograniczonego. (Podobna analogia między semaforem i buforem, w którym są umieszczane puste porcje informacji, została przedstawiona w [Brin79].)

Nie będziemy tu opisywać sposobu korzystania z potoków i gniazd. Zamiast tego omówimy ogólniejszy mechanizm komunikatów, będący strukturalnym rozszerzeniem mechanizmu potoków nazwanych. W następnym rozdziale przedstawimy zdalne wywołanie procedury (Remote Procedure Call), które w Unixie zrealizowano za pomocą mechanizmu gniazd.

Mechanizm komunikatów (messages) początkowo wprowadzono tylko do wersji V systemu Unix, ale obecnie jest dostępny również w innych wersjach tego systemu. Przedstawimy go korzystając z abstrakcyjnej, wysokopoziomowej notacji. Podamy jednak również funkcje systemu Unix, realizujące ten mechanizm. Ponadto niektóre z przykładów zapiszemy w języku C korzystając z tych funkcji.

9.1.2 Kanały i podkanały

Kanały są scentralizowanym mechanizmem komunikacji między procesami, służącym do przesyłania jednostek informacji o określonej przez użytkownika strukturze, nazywanych komunikatami (rys. 9.1). W kanale może istnieć dowolnie dużo autonomicznych podkanałów. Komunikacja przez kanały jest asynchroniczna i dwukierunkowa. Kolejność pobierania komunikatów z poszczególnych podkanałów jest taka sama, jak kolejność ich umieszczenia. Każdy proces korzystający z kanału może umieszczać komunikaty w dowolnym podkanale oraz pobierać je również z dowolnego podkanału. Pojemność kanału jest ograniczona. Jej maksymalna wartość jest ustalana podczas generowania systemu.

Rys. 9.1. Komunikacja przez kanał unixowy

Kanał jest obiektem globalnym dla każdego procesu, który z niego korzysta. W abstrakcyjnej notacji używanej w tej książce kanały będziemy deklarować na zewnątrz procesów korzystających z nich, stosując następujący zapis:

```
K: channel
```

gdzie K jest identyfikatorem kanału, a channel — predefiniowanym typem. Początkowo kanał jest pusty. Podkanały są identyfikowane liczbami naturalnymi w obrębie kanału. Kanał ma pewną ustaloną pojemność. Możliwość zmiany pojemności jest ograniczona (można ją tylko zmniejszyć) i dlatego przy deklaracji kanału nie będziemy jej określać (wyjątkiem jest przykład 9.2.1).

Kolejność wznawiania procesów wstrzymanych podczas wykonywania operacji na kanałach jest nieokreślona. Specyfikacja funkcji systemu Unix nic na ten temat nie mówi, a testy praktyczne pokazują, że procesy są wznawiane w takiej samej kolejności, w jakiej były wstrzymane.

9.1.3 Operacje na kanałach

Na kanałach można wykonywać dwie operacje: umieszczanie komunikatu w kanale oraz pobieranie komunikatu z kanału. Komunikat umieszcza się w kanale wykonując operację, którą w naszej notacji będziemy zapisywać w następujący sposób:

```
wlóz (K, podkanal, komunikat)
```

Parametry tej operacji mają następujące znaczenie: K i podkanal to identyfikatory kanału i podkanału, w których ma być umieszczony komunikat, komunikat jest przesyłanym komunikatem, którego typ określa użytkownik. Komunikat pobiera się z kanału za pomocą operacji:

```
weź (K, podkanal, skąd, komunikat)
```

przy czym K i podkanal to identyfikatory kanału i podkanału, z których ma być pobrany komunikat. Identyfikator podkanału może występować w jednej z trzech postaci: jako liczba naturalna - jest wtedy jednoznaczny identyfikatorem podkanału, jako zero - jest wtedy identyfikatorem dowolnego podkanału, jako ujemna liczba całkowita - jest wtedy identyfikatorem podkanałów o numerach mniejszych od modułu tej liczby bądź równych jej modułowi. Jeżeli identyfikatorem podkanału jest zero, to pobiera się komunikat najdawniej umieszczony w kanale. Jeżeli jest to liczba ujemna, to pobiera się komunikat z podkanału o najmniejszym identyfikatorze mniejszym od modułu tej liczby bądź równym temu modułowi. Wynikiem operacji jest identyfikator podkanału, z którego pobrano komunikat (parametr skąd) oraz komunikat (parametr komunikat).

Obie powyższe operacje są blokujące, tzn. wstrzymują wykonywanie procesu, jeżeli komunikatu nie można umieścić w kanale albo pobrać z kanału. Proces jest wznowiany, gdy operacja może być wykonana. Istnieją również nieblokujące wersje tych operacji:

```
n_wlóz (K, podkanal, komunikat)
```

```
n_weź (K, podkanal, skąd, komunikat)
```

Parametry tych operacji mają takie samo znaczenie jak parametry odpowiadających im operacji blokujących. Ich wynikiem są wartości logiczne: true, jeżeli operacja została wykonana, oraz false w przeciwnym razie.

9.1.4 Realizacja

W oryginalnej terminologii systemu Unix kanał jest nazywany kolejką komunikatów, numer kanału zaś kluczem. Z każdym komunikatem jest związany typ komunikatu identyfikujący podkanal, którym jest przekazywany ten komunikat.

Chcąc używać mechanizmu komunikatów w systemie Unix trzeba do programu w języku C włączyć za pomocą dyrektywy `#include` pliki nagłówkowe `sys/types.h`, `sys/ipc.h` i `sys/msg.h`. Pliki te zawierają deklaracje typów, stałych, struktur danych i nagłówków funkcji używanych przez operacje przesyłania komunikatów.

Zanim proces zacznie korzystać z kanału musi uzyskać do niego dostęp, wykonując funkcję

```
int msgget (long key, int msgflg);
```

Parametrami są: key - numer kanału w systemie (różne procesy, które chcą korzystać z tego samego kanału, muszą użyć tego samego numeru), msgflg - znaczniki określające sposób wykonania funkcji oraz prawa dostępu do kanału. Najczęściej używanym znacznikiem jest `IPC_CREAT`, oznaczający utworzenie kanału (jeśli jeszcze nie istnieje) lub uzyskanie dostępu do już istniejącego kanału. Prawa dostępu, określone liczbą oktalną, mówią, które procesy mają prawo umieszczać komunikaty w kanale oraz pobierać je z kanału. Przykładowo `0666` oznacza możliwość wykonywania wszystkich operacji przez wszystkie procesy. Znaczniki i prawa dostępu mogą być sumowane za pomocą operatora alternatywy bitowej `|`.

Jeżeli kanał o numerze key jeszcze w systemie nie istnieje, to funkcja msgget powoduje utworzenie go. Jeżeli kanał utworzono lub gdy proces uzyskał dostęp do istniejącego już kanału, to wynikiem funkcji jest identyfikator kanału, w przeciwnym razie wynikiem jest -1.

Na przykład instrukcja

```
K1 = msgget (1, IPC_CREAT | 0666);
```

wykonana po raz pierwszy spowoduje utworzenie kanału o numerze 1 i przypisanie zmiennej K1 identyfikatora tego kanału. Jeżeli zaś po wykonaniu tej instrukcji wykonałaby się instrukcja

```
K2 = msgget (1, IPC_CREAT | 0666);
```

to zmienna K2 wskazywałaby ten sam kanał, co zmienna K1.

Operacje na kanałach

Operacjom włoż i n_wloz odpowiada w systemie Unix funkcja

```
int msgsnd (int msqid, struct msgbuf *msgp, int msgsz, int msgflg);
```

Parametr msqid jest identyfikatorem kanału, a msgp - wskaźnikiem do struktury o następującej deklaracji:

```
struct msgbuf {  
    long mtype;    /* identyfikator podkanału */  
                  /* treść komunikatu */  
};
```

składającej się z identyfikatora mtype podkanału, do którego ma być włożony komunikat, oraz zmiennych zawierających komunikat. Tę część struktury użytkownik deklaruje w zależności od potrzeb. Dla komunikatu pustego struktura msgbuf składa się tylko z identyfikatora podkanału. Kolejne parametry funkcji msgsnd to: msgsz - wielkość przesyłanego komunikatu (czyli rozmiar zadeklarowanych zmiennych), msgflg - znacznik określający sposób wykonania operacji. Jeżeli jest ona równa stałej IPC_NOWAIT, to operacja jest nieblokująca, jeżeli natomiast jest równa 0, to operacja jest blokująca.

Wynikiem funkcji msgsnd jest 0, gdy operacja wykona się, - 1 w przeciwnym razie. Powody niewykonania mogą być różnorakie - dla nas interesujący jest jeden: operacja jest nieblokująca, a kanał całkowicie zapełniony komunikatami.

Operacjom weź i n_wez odpowiada w systemie Unix funkcja:

```
int msgrcv (int msqid, struct msgbuf *msgp, int msgsz,  
            long msgtyp, int msgflg);
```

Parametr msgtyp oznacza identyfikator podkanału, z którego ma być pobrany komunikat. Znaczenie wartości tego parametru zostało podane przy opisie operacji weź. Pozostałe parametry mają takie samo znaczenie jak parametry funkcji msgsnd. W strukturze wskazywanej przez msgp znajdują się wartości funkcji msgrcv: identyfikator podkanału, z którego pobrano komunikat, oraz sam komunikat.

Wynikiem funkcji msgrcv jest 0, gdy operacja wykona się, - 1 w przeciwnym razie. Powody niewykonania mogą być różnorakie - dla nas interesujący jest jeden: operacja jest nieblokująca, a podkanał (lub podkanały), z którego ma być pobrany komunikat, jest pusty.

Pojemność kanału

Kanał ma pewną standardową pojemność, wyrażaną w bajtach, która jest parametrem systemu operacyjnego. Użytkownik może jedynie zmniejszyć pojemność kanału, natomiast zwiększyć może ją tylko administrator systemu. Suma wielkości treści komunikatów we wszystkich podkanałach nie może być większa od pojemności kanału.

Do odczytania lub nadania pojemności kanału służy funkcja

```
int msgctl (int msqid, int cmd, struct msqid_ds *bufp);
```

Parametr `msgid` jest identyfikatorem kanału, `cmd` określa rodzaj operacji (`IPC_STAT` - odczytanie pojemności, `IPC_SET` - nadanie pojemności), a `bufp` jest wskaźnikiem do predefiniowanej struktury, w której pole `unsigned long msg_qbytes` zawiera pojemność kanału. Wynikiem funkcji jest 0, jeżeli jej wykonanie powiodło się, oraz -1 w przeciwnym razie.

Ponieważ funkcja `msgctl` może być wykorzystywana do wielu innych celów, więc struktura wskazywaną przez `bufp` zawiera wiele innych pól, które muszą zawierać właściwe wartości podczas nadawania pojemności kanałowi. Najpewniejszym sposobem umieszczenia ich w tej strukturze jest wcześniejsze wywołanie funkcji `msgctl` z parametrem `cmd` równym `IPC_STAT`.

Podajemy teraz przykładową funkcję służącą do nadawania kanałowi `K` pojemności `n` komunikatów, które będą umieszczane w strukturze `msgbuf`. Określając wielkość komunikatu, odejmujemy od wielkości struktury `msgbuf` rozmiar pola przeznaczonego na przechowywanie identyfikatora podkanału (pole typu `long`).

```
pojemność (int K,  int n)
{
    struct msqid ds bnfn:
    if (msgctl (K,  IPC_STAT, &bufp) == 0) {
        bufp.msg_qbytes = n * (sizeof(struct msgbuf)
                               - sizeof(long));
        returnmsgctl (K, IPC_SET,  &bufp);
    }
    else
        return -1;
}
```

Jeżeli komunikat ma pustą treść, to kanał ma „nieskończoną” pojemność (w rzeczywistości jest ona ograniczona pewną stałą systemową). Jeżeli w takiej sytuacji chcemy ograniczyć pojemność kanału do ustalonej przez nas wartości, to musimy posługiwać się komunikatami o niepustej treści.

9.1.5 Ograniczenia

Kanały w Unixie przypominają nieco przestrzeń krotek w Lindzie. Jednak są one mechanizmem słabszym, ze względu na ograniczoną możliwość selektywnego wyboru, który sprowadza się tylko do pojedynczej liczby naturalnej (identyfikatora podkanału). Czasami można jednak obejść to ograniczenie, odwzorowując kombinacje wartości identyfikujących krotki w liczby naturalne (por. 9.3.6). Z drugiej strony, w operacji pobierania komunikatu można specyfikować zakres identyfikatorów podkanałów, co daje dodatkowe możliwości selektywnego wyboru, których nie ma w Lindzie.

9.2 Przykłady

9.2.1 Wzajemne wykluczanie

Implementacja semafora binarnego

Problem wzajemnego wykluczania można rozwiązać za pomocą komunikatów stosując je jako mechanizm synchronizacji. Kanał o pojemności jednego komunikatu będzie pełnił rolę

semafora binarnego, a liczba komunikatów w kanale będzie oznaczała wartość semafora. Treść komunikatu nie ma żadnego znaczenia (w tym rozwiązaniu jest to Uczba 0), znaczenie ma jedynie jego istnienie. Operację VB zaimplementowaliśmy tu jako funkcję logiczną, której wartość zależy od tego, czy udało się podnieść semafor.

```

type komunikat = ...;
var K: channel;      {pojemność - jeden komunikat}

procedure PB;
var p: integer;      {podkanał - nieistotny}
    k: komunikat;    {komunikat - też nieistotny}
begin
    wez(K, 1, p, k)
end; {PB}

function VB: boolean;
begin
    VB := n_wloz(K, 1, 0)
end; {VB}

```

W operacji weź jednoznacznie specyfikujemy podkanał, z którego ma być pobrany komunikat. Zatem wartością parametru p po powrocie z tej operacji będzie identyfikator właśnie tego podkanału. W takiej sytuacji parametr ten nie ma żadnego znaczenia.

Ponieważ początkowo kanał jest pusty, więc nie ma tu problemów z nieokreśloną wartością, tak jak w przypadku semaforów. Nie ma zatem znaczenia, kiedy wykona się po raz pierwszy procedura VB, umieszczająca komunikat w kanale.

Podajemy tu zapisany w języku C przykładowy kod trzech funkcji, które mogą być użyte do wzajemnego wykluczania. Funkcje deklaracja, PB oraz VB są zgrupowane w jednym pliku, który może być oddzielnie kompilowany i łączony z innymi plikami wynikowymi. Funkcje te działają na strukturach danych lokalnych dla tego pliku (klasa pamięci static).

Każdy proces, który chce korzystać z procedur PB i VB, musi najpierw wywołać procedurę deklaracja. W procedurze tej proces uzyskuje identyfikator kanału. Jeżeli kanał jeszcze nie istnieje, to jest tworzony. Ponadto jego pojemność jest zmniejszana do jednego komunikatu. Proces pełniący rolę inicjatora musi wywołać procedurę deklaracja, a następnie VB, gdyż początkowo semafor musi mieć wartość 1.

```

#include <sys/types.h>
#include <sys/ipc.h>
#include <sys/msg.h>
static int K;
static struct {
    long podkanał;
    char c;
} komunikat;

void deklaracja (void)
{
    struct msqid_ds bufp;
    K = msgget (1, IPC_CREAT | 0666);
    komunikat.podkanał = 1;
    msgctl (K, IPC_STAT, &bufp);
    bufp.msg_qbytes = 1;
    msgctl (K, IPC_SET, &bufp);
}

void PB (void)

```



```

{
    msgrcv (K, &komunikat, 1, 1, 0);
}

int VB (void)
{
    return ( !msgsnd (K, &komunikat, 1, IPC_NOWAIT));
}

```

Implementacja semafora dwustronnie ograniczonego

Implementacja semafora dwustronnie ograniczonego różni się od implementacji semafora binarnego przede wszystkim tym, że w kanale znajdować się może dowolna liczba komunikatów. Proces inicjujący musi wykonać tyle razy procedurę VD, ile ma wynosić wartość początkowa semafora. Poza tym operacja VD musi być blokująca. (Operacja PD jest taka sama, jak PB w implementacji semafora binarnego.)

```

procedure VD;
begin
    wloz(K, 1, 0)
end; {VD}

```

9.2.2 Producenci i konsumenci

Rozwiązanie problemu producentów i konsumentów za pomocą mechanizmu komunikatów w Unixie jest bardzo proste, ponieważ mechanizm ten powstał specjalnie do tego typu problemów. Kanał w naturalny sposób spełnia tu rolę bufora. Należy jednak pamiętać o ograniczeniach związanych ze zwiększaniem pojemności kanału.

9.2.3 Czytelnicy i pisarze

Rozwiązanie z możliwością zagłodzenia pisarzy

Do synchronizacji procesów użyjemy jednego pustego komunikatu. Numer podkanału, w którym znajduje się ten komunikat, zmniejszony o 1 oznacza liczbę czytelników znajdujących się w czytelni. Zatem pisarz może wejść do czytelni tylko wtedy, gdy komunikat jest w podkanału numer 1. Aby zapewnić wzajemne wykluczanie, pisarz wchodzący do czytelni pobiera komunikat i zwraca go wychodząc z czytelni. Czytelnik natomiast podczas wchodzenia do czytelni przekłada komunikat z jakiegoś podkanału do podkanału o numerze o 1 większym, a przy wychodzeniu - do podkanału o numerze o 1 mniejszym.

```

const C = ?;
      P = ?;
type komunikat = integer;
var K: channel;

process INICJATOR;
begin
    wloz(K, 1, 0)          {0 czytelników, czyli wstawienie do podkanału 1}
end; {INICJATOR}

process CZYTELNIK(i: 1..C);

```

```

var c: integer;      {podkanal = liczba czytelników + 1}
    k: komunikat;    {komunikat - nieistotny}
begin
    while true do begin
        wlasne_sprawy;
        wez(K, 0, c, k); {pobranie z dowolnego podkanału}
        wloz(K, c+1, 0); {wstawienie do następnego podkanału}
        czytanie;
        wez(K, 0, c, k); {pobranie z dowolnego podkanału}
        wloz(K, c-1, 0)  {wstawienie do poprzedniego}
    end
end; {CZYTELNIK}

processPISARZ(i: 1..P);
var c: integer;      {podkanal - nieistotny}
    k: komunikat;    {komunikat - nieistotny}
begin
    while true do begin
        wlasne_sprawy;
        wez(K, 1, c, k); {pobranie z podkanału 1}
        pisanie;
        wloz(K, 1, 0)    {wstawienie do podkanału 1}
    end
end; {PISARZ}

```

Przedstawiamy również kod tego rozwiązania w języku C. Ponieważ treść komunikatu jest pusta, więc struktura do przekazywania komunikatów redukuje się do jednego pola, w którym przekazuje się identyfikator podkanału. Zamiast struktury można zatem użyć pojedynczej zmiennej. Wielkość komunikatu jest w takim rozwiązaniu równa zero. Oto treść procesu:

INICJATOR:

```

#include <sys/types.h>
#include <sys/ipc.h>
#include <sys/msg.h>

int K;
long c;          /* zamiast struktury z komunikatem */

void main (void)
{
    K = msgget (1, IPC_CREAT | 0666);
    c = 1;       /* 0 czytelników, czyli wstawienie do podkanału 1 */
    msgsnd (K, &c, 0, 0);
}

```

Proces CZYTELNIK

```

#include <sys/types.h>
#include <sys/ipc.h>
#include <sys/msg.h>

int K;
long c;          /*podkanal = 1.czytelników + 1 zamiast struktury, z komunikatem*/
void main (void)
{
    K = msgget (1, IPC_CREAT | 0666);
    while (1) {
        wlasne_sprawy ();
    }
}

```

```

    msgrcv(K, &c, 0, 0, 0); /*wzięcie z dowol. podkanalu*/
    c++;                    /*zwiększenie nru podkanalu*/
    msgsnd(K, &c, 0, 0);    /*wstawienie do kanalu*/
    czytanie ();
    msgrcv(K, &c, 0, 0, 0); /*wzięcie z dowol. podkanalu*/
    c--;                    /*zmniejszenie nru podkanalu*/
    msgsnd(K, &c, 0, 0);    /*wstawienie do kanalu*/
}
}

Proces PISARZ

#include <sys/tes.h>
#include <sys/ipc.h>
#include <sys/msg.h>

int K;
long c; /* zamiast struktury z komunikatem */
void main (void)
{
    K = msgget (1, IPC_CREAT | 0666);
    while (1) {
        wlasne_sprawy ();
        msgrcv(K, &c, 0, 1, 0); /* pobranie z podkanalu 1 */
        pisanie ();
        msgsnd(K, &c, 0, 0); /* wstawienie do podkanalu 1 */
    }
}

```

Rozwiązanie poprawne

W tym rozwiązaniu zmienne dzielone opisujące stan systemu będą umieszczone w jednym komunikacie, co zapewni wzajemne wykluczanie przy dostępie do nich. Komunikat ten będzie umieszczony w podkanale 1 przez proces INICJATOR.

Procesy czekają na możliwość pobrania komunikatu - sygnału umożliwiającego wejście do czytelnii. Dla czytelników sygnałem jest komunikat w podkanale 2, a dla pisarzy - w podkanale 3. Komunikaty przesyłane tymi podkanalami pełnią rolę semaforów.

W celu zwiększenia czytelności kodu zamiast identyfikatorów podkanałów będziemy używać stałych symbolicznych - stan dla określenia podkanalu 1, start_czyt dla podkanalu 2 i start_pis dla podkanalu 3.

```

const C = ?;
    P = ?;
    stan = 1;
    start_czyt = 2;
    start_pis = 3;
type komunikat =
    record
        cc: integer; {1. czekających czytelników}
        dc: integer; {1. działających czytelników}
        cp: integer; {1. czekających pisarzy}
        dp: integer; {1. działających pisarzy}
    end;
    sygnał = integer;
var K: channel;

process INICJATOR;
var k: komunikat;

```

```

begin
  with k do begin
    cc := 0;
    dc := 0;
    cp := 0;
    dp := 0
  end
  wloz(K, stan, k)
end; {INICJATOR}

processCZYTELNIK(i: 1..C);
var p: integer;           {podkanał - nieistotny}
    s: sygnał;           {komunikat - też nieistotny}
    k: komunikat;
begin
  while true do begin
    własne_sprawy;
    wez(K, stan, p, k);
    if k.cp+k.dp > 0 then begin
      k.cc := k.cc + 1;      {są pisarze, trzeba czekać}
      wloz(K, stan, k);
      wez(K, start_czyt, p, s)
                                {czekanie}
    end else begin          {czytelnik wchodzi}
      k.dc := k.dc + 1;
      wloz(K, stan, k)
    end;
    czytanie;
    wez(K, stan, p, k);
    k.dc := k.dc - 1;
    if (k.dc = 0) and (k.cp > 0) then
      wloz(K, start_pis, s); {wpuszczenie pisarza}
    wloz(K, stan, k)
  end
end; {CZYTELNM}

processPISARZ(i: 1..P);
var p: integer;           {podkanał - nieistotny}
    s: sygnał;           {komunikat - też nieistotny}
    k: komunikat;
    j: integer;
begin
  while true do begin
    własne_sprawy;
    wez(K, stan, p, k);
    if k.dc + k.dp > 0 then {są działający czytelnicy}
      begin {lub pisarze}
        k.cp := k.cp + 1;      {trzeba czekać}
        wloz(K, stan, k);
        wez(K, start_pis, p, s) {czekanie}
      end
    else begin {pisarz wchodzi}
      k.dp := 1;
      wloz(K, stan, k)
    end;
    pisanie;
    wez(K, stan, p, k);
    if k.cc > 0 then begin {czekają czytelnicy}
      k.dp := 0;
      k.dc := k.cc;
      k.cc := 0;
    end
  end
end

```

```

        for j := 1 to k.cc do {wpuszczenie wszystkich}
            wloz(K, start_czyt, s) {czytelników}
        else
            if k.cp > 0 then begin {czekają pisarze}
                k. cp := k. cp - 1;
                wloz(K, start_pis, s) {wpuszczenie pisarza}
            end
            else k.dp := 0;
                wloz(K, stan, k)
            end
        end; {PISARZ}

```

9.2.4 Implementacja monitora ograniczonego

Do synchronizacji procesów użyjemy komunikatu, pełniącego trzy funkcje. Po pierwsze, będzie to żeton uprawniający do korzystania z monitora, po drugie, będzie w nim przechowywana liczba procesów czekających na spełnienie warunkn (wstrzymanych po wait i czekających na signal), po trzecie będą w nim przechowywane wszystkie struktury danych monitora. Posiadaczem żetonu jest proces aktywny wykonujący procedury monitora. Jeżeli nie ma aktywnego procesu, to żeton znajduje się w podkanale 1, nazwanym tutaj wolny. Proces wchodzący do monitora pobiera żeton z tego podkanału i zwraca go, gdy wychodzi z monitora albo gdy zostaje wstrzymany w wyniku wykonania operacji wait. Proces wstrzymany oczekuje na żeton, który otrzyma z podkanału 2 (nazwanego tutaj budzenie) przez proces wykonujący operację signal.

```

const wolny = 1;
    budzenie = 2;
type komunikat = record
    w: integer; {liczba procesów wstrzymanych po wait}
                {struktury danych monitora}
end;
var K: channel;
    p: integer; {podkanal - nieistotny}
    k: komunikat;

procedure wejscie;
begin
    wez(K, wolny, p, k)
end;

procedure wait;
begin
    k.w := k.w+1;
    wloz(K, wolny, k);
    wez(K, budzenie, p, k);
    k.w := k.w-1
end;

procedure signal;
begin
    if k.w > 0 then wloz(K, budzenie, k)
        else wloz(K, wolny, k)
    end;
function empty: boolean;
begin
    empty := k.w = 0
end;

```

```

procedure wyjscie;
begin
    wloz(K, wolny, k)
end;

process INICJATOR;
var k: komunikat;
begin
    k.w := 0;
    wloz(K, wolny, k)
end; {INICJATOR}

```

Kolejność wznawiania procesów wstrzymanych po operacji wait jest w tym rozwiązaniu nieokreślona.

9.3 Zadania

9.3.1 Implementacja semafora typu OR

Zaimplementuj semafor typu OR za pomocą operacji na kanałach w systemie Unix.

9.3.2 Implementacja monitora ogólnego

Zaimplementuj monitor ogólny za pomocą operacji na kanałach w systemie Unix.

9.3.3 Problem podziału

Rozwiąż zadanie 5.3.3 za pomocą operacji na kanałach w systemie Unix.

9.3.4 Zasoby dwóch typów

Rozwiąż zadanie 4.3.10 za pomocą operacji na kanałach w systemie Unix.

9.3.5 Lotniskowiec

Rozwiąż zadanie 3.3.11 za pomocą operacji na kanałach w systemie Unix.

9.3.6 Głosowanie

Rozwiąż zadanie 5.3.6 za pomocą operacji na kanałach w systemie Unix.

9.3.7 Komunikacja przez pośrednika

Rozwiąż zadanie 5.3.7 za pomocą operacji na kanałach w systemie Unix.

9.4 Rozwiązania

Rozwiązania zadań podajemy używając, abstrakcyjnej notacji. Czytelnika zachęcamy do zapisania ich również w języku C, z wykorzystaniem funkcji systemu Unix.

9.4.1 Implementacja semafora typu OR

Dzięki możliwości wyspecyfikowania podkanału, z którego ma być pobrany komunikat, rozwiązanie tego zadania za pomocą mechanizmu komunikatów w Unixie jest bardzo proste. Wystarczy dla każdego semafora zarezerwować jeden podkanał w tym samym kanale i podczas wykonywania operacji POR pobierać komunikat z dowolnego z tych podkanałów. Operacje P i V na pojedynczych semaforach są zaimplementowane podobnie, jak w p. 8.2.1. Parametrem operacji jest tu identyfikator podkanału odpowiadającego semaforowi, na którym ta operacja ma być wykonana.

```
type komunikat = integer;
var K: channel;
procedure POR(var i: integer);
var k: komunikat;                                {komunikat - nieistotny>
begin
    wez(K, 0, i, k)
end;

procedure P(s: integer);
var k: komunikat;                                {komunikat - nieistotny}
    i: integer;                                   {podkanał - nieistotny}
begin
    wez(K, s, i, k)
end;

procedure V(s: integer);
begin
    wloz(K, s, 0)
end;
```

W operacji weź w procedurze POR jako identyfikatora podkanału użyliśmy liczby 0. Dzięki temu oba semafony są wykorzystywane równomiernie. Osiągnięcie tego efektu w rozwiązaniu zadania 3.3.5 było dosyć trudne. Użycie liczby -2 powodowałoby wykorzystywanie głównie semafora reprezentowanego przez pierwszy podkanał.

Implementacja semaforów typu AND za pomocą komunikatów jest o wiele bardziej skomplikowana. Mechanizm komunikatów nie dostarcza żadnych ułatwień do synchronizacji typu AND i dlatego musi być ona oparta na rozwiązaniu zadania 3.3.4. W razie konieczności stosowania synchronizacji typu AND lepiej jest zatem używać semaforów unixowych.

9.4.2 Implementacja monitora ogólnego

Prezentowane rozwiązanie stanowi pełną implementację monitora. Jest możliwe wykonywanie operacji signal w dowolnym miejscu procedury monitora, a ponadto procesy wstrzymane po wykonaniu operacji signal są wznawiane w kolejności odwrotnej niż były wstrzymywane. Dodatkowo zaimplementowaliśmy C zmiennych typu condition. Są one identyfikowane kolejnymi liczbami naturalnymi.

Stan oraz struktury danych monitora są przechowywane w jednym komunikacie pełniącym rolę żetonu. Posiadacz komunikatu jest procesem aktywnym w monitorze. Jeżeli nie ma procesu aktywnego w monitorze, to komunikat znajduje się w podkanale wolny kanału K1.

Każdy proces wstrzymany po wykonaniu operacji signal czeka na komunikat w osobnym podkanale o identyfikatorze $po\_signal+k.s$, przy czym $k.s$ jest liczbą procesów wstrzymanych w danej chwili, czyli numerem kolejnego wstrzymanego procesu. Operacja wznawiania takich procesów dotyczy procesu o największym w danej chwili numerze. Wznawianie odbywa się zatem w kolejności odwrotnej niż wstrzymywanie, czyli zgodnie z definicją monitora.

Osobny kanał K2 rezerwujemy do wstrzymywania procesów wykonujących operację wait. Do pamiętania liczby procesów wstrzymanych po operacji wait w kolejce odpowiadającej zmiennej typu condition o numerze i służy element i tablicy w. Procesy są wstrzymywane w oczekiwaniu na komunikat w podkanałach o identyfikatorach od $N*(i-1)+1$ do $N*i$ (zakładamy, że będzie co najwyżej N takich procesów i pomijamy kontrolę). Pierwszy podkanał, przy którym oczekuje proces, ma identyfikator $k.p[i]$, a ostatni $k.k[i]$. Identyfikatory podkanałów są zwiększane modulo N, czekające procesy tworzą więc kolejkę cykliczną.

```

const  N = ?;           {liczba zmiennych condition}
       C = ?;           {maksymalna liczba procesów}
       wolny = 1;
       po_signal = 1;
type
komunikat = record
  s: integer;           {1. procesów wstrzymanych po signal}
  w: array[1..C] of integer;
                        {1. procesów wstrzymanych po wait}
  p, k: array[1..C] of integer;
                        {początki i końce kolejek procesów czekających na signal}
                        {struktury danych monitora}
end;
var K1: channel;
    K2: channel;
    p: integer;         {podkanał - nieistotny}
    k: komunikat;

procedurę wejście;
begin
  wez(K1, wolny, p, k)
end;

procedure wait(i: 1..C);
begin
  k.w[i] := k.w[i] + 1;
  k.p[i] := k.p[i] mod N + 1 + N * (i-1);
  if k.s > 0 then wloz(K1, po_signal+k.s, k)
    else wloz(K1, wolny, k);
  wez(K2, k.p[i], p, k);
  k.w[i] := k.w[i]-1
end;
```



```

procedure signal(i: 1..C);
begin
  if k.w[i] > 0 then begin
    k.s := k.s+1;
    k.k[i] := k.k[i] mod N + 1 + N * (i-1);
    wloz(K2, k.k[i], k);
    wez(K1, po_signal+k.s, p, k);
    k.s := k.s-1
  end
end;

function empty(i: 1..C): boolean;
begin
  empty := k.w[i] = 0
end;

procedure signal_i_wyjście;
begin
  if k.w[i] > 0 then begin
    k.k[i] := k.k[i] mod N + 1 + N * (i-1);
    wloz(K2, k.k[i], k)
  else
    if k.s > 0 then wloz(K1, po_signal+k.s, k)
    else wloz(K1, wolny, k)
  end;

procedure wyjście; {gdy na końcu nie ma signal}
begin
  if k.s > 0 then wloz(K1, po_signal+k.s, k)
  else wloz(K1, wolny, k)
end;

process INICJATOR;
var k: komunikat;
    i: integer;
begin
  k.s := 0;
  for i := 1 to C do begin
    k.w[i] := 0;
    k.p[i] := N*i;
    k.k[i] := N*i
  end
  wloz(K1, wolny, k)
end; {INICJATOR}

```

9.4.3 Problem podziału

Rozwiązanie tego zadania za pomocą komunikatów jest podobne do rozwiązania w p. 5.4.3. Różnice polegają na jawnym kończeniu procesu TPROC oraz na przekazywaniu liczb przez kanał. Do przekazywania liczb od procesu SPROC do TPROC użyjemy podkanału 1, a w kierunku odwrotnym podkanału 2.

Procesy wykonują na przemian operacje weź i włóż, więc w kanale K może być zawsze co najwyżej jedna liczba. Jednak musimy użyć dwóch podkanałów, aby proces, który właśnie umieścił liczbę w kanale, nie pobrał jej natychmiast sam.

```

const S = ?;
      T = ?;
type komunikat = integer;
var K: channel;

```

```

process SPROC;
var zbiórS: array[1..S] of integer;
  m, n: komunikat;
  dalej : boolean;
  p: integer;
begin
  dalej := true;
  while dalej do begin
    m := MaxElem(zbiórS);
    wloz(K, 1, m);
    wez(K, 2, p, n);
    if m <> n then
      zbiórS := zbiórS - {m} + {n}
    else dalej := false
    end
  end;
end; {SPROC}

process TPROC;
var zbiórT: array[1..T] of integer;
  m, n: komunikat;
  dalej : boolean;
  p: integer;
begin
  dalej := true;
  while dalej do begin
    n := MinElem(zbiórT);
    wez(K, 1, p, m);
    wloz(K, 2, n);
    if m <> n then
      zbiórT := zbiórT + {m} - {n}
    else dalej := false
    end
  end;
end; {TPROC}

```

9.4.4 Zasoby dwóch typów

Każdemu typowi zasobu przyporządkujemy odrębny podkanał. Każdy zasób będzie reprezentowany przez komunikat z numerem zasobu, umieszczony w odpowiednim podkanał. Pobranie komunikatu będzie oznaczać uzyskanie prawa dostępu do zasobu. Po zakończeniu korzystania z zasobu proces będzie zwracał komunikat do podkanału. Proces INICJATOR umieszcza na początku odpowiednie komunikaty w podkanałach.

```

const A = 1;
      B = 2;
      M = ?;
      N = ?;
type komunikat = integer;
var K: channel;

process INICJATOR;
var i: integer;
begin
  for i := 1 to M do wloz(K, A, i);
  for i := 1 to N do wloz(K, B, i)
end; {INICJATOR}

process GRUPA1;

```

```

var p: integer;    {podkanal - nieistotny}
    k: komunikat;
begin
    while true do begin
        wlasne_sprawy;
        wez(K, A, p, k);
        korzystaj(A, k);
        wloz(K, A, k)
    end
end;    {GRUPA1}

process GRUPA2;
var jaki: A..B;
    k: komunikat;
begin
    while true do begin
        wlasne_sprawy;
        wez(K, -2, jaki, k);
        korzystaj(jaki, k);
        wloz(K, jaki, k)
    end
end;    {GRUPA2}

process GRUPA3;
var jaki : A..B;
    k: komunikat;
begin
    while true do begin
        wlasne_sprawy;
        if n_wez(K, 0, jaki, k) then begin
            korzystaj(jaki, k);
            wloz(K, jaki, k)
        end
    end
end;    {GRUPA3}

```

Proces grupy drugiej podczas pobierania komunikatii podaje liczbę ujemną jako identyfikator podkanału. Dzięki temu, jeżeli tylko w podkanałe numer 1 reprezentującym wygodniejszy zasób będzie komunikat, to zostanie on pobrany w pierwszej kolejności. Natomiast jeśli proces grupy trzeciej chce pobrać komunikat, podaje liczbę 0 jako identyfikator podkanału. To powoduje pobieranie komunikatu najdawniej umieszczonego w kanale i w rezultacie równomierne wykorzystanie obu typów zasobów.

9.4.5 Lotniskowiec

Do opisywania stanu systemu użyjemy jednego komunikatu. Będzie on znajdował się w podkanałe rejestr. Musi go tam umieścić proces INICJATOR. Samolot, który chce startować lub lądować, wykonuje procedurę chcę. Procedura ta pobiera komunikat, zmienia odpowiednio informację w nim zawartą i zwraca go do podkanału. Następnie, jeżeli nie może natychmiast skorzystać z pasa startowego, czeka na sygnał zezwalający na start lub lądowanie. Sygnał zezwalający na start przesyła się podkanałem startuj, a na lądowanie - podkanałem ląduj. Sygnały te są wysyłane przez samolot, który przestaje korzystać z pasa startowego po wykonaniu procedury koniec.

```

const N = ?;
    K = ?;

```

```

    rejestr = 1;
    startuj = 2;
    laduj = 3;
type komunikat = record
    jest: integer; {1. samolotów na lotniskowcu}
    start: integer; {1. chcących startować}
    ladow: integer; {1. chcących lądować}
    wolny: boolean; {czy wolny pas}
end;
operacja = (start, ladow);
sygnał = integer;

var C: channel;

procedure chce(op: operacja);
var p: integer; {podkanal - nieistotny}
    k: komunikat;
    w: boolean;
    s: sygnał;
begin
    wez(C, rejestr, p, k);
    if op = start then k.start := k.start+1
                        else k.ladow := k.ladow+1;
    w := k.wolny;
    if w and ((op = start) or (k.jest < N))
    then k.wolny := false;
    wloz(C, rejestr, k);
    if not w or ((op = ladow) and (k.jest = N))
    then
        if op = start then wez(C, startuj, p, s)
                        else wez(C, laduj, p, s)
end; {chce}

procedure koniec(op: operacja);
var p: integer; {podkanal - nieistotny}
    k: komunikat;
    s: sygnał;
begin
    wez(C, rejestr, p, k);
    if op = start then begin
        k.start := k.start-1;
        k.jest := k.jest -1
    end
    else begin
        k.ladow := k.ladow-1;
        k.jest := k.jest +1
    end;
    if k.jest < K then begin
        if k.ladow > 0 then wloz(C, laduj, s)
        else
            if k.start > 0 then wloz(C, startuj, s)
            else k.wolny := true
        end
    else begin
        if k.start > 0 then wloz(C, startuj, s)
        else
            if (k.ladow > 0) and (k.jest < N) then
                wloz(C, laduj, s)
            else k.wolny := true
        end;
    wloz(C, rejestr, k)

```

```

end; {koniec}

process INICJATOR;
var k: komunikat;
begin
  k.jest := ?;
  k.start := 0;
  k.ladow := 0;
  k.wolny := true
end; {INICJATOR}

```

9.4.6 Głosowanie

Rozwiązanie to jest wzorowane na rozwiązaniu z p. 7.4.3. Nie mamy jednak operacji odczytywania komunikatu bez pobierania go z kanału, podobnej do operacji READ w Lindzie, dlatego każdy proces musi umieścić w kanale swój głos N razy. Poza tym w rozwiązaniu w Lindzie krotka z głosami była identyfikowana dwiema liczbami: numerem tury i numerem procesu. Tutaj każdy komunikat będzie przesyłany odrębnym podkanałem, identyfikowanym kombinacją numeru tury i numeru procesu,

```

const N = ?;
var K: channel;

process P(i: 1..N);
var t: array[1..N] of integer;
    tura, min, j, k, pk, g: integer;
begin
  for j := 1 to N do t[j] := 1;
  tura := 0;
  repeat
    tura := tura+1;
    g := glosuj(t);
    for j := 1 to N do
      wloz(K, tura*N+i, g);
    for j := 1 to N do t[j] := 0;
    for j := 1 to N do begin
      wez(K, tura*N+j, pk, k);
      t[k] := t[k]+1
    end;
    min := 1;
    while t[min] = 0 do {szukanie niezerowego minimum}
      min := min + 1;
    for j := min+1 to N do
      if (0<t[j]) and (t[j]<t[min]) then min := j;
    koniec := t[min] = N;
    t[min] := 0
  until koniec
end; {P}

```

9.4.7 Komunikacja przez pośrednika

Rozwiązanie tego problemu za pomocą mechanizmu komunikatów w Unixie jest bardzo proste. Rolę pośrednika może spełniać kanał, w którym dla każdego procesu będzie istniał odrębny podkanał. W kanale trzeba umieścić początkowo M komunikatów. Zrobi to proces INICJATOR.

```

const  N = ?;
var K: channel;

process INICJATOR;
var i, j : integer;
    k: komunikat;
begin
    for i := 1 to M do begin
        losuj(j) ;
        k := nowy_komunikat;
        wloz(K, j, k)
    end
end; {INICJATOR>
process P(i: 1..N);
var j: integer;
    k: komunikat;
begin
    while true do begin
        wez(K, i, j, k);
        przetwórz(k);
        losuj(j);
        wloz(K, j, k);
        własne_sprawy
    end
end; {P}

```

10 Zdalne wywołanie procedur w systemie Unix

10.1 Wprowadzenie

10.1.1 Idea zdalnego wywołania procedury

Zdalne wywołanie procedury w Unixie [Berk86, LFJL86, SimM88, AT&T90a] będziemy dalej przedstawiać korzystając z abstrakcyjnej, wysokopoziomowej notacji. Podamy jednak również funkcje systemowe, realizujące ten mechanizm. Ponadto niektóre z przykładów zapiszemy w języku C, korzystając z tych funkcji.

Zdalne wywołanie procedury (RPC - Remote Procedure Call) przypomina wywołanie procedur monitora. Monitorowi w tym przypadku odpowiada proces, nazywany procesem obsługującym (server), udostępniający procedury zdalne, które mogą być wywołane przez inne procesy, nazywane procesami wołającymi (clients). Podobnie, jak w monitorze, jest zapewnione wzajemne wykluczanie procesów podczas wykonywania procedur zdalnych. Jednak w przeciwieństwie do procedur monitora lub zwykłych procedur, procedury zdalne są wykonywane w przestrzeni adresowej procesu obsługującego, a nie procesu wołającego - stąd bierze się nazwa tego mechanizmu. Poza tym w procesie obsługującym nie ma odpowiednika typu kolejkowego monitora oraz związanych z nim operacji.

Jedyne co wyróżnia proces obsługujący, to fakt udostępniania swoich procedur. Zatem każdy proces, który ma do zaoferowania innym jakieś usługi, może być procesem obsługującym. Co więcej, ten sam proces może być zarówno procesem obsługującym, jak i wołającym.

Funkcjonalnie mechanizm RPC jest na tyle podobny do monitora, że dalej będziemy stosować abstrakcyjną notację podobną do notacji z rozdz. 4.

Jedynie słowo kluczowe monitor zastąpimy słowem process i wprowadzimy nową notację dla specjalnego trybu zdalnego wywołania procedur nazywanego rozgłaszaniem. Zapis mechanizmu RPC w języku C z użyciem funkcji systemu Unix jest całkiem inny. Sposób przekształcenia notacji abstrakcyjnej w kod w języku C podajemy w dalszej części tego rozdziału, w której przedstawiamy oryginalne funkcje realizujące zdalne wywołanie procedur, wprowadzone po raz pierwszy w systemie Unix BSD. Później zdalne wywołanie procedur zostało zaimplementowane również w innych wersjach systemu Unix, częściej jednak funkcje realizujące ten mechanizm różnią się nieco od oryginalnych. Opisujemy tu tylko kilka funkcji tworzących najwyższą warstwę zdalnego wywołania procedur. Ich znajomość całkowicie wystarczy do pisania programów rozproszonych. Oprócz nich istnieje jeszcze kilkadziesiąt innych funkcji, mają jednak one znaczenie pomocnicze (na przykład pozwalają zwiększyć efektywność programu rozproszonego oraz umożliwiają szyfrowanie przekazywanych danych).

10.1.2 Reprezentacja danych

Zazwyczaj procesy wołające i proces obsługujący są wykonywane przez różne komputery połączone siecią komunikacyjną, ale nic nie stoi na przeszkodzie, aby był to jeden komputer. Korzystanie z mechanizmu RPC w obu przypadkach wygląda tak samo. Jednak

jeżeli proces obsługujący i procesy wołające są realizowane przez komputery, w których dane są reprezentowane w różny sposób, to zachodzi konieczność konwersji parametrów wejściowych i wynikowych procedur zdalnych do pewnej jednolitej postaci. Standardem stosowanym w systemie Unix jest XDR -eXtended Data Representation [SunM87]. Podczas zdalnego wywołania procedury parametry wejściowe są przekształcane z reprezentacji komputera wykonującego proces wołający do postaci XDR. W tej postaci są one przekazywane przez sieć do komputera wykonującego proces obsługujący, a tam są przekształcane do reprezentacji obowiązującej dla tego komputera. Wyniki podlegają przekształceniu odwrotnemu.

Konwersja odbywa się przez specjalne funkcje, nazywane filtrami. Zarówno przekształcenie do postaci XDR, jak i przekształcenie odwrotne dokonuje się przez ten sam filtr, który rozpoznaje kierunek przekształcenia. Niezależnie od tego, czy konwersja jest potrzebna, czy też nie (na przykład podczas realizacji procesu obsługującego i procesu wołającego przez ten sam komputer), kod programu w języku C ze zdalnym wywołaniem procedur zawsze zawiera wywołanie filtrów. Dzięki temu osiągnięto jednolity, przenośny mechanizm.

Wartością filtrów jest 0, gdy proces konwersji się nie powiódł, albo liczba różna od zera w przeciwnym razie. Dla podstawowych typów języka C istnieją predefiniowane filtry XDR. Oto niektóre z nich:

```
xdr_int (dla typu int),  
xdrjfloat (dla typu float),  
xdr_char (dla typu char),  
xdr_wrapstring (dla typu char *).
```

Ponadto zdefiniowano typ logiczny `bool_t` i filtr `xdr_bool`. W przypadku struktur filtry konstruuje programista. Na przykład dla struktury:

```
struct s {  
    int i;  
    float x;  
};
```

można zdefiniować następujący filtr:

```
int xdr_s (XDR *xdrsp, struct s *sp)  
{  
    return (xdr_int (xdrsp, &sp->i) &&  
            xdr_float (xdrsp, &sp->x));  
}
```

Znaczenie pierwszego parametru możemy tu pominąć - wystarczy jedynie wiedzieć, że w każdym filtrze musi on wystąpić i być użyty w taki sposób, jak w przedstawionym przykładzie. Drugim parametrem musi być zawsze wskaźnik.

Jeżeli procedura zdalna nie ma parametrów wejściowych lub wynikowych, to jako odpowiedniego filtra używa się `xdr_void`.

10.1.3 Proces obsługujący

Aby proces obsługujący mógł udostępniać procedury, do jego programu źródłowego trzeba dyrektywą `#include` włączyć plik `rpc/rpc.h`. Każda procedura zdalna procesu obsługującego jest identyfikowana zewnętrznie trzema liczbami naturalnymi: numerem

programu, numerem wersji, numerem procedury. Numer programu jest identyfikatorem procesu obsługującego. Musi on być unikalny w zbiorze numerów dla danego komputera i musi być liczbą szesnastkową z zakresu [0x20000000, 0x3FFFFFFF]. Jeden program może mieć kilka wersji.

Aby procedura procesu obsługującego mogła być wywołana, musi być najpierw zarejestrowana, w wyniku wywołania funkcji

```
int  registerrpc
(unsigned long PROG, unsigned long VERS,
 unsigned long PROC, char * (* proc) (),
 int (* xdr_arg) (), int (* xdr_res) ());
```

Parametry PROG, VERS i PROC oznaczają odpowiednio numer programu, wersji i rejestrowanej procedury. Parametr proc jest wskaźnikiem do funkcji, zdefiniowanej w procesie obsługującym, odpowiadającej rejestrowanej procedurze. Parametry xdr_arg i xdr_res są wskaźnikami do filtrów odpowiednio dla parametrów wejściowych i wynikowych rejestrowanej procedury. Jeżeli procedura została zarejestrowana, to wartością funkcji jest 0. Inna wartość oznacza, że procedura nie została zarejestrowana.

Dla kadej rejestrowanej procedury w procesie obsługującym trzeba zdefiniować funkcję typu char *. Funkcja ta musi być albo bezparametrowa, albo mieć jeden parametr, który musi być wskaźnikiem. Zatem jeżeli chcemy przekazywać do niej więcej niż jeden parametr, to wszystkie parametry trzeba umieścić w jednej strukturze i do definiowanej funkcji przekazywać wskaźnik do tej struktury. Podobnie postępujemy z wynikami. Jeżeli funkcja nie ma wyniku, to jej wartością powinien być wskaźnik pusty rzutowany na wskaźnik znakowy

```
return (char *)NULL;
```

Po zarejestrowaniu wszystkich udostępnianych procedur i wykonaniu instrukcji inicjujących, w procesie obsługującym musi być wywołana funkcja bezparametrowa

```
void svc_run (void);
```

W funkcji tej proces obsługujący czeka nieaktywnie na wywołanie udostępnianych przez siebie procedur. Sterowanie nigdy z niej nie wraca. Zatem proces obsługujący jest procesem nieskończonym.

Następujący przykład wyjaśnia sposób rejestracji procedur zdalnych. Zakładamy, że proces obsługujący udostępnia procedurę CZAS. Oto zapis w notacji abstrakcyjnej:

```
processPRZYKLAD(i: 1..N);
type tt = record
    {struktura do przechowywania czasu}
end;
```

```
export procedure CZAS(var t: tt);
begin
    t := ... {odczytanie bieżącego czasu}
end; {CZAS}
begin
end; {PRZYKLAD}
```

A oto kod programu w języku C:

```
#include <rpc/rpc.h>

#define PRZYKLAD 0x20000000
#define WERSJA 1
#define CZAS 1

typedef struct {
```

```

/* struktura do przechowywania czasu */
} tt;

extern void podaj_czas (tt *);

int xdr_t (XDR *xdrsp, tt *tp)
{
    /* filtr dla struktury t */
}

char *czas (void)
{
    static tt t;

    podaj_czas (&t); /* odczytanie bieżącego czasu */
    return (char *)&t;
}

void main (void)
{
    register_rpc (PRZYKŁAD, WERSJA, CZAS,
                  czas, xdr_void, xdr_t);
    svc_run ();
}

```

W funkcji `czas` zmienna `t` musi być zdefiniowana jako zmienna statyczna (klasa pamięci `static`). Jest to konieczne, gdyż filtr dla wyniku funkcji działa dopiero po zakończeniu jej wykonywania i usunięciu jej zrębu ze stosu. Jeżeli nie byłaby to zmienna statyczna, to w obszarze pamięci zajmowanym uprzednio przez tę zmienną mogłoby znajdować się już coś całkiem innego. Wartością funkcji musi być adres zmiennej `t`, rzutowany na wskaźnik do zmiennej znakowej.

10.1.4 Proces wołający

Aby proces wołający mógł wywołać procedury zdalne, do jego programu źródłowego trzeba dyrektywą `#include` włączyć plik `rpc/rpc.h`. Proces wołający żąda wykonania procedury zdalnej wołając funkcję:

```

int callrpc (char *server, unsigned long PROG, unsigned long VERS, unsigned
             long PROC),
             int (* xdr_arg)(), char *arg,
             int (* xdr_res)(), char *res);

```

Parametr `server` jest nazwą komputera, na którym działa proces obsługujący. Parametry `PROG`, `VERS` oraz `PROC` są odpowiednio numerami programu, wersji i wywołanej procedury. Parametry `xdr_arg` i `xdr_res` są filtrami odpowiednio dla parametru wejściowego i wynikowego wołanej funkcji, natomiast `arg` i `res` są adresami parametru wejściowego i wynikowego. Jeżeli wywołanie procedury powiodło się, to wartością funkcji jest 0. Inna wartość oznacza, że wystąpił jakiś błąd, na przykład procedura o podanych numerach nie była zarejestrowana.

Warto podkreślić, że w wywołaniu funkcji `callrpc` trzeba podać nazwę komputera wykonującego proces obsługujący. W dalszych rozwiązaniach podawanych w formie abstrakcyjnej będziemy ten aspekt pomijać, gdyż procesy będą identyfikowane jedynie swoją

nazwą i ewentualnie indeksem. Natomiast przedstawiając rozwiązania w języku C wskażemy sposób podawania nazwy komputera.

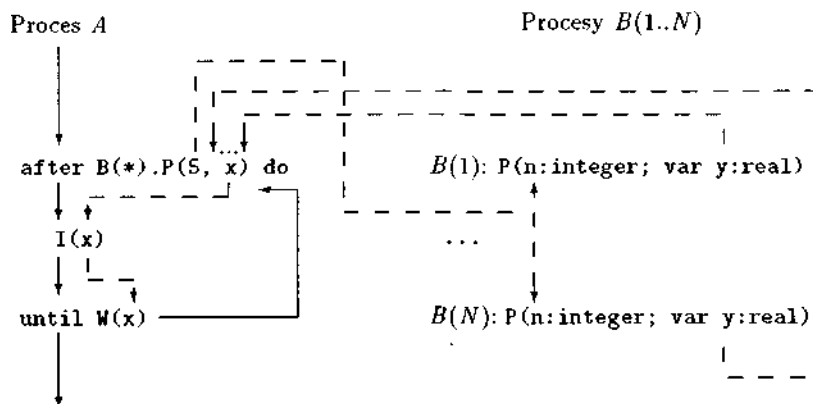
Jeżeli omówiony wcześniej proces obsługujący PRZYKŁAD będzie wykonywany up. przez komputer o nazwie nws1850, to procedura CZAS może być wywołana w następujący sposób:

```
callrpc ("nws1850", PRZYKŁAD, WERSJA, CZAS,
        xdr_void, NULL, xdr_t, &t);
```

przy czym PRZYKŁAD, WERSJA, CZAS są stałymi, które są równe odpowiednio 0x20000000, 1, 1, a t jest zmienną typu tt.

10.1.5 Rozgłaszanie

W systemie Unix można jednocześnie wywołać zdalne procedury, wykonywane przez różne procesy obsługujące. Metoda ta nazywa się rozgłaszaniem (broadcasting) od sposobu jej realizacji. Polega ona na wysłaniu jednego komunikatu do wszystkich procesów obsługujących, powodującego wykonanie procedur zdalnych (rys. 10.1). Wykonanie może odbywać się równocześnie. Po rozgłoszeniu proces rozgłaszający czeka na zakończenie wykonania zdalnych procedur. Gdy któraś z nich zakończy się, w procesie wołającym jest wykonywany ciąg instrukcji (być może pusty) podany przez użytkownika. W instrukcjach tych można korzystać z wyników otrzymanych z właśnie zakończonej procedury. Następnie jest sprawdzany warunek logiczny również podany przez użytkownika. Jeśli ten warunek jest spełniony, to proces rozgłaszający przechodzi do wykonywania następnej instrukcji po instrukcji rozgłaszania. Wyniki wykonania procedur, które zakończą się później, będą wówczas zignorowane. W przeciwnym razie proces czeka na zakończenie się kolejnej procedury.

Rys. 10.1. Rozgłaszanie

Zaletą rozgłaszania, w porównaniu z sekwencyjnym zdalnym wywołaniem tej samej procedury w wielu procesach obsługujących, jest równoczesne wykonywanie procedur. Przy dużej liczbie procesów obsługujących może to znacznie zmniejszyć czas wykonania.

W abstrakcyjnej notacji rozgłaszanie będziemy zapisywać w postaci specjalnej instrukcji (podobnej do instrukcji pętli):

```
after S(*) . P(a) do
  I
until W
```

w której S jest nazwą tablicy procesów obsługujących, * oznacza, że wywołanie dotyczy wszystkich procesów w tablicy, P jest nazwą procedury zdalnej, a - listą parametrów aktualnych, I - ciągiem instrukcji wykonywanych po każdym zakończeniu procedury zdalnej, a

W - wyrażeniem logicznym obliczanym po każdym wykonaniu instrukcji I. Zarówno w instrukcjach, jak i w wyrażeniu można korzystać z wyników wykonania procedury P.

Wszystkie procedury zdalne, które mają być wywołane za pomocą rozgłaszania, muszą być zarejestrowane pod tym samym numerem programu, wersji i procedury. Wywołanie za pomocą rozgłaszania realizuje w systemie Unix funkcja:

```
int clnt_broadcast
(unsigned long PROG, unsigned long VERS,
 unsigned long PROC, int (* xdr_arg)Q, char *arg,
 int (* xdr_res)O, char *res, int (* res_proc)O);
```

Znaczenie wszystkich parametrów, z wyjątkiem ostatniego, jest takie, jak w funkcji callrpc. Ostatnim parametrem jest wskaźnik do funkcji definiowanej przez użytkownika, zawierającej instrukcje wykonywane po zakończeniu kolejnej procedury zdalnej

```
int res_proc (char *res, struct sockaddr_in *addr);
```

Pierwszym parametrem funkcji res_proc jest wskaźnik do wyników wykonania procedury zdalnej, ten sam, który był parametrem funkcji rozgłaszającej clnt_broadcast. Konwersję wyników realizuje filtr, również będący parametrem tej funkcji. Drugi parametr jest dla nas nieistotny. Jeżeli wartością funkcji res_proc jest FALSE (liczba 0), to proces wykonujący funkcję clnt_broadcast czeka na zakończenie kolejnej procedury zdalnej. Jeżeli wartością jest TRUE, to funkcja clnt_broadcast kończy się.

Wartością funkcji clnt_broadcast jest 0, jeżeli rozgłaszanie powiodło się, to znaczy przynajmniej jedna wywołana procedura zdalna się wykonała. Inna wartość oznacza, że wystąpił jakiś błąd, na przykład procedura o podanych numerach nie była nigdzie zarejestrowana. (W rzeczywistości semantyka funkcji clnt_broadcast jest nieco bardziej skomplikowana niż tu opisano.)

Podamy przykład procesu, w którym procedura CZAS jest wywołana za pomocą rozgłaszania. Natychmiast po otrzymaniu wyniku tej procedury CZAS, której wykonanie zakończyło się pierwsze, proces rozgłaszający przejdzie do realizacji procedury korzystaj (zakładamy tli, że działa przynajmniej jeden proces obsługujący, udostępniający procedurę CZAS). Oto zapis w notacji abstrakcyjnej:

```
process P;
begin
  afterPRZYKŁAD(*).CZAS(t) do {nic}
  until true; {czekamy na pierwszą odpowiedź}
  korzystaj(t)
end; {P}
```

A oto zapis w języku C:

```
#include <rpc/rpc.h>
#define PRZYKŁAD 0x20000000
#define WERSJA 1
#define CZAS 1
typedef struct {
  /* struktura do przechowywania czasu */
} tt;

int xdr_t (XDR *xdrsp, tt *tp)
{
  /* filtr dla struktury t */
}
```

```

extern void korzystaj (tt *);

int po_rozgloszeniu (char *t, struct sockaddr_in *addr)
{
    return TRUE;          /* powrót po pierwszej odpowiedzi */
}

void main (void)
{
    clnt_broadcast (PRZYKŁAD, WERSJA, CZAS,
                   xdr_void, NULL, xdr_t, &t, po_rozgloszeniu);
    korzystaj (&t);
}

```

10.1.6 Ograniczenia

Istotnym ograniczeniem zdalnego wywołania procedur jest brak wbudowanego mechanizmu wstrzymywania procesów, podobnego do typu kolejkowego monitora. Ograniczenie to można obejść, używając omówionych dotychczas wysokopoziomowych mechanizmów synchronizacji (por. przykład 10.2.1 „Implementacja zdalnego semafora”). Alternatywnym rozwiązaniem jest modyfikacja mechanizmu zdalnego wywołania procedur. Wymaga to jednak wykorzystywania niskopoziomowych funkcji systemowych Unixa.

Wadą zdalnego wywołania procedur w wersji Sun RPC jest blokowanie procesu obsługującego podczas wykonywania procedury. Alternatywne rozwiązanie (zastosowane w np. w DCE RPC) dopuszcza równoczesne wywoływanie procedur w procesie obsługującym przez wiele procesów wołających. Jest wtedy konieczna synchronizacja dostępu do zmiennych dzielonych procesem obsługującym. (Zauważmy, że to podejście umożliwia łatwe ominięcie pierwszego ograniczenia.)

Innym ograniczeniem jest konieczność jawnego podawania nazwy komputera wykonującego proces obsługujący. Nie znaczy to co prawda, że użytkownik musi z góry wiedzieć, gdzie znajduje się proces obsługujący. Nazwę komputera wykonującego proces obsługujący o danym numerze programu i numerze wersji można otrzymać, korzystając z programu obsługującego `rpc_bind`. To ograniczenie jest uznawane za dużą wadę zdalnego wywołania procedur w systemie Unix [Sant91]. W różnych implementacjach tego mechanizmu wiele uwagi poświęca się problemowi automatycznej identyfikacji komputera wykonującego proces obsługujący. Przykładem może być projekt standardu zdalnego wywołania procedur - Distributed Computing Environment [RoKF92, Shir92].

Zdalne wywołanie za pomocą rozgłaszania wymaga, aby przynajmniej jedna procedura została wykonana. Jest to pewnym ograniczeniem, gdyż czasami fakt ten nie ma żadnego znaczenia.

Za pewną niedogodność można uznać konieczność samodzielnego programowania filtrów do konwersji danych, zwłaszcza w przypadku skomplikowanych struktur. W rzeczywistości użytkownik nie musi robić tego sam. Można skorzystać z programu `rpcgen`, który nie tylko przygotowuje filtry, ale daje wiele innych możliwości, których jednak nie będziemy tu omawiać.

10.2 Przykłady

10.2.1 Wzajemne wykluczanie

Mechanizm zdalnego wywołania procedury z definicji zapewnia wzajemne wykluczanie procesów wołających podczas wykonywania zdalnej procedury. Niech procesy P wywołują procedurę zdalną SEKCJA_KRYTYCZNA, udostępnianą przez proces obsługujący WYKLUCZANIE:

```
const N = ?;
process P(i: 1..N);
begin
    while true do begin
        wlasne_sprawy;
        WYKLUCZANIE.SEKCJA_KRYTYCZNA
    end
end; {P}

process WYKLUCZANIE;
export procedure SEKCJA_KRYTYCZNA;
begin
    {kod procedury}
end; {SEKCJA_KRYTYCZNA}
begin
end; {WYKLUCZANIE}
```

A oto kod w języku C dla procesu obsługującego i procesów wołających. Zdefiniujemy najpierw stałe dla numeru programu, wersji i procedury, umieszczając je w pliku services.h

```
#define SEKCJA_KRYT_PROG 0x20000000
#define SEKCJA_KRYT_VERS 1
#define SEKCJA_KRYTYCZNA 1
```

Plik WYKLUCZANIE.c zawiera kod źródłowy procesu obsługującego

```
#include <rpc/rpc.h>
#include "services.h"

char *sekcja_krytyczna (void);

void main (void)
{
    regterrpc (SEKCJA_KRYT_PROG, SEKCJA_KRYT_VERS,
               SEKCJA_KRYTYCZNA, sekcja_krytyczna,
               xdr_void, xdr_void);
    svc_run ();
}

char *sekcja_krytyczna (void)
{
    /* kod procedury */
    return (char *)NULL;
}
```

Oto plik P.c z kodem źródłowym procesów wołających

```
#include <rpc/rpc.h>
#include "services.h"

void main (void)
```

```

{
  while (TRUE) {
    /* własne sprawy */
    callrpc ("nws1850", SEKCJA_KRYT_PROG,
             SEKCJA_KRYT_VERS, SEKCJA_KRYTYCZNA, xdr_void,
             NULL, xdr_void, NULL);
  }
}

```

Proces obsługujący jest tu wykonywany przez komputer nws1850.

Implementacja zdalnego semafora

Semafor, nazwiemy go dalej zdalnym, zaimplementujemy jako zmienną dostępną tylko za pośrednictwem procedur procesu obsługującego. To nam zapewni wzajemne wykluczanie podczas operacji na nim. Wstrzymywanie procesów podczas wykonywania operacji P zrealizujemy w następujący sposób. Dla każdego procesu korzystającego ze zdalnego semafora zadeklarujemy lokalny semafor oraz obsługujący go proces. Jeżeli proces nie może natychmiast wykonać operacji P na zdalnym semaforze, to zostaje wstrzymany na swoim lokalnym semaforze. Gdy na semaforze zdalnym wykona się operacja V, to proces go obsługujący wywoła procedurę zdalną procesu obsługującego semafor lokalny jednego z wstrzymanych procesów. Proces obsługujący semafor zdalny musi zatem znać identyfikatory wstrzymanych procesów.

Proces SEMAFOR, obsługujący semafor zdalny, udostępnia procedury P i V. Zmienna *s* służy dwóm celom: jeśli semafor zdalny jest podniesiony, to *s* jest jego wartością, jeśli jest opuszczony, to moduł *s* jest liczbą wstrzymanych procesów. Proces wołający procedurę P podaje jako jej parametr swój identyfikator. Jeżeli wartość semafora jest dodatnia, to procedura kończy się przyjmując wartość false. W przeciwnym razie identyfikator procesu jest zapamiętywany w kolejce procesów wstrzymanych, a procedura przyjmuje wartość true. W takiej sytuacji proces wołający procedurę SEMAFOR.P usiłuje wykonać operację P na semaforze binarnym SEM_LOKALNY, który inicjalnie musi być opuszczony. Jeżeli podczas wykonywania procedury SEMAFOR.V okaże się, że są procesy wstrzymane, to z kolejki procesów wstrzymanych zostanie usunięty identyfikator najdawniej wstrzymanego procesu i wywołana procedura zdalna ZWOLNIJ procesu ZAWIADOWCA, związanego ze zwalnianym procesem. W tej procedurze zostaje podniesiony semafor SEM_LOKALNY i w rezultacie następuje wznowienie procesu wstrzymanego pod tym semaforem. Oto zapisany w abstrakcyjnej notacji kod procesu obsługującego semafor zdalny:

```

process SEMAFOR;
var s: integer;           {semafor zdalny}

procedure wstaw(i: integer);
begin ...                 {dołączenie do listy numeru 'i'}
end;                      {wstrzymanego procesu wołającego}

function weź: integer;
begin
  weź := ...              {pobranie pierwszego numeru z listy}
end;                      {wstrzymanych procesów wołających}
export function P(i: integer): boolean;
begin
  s := s - 1;
  if s < 0 then            {wstawienie do listy}
    wstaw(i);
  P := s < 0

```

```

end;

export procedure V;
begin
  if s < 0 then ZAWIADOWCA(wez).ZWOLNIJ;
  s := s + 1
end;
begin
  s := 1 {wartość początkowa semafora}
end; {SEMAFOR}

```

A oto procesy korzystające z semafora zdalnego i procesy obsługujące semafony lokalne:

```

const N = ?;
var SEM_LOKALNY: array[1..N] of semaphore := (N*0);

process P(i: 1..N);
begin
  while true do begin
    wlasne_sprawy;
    if SEMAFOR.P(i) then P(SEM_LOKALNY[i]);
    sekcja_krytyczna;
    SEMAFOR.V
  end
end; {P>

process ZAWIADOWCA(i: 1..N);
export procedure ZWOLNIJ;
begin
  V(SEM_LOKALNY[i])
end; <ZWOLNIJ}
begin
end; {ZAWIADOWCA}

```

W notacji abstrakcyjnej proces jest identyfikowany przez indeks, ale w praktyce identyfikowanie procesu trzeba zrealizować inaczej. Indeks był potrzebny, by wywołać procedurę zdalną odpowiedniego procesu ZAWIADOWCA. W systemie Unix musimy użyć nazwy komputera, wykonującego ten proces. W następującym kodzie w języku C parametrem funkcji realizującej procedurę zdalną P będzie nazwa komputera wykonującego proces wołający tę procedurę. Używamy tu funkcji z przykładu 8.2.1. Plik services.h zawiera numery programów, wersji i procesów:

```

#define SEM_PROG      0x20000000
#define SEM_VERS      1
#define SEM_P         1
#define SEM_V         2
#define ZAW_PROG      0x20000001
#define ZAW_VERS      1
#define ZWOLNIJ       1

```

Oto plik SEMAFOR.c zawierający kod źródłowy procesu obsługującego semafor zdalny:

```

#include <rpc/rpc.h>
#include "services.h"

char *P (char **); /* uwaga na typ parametru - wyjaśnienie poniżej */
char *V (void);

```



```

void wstaw (char *nazwa)
{
    /* dołączenie do listy nazwy komputera, na którym czeka proces wołający */
}

char *wez (void)
{
    char nazwa[80];
    /* usunięcie z listy pierwszej nazwy */
    return nazwa; /* i przekazanie jako wyniku */
}

int s = 1; /* semafor zdalny, wartość pocz. 1 */

void main (void)
{
    /* zarejestrowanie obu procedur */
    registerrpc (SEM_PROG, SEM_VERS, SEM_P,
                P, xdr_wrapstring, xdr_bool);
    registerrpc (SEM_PROG, SEM_VERS, SEM_V,
                V, xdr_void, xdr_void);
    svc_run (); /* czekanie na wywołanie */
}

char *P (char **nazwa)
{
    static bool_t czeka;
    s--;
    if (czeka = s<0)
        wstaw (*nazwa);
    return (char *)&czeka;
}

char *V (void)
{
    if (s < 0)
        callrpc (wez, ZAW_PROG, ZAW_VERS, ZWOLNIJ,
                 xdr_void, NULL, xdr_void, NULL);
    s++;
    return (char *)NULL;
}

```

Jeżeli parametrem procedury zdalnej jest zmienna typu `char *`, to parametr funkcji odpowiadającej tej procedurze musi być typu `char **`. Wynika to z zasady, że parametr takiej funkcji musi być wskaźnikiem do obiektu, który sam jest wskaźnikiem. Oto plik `P.c` z kodem źródłowym procesów wołających:

```

#include <rpc/rpc.h>
#include "services.h"

#define SEMAFOR "nws1850" /* nazwa komputera wykonującego proces SEMAFOR */

/* funkcje z przykładu 8.2.1 - plik semafor.c */
extern void deklaracja (void);
extern void P (void);

void main (void)
{
    bool_t czeka;
    char nazwa[80];

```

```

deklaracja ();
gethostname(nazwa,80);      /* pobranie nazwy komputera */
while (1) {
    /* własne sprawy */
    callrpc (SEMAFOR, SEM_PROG, SEM_VERS, SEM_P,
             xdr_wrapstring, &nazwa, xdr_bool, &czeka);
    if (czeka)
        P ();
    /* sekcja krytyczna */
    callrpc (SEMAFOR, SEM_PROG, SEM_VERS, SEM_V,
             xdr_void, NULL, xdr_void, NULL);
}
}

```

Oto plik ZAWIADOWCA. c zawierający kod źródłowy procesów obsługujących semaforey lokalne:

```

#include <rpc/rpc.h>
#include "services.h"

/* funkcje z przykładu 8.2.1 - plik semafor.c */
extern void deklaracja (void);
extern void inicjacja (int);
extern void V (void);

char *zwolnij (void);

void main (void)
{
    deklaracja ();
    inicjacja (0);
    registerrpc (ZAW_PROG, ZAW_VERS, ZWOLNIJ,
                 zwolnij, xdr_void, xdr_void);
    svc_run ();
}

char *zwolnij (void)
{
    V ();
    return (char *)NULL;
}

```

Przekazywanie uprawnienia

Jakkolwiek koncepcja przekazywania żetonu uprawnającego proces do wejścia do sekcji krytycznej jest bardzo prosta, to jej realizacja za pomocą zdalnego wywołania procedur jest dosyć złożona. Nie można zastosować tu rozwiązania takiego jak w CSP (przykład 5.2.1), gdyż prowadziłoby ono do blokady. Wynika to ze sposobu realizacji zdalnego wywołania procedur. Gdyby jeden z SEKRETARZY rozpoczął przekazywanie uprawnienia do następnego SEKRETARZA, ten do jeszcze następnego itd., to ostatni z nich usiłowałby przekazać uprawnienie temu, który rozpoczął cały proces, ale on byłby właśnie zajęty przekazywaniem uprawnienia.

Aby uniknąć blokady, w procesie SEKRETARZ pozostawimy tylko przyjmowanie uprawnienia, natomiast wysyłaniem go będzie zajmował się odrębny proces POSŁANIEC. Lokalne semaforey WEJŚCIE i WYJŚCIE służą do synchronizacji procesów PR, SEKRETARZ i POSŁANIEC. Oto kod tych procesów w notacji abstrakcyjnej:

```

const N = ?;
var WEJŚCIE: array[1..N] of semaphore = (N*0);
    WYJŚCIE: array[1..N] of semaphore = (1, (N-1)*0);

process PR(i: 1..N);
begin
    while true do begin
        P(WEJŚCIE[i]);
        sekcj a_krytyczna;
        V(WYJŚCIE[i]);
        własne_sprawy
    end
end; {PR}

process SEKRETARZ(i: 1..N);
export procedure UPRAWNIENIE;
begin
    if czekP(WEJŚCIE[i]) > 0 then V(WEJŚCIE[i])
                                else V(WYJŚCIE[i])
end; {UPRAWNIENIE}
begin
end; {SEKRETARZ}

process POSLANIEC(i: 1..N);
begin
    while true do begin
        P(WYJŚCIE[i]);
        SEKRETARZ(i mod N + 1).UPRAWNIENIE
    end
end; {POSLANIEC}

```

Algorytm Ricarta i Agrawali

W podanym tu rozwiązaniu wykorzystamy rozgłaszanie do wywołania procedury CHCĘ (por. 5.2.1), czyli do zawiadamiania POMOCNIKÓW o chęci wejścia do sekcji krytycznej. Proces, który chce wejść do sekcji krytycznej, musi jednak najpierw powiadomić swojego POMOCNIKA. W tym celu wywołuje procedurę ZAJMUJĘ. Rozgłaszanie powoduje, że procedura CHCĘ jest wywołana również w procesie POMOCNIK procesu rozgłaszającego. To wywołanie jest ignorowane. Do przekazania sygnału od POMOCNIKA informującego o tym, że proces może wejść do sekcji krytycznej, zastosujemy semafor JUŻ.

Rozgłaszania użyjemy również do wywołania procedury PROSZĘ w procesie, który zwolnił sekcję krytyczną, czyli do wyrażania zgody na ewentualne wejście innych procesów do sekcji krytycznej. Procedura ta jest wywołana w każdym procesie POMOCNIK, niezależnie od tego, czy odpowiadający mu proces PR czeka na wejście do sekcji krytycznej. Aby POMOCNIK nieopatrzenie nie podniósł semafora JUŻ, musimy w procedurze PROSZĘ sprawdzać, czy proces chce wejść do sekcji krytycznej. Oto kod w notacji abstrakcyjnej:

```

const N = ?;
var JUŻ: array[1..N] of semaphore := (N*0);

process PR(i: 1..N);
var t: integer;
begin
    while true do begin
        własne_sprawy;
        t := czas_biezacy;
        POMOCNIK(i).ZAJMUJĘ(t);
        after POMOCNIK(*).CHCĘ(i, t) do

```

```

    until true;                {nie interesują nas odpowiedzi}
    P(JUZ[i]);
    sekcj a_krytyczna;
    POMOCNIK(i).ZWALNIAM;
    after POMOCNIK(*).PROSZE do
    until true                {nie interesują nas odpowiedzi}
    end
end;    {PR}
process POMOCNIK(i: 1..N);
var licz, mójt: integer;
    samchce: boolean;

export procedure ZAJMUJE(t: integer);
begin
    samchce := true;
    mójt := t;
    licz := 0
end;    {ZAJMUJE}

export procedure CHCE(j, t: integer);
begin
    if (i <> j) and (not samchce or (mójt > t) or
        (mójt = t) and (i > j)) then
        POMOCNIK(j).PROSZE
    end;    {CHCE}

export procedure ZWALNIAM;
begin
    samchce := false
end;    {ZWALNIAM}

export procedure PROSZE;
begin
    if samchce then                {czeka na zezwolenia}
    if licz = N - 2 then
        V(JUZ[i])                {są od wszystkich}
    else licz := licz + 1
    end;    {PROSZE}

begin
    samchce := false
end;    {POMOCNIK}

```

Korzyści z użycia rozgłaszania do wywołania procedury CHCE są bezsporne, gdyż procedura ta musi być wywołana w $N - 1$ procesach POMOCNIK. Natomiast zastosowanie rozgłaszania w celu wywołania procedury PROSZE jest dyskusyjne. Jeżeli proces nie czeka na wejście do sekcji krytycznej, to procedura ta jest wywołana niepotrzebnie. Rozgłaszanie warto zastosować, gdy zwykle wiele procesów jednocześnie czeka na wejście do sekcji krytycznej. W przeciwnym razie lepiej skorzystać ze zwykłego wywołania procedury PROSZE tylko w czekających procesach (por. 5.2.1).

Podamy teraz kod w języku C. Zawartość pliku services.h jest następująca:

```

#define POMOCNIK    0x20000000
#define ZAJMUJE      1
#define CHCE         2
#define ZWALNIAM     3
#define PROSZE       4

```

Oto plik P.c z kodem źródłowym procesów PR:

```

#include <rpc/rpc.h>
#include "services.h"

#define N 10          /* zakładamy, że jest 10 procesów */
/* funkcje z przykładu 8.2.1 - plik semafor.c */
extern void deklaracja (void);
extern void P (void);

extern int czas_biezacy (void);

typedef struct {
    int t;
    char nazwa[80];
} st;

int xdr_s (XDR *xdrsp, st *sp)
{
    return (xdr_int (xdrsp, &sp->t) &&
            xdr_wrapstring (xdrsp, &sp->nazwa));
}

int po_rozgloszeniu (char *res, struct sockaddr_in *addr)
{
    return TRUE;
}

void main (void)
{
    deklaracja ();
    gethostname(s.nazwa, 80); /* pobranie nazwy komputera*/
    while (TRUE) {
        /* własne sprawy */
        s.t = czas_biezacy ();
        callrpc (s.nazwa, POMOCNIK, 1, ZAJMUJE,
                 xdr_int, &s, xdr_void, NULL);
        clnt_broadcast (POMOCNIK, 1, CHCE,
                        xdr_s, &s, xdr_void, NULL, po_rozgloszeniu);
        P 0;
        /* sekcja krytyczna */
        callrpc (s.nazwa, POMOCNIK, 1, ZWALNIAM,
                 xdr_void, NULL, xdr_void, NULL);
        clnt_broadcast (POMOCNIK, 1, PROSZE, xdr_void, NULL,
                        xdr_void, NULL, po_rozgloszeniu);
    }
}

```

Oto plik POMOCNIK.c zawierający kod źródłowy POMOCNIKów

```

#include <rpc/rpc.h>
#include "services.h"

#define N 10          /* zakładamy, że jest 10 procesów */

/* funkcje z przykładu 8.2.1 - plik semafor.c */
extern void deklaracja (void);
extern void inicjacja (int);
extern void V (void);

int licz;

```

```

int mójt;
bool_t samchce = FALSE;
char nazwa[80];
typedef struct {
    int t;
    char nazwa[80];
} st;

int xdr_s (XDR *xdrsp, st *sp)
{
    return (xdr_int (xdrsp, &sp->t) &ft
            xdr_wrapstring (xdrsp, &sp->nazwa));
}

char *zajmuje (int *);
char *chce (st s *);
char *zwalniam (void);
char *prosze (void);

void main (void)
{
    gethostname (nazwa, 80); /* pobranie nazwy komputera */
    deklaracja ();
    inicjacja (0);
    registerrpc (POMOCNIK, 1, ZAJMUJE,
                 zajmuje, xdr_int, xdr_void);
    registerrpc (POMOCNIK, 1, CHCE,
                 chce, xdr_s, xdr_void);
    registerrpc (POMOCNIK, 1, ZWALNIAM,
                 zwalniam, xdr_void, xdr_void);
    registerrpc (POMOCNIK, 1, PROSZE,
                 prosze, xdr_void, xdr_void);
    svc_run ();
}

char *zajmuje (int *t)
{
    samchce = TRUE;
    mójt = *t;
    licz = 0;
    return (char *)NULL;
}

char *chce (st *s)
{
    if ((strcmp(nazwa,s->nazwa) != 0) /* różne nazwy */
        && (!samchce || (mójt > s->t) ||
            (mójt == s->t) && (strcmp(nazwa,s->nazwa) > 0)))
        callrpc (s->nazwa, POMOCNIK, 1, PROSZE,
                  xdr_void, NULL, xdr_void, NULL);
    return (char *)NULL;
}

char *zwalniam (void)
{
    samchce = FALSE;
    return (char *)NULL;
}

char *prosze (void)
{
    if (samchce)

```

```

        if (licz == N - 2)
            V();
        else
            licz++;
    return (char *)NULL;
}

```

10.3 Zadania

10.3.1 Problem podziału

Rozwiąż zadanie 5.3.3 stosując zdalne wywołanie procedur w systemie Unix.

10.3.2 Korygowanie logicznych zegarów

Rozwiąż problem korygowania logicznych zegarów N procesów, przedstawiony w zadaniu 5.3.5, z założeniem, że każdy proces przekazuje swój czas co M obrotów pętli do wszystkich innych procesów. Korygowanie zegarów tą metodą odbywa się bardziej równomiernie niż w zadaniu 5.3.5, gdyż unikamy tu czynnika przypadkowości.

10.3.3 Głosowanie

Rozwiąż zadanie 5.3.6 z założeniem, że proces przekazuje swoje głosy do wyróżnionego procesu-arbitra, który oblicza wyniki głosowania i zwraca je procesom głosującym. Proces ten zastępuje proces SIEĆ i wszystkie procesy LICZ.

10.3.4 Komunikacja przez pośrednika

Rozwiąż zadanie 5.3.7 stosując zdalne wywołanie procedur w systemie Unix.

10.3.5 Powielanie plików

Rozwiąż problem 5.3.2 w wersji umożliwiającej zgłódzenie pisarzy i w wersji poprawnej korzystając z przekazywania uprawnień. Rolę uprawnień powinien pełnić w obu przypadkach tylko jeden komunikat, zawierający informację o stanie systemu.

10.3.6 Powielanie plików - dostęp większościowy

Opisana w zadaniu 5.3.2 metoda korzystania z powielonego pliku wymaga, aby operacja pisania odbywała się jednocześnie na wszystkich kopiach. W przypadku intensywnego pisania metoda ta jest nieefektywna. W metodzie większościowej do wykonania operacji pisania wystarczy wyłączny dostęp do większości, a więc $\lceil N/2 \rceil + 1$ kopii (liczba wszystkich kopii wynosi N). Ponieważ w takim przypadku nie wszystkie kopie będą zawierały te same informacje, każda z kopii musi być ostemplowana czasem ostatniej modyfikacji;

zakłada się, że logiczne zegary poszczególnych procesów są zsynchronizowane. Operacja czytania wymaga dostępu także do większości, czyli $\lfloor N/2 \rfloor + 1$ kopii, przy czym spośród odczytanych informacji wybiera się zawsze tę z najpóźniejszym stemplem. Dzięki takiej organizacji mamy gwarancję, że nigdy dwie operacje pisania nie wykonają się jednocześnie oraz że zawsze przynajmniej jedna z odczytywanych kopii będzie aktualna.

Założmy, że każda kopia, jest obsługiwana przez proces KOPIA, udostępniający dwie procedury zdalne:

```
procedure PISZ(n:integer; r:rekord; t:integer) i
procedure CZYTAJ(n:integer; var r:rekord; var t:integer).
```

Znaczenie parametrów jest następujące: n jest numerem zapisywanego lub odczytywanego rekordu, r - odczytywaną lub zapisywaną wartością, a t czasem wykonania operacji.

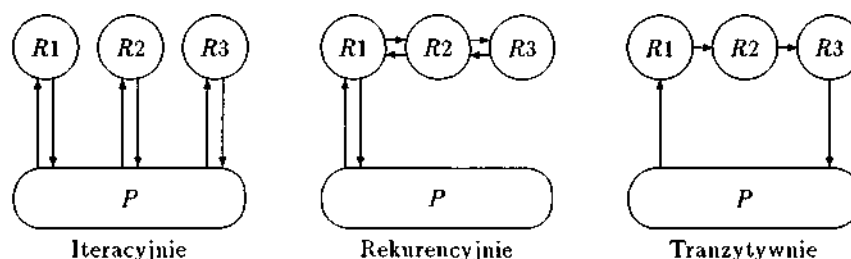
Używając zdalnego wywołania procedur w systemie Unix napisz procedury:

```
pisz(n: integer; r: rekord) i
czytaj(n: integer; var r: rekord),
```

odpowiednio zapisujące i odczytujące określony rekord.

10.3.7 Wyszukiwanie adresów

Każdy obiekt (np. plik, procedura zdalna) w systemie rozproszonym ma globalną nazwę i adres, będący identyfikatorem komputera, na którym ten obiekt się znajduje. Obiekty te są identyfikowane przez nazwy, adresy bowiem mogą się zmieniać, gdy obiekt migruje, lub mogą nie być jednoznaczne, gdy obiekt zostanie powielony. Jedną ze standardowych usług w systemie rozproszonym jest określanie adresu na podstawie podanej nazwy (usługa ta jest nazywana name resolution, świadczący ją proces natomiast name server). Proces obsługujący wyszukiwanie adresów utrzymuje bazę danych, w której przechowuje nazwy z odpowiadającymi im adresami. W systemie rozproszonym może być wiele współpracujących procesów wyszukujących nazwy. Baza danych o obiektach jest wówczas rozproszona między te procesy. Każdy proces oprócz swojego fragmentu bazy danych utrzymuje informacje, do którego procesu kierować zapytania o adresy dla nazw, których nie ma w swojej bazie. Wskazany proces może mieć w swojej bazie wskazany adres. Na przykład proces R1 zajmuje się nazwami zaczynającymi się od liter A-D, a zapytania o pozostałe nazwy kieruje do procesu R2, który jednak utrzymuje bazę danych dla nazw zaczynających się tylko od liter E-K, a dla nazw na L-Z zapytania kieruje do procesu R3. W związku z tym stosuje się kilka metod wyszukiwania adresów [Gosc91] (rys. 10.2):

Rys. 10.2. Metody wyznaczania adresów

- Metoda iteracyjna — proces żądający wyszukania adresu sekwencyjnie wywołuje procedury zdalne kolejnych procesów obsługujących, aż adres zostanie znaleziony albo

otrzyma odpowiedź negatywną. Odmianą tej metody jest wywołanie zdalnych procedur we wszystkich procesach obsługujących jednocześnie przez rozgłaszanie.

- Metoda rekurencyjna — proces żądający wyszukiwania adresu wywołuje procedurę zdalną jednego z procesów obsługujących i czeka na adres albo na informację, że nie ma adresu odpowiadającego podanej nazwie. Proces obsługujący sprawdza, czy nazwa go dotyczy. Jeśli tak, to szuka nazwy w swojej bazie danych. W przeciwnym razie postępuje jak proces żądający wyszukiwania adresu, w stosunku do innego procesu obsługującego, którego ta nazwa może dotyczyć. W tej metodzie zajętych może być jednocześnie wiele procesów obsługujących, przy czym tylko jeden z nich w danej chwili przeszukuje swoją bazę danych, a inne czekają beczynnie.
- Metoda tranzytywna — proces żądający wyszukiwania adresu przekazuje nazwę jednemu z procesów obsługujących i czeka na adres albo informację, że nie ma adresu odpowiadającego podanej nazwie. Proces obsługujący sprawdza, czy nazwa go dotyczy i jeśli tak, to szuka jej w swojej bazie danych. Wynik tego przeszukiwania przekazuje procesowi żądającemu wyszukiwania adresu. W przeciwnym razie przekazuje nazwę procesowi obsługującemu, którego ta nazwa może dotyczyć. W tej metodzie w każdej chwili zajęty jest tylko jeden proces obsługujący.

Napisz proces żądający wyszukiwania adresu i procesy obsługujące dla każdej z podanych metod. Można skorzystać z funkcji logicznej `znaleziony(n: nazwa; var a:adres): boolean`, która dla nazwy `n` wyszukuje adres `a` w lokalnej bazie danych i przyjmuje wartość `true`, jeśli adres został znaleziony, a `false` w przeciwnym razie, oraz z funkcji `dotyczy(n: nazwa)`. Funkcja ta wywołana w procesie obsługującym wskazuje indeks procesu obsługującego, którego ta nazwa może dotyczyć.

10.4 Rozwiązania

Rozwiązania podajemy używając abstrakcyjnej notacji. Czytelnika zachęcamy do zapisania ich również w języku C, z użyciem funkcji systemu Unix.

10.4.1 Problem podziału

Rozwiązanie to oparto bezpośrednio na rozwiązaniu 5.4.3. Proces TPROC będzie procesem obsługującym, a proces SPROC - procesem wołającym.

```
const S = ?;  
      T = ?  
  
process SPROC;  
var ZBIÓRS: array[1..S] of integer;  
    m, n: integer;  
    dalej : boolean;  
begin  
    dalej := true;  
    while dalej do begin  
        m := MaxElem(ZBIÓRS);  
        n := TPROC.ZAMIEN(m);  
        if m < n then ZBIÓRS := ZBIÓRS - {m} + {n}  
        else dalej := false  
    end  
end;  
{SPROC}
```

```

process TPROC;
var ZBIÓRT: array[1..T] of integer;
export function ZAMIEN(m: integer): integer;
var n: integer;
begin
  n := MinElem(ZBIÓRT);
  if m <> n then ZBIÓRT := ZBIÓRT + {m} - {n};
  ZAMIEN := n
end; {ZAMIEN}

begin
end; {TPROC}

```

Po zakończeniu podziału proces obsługujący będzie nadal oczekiwał na wywołanie procedury ZAMIEN.

10.4.2 Korygowanie logicznych zegarów

Wysyłanie czasu do wszystkich procesów najłatwiej zrealizować za pomocą rozgłaszania. Dzięki temu zmniejszamy liczbę komunikatów przesyłanych w sieci.

```

const N = ?;
      M = ?;

process P(i: 1..N);
var z, c, t: integer;
begin
  c := 0;
  z := i;
  while true do begin
    własne_sprawy(i);
    c := c + 1;
    if c = z then begin
      t := KONTROLER(i).DAJCZAS;
      if t > c then c := t + 1;
      z := c + M;
      after KONTROLER(*).WEZCZAS(c) do
        until true {nie interesują nas odpowiedzi}
      end
    end
  end
end; {P}

process KONTROLER(i: 1..N);
var c: integer;

export function DAJCZAS: integer;
begin
  DAJCZAS := c
end; {DAJCZAS}
export procedure WEZCZAS(t: integer);
begin
  if t > c then c := t
end; {WEZCZAS}

begin
  c := 0
end; {KONTROLER}

```

Jest to przykład, w którym proces rozgłaszający w ogóle nie jest zainteresowany, czy rozsyłana informacja została odebrana przez jakikolwiek proces. Jednak realizacja zdalnego wywołania procednr w systemie Unix za pomocą rozgłaszania wymaga czekania, aż zakończy się przynajmniej jedna ze zdalnych procednr wywołanych przez rozgłaszanie. Mimo to czas tracony na korygowanie zegarów jest mniejszy, niż gdybyśmy zastosowali metodę podaną w zadaniu 5.3.5.

10.4.3 Głosowanie

Po przekazaniu swoich głosów arbitrowi proces głosujący czeka na wyniki głosowania. Arbitr jednak nie może przekazać wyników bezpośrednio procesowi głosującemu. Przekazuje je do POMOCNIKÓW procesów głosujących za pomocą rozgłaszania. Następnie POMOCNIK przekazuje przez kanał wyniki do procesu głosującego. Wyniki głosowania są przekazywane od arbitra w formie komunikatu, zawierającego dwa pola. Pierwsze z nich niesie informację, czy głosowanie już się zakończyło, drugie - numer wybranego procesu, gdy głosowanie zakończyło się, albo immer procesu, który opadł w tej turze.

```

const N = ?;
type komunikat = record
    koniec: boolean;
    numer: integer
end;

var K: channel;

process P(i: 1..N);
var t: array [1..N] of integer;
    k: komunikat;
    p, j: integer;
begin
    for j := 1 to N do t[j] := 1;
    repeat
        ARBITER.LICZ(glosuj(t));
    wez(K, i, p, k);
    if not k.koniec then t[k.numer] := 0
until k.koniec
end; {P>

process POMOCNIK(i: 1..N);
export procedure WEZ(k: komunikat);
begin
    wloz(K, i, k)
end; {WEZ}
begin
end; {POMOCNIK}

process ARBITER;
var t: array [1..N] of integer;
    k: komunikat;
    i, j, ile, min: integer;

export procedure LICZ(n: integer);
begin
    if ile = 1 then
        for j := 1 to N do t[j] := 0;
    t[n] := t[n] + 1;
    ile := ile mod N + 1;

```

```

if ile = 1 then begin    {koniec tury}
  min := 1;              {szukanie niezerowego minimum}
  while t[min] = 0 do
    min := min + 1;
  for j := min + 1 to N do
    if (0 < w[j]) and (w[j] < w[min])
    then min := j;
  i := 0;
  k.koniec := w[min] = N;
  k.numer := min;
  afterPOMOCNIK(*).WEZ(k) do
    until true            {nie interesują nas odpowiedzi}
  end
end; {LICZ}

begin
  ile := 1
end; {ARBITER}

```

Obecność arbitra powoduje, że przedstawione rozwiązanie w gruncie rzeczy jest scentralizowane. Jego zaletą jest fakt odciążenia procesów głosujących od liczenia głosów. Obliczanie głosów jest wykonywane w każdej turze tylko raz przez arbitra. Poza tym w sieci jest przesyłana mniejsza liczba komunikatów.

10.4.4 Komunikacja przez pośrednika

Idea tego rozwiązania jest podobna, jak w rozdz. 5. Proces POŚREDNIK jest jednocześnie procesem obsługującym oraz wołającym procedury zdalne procesów obsługujących POMOCNIK. Problemem jest wstrzymywanie procesów P zgłaszających się po komunikaty, gdy ich dla nich nie ma. Zastosowaliśmy tu następujące rozwiązanie. Proces P może zawsze zgłosić się po komunikat. Jeżeli POŚREDNIK ma komunikat przeznaczony dla tego procesu, to mu go daje. W przeciwnym razie proces czeka na dostarczenie przez kanał komunikatu od POŚREDNIKa. Jest to zawsze kanał o numerze 1, podkanał natomiast jest identyfikowany indeksem procesu. Dzięki temu komunikat trafi zawsze do właściwego procesu.

Zmienna ile[i] oznacza w tym rozwiązaniu liczbę komunikatów, ale jeśli proces P(i) czeka na komunikat, to ile[i] = -1.

```

const N = ?;
      M = ?;
var K: channel;

process P(i: 1..N);
var k: komunikat;
    j, t: integer;
begin
  while true do begin
    if not POSREDNIK.CHCE(k, i) then wez(K, i, t, k);
    przetwórz(k);
    losuj(j);
    POSREDNIK.PROSZE(k, j);
    własne_sprawy
  end
end; {P}

process POMOCNIK(i: 1..N);

```

```

    export procedure PROSZE(k: komunikat);
    begin
        wloz(K, i, k)
    end; {PROSZE}
begin
end; {POMOCNIK}

process POŚREDNIK;
var ile: array[1..N] of integer;
    kom: array[1..M] of komunikat;
    adr: array[1..M] of integer;
    i, n: integer;

export function CHCE(var k: komunikat; j: integer):boolean;
begin
    CHCE := ile[j] > 0;
    if ile[j] > 0 then begin
        i := 1;
        while adr[i] <> j then i := i+1;
        k := kom[i];
        adr[i] := 0
    end;
    ile[j] := ile[j]-1
end; {CHCE}

export procedure PROSZE(k: komunikat; n: integer);
begin
    if ile[n] = -1 then
        POMOCNIK(n).PROSZE(k)
    else begin
        i := 1;
        while adr[i] > 0 do i := i+1;
        adr[i] := n;
        kom[i] := k
    end;
    ile[n] := ile[n] + 1
end; {PROSZE}

begin
    for i := 1 to N do ile[i] := 0;
    for i := 1 to M do begin
        losuj(adr[i]);
        ile[adr[i]] := ile[adr[i]]+1;
        kom[i] := nowy_komunikat
    end
end; {POŚREDNIK}

```

10.4.5 Powielanie plików

Rozwiązanie z możliwością zagłócenia pisarzy

Rozwiązanie jest podobne do rozwiązania 5.4.2. Różnice wynikają z konieczności wprowadzenia dodatkowych procesów POSŁANIEC, podobnie jak w przykładzie 10.2.1,

```

const N = ?;
var MOGE: array[1..N] of semaphore = (N*0);
    K: channel;

process PR(i: 1..N);
var pisarz: boolean;

```

```

begin
  while true do begin
    pisarz := ...; {określenie rodzaju procesu}
    SEKRETARZ(i).POZWOL(pisarz);
    P(MOGE[i]);
    if pisarz then pisanie
    else czytanie;
    SEKRETARZ(i).SKOŃCZYŁEM;
    własne_sprawy
  end
end; {PR}

processSEKRETARZ(i: 1..N);
var mam,  chcę, pisarz: boolean;
export procedure POZWOL(czy_pisarz: boolean);
begin
  pisarz := czy_pisarz;
  chcę := true;
  if not pisarz and mam then V(MOGE[i])
end; {POZWÓL}

export procedure SKOŃCZYŁEM;
begin
  chcę := false;
  if pisarz then wloz(K, i, 0)
end; {SKOŃCZYŁEM}

export procedure UPRAWNIENIE(c: integer);
begin
  if pisarz then
    if chcę and (c = 0) then V(MOGE[i])
    else wloz(K, i, c)
  else begin {czytelnik}
    if chcę and not mam then begin
      c := c + 1;
      mam := true;
      V(MOGE[i])
    end;
    if not chcę and mam then begin
      c := c - 1;
      mam := false
    end;
    wloz(K, i, c)
  end
end; {UPRAWNIENIE}

begin
  mam := false;
  chcę := false;
  if i = 1 then wloz(K, 1, 0)
end; {SEKRETARZ}

processPOSLANIEC(i: 1..N);
var p: integer;
begin
  while true do begin
    wez(K, i, p, c);
    SEKRETARZ(i mod N + 1).UPRAWNIENIE(c)
  end
end; {POŚLANIEC}

```

Rozwiązanie poprawne

Komunikat opisujący stan systemu wystarczy rozszerzyć jedynie o liczbę pisarzy, którzy zaczęli czekać podczas czytania. Ponieważ pisarz przetrzymuje komunikat podczas pisania, więc pisarze, którzy w tym czasie zaczęli czekać, nie będą zwiększać tej liczby. Musimy w tym rozwiązaniu zrezygnować z możliwości wielokrotnego czytania podczas jednego obiegu komunikatu. Mogłoby się bowiem zdarzyć, że czytelnik otrzymując komunikat zawsze byłby zajęty czytaniem. W rezultacie nawet jeden czytelnik mógłby zgłodzić pisarzy.

Założenia te oraz połączenie procesów w logiczny pierścień, powoduje że każdy proces w końcu doczeka się na swoją kolej. (To rozwiązanie jest podobne do rozwiązania z przykładu 7.2.3. Tam jednak poprawność wynikała z żywotności mechanizmów Lindy, tu natomiast ze specyficznego mechanizmu synchronizacji, jakim jest przekazywanie komunikatu. Jest to więc bardziej sprawiedliwe rozwiązanie.)

Pisarz zmienia w krążącym komunikacie liczbę czekających pisarzy tylko wtedy, gdy czytelnicy czytają. Zapamiętuje ten fakt na zmiennej *czekam*, aby w chwili otrzymania komunikatu z zerową liczbą czytających czytelników wiedział, czy ma zmniejszyć liczbę czekających pisarzy.

```
const N = ?;
type komunikat = record
    c: integer;      {liczba czytających czytelników}
    p: integer;      {liczba czekających pisarzy}
end;

var MOGE: array[1..N] of semaphore = (N*0);
    K: channel;

process P(i: 1..N);
var pisarz: boolean;
begin
    while true do begin
        pisarz := ...;      {określenie rodzaju procesu}
        SEKRETARZ(i).POZWOL(pisarz);
        P(MOGE[i]);
        if pisarz then pisanie
        else czytanie;
        SEKRETARZ(i).SKONCZYLEM;
        własne_sprawy
    end
end; {P}

process SEKRETARZ(i: 1..N);
var kl: komunikat;      {do przechowywania komunikatu, gdy pisarz pisze}
    chcę, czekam, pisarz: boolean;

export procedure POZWOL(czy_pisarz: boolean);
begin
    pisarz := czy_pisarz;
    chcę := true
end; {POZWÓL}

export procedure SKONCZYLEM;
begin
    chcę := false;
    if pisarz then wloz(K, i, kl)
end; {SKONCZYLEM}

export procedure UPRAWNIENIE(k: komunikat);
```

```

begin
  if pisarz then
    if chcę then
      if k.c = 0 then begin
        kl := k;
        if czekam then k.p := k.p - 1;
        czekam := false;
        V(MOGE[i])
      end
    else begin
      if not czekam then k.p := k.p + 1;
      czekam := true;
      wloz(K, i, k)
    end
  else wloz(K, i, k)
else begin {czytelnik}
  if chcę and (k.p = 0) then begin
    k.c := k.c + 1;
    V(MOGE[i])
  end;
  if not chcę and (k.c > 0) then
    k.c := k.c - 1;
  wloz(K, i, k)
end
end; {UPRAWNIENIE}

begin
  chcę := false;
  czekam := false;
  if i = 1 then begin
    k.c := 0;
    k.p := 0;
    wloz(K, 1, k)
  end
end; {SEKRETARZ}
process POSLANIEC(i: 1..N);
var p: integer;
    k: komunikat;
begin
  while true do begin
    wez(K, i, p, k);
    SEKRETARZ(i mod N + 1).UPRAWNIENIE(k)
  end
end; {POSLANIEC}

```

10.4.6 Powielanie plików - dostęp większościowy

Zapisywanie rekordu polega tu na $\lfloor N/2 \rfloor + 1$ krotnym zdalnym wywołaniu procedury PISZ. Aby zapisywanie dotyczyło różnych kopii, zaczynamy od kopii o losowo wybranym numerze. Odczytanie rekordu natomiast polega na jednokrotnym wywołaniu procedury CZYTAJ z użyciem rozgłaszania. Następnie oczekuje się zakończenia $\lfloor N/2 \rfloor + 1$ wykonań procedury CZYTAJ. To rozwiązanie jest szybsze od iteracyjnego wywołania procedury CZYTAJ, ale powoduje wykonanie tej procedury we wszystkich N procesach KOPIA.

Podczas operacji pisania dostęp do $\lfloor N/2 \rfloor + 1$ kopii musi być wyłączny, dlatego w procedurze pisz na początku jest wykonywana procedura

```
poczatek_pisania(i, K: integer).
```


Po jej zakończeniu proces ma zapewniony wyłączny dostęp do K kolejnych kopii, poczynając od tej o numerze i. Proces zwalnia dostęp do kopii wykonując procedurę

```
koniec_pisania(i, K: integer).
```

Treść procedur poczatek_pisania i koniec_pisania pomijamy. Do ich napisania można użyć jednej z metod opisanych w p. 10.2.1.

```
const  N = ?;
       K = N div 2 + 1; {większość}

procedure pisz(n: integer; r: rekord);
var i, k: integer;
begin
  losuj(i);           {procedura losująca o wartościach całkowitych}
  t := biezacy_czas;
  k := 0;
  poczatek_pisania(i, K);
  repeat
    i := i mod N + 1;
    KOPIA(i).PISZ(n, r, t);
    k := k + 1
  until k = K;
  koniec_pisania(i, K)
end;

procedure czytaj(n: integer; var r: rekord);
var rl: rekord;
    k, t, maxt: integer;
begin
  maxt := 0;
  k := 0;
  after KOPIA(*).CZYTAJ(n, rl, t) do
    if t > maxt then begin
      maxt := t;           {wybór najbardziej}
      r := rl              {aktualnej informacji}
    end;
    k := k + 1
  until k = K
end;
```

W tym zadaniu założyliśmy, że zegary logiczne poszczególnych procesów są zsynchronizowane. Do ich synchronizacji można zastosować algorytm podany w rozwiązaniu zadania 10.3.2.

10.4.7 Wyszukiwanie adresów

Metoda iteracyjna

Następujące rozwiązanie odnosi się do wersji z rozgłaszaniem.

```
const N = ?;

process RECEPCJONISTA(i: 1..N);

export procedure GDZIE(n: nazwa; var jest: boolean; var a: adres);
begin
  if dotyczy(n) = i then jest := znaleziony(n, a)
```

```

    else jest := false
end; {GDZIE}

begin
end; {RECEPCJONISTA}
process P;
var n: nazwa;
    a: adres;
    i: integer;
    jest: boolean;
begin
    n := ...; {przypisanie szukanej nazwy}
    i := 0;
    after RECEPCJONISTA(*).GDZIE(n, jest, a) do
        i := i + 1
    until jest or (i = N);
    wlasne_sprawy(jest, a)
end; {P}

```

Po rozgłoszeniu proces P czeka tak długo, aż otrzyma odpowiedź z informacją o znalezieniu adresu lub otrzyma wszystkie odpowiedzi. W drugim przypadku albo adresu nie znaleziono, albo informacja o adresie nadeszła w ostatniej odpowiedzi.

Metoda rekurencyjna

```

const N = ?;

processRECEPCJONISTA(i: 1..N);
export procedure GDZIE(n: nazwa; var jest: boolean; var a: adres);
begin
    if dotyczy(n) = i then jest := znaleziony(n, a)
    else RECEPCJONISTA(dotyczy(n)).GDZIE(n, jest, a)
end; {GDZIE}
begin
end; {RECEPCJONISTA}

process P;
var n: nazwa;
    a: adres;
    jest: boolean;
begin
    n := ...; {przypisanie szukanej nazwy}
    RECEPCJONISTA(1).GDZIE(n, jest, a);
    wlasne_sprawy(jest, a)
end; {P}

```

Proces P wywołuje procedurę GDZIE tylko w procesie RECEPCJONISTA o indeksie 1. Jeżeli przedstawiony program zapisalibyśmy w języku C, to zamiast indeksu użylibyśmy nazwy komputera wykonującego ten proces. Proces wołający nie musiałby nic wiedzieć o istnieniu wielu procesów RECEPCJONISTA.

Metoda tranzytywna

Metoda tranzytywna polega na przekazywaniu komunikatów między kolejnymi procesami wyszukującymi. Prezentowane rozwiązanie jest implementacją przekazywania komunikatów za pomocą zdalnego wywołania procedur, podobną do przekazywania uprawnień.

```

const N = ?;

```

```

type komunikat = record
    a: adres;
    jest: boolean
end;

var K1: channel;
    K2: channel;

process RECEPCJONISTA(i: 1..N);
export procedure GDZIE(n: nazwa);
begin
    wloz(K1, i, n)
end; {GDZIE}
begin
end; {RECEPCJONISTA}

process GONIEC(i: 1..N);
var n: nazwa;
    a: adres;
    p: integer;
    jest: boolean;
begin
    wez(K1, i, p, n);
    if dotyczy(n) = i then begin
        jest := znaleziony(n, a);
        SEKRETARZ.TAM(jest, a)
    end
    else RECEPCJONISTA(dotyczy(n).GDZIE(n)
end; {GONIEC}
process SEKRETARZ;
export procedure TAM(jest: boolean; a: adres);
var k: komunikat;
begin
    k.jest := jest;
    k.a := a;
    wloz(K2, 1, k)
end; {TAM}
begin
end; {SEKRETARZ}

process P;
var n: nazwa;
    p: integer;
    k: komunikat;
begin
    n := ...; {przypisanie szukanej nazwy}
    RECEPCJONISTA(1).GDZIE(n);
    wez(K2, 1, p, k);
    wlasne_sprawy(k.jest, k.a)
end; {P}

```

11 Potoki w systemie MS-DOS

11.1 Wprowadzenie

System operacyjny MS-DOS zawiera mechanizm umożliwiający przetwarzanie potokowe (w dość ograniczonym zakresie). Składnia łączenia programów w potok jest taka sama jak w systemie operacyjnym Unix. Zapis

$$p1 | p2 | p3 | \dots | p_n$$

oznacza, że standardowe wyjście programu $p1$ będzie potraktowane jako standardowe wejście programu $p2$, standardowe wyjście programu $p2$ będzie potraktowane jako standardowe wejście programu $p3$ itd. Inaczej mówiąc, każdy program (z wyjątkiem pierwszego) będzie czytał to, co wypisze jego poprzednik. Sposób komunikacji przez potok ilustruje rys. 11.1.

Rys. 11.1. Komunikacja przez potok

System MS-DOS nie daje możliwości współbieżnego przetwarzania zadań. Programy $p1, p2, p3, \dots, p_n$ nie są wykonywane współbieżnie, tak jak w Unixie, ale sekwencyjnie. Najpierw do końca wykonuje się program $p1$, potem $p2$, a gdy on się skończy, $p3$ itd.

Jak więc widać, nie jest to mechanizm ani do programowania współbieżnego, ani tym bardziej do programowania rozproszonego, ponieważ wszystkie programy są wykonywane na jednym tylko komputerze. Wspominamy tutaj o nim co najmniej z dwóch powodów. Po pierwsze, jest to mechanizm zewnętrznie bardzo podobny do potoków w Unixie, warto zatem zwrócić uwagę na istotną różnicę w realizacji. Po drugie, nawet jeśli w rzeczywistości wszystko wykonuje się sekwencyjnie, to sposób programowania jest taki sam, jak dla wykonania współbieżnego.

W podanym dalej przykładzie i zadaniach programy napisano w Turbo Pascalu, który jest jednym z najbardziej popularnych języków na komputerach osobistych.

11.2 Przykłady

11.2.1 Producent i konsument

Podane w punkcie 5.4.1 drugie rozwiązanie problemu producenta i konsumenta z rozproszonym buforem ma strukturę potoku. Procesy PRODUCENT, BUFOR i KONSUMENT zapiszemy tu w formie oddzielnych programów, odpowiednio PROD, B i KONS. Program PROD będzie produkował n kolejnych liczb naturalnych wypisując je na standardowe wyjście.

Liczba n będzie parametrem wczytywanym z wejścia. Program B będzie przepisywał swoje standardowe wejście na standardowe wyjście, natomiast program KONS będzie zliczał wczytane liczby i wynik wypisywał na standardowe wyjście.

```
program PROD;
var i,n: integer;
begin
  readln(n);
  for i:=1 to n do write(i:4)
end.
```

```
program B;
var i: integer;
begin
  while not eof do begin
    read(i);
    write(i:4)
  end
end.
```

```
program KONS;
var i,n: integer;
begin
  n := 0;
  while not eof do begin
    read(i);
    n := n + 1
  end;
  writeln(n)
end.
```

Po skompilowaniu tych programów i utworzeniu z nich modułów wykonywalnych o takich samych nazwach jak programy, można napisać polecenie

`PROD|B|KONS`

Program PROD będzie oczekiwał na podanie liczby, a po jej podaniu i wykonaniu kolejno programów PROD, B i KONS ten ostatni wypisze liczbę wczytanych liczb. Będzie to oczywiście ta sama liczba, którą wczytał program PROD. Ten sam rezultat można uzyskać pisząc:

`PROD|KONS`

albo na przykład

`PROD|B|B|B|B|B|B|B|KONS`

przy czym w tym drugim przypadku będziemy czekać na wynik odpowiednio dłużej.

W rzeczywistości omawiany przykład ma niewiele wspólnego z problemem synchronizacji producenta i konsumenta. Tutaj producent najpierw wszystko produkuje, a konsument konsumuje dopiero wtedy, gdy wszystkie programy działające jako elementy bufora „przepchną” po kolei swoje wejście na wyjście. Liczba elementów bufora nie ma więc tak naprawdę żadnego znaczenia.

11.3 Zadania

Proponujemy rozwiązanie kilku zadań przedstawionych w rozdz. 5. Układ procesów w tych zadaniach ma strukturę zbliżoną do struktury potoku. Podstawowym problemem jest tu zmiana sposobu komunikacji między procesami tak, aby było to dokładnie przetwarzanie potokowe. Proponujemy, aby sygnały pojawiające się w tych zadaniach, kodować jako znaki końca linii. Znak końca linii można także użyć do oddzielenia od siebie różnych strumieni danych lub wyróżnienia w strumieniu danych wartości nie kierowanych bezpośrednio do następnego programu w potoku. Ostatnie zadanie jest poświęcone problemowi ośmiu hetmanów, który rozwiązano w rozdz. 7 za pomocą przestrzeni krotek.

11.3.1 Obliczanie histogramu

Rozwiąż zadanie 5.3.4 używając mechanizmu przetwarzania potokowego w systemie MS-DOS. Przyjmij, że jest obliczany histogram dla wartości funkcji sinus w punktach (-10,-9,-8,...,9,10) przy wartościach progowych(-0.8,-0.4,0,0.4,0.8,1.2).

11.3.2 Obliczanie współczynników rozwinięcia dwumianu Newtona $(a + b)^n$

Rozwiąż zadanie 5.3.10 używając mechanizmu przetwarzania potokowego w systemie MS-DOS.

11.3.3 Obliczanie wartości wielomianu

Rozwiąż zadanie 5.3.12 używając mechanizmu przetwarzania potokowego w systemie MS-DOS. Przyjmij, że jest obliczana wartość wielomianu $x^2 - 2x + 3$ w punktach (-10,-9,...,9,10).

11.3.4 Sito Eratostenesa

Rozwiąż zadanie 5.3.14 używając mechanizmu przetwarzania potokowego w systemie MS-DOS. Przyjmij, że układ sit ma generować liczby pierwsze z przedziału [2,161]. (Ile sit ma być w tym przypadku?)

11.3.5 Porównywanie ze wzorcem

Rozwiąż zadanie 5.3.17 używając mechanizmu przetwarzania potokowego w systemie MS-DOS. Przyjmij, że wyszukuje się wystąpienia słowa begin w tekście programu pascalowego.

11.3.6 Problem ośmiu hetmanów

Rozwiąż zadanie 7.3.8 używając mechanizmu przetwarzania potokowego w systemie MS-DOS. Proces j -ty w potoku powinien pobierać od procesu poprzedniego rozwiązanie częściowe z $j-1$ ustawionymi hetmanami i dostawiać hetmana w kolumnie j . Zrealizuj funkcję próbuj wyznaczając zbiór szachowanych pól w kolumnie j zgodnie z zasadą, że hetman na pozycji (i, k) , $k < j$, szachuje pola (i, j) , $(i-(j-k), j)$ oraz $(i+(j-k), j)$.

11.4 Rozwiązania

11.4.1 Obliczanie histogramu

W tym przypadku wartości progowe nie mogą trafiać bezpośrednio do odpowiednich programów segregujących, lecz muszą być przekazywane kolejno przez te programy. Każdy z nich pierwszą otrzymaną wartość będzie zachowywał dla siebie, a pozostałe przesyłał dalej. Do oddzielenia wartości progowych od wartości, dla których liczymy histogram, użyjemy znaku końca linii. Jako sygnału końca danych także użyjemy znaku końca linii. Każdy program segregujący będzie sam zliczać odpowiadającą mu wartość histogramu. Sygnał końca danych spowoduje „przepchnięcie” tych wartości przez wszystkie następne programy.

```
program SEGO;
var i: integer;
begin
  for i:=-2 to 3 do write(i*0.4:5:1);
  writeln;
  for i:=-10 to 10 do write(sin(i):6:2);
  writeln
end.

program SEG;
var a,b,x: real;  l,s: integer;
begin
  if not eoln then read(a); {wczytanie progu}
  while not eoln do begin {przesłanie reszty}
    read(b);
    write(b:5:1)
  end;
  readln;
  writeln;
  l := 0; {licznik elementów mniejszych od progu}
  while not eoln do begin {wczytywanie x-ow}
    read(x);
    if x >= a then write(x:6:2) else l := l + 1
  end;
  readln;
  writeln;
  while not eof do begin {przesyłanie histogramu}
    read(s); write(s:4)
  end;
  write(l:4) {przesłanie swojej wartości}
end.
```

Poprawne wykonanie wymaga tu uruchomienia sześciu programów segregujących, tyle bowiem mamy wartości progowych. Po wprowadzeniu polecenia:

```
SEGO|SEG|SEG|SEG|SEG|SEG|SEG
```

otrzymamy odpowiedź w postaci wektora liczb odpowiadających zadany wartościom progowym:

```
4 4 2 3 4 4
```

Ponieważ wczytanie wartości progowej w programie SEG odbywa się warunkowo, ten sam wynik otrzymamy uruchamiając większą liczbę procesów SEG w potoku (pozostałe będą wówczas jedynie przekazywać końcowy histogram).

11.4.2 Obliczanie współczynników rozwinięcia dwumianu Newtona $(a + b)^n$

W tym przypadku ostateczny wynik otrzymany w każdym programie P musi być „przepychany” przez wszystkie następne programy tak, aby trafił na wyjście ostatniego z nich.

Rozwiązanie uzyskano przez proste przetłumaczenie rozwiązania 5.4.10 na język Pascal. Program P1 wczytuje daną n ze swego standardowego wejścia, po czym uruchamia n „fal”. Liczby przekazywane w poszczególnych falach oddzielono od ostatecznych wyników znakiem końca linii. Program P może nie uczestniczyć w obliczeniach, jeśli nie dotrze do niego żadna fala, ale zawsze musi on przekazywać ostateczne wyniki obliczeń. Ostatnią instrukcją programu P jest przekazanie swojego wyniku, można ją jednak wykonać tylko wtedy, gdy program uczestniczył w obliczeniach, dlatego przedtem jest badana wartość zmiennej x.

```

program P1;
var  n:integer;
begin
  readln(n);
  if n>0 then begin
    write(n-1:4);
    while n>1 do begin
      write(1:4);           {uruchamianie fal}
      n := n - 1
    end
  end;
  writeln;                  {wysłanie pierwszego}
  write(1:4)                 {współczynnika}
end.

program P;
var  x,y,n: integer;
begin
  x := 0;
  if not eoln then begin
    read(n);                 {wczytanie liczby fal}
    x := 1;
    if n = 0 then y := 0
    else begin
      write(n-1:4);          {liczba fal dla sąsiada}
      read(y);
      while n>1 do begin
        x := x + y;
        write(x:4);
        n := n - 1;
        read(y)
      end
    end
  end;
  readln;
  writeln;
  while not eof do begin
    read(n); write(n:4);      {przepychanie wyników}
  end;
  if x > 0 then write(x+y:4) {własny wynik}
end.

```

Programy uruchamiamy pisząc na przykład polecenie postaci:

```
P1|P|P|P|P|P|P|P|P|P
```

przy czym liczba uruchomionych programów P musi być większa niż podawana przez użytkownika dana n.

11.4.3 Obliczanie wartości wielomianu

Zastosowano tu sposób przekazywania współczynników z wersji 1 i sposób przekazywanie argumentów z wersji 2 zadania 5.3.12. Jako wynik uzyskamy ciąg par (argument, wartość).

```
program PO;
var i: integer;
begin
  writeln(1:4,-2:4,3:4);      {współczynniki}
  for i := -10 to 10 do      {argumenty}
    write(i:4,0:4);
  writeln
end.
program P;
var a,b,y: integer;  mam, iksy: boolean;
begin
  mam := false;
  iksy := false;
  while not eof do begin
    if eoln then begin      {zmiana strumienia}
      readln;
      writeln;
      iksy := not iksy;
      mam := mam and iksy
    end else begin
      read(b);
      if iksy then begin    {to był argument}
        read(y); write(b:4); {wczytujemy sumę częściową}
        if mam then write(y*b+a:4) else write(y:4)
      end else {not iksy}
      if mam then write(b:4) else begin
        mam := true;
        a := b      {zapamiętujemy współczynnik}
      end
    end
  end
end.
end.
```

Obliczenia wykonujemy dla wielomianu drugiego stopnia, więc aby poprawnie uruchomić te programy, należy napisać polecenie:

PO|P|P|P

Można także uruchomić większą liczbę programów P, ale będą one jedynie przekazywać wyniki.

11.4.4 Sito Eratostenesa

Programy SITO muszą przekazywać na wyjście zarówno swoją własną liczbę pierwszą, jak i przesiewane liczby. W celu odróżnienia ich od siebie, liczby pierwsze rozpoznane przez sita oddzielimy od reszty liczb znakiem końca linii.

```
program SITOO;
var i: integer;
begin
  writeln(2:3);
  for i := 1 to 80 do write(2*i+1:4)
end.
```

```

program SITO;
var i,k: integer;
begin
  while not eoln do begin
    read(i);           {przekazanie liczb pierwszych}
    write(i:4)         {od poprzednich sit}
  end;
  readln;
  if not eof then begin
    read(i);           {pobranie swojej liczby pierwszej}
    write(i:4)
  end;
  writeln;
  while not eof do begin {przesiewanie}
    read(k);
    if k mod i <> 0 then write(k:4)
  end
end.

```

SITOO generuje liczby nieparzyste z przedziału [3,161], więc zgodnie z rozważaniami z p. 5.4.14 minimalna liczba sit wystarczająca do odsiania liczb niepierwszych wynosi 4. Poprawne polecenie uruchamiające powyższe programy wygląda następująco:

```
SITOO|SITO|SITO|SITO|SITO
```

11.4.5 Porównywanie ze wzorcem

Wyszukuje się tu wszystkie wystąpienia słowa begin w tekście programu U, przy czym spacje na początku linii są także liczone. Liczby, które w rozwiązaniu z p. 5.4.17 były przesyłane bezpośrednio do procesu Z, tutaj są przesyłane między programami P, ale w celu odróżnienia ich od analizowanego tekstu występują one między dwoma znakami końca linii. Treść programu Z dokładnie odpowiada treści procesu Z z p. 5.4.17.

```

program U;
const N = 5;
var c:char;
    plik,z:text;
begin
  writeln(N:4);           {wysłanie długości wzorca}
  writeln('begin');       {wysłanie wzorca}
  assign(plik,'u.pas');
  reset(plik);            {otworzenie pliku z tekstem}
  while not eof(plik) do begin
    while not eoln(plik) do begin
      read(plik,c);
      write(c)             {przesłanie tekstu}
    end;                  {z pominięciem}
    readln(plik)           {znaków końca linii}
  end;
  close(plik)
end.

```

```

program P;
var a,b: char;    i,j,n: integer;
begin
  readln(i);       {wczytanie numeru procesu}
  if i>1 then writeln(i-1);
  for j := 1 to i-1 do begin

```

```

    read(b);
    write(b)           {przesłanie elementów wzorca}
end;
if i>1 then writeln;
readln(a);             {wczytanie elementu wzorca}
n := 1;                {licznik znaków}
while not eof do begin
    while eoln do begin
        readln;
        readln(j);
        writeln;
        writeln(j:5)
    end;
    read(b);           {wczytywanie tekstu}
    if i 0 1 then write(b);
    if b = a then begin
        writeln;
        writeln(n-i+i:5)
    end;
    n := n + 1
end
end.

program Z;
const N = 5;
var m,j: integer;   licz, widz: array[0..N-1] of integer;
begin
    for j := 0 to N-1 do widz[j] := -N;
    while not eof do begin
        readln;
        readln(m);
        j := m mod N;
        if m <> widz[j] then begin
            widz[j] := m;
            licz[j] := 1
        end else begin
            licz[j] := licz[j] + 1;
            if licz[j] = N then write(m:5)
        end;
    end;
end.
end.

```

Ponieważ we wzorcu mamy pięć znaków, w celu poprawnego uruchomienia programów należy wydać polecenie:

U|P|P|P|P|Z

Jeśli program U przepisano dokładnie, w wyniku powinniśmy otrzymać liczby

50 114 240 273

11.4.6 Problem ośmiu hetmanów

W rozwiązaniu za pomocą mechanizmu potoków nie ma problemu ze stwierdzeniem, kiedy zakończyły się obliczenia. Proces inicjujący INIT redukuje się tu do jednej instrukcji wypisania układu reprezentującego pustą szachownicę. Algorytm procesu wykonawcy W jest podobny do algorytmu z p. 7.4.8.

```

program INIT;
begin

```

```

    writeln(1:2,0:2,0:2,0:2,0:2,0:2,0:2,0:2,0:2)
end.

program W;
var u: array[1..8] of integer;
                                {tablica z układem}
    i,j: integer;
    z: set of 1..8;             {zbiór pól szachowanych}
begin
    while not eof do begin
        readln(j ,u[1] ,u[2] ,u[3] ,u[4] ,u[5] ,u[6] ,u[7] ,u[8]);
        z := [];
        for i:=1 to j-1 do {wyznaczanie pól szachowanych}
            z := z + [u[i]] + [u[i]-(j-i)] + [u[i] + (j-i)];
        for i := 1 to 8 do {dostawianie hetmana}
            if not (i in z) then begin
                {pole nieszachowane}
                u[j] := i;      {tu można dostawić}
                writeln(j + 1,u[1] :4,u[2] :2,u[3] :2,
                        u[4] :2,u[5] :2,u[6] :2,u[7] :2,u[8] :2)
            end
        end
    end
end.

```

Wydając polecenie

```
INIT|W|W|W|W|W|W|W|W >wynik
```

na pliku wynik otrzymamy wszystkie 92 rozwiązania. W rzeczywistości tylko 12 jest istotnie różnych. Pozostałe powstają z nich przez obrót lub symetrię (por. [WirtSO]).

Literatura

Wszystkich zainteresowanych problematyką programowania współbieżnego gorąco zachęcamy do przeczytania doskonałego podręcznika Ben-Ariego [BenA89], w którym w bardzo przystępny sposób opisano podstawowe problemy i mechanizmy synchronizacji procesów. Znaczne jego fragmenty zawarł Ben-Ari w kolejnym podręczniku [BenA90] poświęconym przede wszystkim zagadnieniom programowania rozproszonego. Można tam znaleźć krótkie wprowadzenie do programowania w Adzie, occamie i Lindzie, uwagi na temat implementacji tych języków i kilka interesujących algorytmów rozproszonych. Obszerny przegląd mechanizmów programowania współbieżnego zawiera także monografia [IsMa82], która jednak nie obejmuje nowszych pomysłów, takich jak occani czy Linda. Różne aspekty programowania współbieżnego bardzo dostęпно zostały omówione w rozdziale 10 książki Harela [Hare92]. Książka [Rayn88] omawia wiele niebanalnych algorytmów rozproszonych, których implementacja za pomocą różnych omawianych tu mechanizmów może być także ciekawym ćwiczeniem. O metodach dowodzenia poprawności programów współbieżnych i rozproszonych można przeczytać w artykułach [OwGr76] i [Lamp82].

Programowanie współbieżne powstało na gruncie teorii systemów operacyjnych. Wiele przykładów i zadań w tej książce dotyczy zagadnień ściśle związanych z zarządzaniem zasobami komputerowymi. Najlepszym znanym autorem podręcznikiem poświęconym systemom operacyjnym jest [SiPSG91]. Bardziej teoretyczne podejście prezentują książki [BiSh88, MaOO87]. W języku polskim dostępne są także podręczniki [Briii79], [Shaw79] i [MaDo83], ale są one dziś już nieco przestarzałe. Obszerną monografią na temat rozproszonych systemów operacyjnych jest [Gosc91]. Można w niej znaleźć opisy rozproszonych algorytmów elekcji, wykrywania blokady, rozdawania kluczy do szyfrowania informacji, wyszukiwania adresów. Rozproszonym systemom operacyjnym są poświęcone także książki [CoDo88, SiKr87] oraz części książek [SiPG91, Tane92, Baco93]. Przystępne wprowadzenie w tę problematykę znajdzie czytelnik w artykule [Weis93].

Odwołujemy się tu do dwóch konkretnych systemów operacyjnych: Unixa i MS-DOSu. Podstawowe informacje dotyczące tych systemów można np. znaleźć odpowiednio w podręcznikach [Silv90, Roch93] oraz [Demi90]. Szczegółowe informacje na temat systemu Unix zawierają dokumentacje [ATfeT90a, ATfeT90b, Berk86]. O implemetacji tego systemu traktują książki [Bach86, LMKQ89].

Mechanizmy opisane w tej książce są stosowane w różnych językach programowania współbieżnego. Żadnego z tych języków nie omówiliśmy tu jednak w całości. Czytelników zainteresowanych szczegółami odsyłamy do odpowiednich podręczników, raportów i opracowań:

- Ada [Ledg80, LeVe85, Pyle86, Booc87, WaWF87, AtMN88, Barn89, BenA89, HaPe89, Shum89, BenA90]
- C pod Unixem [KeRi87, Silv90]
- Concurrent C [GeRo88]
- Concurrent Euclid [Holt83]
- Concurrent Pascal [Brin75, IsMa83]
- CSP [Hoar78]
- Edip [DuWy90a, DuWy90b]
- Linda [Gele85, AhCG86, CaGL86, ACGK88, CaGe89, BenA90, CzZi93]
- Mesa [LaRe80]
- Modula 2 [Glea92, Terr92, Wirt87]
- Modula 2+ [Rovn86]

- Modula 3 [Nels91]
- occam 2 [Burn88, Gall90, Inmo88, Jone87, PoMa87, BenA90]
- Parallel C [Inmo90, Para91]
- Pascal (jako środowisko dla różnych mechanizmów) np. [IgMM92]
- PascaLC [Kurp87]
- Pascal Plus [WeBu79, BuEW88]

Wprowadzenie w problematykę programowania równoległego i obliczeń równoległych stanowią książki [Axfo89, LeE192]. W artykule [BaST89] można znaleźć przegląd języków programowania rozproszonego, a w artykule [Andr91] przegląd technik programowania rozproszonego.

Niniejsza książka jest co prawda przeznaczona głównie dla studentów, ale może być także przydatna dla nauczycieli prowadzących lekcje informatyki w szkołach średnich, jako źródło interesujących problemów i ich rozwiązań. Przystępne wprowadzenie w problematykę programowania współbieżnego adresowane do nauczycieli i uczniów szkół średnich stanowi cykl artykułów w czasopiśmie „Komputer w Szkole” [Weis90a, Weis90b, Weis91a, Weis91b, Weis91c, Weis91d].

A oto pełny spis cytowanej literatury:

- [AhCG86] S. Ahuja, N. Carriero, D. Gelernter: Linda and friends. IEEE Computer, 1986, 19, 8, 26-34.
- [ACGK88] S. Ahuja, N. Carriero, D. Geletnter, V. Krishnaswamy: Matching Language and Hardware for Parallel Goinputation in the Linda Machine. IEEE Trans, on Computers, 1988, 37, 8.
- [Andr91a] G. R. Andrews: Paradigms for Process Interaction in Distributed Programs. ACM Computing Surveys, 1991, 23, 1, 49-90.
- [Andr91b] G. R. Andrews: Concurrent Programming: Principles and Practice. Redwood City CA, Benjamin/Cummings 1991.
- [AtMN88] C. Atkinson, T. Moreton, A. Natah: Ada for distributed systems. Cambridge, Cambridge University Press 1988.
- [ATfcT90a] ATfcT, UnixSystem VReleaseA -Programmer's Guide: NetworkingInterfaces. Englewood Cliffs, NJ, Prentice-Hall 1990.
- [ATfeT90b] ATfeT, Unix System V Release A - Programmer's Reference Manual. Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall 1990.
- [Axfo89] T. Axford: Concurrent programming, fundamental techniques for real-time and parallel software design. Chichester, Wiley 1989.
- [Bacli86] M. J. Bach: The Design of the Unix Operating System. Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall 1986.
- [Baco93] J. Bacon: Concurrent systems. An integrated approach to operating systems, database and distributed systems. Wokingham, England, Addison-Wesley 1993.
- [BaST89] H. E. Bal, J. G. Steiner, A. S. Tanenbaum: Programming languages for distributed systems. ACM Computing Surveys, 1989, 21, 3, 261-322.
- [Barii89] J. G. P. Barnes: Programming in Ada. Wyd. 3, Wokingham, England, AddisonWesley 1989.
- [BenA89] M. Ben-Ari: Podstawy programowania współbieżnego. Warszawa, WNT 1989.
- [BenA90] M. Ben-Ari: Principles of concurrent and distributed programming. Englewood Cliffs, NJ, Prentice-Hall 1990.
- [Berk86] Berkeley, Unix Programmer's Reference Manual (PRM), A.3 Berkeley Software Distribution. Computer Systems Research Group, Computer Science Division, Univ.

- of California, Berkeley, Calif. 1986.
- [Bern80] A. J. Bernstein: Output guards and nondeterminism in CSP. ACM Trans. Program. Lang. Syst., 1980, 2, 2, 234-238.
- [BeLe93] A. J. Bernstein, P. M. Lewis: Concurrency in programming and database systems. Boston, Jones and Barlett 1993.
- [BiSli88] L. Bic, A. C. Shaw: The logical design of operating systems. Wyd. 2, Englewood Cliffs, NJ, Prentice-Hall 1988.
- [Booc87] G. Booch: Software engineering with Ada. Wyd. 2, Menlo Park, California, Benjamin/Cummings 1987.
- [Brin75] P. Brinch Hansen: The programming language - Concurrent Pascal. IEEE Trans. on Soft. Engrg., 1975, SE-1, 2, 199-207, także w: Programming methodology, D. Gries (ed.), Berlin, Springer 1978.
- [Brin77] P. Brinch Hansen: The architecture of concurrent programs. Englewood Cliffs, NJ, Prentice-Hall 1977.
- [Brin78] P. Brinch Hansen: Distributed processes: a concurrent programming concept. Communication of the ACM, 1978, 21, 11, 934-941.
- [Brin79] P. Brinch Hansen: Podstawy systemów operacyjnych. Warszawa, PWN 1979.
- [Brin83] P. Brinch Hansen: Programming a Personal Computer. Englewood Cliffs, NJ, Prentice-Hall 1983.
- [Brin86] P. Brinch Hansen: The Joyce language report. Computer Science Department, University of Copenhagen, Copenhagen 1986.
- [Buri88] A. Burns: Programming in occam 2. Reading, Mass., Addison-Wesley 1988.
- [BuEW88] D. Bustard, J. Elder, J. Welsh: Concurrent program structures. Englewood Cliffs, NJ, Prentice-Hall 1988.
- [CaHa74] R. H. Campbell, A. N. Habermann: The specification of process synchronization by path expression, w: Lecture Notes in Computer Science, 16, Springer 1974, 89-102.
- [CaGL86] N. Carriero, D. Gelernter, J. Leichter: Distributed data structures in Linda. 13th ACM Symposium on Principles of Programming Languages, ACM SIGPLAN and SIGACT, (Williamsburg, Virginia, 1986), 236-242.
- [CaGe89] N. Carriero, D. Gelernter: How to write parallel programs: A guide to the perplexed. ACM Computing Surveys, 1989.
- [CoDo88] G. F. Coulouris, J. Dollimore: Distributed systems: concepts and design. Reading, Mass., Addison-Wesley 1988.
- [CoHP71] P. J. Courtois, F. Heymans, D. L. Parnas: Concurrent control with "readers" and "writers". Communication of the ACM, 1971, 14, 10, 667-668.
- [CzZi93] G. Czajkowski, K. Zielinski: Linda - środowisko do przetwarzania równoległego i rozproszonego w sieciach stacji roboczych. Informatyka, 1993, 5.
- [Demi90] J. Deminet: System operacyjny MS-DOS. Warszawa, WNT 1990.
- [Dijk68] E. W. Dijkstra: Cooperating sequential processes, W: Programming Languages, A. Genuys (ed.), London, Academic Press 1968, 43-112.
- [Dijk71] E. W. Dijkstra: Hierarchical ordering of sequential processes. Acta Inf., 1971, 1, 115-138.
- [Dijk78] E. W. Dijkstra: Umiejętność programowania. Warszawa, WNT 1978.
- [DuWy90a] C. Dubnicki, W. Wyglądała: EDIP project - The Edip Language Report, version 1.0. Sprawozdania Instytutu Informatyki Uniwersytetu Warszawskiego, nr 179, Warszawa 1990.
- [DuWy90b] C. Dubnicki, W. Wyglądała: Edip project - EDIP PC User's Guide, EDIP project - EDIP PC Implementation Notes, version 1.0. Sprawozdania Instytutu Informatyki Uniwersytetu Warszawskiego, nr 180, Warszawa 1990.
- [Gall90] J. Galletly: Occam 2. London, Pitman Publishing 1990.

- [GeRo88] N. Gehaili, W. I). Roome: The Concurrent Cprogramminglanguage. Summit, NJ, Silicon Press, 1988.
- [Gele85] D. Gelernter: Generative communication in Linda, ACM Trans. Program. Lang. and Stjst., 1985, 7, 1, 80-112.
- [Glea92] R. Gleaves: Modula 2 dla programujących w Pascalu. Warszawa, WNT 1992.
- [Gosc91] A. Gościński: Distributed operating systems, The logical design. Reading, Mass., Addison-Wesley 1991.
- [HaPe89] A. N. Haberitiann, D. E. Perry: Ada dla zaawansowanych. Warszawa, WNT 1989.
- [Hare92] D. Harel: Rzecz o istocie informatyki. Algorytmika. Warszawa, WNT 1992.
- [Hoar74] G. A. R. Hoare: Monitors: an operating system structuring concept. Communications of the ACM, 1974, 17, 10, 549-557.
- [Hoar78] C. A. R. Hoare: Communicating sequential processes. Communications of the ACM, 1978, 21 8, 666-677.
- [Hoar86] C. A. R. Hoare: Communicating sequential processes. Englewood Cliffs, NJ, Prentice-Hall 1986,
- [Holt83] R. C. Holt: Concurrent Euclid, The Unix System and Tunis. Reading, Mass., Addison-Wesley 1983.
- [IgMM92] M. Iglewski, J. Madey, S. Matwin: Pascal. Wyd. 5, Warszawa, WNT 1992.
- [Inmo88] Inmos Ltd, Occam 2 Reference. Manual. Englewood Cliffs, NJ, Prentice-Hall 1988.
- [Inmo90] Iiimos Ltd, Inmos ANSI C toolset user manual. 1990.
- [IsMa82] W. Iszkowski, M. Maniecki: Programowanie współbieżne. Warszawa, WNT 1982.
- [Jone87] G. Jones: Programming in occam. Englewood Cliffs, NJ, Prentice-Hall 1987.
- [KeRi87] B. W. Kernighan, D. M. Ritchie: Język C. Warszawa, WNT 1987.
- [Kurp87] S. Kurpiewski: Język PascalC, Instytut Informatyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1987, praca magisterska.
- [Lamp78] L. Lamport: Time, clock, and the ordering of events in distributed systems. Communications of the ACM, 1978, 21, 7, 558-565.
- [Lamp82] L. Lamport: An assertional correctness proof of a distributed algorithm. Sci. Comput. Program., 1982, 2, 3, 175-206.
- [Lamp77] B. W. Lampson i in.: Report in the programming language Euclid. ACM Sigplan Notices, 1977, 12, 2.
- [LaRe80] B. W. Lampson, D. D. Redell: Experience with processes and monitors in Mesa. Communication of the ACM, 1980, 23 2.
- [Ledg80] H. Ledgard: Ada. An introduction. Razem z: Ada reference manual (July 1980). New York, Springer-Verlag 1980.
- [LFJL86] S. J. Leffler, R. S. Fabry, W. N. Joy, P. Lapsley, S. Miller, C. Torek: An Advanced 4.3BSD Interprocess Communication Tutorial, Unix Programmer's Supplementary Documents. Vol. 1 (PS1), 4.3 Berkeley Software Distribution, Computer Systems Research Group, Computer Science Division, Univ. of California, Berkeley, Calif., 1986.
- [LMKQ89] S. J. Leffler, M. I<. McKusik, M. J. Karels, J. S. Quarterman: The Design and Implementation of the A.3BSD Unix Operating System. Reading, Mass., AddisonWesley 1989.
- [LeVe85]] D. Le Verrand: Evaluating Ada. New York, Macmillan 1985.
- [LeE192] T. G. Lewis, H. El-Rewini: Introduction to parallel computing. Englewood Cliffs, NJ, Prentice-Hall 1992.
- [Lipt74] R. J. Lipton: A comparative study of models of parallel computation. 15th Symposium on Switching and Automata Theory, 1974, 145-155.
- [MaDo83] S. E. Madnick, J. J. Donovan: Systemy operacyjne. Warszawa, PWN 1983.

- [MaOO87] M. Maekawa, A. E. Oldehoeft, R. R. Oldehoeft: Operating Systems: Advanced concepts. Meilo Park, Calif., Benjamin/Cummings 1987.
- [Nels91] G. Nelson (ed.): Systems Programming with Modula-3. Englewood Cliffs, NJ, Prentice-Hall 1991.
- [OwGr76] S. Owicki, D. Gries: An axiomatic proof technique for parallel programs. Acta Inf. 1976, 6, 319-340.
- [Para91] Parallel C User Guide, 3L Ltd. 1991.
- [Pati71] S. S. Patil: Limitation and capabilities of Dijkstra's semaphore primitives for coordination among processes, MIT Project MAC Corporation Structure Group Memo 57, MIT, Cambridge, Mass. 1971.
- [Pete81] G. L. Peterson: Myths about the mutual exclusion problem. Information Processing Letters, 1981, 12, 3.
- [PoMa87] D. Pountain, D. May: A Tutorial to occ.am Programming. Blackwell Scientific Publication 1987.
- [Prog91] Z. Czech (ed.): Programowanie współbieżne. wybrane zagadnienia. Politechnika Śląska, skrypty uczelniane, nr 1638, Gliwice 1991.
- [Pyle86] I. C. Pyle: Ada. Warszawa, WNT 1986.
- [Rayn88] M. Raynal: Distributed algorithms and protocols. Chichester, Wiley 1988.
- [RiAg81] G. Ricart, A. Agrawala: An optimal algorithm for mutual exclusion in computer networks. Communications of the ACM, 1981, 24, 1, 9-17.
- [Roch93] M. J. Rochkind: Programowanie w systemie Unix dla zaawansowanych. Warszawa, WNT 1993.
- [RoKF92] W. Rosenberg, D. Kenney, G. Fisher: Understanding DCE. O'Reilly & Ass., 1992.
- [Rovn86] P. Rovner: Extending Modula-2 to build large, integrated systems. IEEE Software, 1986, 3 C.
- [Sant91] M. Santifaller: TCP/IP and NFS, Internetworking in a Unix environment. Wokingham, England, Addison-Wesley 1991.
- [Shaw79] A. C. Shaw: Projektowanie logiczne systemów operacyjnych. Warszawa, WNT 1979.
- [Shir92] J. Shirley: Guide to writing DCE applications. O'Reilly & Ass., 1992.
- [Shiim89] K. Shumate: Understanding Ada with abstract data types. Wyd. 2, New York, Wiley 1989.
- [SiPG91] A. Silberschatz, J. Peterson, P. Galvin: Operating system concepts. Wyd. 3, Reading, Mass., Addison-Wesley 1991 (tłumaczenie w przygotowaniu).
- [Silv90] P. P. Silvester: System operacyjny Unix. Warszawa, WNT 1990.
- [SIKr87] M. Sloman, J. Kramer: Distributed systems and computer networks. Englewood Cliffs, NJ, Prentice-Hall 1987.
- [Stev90] W. R. Stevens: Unix network programming. Englewood Cliffs, NJ, Prentice-Hall 1990.
- [SuiiM87] Sun Microsystems, XDR: External Data Representation Standard, RFC 1014, 1987.
- [SunM88] Sun Microsystems, RPC: Remote Procedure Call, Protocol Specification, Version 2, RFC 1057, 1988.
- [Tane92] A. S. Tanenbaum: Modern operating systems. Englewood Cliffs, NJ, Prentice-Hall 1992.
- [Terr92] P. D. Terry: Uczymy się programować na przykładzie Moduli 2. Warszawa, WNT 1992.
- [Vaii72] H. Vantigorgh, A. Van Lamsweerde: On an execution of Dijkstra's semaphore primitives. Information Processing Letters, 1971, 1, 181-186.

- [WaWF87] D. A. Watt, B. A. Wichmann, W. Findlay: Ada language and methodology, Englewood Cliffs, NJ, Prentice-Hall 1987.
- [Weis90a] Z. Weiss: O procesach współbieżnych na lekcji informatyki. Komputer tu Szkole, 1990, 11.
- [Weis90b] Z. Weiss: Jak zrealizować wzajemne wykluczanie procesów? Komputer w Szkole, 1990, 12.
- [Weis91a] Z. Weiss: O błędnych kołach i martwych punktach. Komputer w Szkole, 1991, 1.
- [Weis91b] Z. Weiss: Spotkania a programowanie współbieżne. Komputer w Szkole, 1991, 2.
- [Weis91c] Z. Weiss: Ludzie listy piszą. Komputer w Szkole, 1991, 3.
- [Weis91d] Z. Weiss: Komputerowe wybory. Komputer w Szkole, 1991, 9.
- [Weis93] Z. Weiss: Rozproszone systemy operacyjne. Informatyka, 1993, G.
- [WeBu79] J. Welsh, D. W. Bustard: Pascal Plus: another language for modular multiprogramming, Software Practice and Experience, 1979, 9, 11, 947-958.
- [WeLi81] J. Welsh, A. Lister: A comparative study of task communication in Ada. Software Practice and Experience, 1981, 11, 257-290.
- [Wils91] J. Wilson: Berkeley Unix, A simple and comprehensive guide. Wiley 1991.
- [Wirt80] N. Wirtli: Algorytmy + struktury danych = programy. Warszawa, WNT 1980.
- [Wirt87] N. Wirth: Modula 2. Warszawa, WNT 1987.

**Dziękuję za pomoc w stworzeniu elektronicznej wersji tej książki dla
KAOLIN ☺ ; MARO ☺ ; TOMC ☺.**

Nie jest to oryginał, więc może zawierać błędy. Dlatego zachęcam do nabycia tejże książki w formie drukowanej.

Pozdrawiam i do .....

.....

.....

..... następnej publikacji ☺

JAROK ☺